

ЮРІЙ ЗБАНАЦЬКИЙ



НА  
ГОЛОВНІЙ  
ВУЛИЦІ

ЮРІЙ ЗБАНАЦЬКИЙ

*НА  
ГОЛОВНІЙ  
ВУЛИЦІ*

НАРИСИ,  
СТАТТІ,  
ПУБЛІЦИСТИКА

КНІВ  
«РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК»  
1978

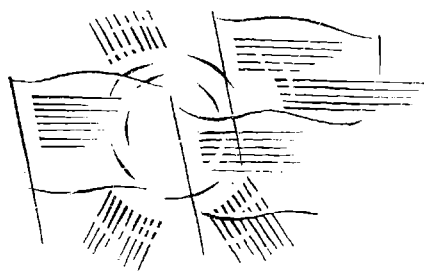
В художественных повествованиях и публицистических статьях, которые составили эту книгу, писатель ведет задушевный разговор с читателем о самом сокровенном, о пережитом, что глубоко волнует автора. Открывается сборник очерком о Владимире Ильиче Ленине и его соратниках, о тех, кто, продолжая традиции Октября, своим неустанным трудом приумножает славу родной Отчизны.

Среди героев книги — прославленные деятели культуры, партизанские командиры, с честью выдержавшие огненные испытания Великой Отечественной, писатели, чьи произведения вошли в золотой фонд нашей литературы, передовые люди современности.

Львівська книжкова фабрика  
«Атлас»

**УЧУНАЯ БІБЛІОТЕКА**  
Книжного Ордена Ленина  
Навчально-наукового Інституту

# СВІТЛО ВОЖДЯ



Лондон зустрів делегатів туманом і мрякою. Було літо, а скидалось на те, що вже підкрадається похмура осінь.

Володимир Ілліч до капризів погоди у місті на Темзі звик ще раніше, — до невдачі, яка спіткала з'їзд у Брюсселі, поставився стоїчно, всю дорогу його не покидав бадьорий настрій, він більше іронізував і жартував з приводу негостинних бельгійців, ніж сердився, тож і непривітність лондонського ранку його теж не засмутила, сприйняв усе як належне, знав — англійської погоди на своє не поставиш.

Делегацію з'їзду гостинно і привітно стрічало подружжя Тахтаревих, старих соціал-демократів, які довгий час жили в еміграції і, по суті, опинились осторонь партійної діяльності. Тепер вони мали нагоду посприяти організації роботи цілого партійного з'їзду. Особливо тому була рада Аполлінарія Олександрівна Якубова, давня приятелька Надії Костянтинівни і Володимира Ілліча ще по пітерському періоду, вона разом з чоловіком робила все, щоб якнайтепліше зустріти делегатів, розмістити їх у похмурому Лондоні, розшукати підходяще і недороге приміщення для засідань.

Володимир Ілліч весело, з добрим, лише йому притаманним гумором розповідав своїм лондонським друзям про невдачу в Брюсселі. Перестаралися організатори з'їзду, переконспірували в бельгійській столиці і тим самим привернули до себе посилену увагу місцевої поліції. Бельгійські товариші заради конспірації вирішили влаштувати засідання з'їзду в просторому спорожнілому складі під борошно, чим налякали не лише пацюччя, а й брусельську поліцію, яка відразу ж оголосила з'їзд небезпечним зборищем російських революціонерів. Почалися переслідування делегатів, а декого навіть вислали за межі країни.

— До лондонської поліції чутки про нас, бува, не докотились? — жартома подікавився Ленін.

Та лондонську поліцію поки що приїзд гостей не тривожив.

Тахтарєви не лише встигали розміщати гостей, а й знаходили для делегатів, з більшістю яких були знайомі, ласкаве слово, вони також знали, чим порадувати Володимира Ілліча.

— А в Києві повстання. В дію введені військові підрозділи, багато вбитих і поранених з обох сторін.

Володимир Ілліч так і стрепенувся. Немов і не було лондонської мряки і туману, ніби сонце враз розбризкало проміння.

— Звідки такі відомості? Чи вони достовірні?

— Достовірні, достовірні, у Лондоні все знають, морем новини сюди плывуть,— і собі жартувала Аполлінарія Олександрівна.

Володимир Ілліч лише на якусь хвилину був засумнівався в достовірності повідомлення. Одразу ж відчув серцем — інакше і не могло бути. Схвильований і щасливий приступив до Плеханова.

Набурмосений, похмурий Плеханов, якому дуже не сподобалась лондонська непогода, мерзлякувато сутулився, був млявий, до всього байдужий. Він не поділяв Ленінового оптимізму, хоч і чув повідомлення про київські події, вони його не розворушили.

— Звичайні балачки...— слабо скинув бровою.

— Чому ж? Цілком ймовірно і закономірно,— жваво запротестував Володимир Ілліч.— Почалося в Баку, Тифлісі, Ростові та Одесі, а тепер докотилось до Києва, рух шириться з півдня на північ...

Плеханов ще більше набурмосився, став схожий на старого найжаченого птаха, уперто не бажав проїнятися оптимізмом.

— Кому там повставать у Києві? Провінція, міщанське містечко, десяток напівкустарних мануфактур, в яких за харчі та дах над головою покірно гнеться сотня друга до всього байдужих бурлаків...

Гостро, насмішкувато і разом з тим докірливо зиркнув Володимир Ілліч на старшого товариша, на якусь мить був завагався — говорити чи промовчати? Глухувато прокашлявся і таки ж засперечався:

— Застарілими відомостями користуєтесь, професоре. Цілком правильно, двадцять років тому в Київській губернії нараховувалось до десятка тисяч отих самих робітників-бурлаків, а зараз їх понад шістдесят тисяч. У самому Києві, в залізничних майстернях, працює понад три тисячі, на Південноросійському — понад тисячу, ще ж і

«Арсенал» — один з найстаріших заводів, чеські капіталісти розгорнули підприємство, на якому працює близько тисячі пролетарів...

Плеханова і це не переконало.

— Не буду змагатися з вами в питанні статистики, — холодно він перебив палку мову Володимира Ілліча. — В нас погляди архаїчні...

Тим самим давав зрозуміти, що йому відомо про те, що в партійних колах точилися розмови про відрив його, Плеханова, від живої російської дійсності, отож навіть пожвавішав, доставши нагоду висловити свою зневагу до тих розмов. Не захопився старший товариш Леніновим піднесенням, не захотів слухати, поспішив до теплого закутка. Але тим не зіпсував доброго настрою. Володимир Ілліч, збуджений і веселий, переповів новину Крупській і на кінець попросив:

— Надю, дуже прошу знайти можливість викликати з Києва когось із членів комітету, необхідно знати все в подробицях, можливо, доведеться широко про те оповістити.

А невдовзі мав нагоду про те ж саме говорити з братом.

— Послухай, Юноша, дуже прошу тебе звернути увагу на Київ, добре було б поселитись там на якийсь час. Необхідно зв'язатися з тамтешнім комітетом, там є чудовий залізничник Шліхтер, Кржижановський там. Схоже, що не випадково Гліб не прибув на з'їзд...

— Напишу про те сестрам, — пообіцяв Дмитро Ілліч.

Вісті з Києва збадьорили Леніна, вселили нову енергію і впевненість. І тільки з часом, коли незгоди, які ледь намітились у Брюсселі серед делегатів з'їзду, переросли в конфлікт, коли можливість і закономірність розколу стала явною, Володимир Ілліч забув про київські події. З головою поринув у боротьбу, розуміючи, що тільки в боротьбі можна видобути істину, тільки в боротьбі з сектантством можна викристалізувати справжню бойову пролетарську партію.

Стомленим і знервованим повернувся Володимир Ілліч з Лондона в Женеву. Був радий, що все скінчилося, що вже все позаду, бо в Лондоні зовсім був вибився з колії, хвилювався дуже, не спав ночами, не хотів їсти. Надіявся, що який день-два спочине, матиме можливість наодинці ще раз усе передумати, зважити, зробити висновки.

Надії не справдилися, в Женеві не було спокою. З усіх усюд набігли сюди емігранти, набридали всім і в першу

чергу Леніну із розпитуванням: з якої причини трапився розкол?

Надія Костянтинівна намагалась оберігати Ілліча, але з того нічого не виходило — дім їхній був відчинений, а на вулицях його на кожному кроці підстерігали відвідувачі. Не всім їм був радий Володимир Ілліч.

І тільки коли Крупська повідомила, що чекає на зустріч з ним гість з Києва, Володимир Ілліч ураз ожив, зацікавився: де він? Хто?

Володимир Ілліч з нетерпінням чекав зустрічі, а гість і не барився. Уважно, примруженими очима, гострим поглядом якусь мить вивчав Ілліч молодого чоловіка, що став на порозі. Щуплявий інтелігент — з вусиками і розкішною чуприною, з-під густих брів якимсь стомлено-сумовитим поглядом дивився на Леніна, не знав, видно, як повестися при знайомстві з такою людиною.

Володимир Ілліч привітав його ніби давно знайомого.

— Що ж, чекаємо на вас з нетерпінням, товаришу...

— Вакар,— поспішно відрекомендувався юнак.

— Вакар...— Ленін міцно тис йому руку, ждав продовження.

— Володимир Вікторович Вакар,— додав гість.

— Дуже приємно, дуже приємно. Ви з Київського комітету? Як поживає Шліхтер? Чому не прибув на з'їзд Кржижановський? Ви — робітник?

— Я — юрист...

— Дуже приємно, колего, дуже приємно. Але нам, здається, тут не дадуть спокійно поговорити...

Якийсь час вони мовчки йшли вулицею і невдовзі опинились на набережній Женевського озера. Вакар у Женеві був уперше, його зачарувало це тихе, мальовниче місто на березі спокійного, синього, як небеса, озера, він ніяк не міг призвичаїтись тут, відчував себе так, ніби потрапив кудись на велике свято, тим більше, що поряд з ним бадьоро і весело крокувала людина, про яку він чув у Києві від партійних товаришів цілі легенди. Розумні, допитливі очі Володимира Ілліча сказали про все, такі очі могла мати тільки незвичайна, велика людина.

— Дорогий мій і славний тезку,— почав Ленін дружньо, коли опинились у приозерному парку,— не розпитуйте про те, що сталося на з'їзді, вам кількома словами того ніхто не пояснить, спробуйте з усім тим познайомитись документально і знайдіть собі пояснення, в першу чергу — власним серцем. А зараз розкажіть, розкажіть



якнайповніше, найдетальніше про те, що трапилось у Києві, про київські події в липні.

— Я все зрозумів, Володимире Іллічу. Спробую не проминути основного...

Вакар був непоганим юристом, розумівся він і на партійних справах. Тож не про самі події, як такі, почав мову, а повів здалеку. Оскільки йому часто доводилось виступати в ролі захисника на судових процесах — найчастіше це були справи простих людей — робітників, кустарів, — то й знав про людське буття досконально.

Ніби підслухавши розмову Леніна з Плехановим у мрячливий, похмурий ранок, почав з розповіді про те, що ще й досі на десятках київських напівкустарних ремісничих підприємств не перевелися старі форми оплати праці натурою — хазяйські харчі та нічліжка. За це робітники змушені були працювати по тринадцять і вісімнадцять годин.

Не набагато краще було й на «Арсеналі», в залізничних майстернях, на Південноросійському заводі, в Грете-ра і Криванека — тутгнули спину по десять-тринадцять годин, тобто від світанку й до темряви.

Коли ж узяти поштово-телеграфних робітників, то бувало, що вони працювали і по добі, а то й по дві. І це за саму тільки хазяйську подяку. Платня взагалі була мізерна, жінкам і підліткам платили трохи більше половини того, що платили чоловікам, за найменшу дрібницю штрафували. Арсенальці, правда, працювали всього десять годин на добу, для них були створені сякі-такі санітарні умови.

Володимир Ілліч дуже любив Женецьке озеро. Його тихі і блакитні води якось відразу заспокоювали, вабили око, навіювали приємні спогади. Слухав неквапно, лаконоїчну розповідь Вакара, зачаровано дивився на поверхню спокійного озера, помічав тіні великих чорно-сизих риб на чистому піщаному дні і намагався собі уявити, який то є Київ. Чи такий, як Пітер? Чи, може, схожий на Москву? А може, й на мальовничу Женеву. В Києві тече могутній Дніпро, кажуть, синій і широкий. «Рідко який птах долетить до середини Дніпра» — згадалися слова Гоголя. Чи то ж і справді він такий широкий та нестримний, той прославлений Борисфен? «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Неспокійний був не тільки Дніпро, стогнав і боровся пролетаріат київський. Найпередовіші робітники, револю-

ційна інтелігенція створили Київський комітет Російської соціал-демократичної партії. Ще в кінці минулого століття на заводах міста появились нелегальні листівки, організуються ремісничі комітети. Заклики соціал-демократів співчутливо сприймалися не лише робітниками таких підприємств, як «Арсенал» чи Південноросійський завод, а й так званими «сезонними» робітниками, які нещодавно експлуатувалися по дрібних ремісничих майстернях.

В дев'ятсотому показали свою силу хлібопекарі. Вони першими прислухались до закликів соціал-демократичного комітету, бо, мабуть, чи не в найчорнішому були становищі. Працювали по шістнадцять, а то й вісімнадцять годин на добу в задусі напівпідвалів, спали там же, біля печей на кам'яній підлозі, платню одержували мізерну. За допомогою комітету виробили текст прокламації з конкретними вимогами економічного змісту, які переростали у вимоги політичного характеру. Листівка була видрукувана на гектографі комітету і в квітні розповсюджена по пекарнях. Удень робітники, посадовивши в піч тісто, одночасно застрайкували.

Почалася уперта, з усіма складностями і несподіванками боротьба, з арештами й штрейкбрехерством, зі збором коштів на допомогу страйкарям на інших підприємствах. Закінчилось тим, що хазяї мали в чомусь поступитися, перший страйк дав позитивні наслідки, а головне, показав робітникам, що треба триматися гурту, боротись організовано.

Володимир Ілліч не перебивав жодним словом. Він умів слухати. Дивився на озеро, думками витав далеко, а ту картину боротьби, яку розкривав перед ним посланець з Києва, уявив собі яскраво, відчутно.

— «Вища влада» була так налякана, що генерал-губернатор Драгомиров та начальник жандармського управління Новицький змушені були стати на бік страйкарів і «захистити» їхні інтереси перед хазяями...

Володимир Ілліч тільки тепер почав уважно розглядати Вакара. Карі очі Леніна враз засвітилися, спалахнули сонячно, звузились, він перепитав:

— Стали на сторону робітників? Сам Драгомиров? І Трепов?

— І Трепов теж... налякалися... захитрували...

Ленін раптово розсміявся, голосно, аж луна покотилася над Женевським озером. Відкинувши назад голову, він реготав так смачно, що Вакар і собі розвеселився,

спочатку заусміхався, а тоді розреготався беззвучно, пир-  
хаючи.

— Навіть було сповіщено офіційно, що губернатор Драгомиров настояв, щоб підприємці поступилися перед робітниками...

Так само, як несподівано розреготався, так і замовк Володимир Ілліч. Задумався. Високе чоло покрили густі зморшки.

— Не від доброго життя змушений Драгомиров маневрувати. Але ті «маневри» можуть завдати немалого лиха, приспати пильність, обдурити.

— Не обдурили...

Вакар коротко переповів про те, як услід за пекарями піднялися залізничники, а потім трамвайники. І знову Драгомиров і начальник поліцейського управління Трепов змушені були вступитися за трударів, вимагати скорочення робочого дня, йти на інші поступки. Та все ж це були лише окремі виступи. А ось у цьому, тисяча дев'ясот третьому, почалося справжнє. Такого ще не знав Київ.

До Києва докотилися чутки про робітничі страйки на Кавказі, в Ростові. А тут і одеські пролетарі вийшли на вулиці, а це вже зовсім до Києва рукою подати. Захвилювався київський пролетаріат. Комітет відразу ж повів належну агітацію, на всіх більших та багатьох менших підприємствах побували агітатори, роз'яснили суть справи, повсюдно палко підтримувалась думка про приєднання до страйкуючих.

Двадцять першого липня першими на заклик комітету РСДРП відгукнулись робітники залізничних майстерень. О восьмій годині над Києвом поплив тривожний гудок, робітники кинули роботу, страйк почався. За годину тут уже була залізнична жаңдармерія, прискочив начальник шляхів Немешаєв. Цей шляховик був хитрою бестією, він не став кричати та погрожувати, заговорив медоточиво, допитувався, чим невдоволені страйкарі. Робітники негайно виклали свої вимоги з п'ятнадцяти пунктів, точнісінько такі ж, з якими виступали й одесити. Немешаєв обурювався безпорядками в майстернях, став лестити робітникам, звертатися до їхньої свідомості патріотів, обіцяв, що всі вимоги страйкуючих будуть задоволені так само, як уже задоволені вимоги одеситів.

Зрозуміла річ, що ця медоточивість не могла не вплинути, відразу ж знайшлися такі, що завагались, а тут цехові старости почали вмовляти, вміло вилітаючи в умов-

ляння погрози, на якийсь час страйкуючі були задумались, і хто знає, чим би закінчилось усе те, коли б не почувся басовитий гудок Південноросійського машинобудівного заводу. Гудок був тривожний, сповіщав про підтримку страйкуючих. А тут нагодився хтось із комітетчиків, вчасно звернувся до залізничників із словом, повідомив, що ніхто ніяких цілг страйкуючим не давав, що слова Немешаєва оманливі. Залізничники вчасно опам'яталися, посунули з майстерень на подвір'я, в депо, залили водою паротяги, які ждали відправки на колію.

Тим часом до залізничної станції та депо підтяглися військові підрозділи, блокували майстерні. І тоді на допомогу залізничникам виступили страйкарі машинобудівного. Близько тисячі металістів Південноросійського заводу вийшли на вулицю.

Володимир Ілліч забув про все: про недавні з'їздивські баталії, про женецькі клопоти, які не полишали його ні вдень, ні вночі. Очі його іскрилися, думка працювала, він трапив у свою стихію. Це — не мишача метушня меншовиків, словесні баталії та ораторські теревені,— до нього докотилось відлуння справжніх класових боїв. Поцікавився — коли ж так виріс, набрав сили Південноросійський?

Вакар відповідав на кожне запитання зі знанням справи, адже й зараз на ньому лежала відповідальність за захист групи робітників цього заводу, які були під арештом і яким загрожували суворим покаранням.

Південноросійський завод довгенько жеврів — то спалахував, то занепадав, аж поки трапив до рук пронозливого капіталіста. Із задвірків його корпуси переселились ближче до залізничної станції, на заводі почали виплавляти метал, створили сучасний ковальський цех, налагодили масове виробництво товарних вагонів, машин і устаткування для борошняної, цукрової та горілчаної промисловості. Правда, завод, незважаючи на активні замовлення, довго не міг працювати стабільно. Ганяючись за високим прибутком, адміністрація прагнула не до розгортання підприємства, а до того, щоб якнайменше платити за працю робітників, порівняно з іншими підприємствами міста тут платили найменше, до того ж доймали непосильними штрафами.

З кінця дев'ясот другого року виробництво почало розгортатись, зросла чисельність робітників, але платня залишилась попередньою. Отож не дивно, що металісти

не лише активно підтримали залізничників, а пішли ще далі, вони дружно застрайкували, вийшли на вулицю, зайняли залізничну колію, спиняли поїзди, жартома закликали один одного: «Сідай на колію, матимеш надбавку».

Другого дня під впливом міського комітету РСДРП до страйкуючих металістів та залізничників приєдналися робітники інших підприємств, зокрема заводу Гретера і Криванека, — до тисячі чоловік, з тютюнової фабрики Когена теж вийшло сот вісім, а також механічного та чавуноплавильного товариства Графа і К°, Дніпровського машинобудівного заводу Млошевського, заводу ковкого чавуну Неедлі і Унгермана, механічної фабрики сівалок Фільберта і Дедіна, більшості друкарень, на яких працювало теж до тисячі чоловік. Застрайкувало в той день близько шести тисяч робітників.

В центрі уваги місцевої влади були дії залізничників і особливо робітників Південноросійського заводу. Рух поїздів припинився, депо, колії зайняли страйкарі. Понад дві тисячі чоловік з жінками та дітьми зібралося в районі вокзалу. Їх щільно оточувала піхота й козацькі підрозділи, ну й поліція вся була тут як тут. Прибув сам губернатор, але він уже нічого не обіцяв, видно збагнувши, що його обіцянкам не повірять, тож улесливо просив, потім грізно наказував робітникам розійтися, люто погрожував, але ніхто не розходився.

Короткі команди — і на страйкарів рушили солдати. Мовчки, погрожуючи багнетами та прикладами, почали тиснути натовп, а тут і козаки з шаблями наголо накинулись на беззбройних. Люди жажнулися, почалась паніка, але хоробріші заспокоювали тих, хто похитнувся. І тоді почали стріляти залпами. Колія обагрилась кров'ю, дванадцяттеро було вбито наповал, багатьох робітників, жінок і навіть дітей було поранено.

Володимир Ілліч схопився з лави, заходив перед Вакаром, явно тамуючи в серці гнів і біль. Різко спинився перед ним.

— Ви цікавилися, Володимире Вікторовичу, чому на з'їзді в Лондоні стався розкол? Вам важко збагнути механіку наших відносин з меншістю? Вам би хотілось миру...

Вакар спантеличено мовчав.

— Так, так, багатьом, дуже вже багатьом хотілось би миру, гармонії з робітниками. Навіть згодні піти на дрібненькі економічні поступки. А робітники — бачте, певдич-

ні! — не хочуть поступок. Своїми класовими інтересами нікому не збираються поступатися. Ні драгомировим, які сидять у них на плечах, ні панам меншовикам, які намагаються на робітничу спину покласти м'яку подушечку, щоб зручніше треповим було сидіти. Класова боротьба не терпить компромісів. І київські ковалі це добре знають, на власній спині відчувають і йдуть під кулі. А пани дани з крохмаллями, мартови з троцькими вважають, що у революцію можна гратися, не боротися, а саме гратися...

І, не вичерпавши однієї теми, Ленін швидко запитав про інше:

— Чим пояснили пани губернатори необхідність розстрілу беззбройних?

— Нібито хтось кинув на поліцаїв каменяку. Та ще ніби якогось помічника пристава збили з ніг. То вони ніби в цілях самозахисту. Так писалось у «Києвлянині».

— Ну, ось же, ось, — торжествуюче примружив очі Ленін. — У цілях самозахисту. Класовий ворог прагне найганебніший злочин виправдати шляхом юриспрудентських вивертів. А пани меншовики — тут як тут: готові вірити! Рятуй боже створити партію, здатну стати на барикади, покликати пригноблених до бою. Тихо-мирно, по-немешаєвському давайте вирішувати класові суперечності — ось до чого прагнуть пани меншовики, а ви ніяк не збагнете, товаришу Вакар, техніки розколу.

Вакар розгублено кліпав, нарешті до нього в усій оголеності дійшов смисл усіх протиріч між Ленініми і меншовиками, але він ще не встиг того перетравити, збагнути його глибинних причин.

— Ну, й що ж далі? Як події розвивались далі? — наполягав Ленін.

Розстріл не залякав, навпаки, він ще більше обурив пролетарів Києва, на вулицю вийшли робітники всіх підприємств міста. Зупинивсь рух трамваїв, припинились будівельні роботи, це випікався хліб, не виходили газети, зупинились пароплави на Дніпрі. Військові підрозділи та поліцейські загони не знали, куди кинутись, відкривали по страйкарям вогонь, падали вбиті, поранені, але це не лякало повсталих.

То там, то тут робітники вступали врукопашну, зовсім перестали боятись нападників. Страйкарі збиралися демонстративно поховати загиблих товаришів, але жандарі завчасно забрали трупи вбитих і нишком поховали. Тоді

Київський комітет закликав населення міста всенародно вшанувати пам'ять полеглих. Листівка «До всіх робітників міста Києва» закликала всіх чесних людей 27 липня о першій годині дня прийти на Софіївську площу і проспівати «Вічну пам'ять» жертвам сваволі.

Перелякані громом революційних виступів, київські сатрапи розгубилися, перегризлися між собою, взаємно звинувачували один одного в тому, що нібито занадто легко йшли на поступки та задоволення вимог робітників. Протягом десяти днів тривав страйк, аж поки власники підприємств пообіцяли задовольнити вимоги страйкуючих. Таким чином їм пощастило послабити, а потім і ліквідувати загальний страйк. На більшості підприємств і справді робочий день було скорочено до дев'яти годин та підвищено заробітну плату.

— З честю склав київський пролетаріат іспит політичної і класової зрілості,— сказав Володимир Ілліч.— У кузні Південноросійського не тільки кується метал, а й виковуються революціонери.

— До речі, металісти і залізничники вибороли найменше, хазяї цих підприємств не поступилися майже ні в чому.

— Тим гірше для них. Звісно, що ні металісти, ні залізничники не заспокояться, ми ще про них почуємо.

— Боротьба не закінчилась на тому, Володимире Іллічу,— погодився Вакар.— І досі в тюрмі перебуває кілька робітників-металістів, я їх маю захищати, але судочинці навмисне відтягують процес, чинять усякі проволоки та порушують закон з єдиною метою — відтягнути справу до часу, поки все вляжеться.

Володимир Ілліч знову нервово заходив по доріжці, він шукав засобів, якими можна було б вплинути на розвиток подій.

— А ми ось що зробимо. Перш за все посадимо вас у затишну кімнату готелю та попросимо описати детально все те, що ви щойно вивірили. І видамо окремою брошурою, розішлемо в усі організації, хай робітники знають правду.

Жилося Леніну в Женеві опісля Другого з'їзду дуже клопітно і важко. Меншовики, спираючись на підтримку закордонних опортуністів, не переставали атакувати більшовиків, особливо ж нападали на Леніна, безпомилково вбачаючи в ньому натхненника і проводиря більшовицького. Навіть Плеханов і той похитнувся, вирішив зберегти мир у партії шляхом порушення постанов з'їзду про

редакцію «Искры». За умов, коли в редакцію повернулись колишні члени, відверті меншовики, Володимиру Іллічу довелося вийти з редколегії.

Але Ленін не порвав з газетою, не без його участі у вересневому номері «Искры» гостро, з глибоким обуренням писалося про липневі події в Києві.

Невдовзі Вакар написав брошурку, про яку йшла мова на березі Женевського озера. Володимир Ілліч її уважно прочитав, схвалив, і ця робота під кінець року побачила світ.

Ще ближчим став для Ілліча Київ опісля того, як у Женеву прибув Клер, тобто Гліб Максиміліанович Кржижановський, друг юності Леніна, товариш по сибірському заслання і спільній боротьбі. Гліб Максиміліанович обирався делегатом з'їзду, але на з'їзді не зміг бути. Авторитет його у партії був настільки високим, що його заочно було обрано в члени Центрального Комітету.

Заставши в Женеві сумну картину, він спробував було зламати ту стіну, яка виросла між меншовиками та більшовиками, мав довгу розмову з Плехановим і розчарований знову поїхав до Києва. Тільки й радості привіз Іллічу, що привіти від матері та сестер, з Дмитром Іллічем він розминувся. Сестри Володимира Ілліча передали через Гліба Максиміліановича, що, одержавши лист від Дмитрія, відразу догадалися, чому він радив їм пожити в Києві, від них не відстала й матінка, яка вже звикла до того, що її діти більше часу перебували під арештом та у в'язницях, тож старалась бути поруч з ними, щоб вчасно прийти на допомогу. Перед від'їздом Гліб Максиміліанович встиг звісти Анну Іллінічну та Марію Іллінічну з Шліхтером, а там уже вони знатимуть, що робити.

Дуже часто тепер думав Ілліч про Київ, згадував матусю, непокоївся за брата і сестер, бо знав, що вони поселились там не тому, що то гарне місто, не для відпочинку туди прибули, а для налагодження зв'язків з тими людьми, які так рішуче й одностайно підтримали революційний рух у Росії, дружно вийшли на барикади, безстрашно стали на бій з царськими сатрапами і пролили свою робочу кров.

Побоювався Ілліч, що не дадуть його рідним прижитись у цьому наелектризованому місті, але ждав від них подвигу, бо знав, що його сестри і брат готові зробити навіть неможливе, бо були його вірними і переконаними соратниками. Тож не здивувався, коли на початку нового



року з Києва надійшла звістка про те, що всі Ульянови, окрім старенької матері, перебувають за ґратами Лук'янівської в'язниці.

Ілліч вірив, що довго вони не затримаються, бо навчені конспірації і мають тверді характери, звикли до двобою з царськими посіпаками. Тільки невимовно жаль йому було старенької матері — уявив собі її, сивочолу голубку, з небагатою передачею біля тюремних воріт, з трьома пакуночками: оце — Ані, це — Манюньці, а це — йому, кровиночці Дмитрику...

Та не тільки за ув'язненими сестрами та братом боліло серце. Написав йому Вакар про те, що в тій же Лук'янівці ось уже скільки часу, від самого липня, знемагали робітники Південноросійського заводу Севастьян Шиманський, Андрій Лукашевич, Микола Савенко та Давид Тимошук, ждали розправи. Кржижановському пощастило на їхній захист підняти всіх прогресивно настроєних юристів, їхньою справою займався й сам Вакар. Ілліч уявляв собі тих героїв-робітників, ставив їх поруч з Юношею — Дмитром, з сестрами, — а можливо, вони там і стрічались у стінах Лук'янівки, можливо, перебували поруч...

У далекій Женеві неспокійно жив, боровся Ленін, а думкою сягав Києва, думав про нього, уявляв його, бо те місто стало йому рідним і близьким.

Київ теж жив неспокійним і тривожним життям. Сите міщанське благополуччя, сповнене передзвону десятків церков та монастирів повітря тільки дзвеніло богобоязністю, а насправді робітництво київське, загартоване в пролетарських битвах, вже не боялось ні царя, ні поліції, ні бога, ні чорта, готувалося до нових, вирішальних боїв. Оманливим був спокій на заводах, грізною була мовчазна цокірність металістів та залізничників, вони мовчали, але діяли за принципом: хто мовчить, той двох навчить.

Поліція кинула в робоче середовище своїх агентів-зубатовців. Керував ними досвідчений жандарм, виучень самого Зубатова, засновник київського охоронного відділу Сазонов.

Цей самий Сазонов та його поплічники ретельно винюхували та арештовували революціонерів, відкрито організовували різні «робітничі товариства» з метою накинути вуздечку на робітничий рух, спрямувати його в бажане урядові русло чисто економічної боротьби. Понад триста шпигунів старалися, розповсюджували «Московские ведомости», брошури, в яких писалося про те, що нібито сам

цар-батюшка опікується робітничими інтересами та гримас на недобрих і скупих заводчиків і управителів.

Пробували організувати «Київське робітниче товариство», але з того нічого не вийшло. Київські робітники прислухалися до того, що їм розповідали такі революціонери, як Кржижановський та Шліхтер, про діяльність зубатовців у Москві. Не впіймався київський пролетаріат на ворожу вудочку, спроба Сазонова перетворилася на пшик, зубатовський рух поступово гаснув і зовсім погас.

Ленін пильно стежив за тим, як розгорталася боротьба в Києві. Його спочатку непокоїло те становище, яке склалося в місцевій організації РСДРП. Вона, одна з небагатьох, опинилася в руках меншовиків. Лише Шліхтер та Вакар після з'їзду в Київському комітеті займали більшовицькі позиції. Невдовзі склалася такі умови, що Шліхтер вийшов з комітету, а Вакар хоч і залишився в комітеті, але повністю ігнорувався меншовиками. На те він не раз скаржився в своїх листах Володимиру Іллічу.

Веселіше почав дивитися Ілліч на київські справи тільки тоді, коли одержав інформацію, що в місті згуртувалося міцне більшовицьке ядро із подружжів Кржижановських та Шліхтерів, Скорнякова, Козеренка, Михайлова, Єлагіна, Ломоносова, яке надійно опиралося на більшовицькі організації таких заводів, як Південноросійський, «Арсенал» та інші. І коли на початку п'ятого року в Росії наступило бурхливе революційне піднесення, з нетерпінням ждав вісток з Києва.

І вони не забарились. Найперше його порадували наслідки суду над учасниками липневих подій, робітниками-революціонерами. Понад півтора року царські посіпаки готували судилище, вичікували зручного моменту, щоб якнайжорстокіше розправитися з бунтівниками, але перед лицем грізних революційних подій поспішили загасити можливе вогнище для невдоволення робітників; трьох із підсудних суд виправдав, а четвертого засудили лише до одного року ув'язнення.

— Молодці, київські коваліки, — похвалив їх Ленін, — вистояли, перемогли.

Але вогнище, яке жевріло, загасити було неможливо. Розстріл мирної демонстрації біля Зимового палацу, немов ураган, прокотився по всій Росії, швидко досяг і Києва. Гарячі слова осуду, гніву і неависті, закликів до боротьби проти царя, який розстріляв віру в себе багатьох, лягли на папір, тисячі прокламацій розлетілись по місту.

На світанку холодного січневого дня з'явилися вони і на Південноросійському заводі. В обідню перерву на подвір'я вийшли котельники, механіки, ливарники, великий робітничий натовп вирував. На завод проник більшовицький агітатор, він розповів подробиці про страхотливий злочин царя і його сатрапів. З обуренням виступали робітники Андрій Михайлов, Микола Комарницький.

— Товариші! Гинуть наші люди. Треба боротися, настав час виступати дружно! — закликали вони.

Південноросійський завод подав тривожний сигнал до страйку. А наступного дня до металістів приєдналися інші заводи. Південноросійський завод подав приклад до встановлення нового порядку. Революційні робітники не лише вимагали восьмигодинного робочого дня, а більше того, самовільно встановлювали скорочений робочий день і вимагали права вільно збиратися для обмірковування всіх питань. У відповідь на це підприємці скоротили виробництво, закрили цехи, врешті застосували локаут — завод було закрито, а всіх робітників звільнено.

Лише поступово, крок за кроком відкривалися окремі цехи, небажаних робітників не приймали на завод, гадаючи, що таким чином поставлять їх на коліна. Та пролетарі не збирались відступати. Восени, коли революційний рух охопив усю країну, сягнув свого апогею і революційний злет у Києві. В середині жовтня застрайкували працівники Управління південно-західних залізниць, знову пролунали тривожні гудки на Південноросійському. За сигналом металістів припинилась робота на інших заводах і фабриках, зупинився міський транспорт.

Ще через день страйкували не лише заводи, а й майстерні, друкарні, магазини, аптеки, хлібопекарні, театри, навчальні заклади. Місто вирувало, кипіло, то в одному кінці, то в іншому стихійно виникали мітинги, на яких виголошували палкі промови більшовики, і в першу чергу Кржижановський та Шліхтер, які стали визнаними проводирями пролетарського Києва. Двадцять першого жовтня в політехнічному інституті відбувся масовий мітинг, на якому було прийнято ухвалу про встановлення Київської Ради робітничих депутатів.

Всім серцем линув Володимир Ілліч у ті дні до Росії. Думає він і про Київ, пильно стежив за героїчною боротьбою його пролетаріату. Саме в ті дні писав він статтю про революційний спалах у Росії і не випадково згадав розповідь Вакара про липневі бої київських залізничників

і металістів. «Почувається, що ми напередодні барикад», — провіщали своїми революційними виступами київські робітники, провіщали ті величні події, яким судилося в історії стати репетицією Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Так, липневі події третього року були передднем барикад, винятково бурхливих подій, небаченого героїзму і рішимості робітничого класу боротись за нове життя. В 1905 році робітнича Шулявка стала центром революційного руху, а політехнічний інститут — штабом Ради робітничих депутатів.

На бік революційних робітників переходять солдати, в першу чергу інженерні частини гарнізону. Пролетарі Південноросійського налагодили зв'язки з саперами. Вісімнадцятого листопада сапери, обурені брутальним, бездушним ставленням офіцерства, вийшли на вулиці. Робітники-металісти з піднесенням і радістю зустріли повсталих, якими керував двадцятирічний підпоручик Борис Жаданівський, приєдналися до них.

Колона солдатів і робітників на Галицькій площі була зустрінута вогнем Миргородського піхотного полку. Сапери почали відстрілюватися. На вулиці міста вступила революція, полилася кров, упали перші жертви, робітники і сапери. Люди вмирали. Вмирали, щоб безсмертним і вільним був народ, щоб людиною стала робоча людина.

Володимир Ілліч був захоплений героїзмом київських робітників і саперів, він писав, що повстання зробило «ще крок уперед, крок до злиття революційної армії з революційним пролетаріатом і студентством...»

Володимир Ілліч жив далеко від Росії, в тихій, схожій на акваріум Женеві, але бачив дуже далеко, своїм мудрим зором обіймав усю Росію, бачив усі її міста і села, чітко уявляв собі розташування сіл. Він розумів, що в боротьбі гартуються не лише сили революції, а й її противники. Чітко, глибоко аргументовано визначив Ілліч причини поразки першої російської революції.

З тої ж загальної причини зазнали поразки і київські пролетарі. В грудні Рада робітничих депутатів «Шулявської республіки» закликала виступити вслід за повсталими робітниками Москви. Меншовики зрадили Радам, робітничому класові, перешкодили переростанню в Києві страйку в збройне повстання. Оборонська тактика дала можливість царським військам розгромити «Шулявську республіку», заарештувати керівників Ради.

Революція зазнала поразки. Але революція не погасла. Революція відступила, щоб з часом спалахнути з новою силою. Щоб перемогти.

І вона перемогла.

Володимир Ілліч постійно пам'ятав про київських пролетарів, у всі наступні роки цікавився їхніми справами, захоплювався їхніми подвигами. І вони відповідали вождеві не меншою любов'ю і шаною.

Великим болем у робітничих серцях відгукнулась сумна звістка про його смерть. На траурному мітингу робітники колишнього Південноросійського всі як один сказали:

— Ленін знав про нас. Ленін любив нас. Будемо вічно жити з іменем Леніна.

У день похорону вождя в траурній демонстрації міста на Хрещатику йшла могутня колона Південноросійського заводу. Того ж вечора в Оперному театрі на спільному засіданні Київського губвиконкому і пленуму міської Ради за участю численних представників партійних, профспілкових, комсомольських організацій, селянства на клопотання трудівників Південноросійського заводу було прийнято постанову про надання заводу імені Леніна.

Ідуть роки. Росте і шириться завод. Міняються покоління робітничого класу, не залишилося в живих нікого з героїв революції дев'ятого століття. Нічого ніколи не залишилося від тих часів, окрім могутнього революційного духу, ленінських заповітів.

Зосталася на стіні найстарішої будови заводу чавунна дошка, вилита київськими металістами в незабутньому 1924-му. А на ній історичні слова історичної постанови:

«27 січня 1924 року Президія Київського губвиконкому на спільному засіданні з партійними, професійними, комсомольськими і незаможницькими організаціями постановила: для увічнення пам'яті геніального вождя світового пролетаріату, найбільшого селянства і всього пригнобленого колоніального люду, незабутнього, живого в серцях сотень мільйонів людей Володимира Ілліча Леніна перейменувати Південноросійський завод у «Ленінську кузню».

Біля меморіальної дошки завжди квіти. І завжди зупиняються люди. До них привітно і щиро, немов живий, всміхається Ленін.

## ЗУСТРІЧ НА ЄНІСЕЇ

Цікаві стрічі в найдальших краях починаються уже за твоїм домашнім порогом.

Цього разу ми вилітаємо в край, де молодий революціонер Ульянов формувався на вождя світового пролетаріату, генія пролетарської революції, — в Красноярський край і всесвітньовідоме Шушенське.

Могутній повітряний лайнер набирає висоту, лягає на курс. Три години до Уфи, чотири від Уфи до Красноярська. Сім годин — всього-на-всього сім годин, і ми перенесемось у ті місця, до яких Володимир Ілліч у свої двадцять сім літ добирався майже три місяці: тільки на вісімдесят першу добу трапив до місця заслання — села Шушенського на Єнісеї.

Під крилом безмежні простори, несходимі поля, вкриті покосами та стогами вимолоченої соломи: тут і там видніються на обрії більші і менші міста, димлять заводи, грудьми припадають до річкових заплав та озерних видоліпків зелені села. Повільно пропливає під крилом могутня Вітчизна. Ледею проглянулись обриси Полтави, Харків загорнувся в димову ковдру, зигзагом блискавки вигнувся Північний Донець, розгорнулись донські степи, сам Дон повився синьою стрічкою за горизонт, малювалася, в усі сторони розкинувшись, краса російська, в піснях оспівана, в думках виношена, а там уже й Волга неповторна, велична і могутня зблиснула...

Поруч зі мною сидять двоє: чоловік і дівчинка. Йому вже десь за п'ятдесят, а Яринка — п'ятикласниця. Вони мовчазні обоє, подовгу дивляться через вікно літака вниз, на землю, лише зрідка перекидаються словом. Вже не скоро починаємо розмову. Цікавлюсь: чи в Красноярськ вони летять? Так, саме туди, бо вони красноярці. Навперей починають вихвалити своє місто: послухати їхню мову — кращого міста за Красноярськ немає в цілому світі.

— Звідкіля ж ви повертаєтесь додому?

— З України. Я, бачте, родом з Ровенської області, з Млинів, у рідні гостювали. Тепер це просто: кілька годин і — в Млинах. Працюю в аеропорту теслею, то маю пільгу, ось і літаємо щорічно в гості.

— Таки ж вабить рідна сторона?

— Вабить. Трапиш у рідні місця, а тут тобі з дитинства все знайоме, кожна стежечка тебе вітає, сльози навертаються від хвилювання, а погостюєш тиждень-другий — і вже додому тягне. Серцем я вже сибіряк, зжився, зріднився з цим краєм, додому вже мене не повернеш. Сибір сьогодні володіє таким чаром, що вже з ним, коли поріднився, ніколи не захочеш розлучатись.

Ще юнаком він трапив до Красноярська. Випало тут відбувати військову службу. Напочатку незвичним видавалось, лякала наступна зима, бо на Україні чомусь вважали, що сибірська зима люта, як сто чортів. Неправда, виявилась вона не такою вже й сердитою, але багатою на сніги та пекучі морози і на подив такою приємною, що наступну зиму він уже чекав навіть з радістю. Лише за один рік хлопець з українського Полісся став сибіряком, на все життя закохався в цю сторону, в Єнісей, в Красноярськ. Невдовзі закохався в юну красноярочку, відслужив свою службу в армії, одружився, та й поступово почав забувати про свої Млини.

Дві доньки в нього — старша уже заміжня, а ця, Яринка, ще школярочка. Кілька років тому спіткало їх люте горе — несподівано, ще молодою, вмерла мати. Тепер живе красноярський тесля одинаком, бо ніяка інша жінка незугарна ввійти в його серце.

Вже скільки років, як померла дружина, а згадав — і палочка сльоза попливла по щоці. Донька захвилювалась: «Татуню, та скільки ж можна?» Саме вона, ця юна школярка, щоденно полегшує його горе, стала його надією і щастям.

— Де б не був, а прагнення тепер одне — швидше додому, в Красноярськ. Можна сказати, що все життя позаду, був ось у рідні, кличуть до себе, радять повернутись до гурту, а я не можу кинути Красноярська, могили тієї, біля котрої ляжу сам.

Вслухаючись в тиху, роздумливу сповідь свого земляка, сьогоднішнього ярого красноярця, я думав: як це добре, що людина має крила, що вона не прикута подібно дереву до одного місця, що здатна відшукати для себе найбільше щастя там, де воно для неї уготовлене. І ще подумалось — мабуть, немає на землі гарних і поганих, зручних і незручних місць для життя людини, видно, всякий куточок на землі і зручний, і прекрасний. Необхідно лише відчуті і відшукати ту притягальну силу, той магніт, який всесиль-

ною любов'ю приковує всякого до його найулюбленішого куточка на рідній землі.

Щоб утвердити свої роздуми, запитую в Яринки:

— Скажи, дівчинко, сподобались тобі Млини і Україна?

В дівчинки загорілись оченята.

— Так, на Україні прекрасно, а Млини — побачити треба, це... просто диво.

— А все ж таки: де краще — на Україні чи в Красноярьську?

Дівчинка зирнула на мене з докором:

— Про таке питаєте?.. Та хіба ж є в світі що краще за Єнісей і Красноярьськ?

Під крилом літака неозорі сибірські простори. Красива в своїй суворості і велична в своїй красі земля. Мої супутники оживились.

— Татуню, Єнісей! — щасливо заляпала в долоньки Яринка.

— Хати нашої не видно? — посміхнувся батько.

Легко, мов птах, літак припадає грудьми до бетонової смуги, підрулює до аеровокзалу. Тепло стрічають нас господарі чудового міста на Єнісеї.

Зустрічі в Красноярьську стали традиційними. Щорічно місцева письменницька організація, трудящі міста приймають гостей — письменників з усіх братніх республік.

Починається наше знайомство з цим неповторно казковим краєм, ми стрічаємось з його вчорашнім, сьогоднішнім і завтрашнім днем.

## Вчора

Все, що тільки існує в світі, має своє минуле, сьогодні і свій завтрашній день. Різними бувають усі ті категорії. Свій учорашній день, своя історія і у Красноярьська. Усього було вдосталь: і доброго, і важкого. Та є в учорашньому дні цього краю таке світле й величне, таке дороге людському серцю, що живе й сьогодні, що житиме в майбутньому, житиме, скільки й планета наша кружлятиме навколо Сонця.

Єнісей, Красноярьський край, сибірське безмежжя — це молодість Леніна, це земля, на якій Ленін виколисав велику ідею створення нашої Комуністичної партії, заклав її теоретичні основи, до деталей обдумав усі організаційні заходи по створенню партії. В Красноярьський край на



заслання прибув молодий Ульянов, а звідси, з Шушенського, виїхав Ленін, до кінця сформований пролетарський революціонер, майбутній вождь Жовтневої революції.

Саме тому наші погляди з особливим захопленням завжди звертаються до цих країв, до Єнісею, до Шушенського, до людей, серед яких жив і творив великий Ленін. Саме тому й привели далекі шляхи гостей з усіх радянських республік до Красноярська й Шушенського на єнісейські зустрічі, що в цьому році наша партія і все прогресивне людство урочисто відзначили 70-річчя створення Ленінської Комуністичної партії.

Ледь стали ми на красноярську землю, ледь влаштували свої дорожні речі в готелі — і відразу ж рушили в місто. Красноярськ — місто прекрасне, із своїм обличчям, оновленим у радянські часи, місто, де пройшла і лишила яскравий слід велика історія.

Славна історія відразу ж повела нас по вулицях, по місцях, де жив Ленін. Треба віддати належне красноярцям — вони старанно зберігають кожний камінець, кожну пам'ятну річ, кожний будинок, усі ті місця, де ступала нога Володимира Ілліча, на чому зупинявся його допитливий погляд.

Кожному відомі дні і роки великого ленінського життя. В кінці XIX століття на історичну арену в найбільших містах, у робітничих центрах царської Росії виступають перші марксистські гуртки.

Під керівництвом молодого В. І. Ульянова всі такі гуртки Петербурга об'єднуються в єдину соціал-демократичну організацію «Союз боротьби за визволення робітничого класу». Двадцятип'ятилітнього революціонера підтримують десятки талановитих, до кінця відданих справі молодих революціонерів-марксистів.

У грудні 1895 року Ленін і група його сподвижників були арештовані. Потяглися багатомісячні допити, тяжке життя в казематі, які закінчилися трирічним засланням Леніна у Східний Сибір під гласний нагляд поліції. Сюди ж були вислані і всі арештовані в цій справі.

4 березня 1897 року В. І. Ленін прибув до Красноярська. Прямо з вокзалу трапив у приміщення колишньої жандармерії. Будинок цей, на березі Єнісею, поблизу міської пристані, стоїть і досі. Старий, з червоної, аж почорнілої цегли, він і сьогодні вражає своєю похмурістю. Але, незважаючи на це, біля будинку по вулиці Дубровинського весь час зупиняються люди — меморіальна дошка засвід-

чус, що в тогочасному поліцейському управлінні В. І. Ленін щодня відмічався як політичний засланець, що саме тут він дістав наказ про виїзд у Шушенське.

З 4 березня по 30 квітня, майже два місяці, прожив В. І. Ленін у Красноярську, чекаючи відкриття навігації по Єнісею.

Крім того, в 1898 році В. І. Ленін приїздив із Шушенського в Красноярськ на лікування, хоч насправді більше приділяв уваги налагодженню зв'язків з красноярськими марксистами, ніж власним справам.

До виїзду в Шушенське В. І. Ленін жив у будиночку К. Г. Попової, який, на жаль, не зберігся. Тут увесь час проживали засланці, тут було людно, і товариші відшукали Іллічу кімнату для роботи в сусідньому будиночку, який стоїть і досі і в якому красноярці влаштували чудовий меморіальний музей В. І. Леніна.

Тут усе як було за часів В. І. Леніна. Скупа, але така виразна експозиція. Стіл, за яким працював Володимир Ілліч, вікна, в які він дивився, далекі гірські пасма над Єнісеєм, на яких спочивав його погляд.

І тому так подовгу перебувають у цій кімнаті відвідувачі, так не хочеться скоро виходити звідсіля...

Перебуваючи в Красноярську, Ленін вів титанічну роботу — організовував революціонерів в єдину організацію, вивчав матеріали економічного розвитку пореформеної Росії, готувався до створення книги «Розвиток капіталізму в Росії». Що це так, видно з листа Володимира Ілліча до матері: «Я проводжу тут час у двох заняттях: по-перше, відвідую бібліотеку Юдіна; по-2-е, знайомлюся з містом Красноярськом та його жителями (здебільшого невірними). В бібліотеку ходжу щодня... Відвідую і міську бібліотеку».

Повністю зберігся в Красноярську будинок купця Г. В. Юдіна і обстановка, хоч самої бібліотеки тут і немає. Купець-інтелектуал, розорившись, продав її американцям. Бачив я його книги в 1965 році в бібліотеці Капітолію у Вашингтоні...

І все ж у будинку-музеї, де була бібліотека Юдіна, близько двох тисяч експонатів, серед яких є чимало й меморіальних. І ніколи не бувають порожніми кімнати колишнього купецького особняка — мовчки проходять кімнатами групи відвідувачів, ніби бояться перешкодити роботі Володимира Ілліча, який щодня трудився тут у 1897 році.

На вулиці Леніна існує музей-квартира Петра Красикова, організатора і керівника першої красноярської марксистської групи, твердого іскрівця, видатного діяча більшовицької партії. Саме з ним налагодив тісний зв'язок В. І. Ленін, прибувши до Красноярска, часто бував на квартирі Красикова. Від першого знайомства Петро Красиков став переконаним ленінцем, твердо стояв на ленінських позиціях як більшовик-ленінець.

Ідеш Красноярском, а на тебе весь час дивиться В. І. Ленін. З меморіальних дощок, з будинку Серебрянкової, де Ленін брав участь у дискусії з «економістами». З будинку Воржаковської, де Ленін провів диспут з народником Миколою Яцевичем. З колишнього будинку красноярської міської бібліотеки, де Ленін переглядав тогочасні газети й журнали, які доходили туди на одинадцятий день. З будинку, де жила сестра Г. М. Кржижановського, а також з будинку на проспекті Миру, де свого часу містилося єнісейське губернське управління, куди Володимирові Іллічу не раз доводилося заходити і у власній справі, і в справі А. Вансева, а також Г. Кржижановського, В. Старкова, яких висилали в Мінусінський повіт разом з ним. І, нарешті, красноярський річний вокзал, від якого 30 квітня 1897 року в перший рейс вийшов пароплав «Св. Николай», яким Володимир Ілліч з Г. Кржижановським і В. Старковим вирушили до місця заслання.

Відтоді минули десятиліття, «Св. Николай», власність сибірського промисловця Сибірякова, потужністю 140 кіньських сил, за свій вік натрудився вдосталь: возив пасажирів, возив вантажі, а коли його витіснили потужніші й швидші пароплави, був переведений у тягачі, втратив свій попередній вигляд. І тільки готуючись до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, красноярці відшукали старе судно, роздобули креслення і опис його будови, зібрали свідчення людей, які на ньому працювали й плавали, і відновили точнісінько таким, яким воно було у той час, коли на його палубу в далекі квітневі дні піднявся В. І. Ленін. Стоїть сьогодні біля гранітної стіни пароплав-музей «Св. Николай», приймає щодня відвідувачів. Стоятиме він тут вічно, як одна з найдорогоцінніших реліквій міста Красноярска, гордість Єнісею, як живе свідчення безсмертя великого Леніна.

Усе тут таке, як було колись. Каюта другого класу, в якій їхав Володимир Ілліч із своїми друзями-засланцями, салон, де Ленін читав газети, палуба, на якій він прогу-

лювався і милувався красою Єнісею та його берегів. П'ять днів долав могутні води ріки пароплав, а все ж не дійшов до Мінусінська, на пристані Сорокіно Ленін пересів на підводу. І тільки 8 травня прибув у село Шушенське на постійне місце, де мав відбути заслання.

Ми подолали цей шлях літаком за якусь годину. Шушенський аеродром не приймав — ранком був туман, і ми приземлились в Абакані, столиці Радянської Хакасії. Одразу ж всідаємося в автобус і поспішаємо до Шушенського. Нам не терпиться потрапити на ту землю, яка ще й сьогодні зберігає живе тепло ленінського серця, його неповторні сліди.

Уповільнює хід автобус, реве натужно мотор. Ми підіймаємося на гору Думну — поки підіймешся сюди, всі думи передумаєш. На вершині гори обеліск з написом: «Від Петербурга до цього місця 5924 версти».

З глибоким хвилюванням і нетерпінням долаємо ще якихось 15 кілометрів і на гранітній плиті читаємо знайоме з дитинства слово «Шушенське».

У кожного з нас образ цього невеличкого сибірського села на Єнісеї склався ще в дитинстві. Про нього мені говорив мій учитель в далекому 1924 році, коли я прийшов до школи. Він розповідав, яка-то глушина в тому селі, які там сніги, морози, яка багнюка, а далина яка! І люди були незнайомі Володимирові Іллічу, жандарми люті, неволя тяжка. Боляче мені було це слухати. І на все життя запам'яталися ті оповіді, тому непривітним і лихим здавалося мені далеке сибірське село...

Нашим очам відкрилося сьогоднішнє Шушенське. З широкою площею, багатопверховими будинками, магазинами, школами, Будинком культури. На площі — тисячі людей: дорослих, молоді, дітей, усміхнених, одягнених так, як одягаються і в Красноярську, і в Москві, і в Києві, цікавих до всього. Стоять під гарячим літнім сонцем і ждуть слів від гостей, що прибули з усіх кінців нашої Вітчизни на зустріч, присвячену великій і знаменній даті — 70-річчю створення РСДРП.

Входимо в старе Шушенське. Таке, яким воно було в кінці XIX і на початку XX століття. Стараннями партійних організацій, вчених, шушенців один з кутків села, а саме той, де три роки проживали В. І. Ленін і Н. К. Крупська, відбудований і перебуває в такому стані, як за тих часів. Музей-заповідник «Сибірське заслання В. І. Леніна» розташований на 6,6 гектара землі на березі ріки Шуші,

яка впадає неподалеку від села в Єнісей. Тут повністю збережено й реставровано 29 садіб. Центральним місцем заповідника є два будинки, де жив В. І. Ленін.

Прибувши 8 травня до Шушенського, Володимир Ілліч поселився в хаті селянина Аполлона Зиряннова. Після приїзду Надії Костянтинівни Крупської та її матері Єлизавети Василівни влітку 1898 року сім'я В. І. Леніна переселилася в будинок вдови П. О. Петрової, що на березі річки Шуші.

Біля будинку Петрової — пам'ятник В. І. Леніну. Обидва будинки, де жив Ленін, перебувають у тому вигляді, який мали колись. У дворі Петрової навіть зберігається альтанка, обвита хмелем, побудована колись Іллічем та Надією Костянтинівною. Влітку в ній любили працювати Ленін і Крупська.

Ходиш вулицями старого Шушенського, розглядаєш у квартирах Леніна експонати: книги, меблі, речі, одяг, все, чим користувалися засланці; розглядаєш фото тих часів, і здається, що ось зараз, з-за рогу вулиці чи з якогось двору або хати вийде тобі назустріч русявий чоловік з борідкою і вусами, сухорлявий, — бо перед засланням переніс важке запалення легенів, — в мисливському одязі, з рушницею, підійде так, як завжди підходив до гурту шушенських селян, примружить добрі ленінські очі і запитає: «А звідкіля прибули, люди?»

Шушенський меморіал — світового значення. Тут все дихає ленінським теплом: саме це місце, напевно, як ніяке інше наближає до нас особу і образ вождя настільки, що створює фізичне відчуття близькості. Історичне значення шушенського меморіалу полягає в тому, що саме тут, в цих убогих і простих, але надзвичайно охайних (сибіряки завжди дотримувались ідеальної чистоти в своїх житлах) кімнатках творились мудрі книги Ілліча, його епохальний твір «Розвиток капіталізму в Росії», написаний на основі всебічного вивчення всієї економічної літератури, глибокого проникнення в процеси тогочасної дійсності.

Царизм відірвав Леніна від центрів Росії, але не зміг відірвати його від народу. Друзі і товариші по боротьбі прислали Іллічу необхідні книги, довідники. Надія Костянтинівна привезла чимало їх з собою, і під кінець заслання у Леніна зібралась велика бібліотека. Виїжджаючи з Шушенського, Ілліч нічого не взяв з собою, крім п'ятнадцяти пудів найцінніших для нього книг. До Шушенського в ті роки пролягли незримі шляхи: з Петербурга і Москви,

Нижнього Новгороду і Воронежа, з усіх кінців ішли листи від одностайців. Сестра Володимира Ілліча Анна Іллінічна зв'язала його з Женевою, з плехановською групою «Визволення праці». Обмінювались найрізноманітнішою літературою засланці, красноярські товариші дбали про те, щоб у Леніна були потрібні йому книги з філософії й політичної економії, все те найнеобхідніше, що давало йому можливість, живучи в Шушенському, бути ознайомленим з подіями в країні, Європі, в усьому світі.

Саме тут Ленін написав брошуру «Завдання російських соціал-демократів», що стала основою політичної програми і тактики російської соціал-демократії. В 1899 році Володимир Ілліч, обурений маніфестом «економістів» — так званим «Кредо», в якому вони виступили проти організації в Росії робітничої партії і проти будь-якої політичної боротьби робітників, написав «Протест російських соціал-демократів» і організував обговорення його серед марксистів-засланців Мінусінського округу. Нарада відбулася в селі Єрмаковське, де перебував тяжко хворий полум'яний революціонер і друг Володимира Ілліча Анатолій Олександрович Ванєєв. «Протест» був гаряче схвалений і одностайно підписаний всіма товаришами.

...Ходив я по Шушенському часів Ілліча і згадував розповіді свого вчителя. Він, кажучи про сибірське заслання вождя, малював його неймовірно важким. Справді, заслання для Володимира Ілліча було дуже важкою карою. І все ж і мій учитель, та й усі, хто вважає так, повинні знати, що в Шушенському Ленін був разом з тим і щасливий. Це щастя приносив йому великий труд на благо людства. І на засланні він був поруч із своїми вірними соратниками Г. М. Кржижановським, А. О. Ванєєвим, В. В. Старковим, П. М. Лепешинським та багатьма іншими. Велике особисте щастя принесла йому полум'яна революціонерка Надія Костянтинівна Крупська — вірний друг і незмінний помічник у його роботі. Тут, у Шушенському, розкрився в Н. К. Крупської великий талант публіциста.

І вже зовсім щасливим покидав Шушенське Володимир Ілліч. Він був задоволений з того, що зробив за роки заслання: завдав нищівного удару російському капіталізові своїм глибоким твором, розгромив антинародну платформу «економістів», створив теоретичні основи майбутньої партії пролетарів, виробив організаційні заходи до створення РСДРП.

Востаннє милувався Ленін Саянами — він дуже любив їх снігові вершини, безмежну панораму сибірських обширів. З глибокою сердечною теплотою прощались Володимир Ілліч і Надія Костянтинівна з Шушенським, про яке так добре сказала Надія Костянтинівна: «Мені здається, що я цілий вік у Шупі живу, акліматизувалась цілком. В Шупі дуже гарно влітку... А за Єнісеєм диво, як гарно!»

...Не те вже Шушенське і не ті вже шушенці. На березі тихої річки виріс людний районний центр. Він розкинувся далі в степи, аж до тих місць, де любив Ленін стрічати ранок з мисливською рупницею. В учорашніх думках і турботах великого Леніна — сьогоднішній день Шушенського, сьогоднішній день усієї країни.

...Ми стоїмо на широкій площі Шушенського, дивимось на вершини Саянів, на неозору просторінь Сибіру, на все, що тішило очі Леніна. Над нами тепле, зовсім таке, як на Україні, сонце, те, якому так раділа Надія Костянтинівна. Ми дивимось у очі нащадків тих людей, які жили поруч з Іллічем. Ми, представники усіх народів-братів, трохи задримо шушенцям: адже тут, на цій землі, жив Ленін... І летять над площею повторювані стократ радіорепродукторами натхненні слова різними мовами про Леніна, про його геніальну прозорливість, про його безсмертя, що втілилось в кожную справу, малу і велику, в те, що маємо сьогодні, і в те, що буде завтра.

Учорашній день переходить в сьогоднішній, в дні сьогоднішньому завжди бачиться завтрашній день. І цей величний, якісний перехід, можливо як ніде, зримий в Красноярському краю.

## Сьогодні

Красень Єнісей біля самого Шушенського став помітно ширший, ніж був колись, — тут починається Красноярське море.

На шушенському березі виріс просторий і світлий річковий вокзал. На всю його стіну — мозаїчна, чудової роботи картина: на берег Єнісею вийшла група людей — попереду В. І. Ульянов і Н. К. Крупська, за ними Г. М. Кржижановський, П. М. Лепешинський, В. В. Старков, А. О. Вансєв... Вони уважно і проникливо вдивляються в безмежну сибірську далину. Але ми розуміємо — вони дивляться крізь роки й десятиріччя, вони бачать величне майбутнє Росії, бачать наш сьогоднішній день.

Звідсіля видно нове Шушенське — вже не село, а молоде сибірське місто, де нині налічується десятки тисяч чоловік. Тут вирости нові промислові підприємства — молочноконсервний комбінат, птахофабрика на 100 тисяч голів, овочепереробний комбінат, цегельний завод, діє будівельний комбінат «Шушпещбуд», який споруджує нове соціалістичне місто Шушенське.

Колись глухе село, Шушенське нині має дві середні школи, школу-інтернат, сільськогосподарський технікум, вечірню школу робітничої молоді, музичну, художню і спортивну школи для дітей, де навчаються дві з лишком тисячі юних шушенців, працює понад 160 учителів.

Мимоволі пригадую картину художника Б. Рязова «Ленінське вікно», побачену у Красноярську на художній виставці. Непроглядна сибірська ніч. Шушенське у мороку, все спить. І тільки з єдиного вікна м'яко і тепло ллється світло. Всеньку ніч трудиться Ілліч... І я уявляю собі, як це світло гасової лампи, що світила Леніну, перелилося в золоті розсипи електричних вогнів, якими сяє сьогодні Шушенське, весь Сибір, вся неозора наша Вітчизна.

...Сьогодні підхоплює нас на шушенській пристані на свої могутні крила і веде нас по тому шляху, який довгі дні долав колись Ілліч. Лише кілька годин знадобилось для того, щоб «Ракета», розрізуючи води Єнісею, перенесла нас із Шушенського до Красноярської ГЕС.

Немало довелось мені мандрувати по світу: бачив я простори американської землі, дива Франції, Італії і Японії, багатьох інших країн, але краси, подібної до тієї, якою нагородив нас Єнісей, мабуть, ніде немає.

Уявіть собі ріку, глибина якої сягає десятків метрів, ширина в деяких місцях — до п'ятнадцяти кілометрів. Уявіть безмежжя синьої води, що лежить в зелених кам'янистих берегах, вкритих лісами, за якими розкинулися колгоспні пиви.

Чим ближче до Красноярської ГЕС, тим вищі береги, тим мальовничіші краєвиди. То з одного, то з другого боку в Єнісей впадають більші й менші притоки, і серед них Бірюсинка — коротка, але надзвичайно гарна річечка, що прорізала гори. Її скелясті береги посічені глибокими каньйонами, багаті на таємничі печери. Тільки для того, щоб побачити цю бірюсинську первозданну красу, варто



подолати тисячокілометрові простори, а це ж лише одна Бірюсинка! А скільки тут, в цьому краї, інших дивовижної краси краєвидів! Однак навіть на їх фоні найбільш вражає краса Красноярської ГЕС, її височенної греблі, моря, яке нависло над руслом ріки незмірною вагою, піднявшись на 120 метрів. Коли глянути згори, з греблі, на Єнісей по один її бік і на море — по другий, — могутня ріка видається не більшою за Бірюсинку. Справді, неймовірне видовище!

Кілька років тому сюди в тайгу поблизу невеликого села Шумиха прийшли гідробудівники. Минув ще якийсь час, і Юрій Гагарін заклав перший бетон у греблю Красноярської ГЕС. В музеї тепер зберігається лопата, якою працював перший у світі космонавт.

Нині єнісейські береги з'єднала найвища в світі гребля, дуже красива і велична.

Ми з великою приємністю дізналися, що серед підприємств, які постачали все необхідне для цієї унікальної будови, були й наші українські заводи.

Поблизу ГЕС виросло нове місто Дивногорськ — справжнє диво нашого сьогодення. Місто, де сучасні будинки, сучасні вулиці і площі по-братерському обнялися з тайгою...

Новобудови визначають лице сучасності і в містах, і в селах. До прикладу хоч би взяти й Мінусінськ. В цьому мальовничому сибірському місті не раз бував Володимир Ілліч, бо це було повітове місто, не раз бував тут у своїх друзів-засланців та в бібліотеці Март'янова. Але не любив цього картинного купецького містечка.

Мінусінськ виник десь у вісімнадцятому столітті, назва його походить від хакаського слова. В 1820 році тут проживало 700 чоловік. 150 років тому село було перейменоване у місто, хоч містом від того й не стало. Дерев'яні будиночки, декілька купецьких садиб, селянські двори — ось і все.

Сьогоднішній Мінусінськ в центрі виглядає так само, як і в часи Іллічевого перебування. Ті ж мальовничі дерев'яні споруди, ті ж вулиці, все збереглося, як було на початку віку на велику втіху кінематографістів, які з усіх усюд їдуть сюди на зйомки фільмів про давні часи Сибіру. Мінусінськ росте на околицях — тут зводяться новобудови, росте промисловий комплекс, який об'єднує 12 заводів електропромисловості, до речі, подібне будівництво є новинкою не лише в Сибіру. Хто зна, чи довго дерев'яні

будиночки старого Мінусінська радуватимуть око кінодіячів — не хочуть в них жити мінусінці, прагнуть жител новітніх, зручних для проживання.

Мінусінці свято зберігають пам'ять про великого вождя. Новий 1899 рік Володимир Ілліч і Надія Костянтинівна зустрічали в цьому місті в товаристві засланців соціал-демократів, поворічним торжеством прикрилась важлива нарада. До наших часів збереглася кімната з усією обстановкою, в якій працював Ленін.

В дні Жовтня мінусінці першими стали на шлях революції — вже через тиждень після перемоги Жовтня в місті було проголошено Радянську владу. Влітку 1918 року білогвардійці та білочехи зайняли місто, після жорстоких боїв мінусінці відступили і створили партизанську армію Щетинкіна і Кравченка, яка прославилась своїми рейдами по всьому Сибіру і в 1919 році звільнила рідне місто назавжди.

Сьогодні Мінусінськ — соціалістичне місто з новітніми фабриками і заводами, оточене з усіх боків мальовничою природою, такою схожою на українську. І пшениця тут колоситься, помідори та кавуни визрівають такі ж соковиті та велетенські, як на Україні.

— Господарюємо по-українському, — запевнив перший секретар Мінусінського райкому партії Герой Соціалістичної Праці Микола Васильович Євсєєнко. — Це тому, що землі в нас не гірші українських, а потім у нас дуже багато вихідців з України. Ще в кінці минулого віку наїхало сюди багато безземельних українців, прижились тут, господарюють, як вдома.

Славно трудяться і заможнo живуть тут колгоспники. Про їхній доблесний труд свідчить те, що в районі трудиться тільки Героїв Соціалістичної Праці сорок чотири чоловіки.

Побували ми в колгоспі «Спартак», де головує Олекса Григорович Сухорослов. В цей день в просторому Будинку культури проходила районна нарада комбайнерів. На подвір'ї, мов на парад, вишикувались комбайни, в цей день починались в районі жнива. Просто з наради комбайнери повели свої машини на колгоспні ниви.

В Сибіру люди, як і всюди, золотий фонд, творці нового життя. Познайомився я тут з цікавою людиною — Іваном Архиповичем Недобитковим. На його експериментальному комбайні «Сибіряк» — десятки червоних зірок. На попередніх жнивях він намолотив 18 тисяч пудів зерна.

— Диво-машина наш «Сибіряк»,— похвалився Іван Архипович,— але його треба шанувати, без високої шани він не підкориться нікому.

Хлопчиком заїхав Іван у ці місця, вже й не пам'ятає, з України сюди приїхали чи з Орловщини. Посадив Архип Недобитков на воза жінку й дітей та й почав форсувати ріку за рікою, кілометр за кілометром. За кілька років подолав тисячокілометрові дороги, зупинився біля Мінусінська, оглянув степову красу, несходимі простори, сказав: «Тут працюйте, діти, бережіть цю землю».

У роки Великої Вітчизняної війни старші Недобиткови грудьми захищали Вітчизну, здобували перемогу. А підліток Іван сів на трактор і трудився нарівні з дорослими.

— Не люблю працювати абияк, люблю справжню роботу. Круглорічно за кермом: весною — сію, літом — поляю, в жнива — збираю, восени — знову сію, а зимою готую техніку до весни.

Ясна посмішка освітлює красиве обличчя механізатора, розумні очі горять якоюсь особливою ласкою і задоволенням, присущим лише людям-творцям. Іван Недобитков — справжня людина й творець.

Прибули на поле, де Іван Архипович починав жнивувати. І тут біля степового корабля познайомився ще з однією чудовою людиною. Олену Панасівну Шляпину, секретаря парткому колгоспу «Червоний Маяк», добре знають у краю. Працювала вона і агрономом, і головою колгоспу. А коли об'єднали кілька менших господарств у велике, вона очолила партійну організацію.

— Наша Олена Панасівна людина знаюча, принципова,— говорить про неї Іван Недобитков.— Уміє організувати і комуністів, і всіх колгоспників на справжнє діло.

— В добрий час, Іване,— схвильовано звертається секретар парткому до знайомого комбайнера.— Можеш починати роботу — і люди, і техніка на місці, поїду зараз перевірю, чи готові приймати перший хліб на току.

— Ну, роздайся, ниво! — жартує Іван Недобитков, всідаючись за кермо комбайна.

Жнива починаються, степовий гігант працює рівно, впевнено, курить полова, копується солома, а золоте зерно веселим струмочком летіє в кузов машини. Неповторні золоті жнива...

Та повернемося, однак, до Красноярска. Однією з найцікавіших тутешніх зустрічей була зустріч з трудівниками, а вірніше — з трудівницями шовкового комбінату. Понад

сім тисяч робітниць-текстильниць трудяться там у просторих і світлих цехах. Перед входом до підприємства — стенд з фотопортретами молодих і літніх жінок. І серед них — знайоме прізвище: Зоя Сафонова.

Про Зою Федорівну Сафонову я почув кілька років тому від наших дарницьких текстильників — майстрів шовкового комбінату. Вони захоплено говорили про те, що красноярська ткаля Зоя Сафонова одна управляється з десятками ткацьких верстатів. Дарницькі текстильниці вивчили її досвід, впроваджували його у себе. І от зараз я маю нагоду зустрітися з цією славною трудівницею, Героєм Соціалістичної Праці.

Уважно розглядаю на фото красиве вольове обличчя з проникливими і розумними очима. Тож і серед стрічаючих пізнаю Зою Сафонову відразу: молода, веселоока, привітна жінка, довідавшись, що я з Києва, зраділа, немов давньому знайомому: так у вас же там шовкокомбінат!

Довго і цікаво розповідають нам господарі про своє підприємство: тканини 36 видів виробляє комбінат. Майже половина з них відзначена Знаком якості, а деякі — золотими медалями на міжнародній виставці. Тут же, в кабінеті директора, на столі, — десятки різнобарвних зразків. Вони ваблять око, радують душу. Мільйони метрів шовку випускає підприємство, але все одно не встигає задовольнити вимоги всіх замовників.

— Працюємо ми на повну силу, не лінуємось, — усміхається Зоя Федорівна. — Дуже багато у нас передовиків, багатOVERстатників.

Сама Зоя Сафонова обслуговує 75 ткацьких верстатів, а невдовзі збирається перейти на обслуговування цілої сотні.

Поки говорили з ткалями, до залу ввійшов невисокий, вже поважного віку чоловік з Зіркою Героя на лацкані піджака. Це заступник директора комбінату Петро Пилипович Гриболєв, людина знатна і шанована в Красноярсському краю.

— З України? З самого Києва? — затримує Петро Пилипович мою руку. З цікавістю, немов впізнаючи земляка, дивиться на мене: — Не в танкових служили? Здається мені, що десь стрічалися...

— Ні, я був у партизанах.

— Партизани молодці. Під Києвом, в Острі, з ними мав справу.

— Та я ж з Остра!

І потекла та хвилююча розмова, яка завжди виникає між учасниками війни.

Пригадую, як в Острі була наведена переправа для танкових підрозділів, як підійшов перший підрозділ важких машин, як хвилювались танкісти, і ми, партизани, довго ходили по настилу хиткого мосту, підплигували, гупали, але не могли визначити: витримає цей міст вагу танка чи не витримає?

Виявляється, серед тих перших був і юний танкіст Петро Гриболев. У 1943 році він форсував спочатку Десну, а потім і Дніпро, вийшов на Дніпровський плацдарм, скерував жерло своєї гармати на ворога, що тримав за горло Київ, повів грізну машину в атаку, троцив і ламав гусеницями ворожі укріплення, нищив фашистів, гнав їх геть. Його танк одним з перших прорвався в столицю України, несучи їй волю.

— Отак: хоч і живу в Красноярську, а душею теж киянин, — задумливо усміхається Петро Пилипович.

Нам не хотілося розлучатись. Я зустрів рідну людину, земляка, героя Дніпра, а Петро Пилипович хотів знати: яка ж тепер українська земля, який тепер Київ, як живуть люди у тому краї, якому він, танкіст з Красноярська, не жаліючи свого життя, ніс у грізні дні жадану волю. Але нас чекали на інших підприємствах та будовах Красноярського краю.

Зустрічались ми з красноярськими художниками, оглянули виставку їхніх творів. У красноярських митців є великий учитель — Василь Іванович Суриков. В батьківському домі художника сьогодні розміщується музей великого живописця. В цьому будинку народився Суриков у старокозацькій сім'ї, сюди часто приїздив, ставши видатним майстром, в рідній стороні черпав натхнення і неповторні сюжети.

Могутній животворний реалізм Сурикова покладений в основу творчості сьгоднішніх красноярських художників. Немало з них здобули загальне визнання, удостоєні високих звань.

Наші нові друзі охоче розкрили нам двері своїх майстерень, познайомили з завершеними і незавершеними полотнами, поділились творчими задумами. У Тамари Олексіївни Мирошкіної головна тема творчості — війна і діти, боротьба за мир на землі і щасливе дитинство. Красноярській природі, невичерпній і різноманітній, холодній Півночі присвятив свій талант Володимир Мешков.

— Ви, напевно, народились в гирлі могутнього Єнісею? — запитав я в заслуженого художника РРФСР Володимира Ілліча Мешкова.

— Я чуваш,— сказав Мешков,— але сибірський край став для мене рідною землею.

Так я зустрівся ще з одним земляком. Ми довго говорили про Чувашію, рідну і дорогу нам обом, про її людей, про Андріяна Ніколаєва і Мішпі Сеспеля, обом нам так захотілось побувати разом на берегах Волги і Десни та Дніпра.

У Красноярську трудиться чимала група літераторів, письменницьку організацію очолює цікавий письменник, дуже сердечна і весела людина Анатолій Іванович Чмихало, автор багатьох великих романів, які користуються великим успіхом у читачів. Анатолій Іванович великий знавець історії свого краю, в його творах присутня і українська тема, та й не даремно, адже рід його походить з нашої співучої Полтавщини.

Сучасність Краснояр'я прекрасна, величава і героїчна. Край цей скидається на доброго і могутнього велетня, який щойно прокинувся від сну, звівся на ноги і розгортає могутні груди, весело посміхаючись сонцю, рушає на зустріч своєму неповторно-прекрасному майбуттю.

## Завтра

...Швидкокрилий «Метеор» легко долає пружну течію Єнісею, що, вирвавшись з Саянів, несе свої води до Льодовитого океану. Пообіч пропливають зелені луки, вдалині — несходима тайга, лагідні узгір'я, далеке пасмо Саянів, білоголовий Борус. До ріки припадають, горнуться більші і менші поселення, селища лісорубів і річковиків.

Кам'яні брили, скісні й округлі виступи нависають над Єнісеєм, звужують і поглиблюють його ложе. Хиляться до річки, заглядають на власну вроду могутні сосни і кедри. Тайга затопила всі Саяни. Тут безмежна воля для звірів і птаства, тут пролягли численні мисливські стежки, затаїлися невичерпні багатства лісові, ждуть геологічних досліджень заховані в неприступних надрах невичерпні поклади корисних копалин. Попід берегом ріки щойно прокладена залізниця. Щоб створити до неї прохід, довелося рвати гірську породу. І цією породою виявився високоякісний, під стать знаменитому каррарському мармуру в Італії, сибірський мармур. Залізниця тут пролягла по

мармуру, повз мармурову стіну, що тягнеться мало не на кілометр. Мармур тутешній має понад 40 розцвіток, від блакитного до рожевого; поклади його невичерпні, в усякому разі, як кажуть фахівці, їх вистачить для того, щоб у майбутньому оздобити будови не тільки нашої країни, а й усього світу.

Наш «Метеор» птахом підлітає до пристані Черемушки, поблизу якої народжується нове місто будівельників.

Ми опинилися в тайзі. Внизу бурунить і вирує Єнісей. Навколо віковічні кедри і модрина. Серед них уже видно новозведені будинки, а на кожній галявині — намети: неподалеку звідсіля одна з найбільших в світі будов — спорудження Саяно-Шушенської ГЕС.

Довкола все кипить, все рухається. Плавом пливають потужні автоваговози, ревуть трактори, люди йдуть на будову і з будови, лунає в тісній горловині Єнісею багато-голоса симфонія будівництва...

Глибоко внизу, в котловані, метушаться десятки велетнів-машин, везуть сюди цемент, деревину, метал — все воно ляже в перемички, в фундамент гідроелектростанції, яка даватиме величезну кількість електроенергії. Нам показують гірські вершини пообіч Єнісею, просять добре придивитись:

— Чи бачите отам на виступі оголеної брили, майже під самим верхом, червону крапку, а біля неї білий стовпчик?

— Ну, бачимо.

— Так ото до тієї крапки підійметься наша гребля.

На 242 метри сягне вона вгору, з'єднає два гірських береги, по ній проляже шосейна траса, а збоку захлюпотить Саянське море, глибина якого біля греблі становитиме 250 метрів.

Такої висоти ще не сягала жодна гребля в світі. Так само жодне в світі штучне море не мало такої глибини, яку матиме Саянське море, де, мов у кришталевій чаші, зберуться мільярди кубічних метрів прісної, солодкої води Єнісею.

Ширина греблі — 25 метрів; у ній сховається 10 потужних турбін, і кожна вироблятиме 610 тисяч кіловат-годин електроенергії. І понесуть її дроти високої напруги в сибірське енергокільце, працюватиме вона на комунізм, на благо нинішніх і майбутніх поколінь.

Ми трапили в казку. В завтрашній день. В чому його матеріальна основа? В самому Єнісеї, в усьому Краснояр'ї.

Могутня і прекрасна ріка Єнісей. «Не в докір хай буде

ревнивим поклонникам Волги, але в своєму житті я не бачив ріки величнішої за Єнісей... Стояв і думав: яке повне, розумне, сміливе життя освітять з часом ці береги». Це сказав Антон Чехов. Володимир Ілліч писав рідним: «Тутешні околиці міста по ріці Єнісею нагадують чи то Жигулі, чи то краєвиди Швейцарії...»

Неповторна річка Єнісей. Коли зібрати всі її води в одне місце, то вони наповнили б ще одне Азовське море. В Єнісей впадає 116257 великих і малих річок сибірського краю. Об'єднує Єнісей доли, думи і трудові зусилля багатьох народів, що живуть на його берегах.

Одна за одною постають на Єнісеї та ріках, що в нього впадають, гідроелектростанції, оживляють тундру та Заполяр'я, весь несходимий Красноярський край. Найдешевшу енергію вони дають країні. Ціна одної кіловат-години електроенергії Саяно-Шушенської ГЕС дорівнюватиме 0,03 копійки. Достаток дешевої енергії — основа для розвитку всіх галузей промисловості, використання невичерпних багатств краю.

Чим багатий Красноярський край? Тут є все. Сорок процентів запасів найдешевшого в світі вугілля. Дев'яносто процентів графіту — сировини для синтетичних алмазів. В красноярських коморах сховані значні поклади найрізноманітніших руд: заліза, олова, міді, нікелю, молібдену, будівельних матеріалів, солей, магнезиту, глинозему, ісландського шпату.

Виявлено запаси природного газу, невичерпні поклади мармуру. Кожне п'яте дерево Вітчизни росте в Красноярському краю.

Та хіба це все? Недаремно Павло Стефанович Федірко, перший секретар крайкому, в розповіді з нами так багато приділяв уваги не вчорашньому і сьогоднішньому дневі, а завтрашньому свого краю. Красноярці планують по-своєму: не на одну, а на декілька п'ятирічок вперед.

— Наш край дає Вітчизні сталь і алюміній, важкі мостові крани і річкові судна, комбайни і автопокришки, папір і холодильники, шовкові тканини і хутра, — розповідає товариш Федірко. — Але це лише незначна доля того, що ми даватимемо країні в найближчі роки. Ми здійснюємо рішення партії і уряду про подальший комплексний розвиток виробничих сил нашого краю.

Найскладнішою проблемою в красноярців є проблема кадрів. Не вистачає людей, щоб відразу здійснити всі плани.



— До нас їдуть з усіх кінців люди,— говорить Павло Стефанович,— і ми їх зустрінемо, як рідних. Знаємо, що романтичний запал переросте з часом в синівську любов до сибірського краю.

Це правда. На будівництві Саяно-Шушенської ГЕС зустрілись ми з багатьма посланцями України. Я розговорився з секретарем комсомольського комітету будови Віктором Федорцем.

— Та я ж з Путивля, товариші, земляк Сидора Артемовича Ковпака. Ну, як там у нас вдома? — поблискує білозубою посмішкою.

— Хіба забулось?

— Та ні. Щорічно буваю вдома. Це ж зовсім поруч...

Мимоволі згадалась комсомольська юність. Трапив я на роботу в село Новий Глибів на Дніпрі за п'ятдесят кілометрів від рідного села. Мені самому, а особливо моїй добрій мамі здавалось, що то вже на край світу загнала доля. Кіньми треба було їхати від села до села добу, а волами і всіх півтори... Сьогодні з Києва до Шушенського польоту вісім годин, а від Шушенського до Черемушок, де будова ГЕС, ще півтори години. Правда, що Путивль древній і найновіша будова в Саянах — зовсім поруч...

Теплим літнім вечором злетіли ми в небо. Над Красноярськом висипали густо зорі. З ними змагались міриади земних зірок, запалених Красноярською ГЕС. Кунаються зорі в неспокійних водах Єнісею-батежка...

Чи стрічалась в моєму житті річка могутніша і величніша, розумніша і добріша до людини? «Єнісей могутній, шалений богатир, який не знає, де подіти свою силу і молодість...» — казав колись Чехов. Сьогодні його сила і молодість віддається людям, людському щастю і майбуттю. Красень Єнісей трудиться...

Він, диво-богатир, подарував нам, письменникам з усіх братніх республік, стільки світлих і незабутніх днів, стільки радісних стріч. Спасибі тобі, Єнісей, спасибі, край Красноярський, спасибі вам, добрі серцем красноярці, за вашу щедрість, душевне багатство, спасибі за ласку і братню любов. Вони ніколи не забудуться.

## ЗОЛОТИЙ КРАЙ

Алтай.

Земля легенд у минулому й див сьогоднішніх.

Коли ви поїдете на озеро Телецьке, або ж Алтин-куль, що означає Золоте озеро, то там почувте неймовірно поетичну легенду про те, як воно виникло, як народилася красуня Бія — річка легендарна, яка, злившись у степовій рівнині з швидководною Катунню, створює Об — річку дивну, одну з найбільших у світі.

Жив колись тут, у Золотих горах, могутній народ телеський. Займався скотарством, жив у мирі і достатку, бо вождь цього племені Телес володів диво-мечем, якого він, до речі, не підіймав ніколи проти своїх сусідів. А тим часом сусіда — китайський володар — точив зуби на телеські землі, не спалося йому і не їлося — прагнув той золотий край з дивними його степами і горами завоювати. І таки пішов війною проти телесів, але був швидко розбитий і полонений. І відразу ж спав з нього войовничий запал, він запросив миру у телеського вождя:

— Більше не підю війною, будь мені другом і братом.

Повірив щирий Телес тим словам, відпустив на волю китайського царка, порадив той дуже, в гості до себе запросив Телеса. Дружина Телесова радила — візьми, чоловіче, диво-меча, не довірайся тому, хто на тебе вже раз підіймав руку.

Не послухався Телес: він був добрий і чистий душею, незрадливий сам, тож не вірив у зраду інших. Зоставив меча вдома, безоружний поїхав у гості.

Китайський володар обезглавив довірливого сусіда.

І в цей час сталося диво: чарівний меч Телесів упав зі стіни, пропоров між гір ущелину, заповнилась вона чистою, як сльоза, блакитною, як небо, водою, і створилося велетенське озеро, яке люди назвали Телецьким, або ще Алтин-кулем, чи Золотим озером. Дружина Телесова Бія запечалилась, засумувала, вилилась слізьми за чоловіком, потекла швидкоплинно з гір у степи, перетворилась на диво-річку, красиву і ніжну, таку лагідну і невгамовну, якою може бути хіба що тільки жінка.

Красива легенда і повчальна zarazом: ще з незапам'ятних часів склалася в легендах правдива характеристика зрадливим і підступним царкам і володарям.

А озеро Телецьке — це справді диво, жива легенда віків, сповнене небаченої краси і величі. Серед зелених, як ото наші Карпатські, гір, вивпнених по вінця кедровим і смерековим ізмарагдом, розляглося воно в ущелині шириною в деяких місцях до шести кілометрів, довжиною майже на вісімдесят, переповнене якнайчистішою живлючою водою, що виливається на рівнину через стрімку Бію, але ніколи не збіднюється, бо сто більших і менших річечок поповнюють його води і вдень, і вночі, і з року в рік, із віку в вік.

Так, для любителів історії, для етнографів край Алтайський — золоте дно. Але не в минулому, не в легендах народних чарівність цього золотого краю. Диво, гідне подиву всенародного, створене на Алтаї в наші радянські дні, твориться сьогодні.

Алтай. У перекладі це означає — Золоті гори. Золотий край. Він справді такий і є. Золотий, чарівний, переповнений див, творених руками радянської людини.

Площа Алтайського краю дорівнює майже половині України. Самі алтайці люблять уживати таке порівняння: на площі Алтаю легко вкладаються разом узяті Австрія, Греція і Голландія. Можна збагнути приховану гордість у цьому порівнянні: перед краєм, заселеним менш як трьома мільйонами населення, — величезне майбутнє.

І справді, Алтайський край лише в роки Радянської влади, тобто за останні піввіку, почав бурхливо розвиватись, виходити на рівень сучасності. Тож зрозуміло, з яким інтересом і хвилюванням ми, українські митці, їхали в гості до своїх алтайських друзів. Ми їхали в живий край легенд, на ту землю, яка мирно і спокійно зеленіє під ясним сонцем, яка у важке лихоліття Вітчизняної війни була далекою від руйнівних фронтів.

Нас зустріла зелена безмежна просторінь, засіяна, засвічена вогниками. Вогник — це квітка Алтаю. Більше ніде на землі, кажуть, вона не росте, в усякому разі, я, хоч і об'їздив багато країн, — ніде подібного вогника не бачив. Ростуть ті вогники і квітують тут повсюдно, мов яскраві пломені свічок горять на долинах і видолинках, на всіх пролісках і галявах, серед трав, у березових галях і на сіпожатах. Букетами в оберемок, довжезними гірляндами, сплетеними з вогників, зустрічають алтайці найдорожчих

гостей. І все тут живе і дихає таким величним спокоем, такою мирною ідилією, що здається тобі — трапив ти у такий благословенний край, якому від часів легендарного Телеса і на всі майбутні віки ніщо лихе не загрозувало і не загрожує.

Вже у перший день перебування у славному Барнаулі,— а він справді неповторний і єдиний у своїй неповторності,— ми стрічались з робітниками меланжевого комбінату, говорили одне одному про найприємніші в світі речі, про вічну дружбу, передавали від України і приймали від Алтаю найсердечніші привіти, святкували в повному розумінні свято своєї першої, а для когось, можливо, останньої зустрічі. Жодної хмаринки похмурої, жодного затьмарення у нашому святі, а тільки світла радість, така світла, як сам Барнаул на березі широкопливної річки Об, як його широкі, можливо, навіть найширші в світі вулиці і найбільші площі з монументальними пам'ятниками — виявом пам'яті і великої любові народної до тих, хто віддав у важких боях своє життя за Вітчизну.

І тут, у дружній розмові, почув я розповідь молодої дівчини, секретаря райкому комсомолу, про те, що її недавно васмутило і схвилювало до сліз. Побувала вона на одній із наших найдальших прикордонних застав у самій глибині Памірських гір, там, де у непрохідній місцевості пролягає наш кордон із Китаєм.

Трапилась у зимову лиху пору на тій заставі біда — треба було негайно евакуювати або, в крайньому випадку, оперувати важко хворого солдата. Допомога йому могла прийти лише ззовні, отож, не дивлячись на сніговій із бураном, у повітря піднявся вертоліт з лікарем на борту. Він довго кружляв поблизу застави, але страшний зимовий буран не дав можливості йому приземлитись де треба, він був змушений опуститись абиде, отож трапилось так, що опустився десь поблизу нашого кордону, але за його межею. Важко хворий солдат помер, а ті, хто, нехтуючи власною безпекою, прагнули врятувати його, опинились на чужій землі.

Кажуть прикордонники, що в подібних ситуаціях майже ніколи не буває неприємних інцидентів. Це щось схоже на потерпання корабля в розбурханому морі. Всі, хто може, йдуть йому на допомогу і рятують. Тут трапилось зовсім інше — мирних людей, авіаторів сугубо мирного вертольота з лікарем та лікарськими інструментами на борту схопили, зазідозрили в навмисному порушенні

кордону з ворожими цілями. Жодна нормально мисляча людина не здатна повірити в те, що збунтували навколо трагедійного випадку наші недруги із-за високого пасма Памірських гір. Так і ожила відразу ота прадавня легенда про підступного китайського царка, який, поклявшись у вічній дружбі Телесові, при нагоді відтяв йому голову. Так ще раз підтвердилась велика істина — в народній мудрості закладена одвічна правда, яку важко обминути, а забути — й поготів.

Розповідь юної комсомолки запала в душу, і я хоч весь час любувався та тішився неповторною алтайською природою, милувався невтомними, веселими і доброзичливими алтайцями, але весь час приглядався до тієї сторони народного життя, яка вже майже непомітною стала або ж відступила кудись у минуле, призабулась.

Так, алтайці — справді люди особливої закваски, зліплені з того ж самого найтвердішого матеріалу, що і всі ми, радянські люди, але мають і свої неповторні особливості. По-моєму, полягають вони в тому, що простори алтайські несходимі, а людей живе тут всього зо три мільйони. Земля ж уся, зігріта трудовою увагою, допильнована і здобрена, щедро віддячує людям за їхню увагу. Напевне, має свою особливість і те, що живуть на цій землі люди різних національностей. Казав нам Олександр Васильович Георгієв — перший секретар крайкому КІРС, що у дружній алтайській сім'ї близько сотні національностей і народностей.

За ті дні, що ми, представники України, побували в Алтайському краю, стрічався я з багатьма людьми. З робітниками Барнаула — вмілими, невтомними, достойними потомками славнозвісного алтайця Івана Ползунова, першого винахідника парової машини, енергетиками, металургами, ткачами і взуттєвиками, майстрами великої хімії. З трудівниками сільського господарства в таких великих районах, як Троїцький, Цілинний, Солтонський, Красногорський, Горно-Алтайський, Турочацький та інші — цими славними наслідувачами Михайла Єфремова, відомого майстра високих урожаїв на колгоспних ланах. А ще з комуністами, керівними працівниками крайкому та райкомів партії, які справили на мене чи не найбільше враження.

Олександр Васильович Георгієв, шістдесятиліття якого ми так сердечно відзначали в ті дні, без перебільшення кажучи, є душею всієї крайової партійної організації.

Він знає про все, що діється в цьому неозорому і такому різноманітному краю, знає господарство, знає людей, знає до подробиць місцевість кожного району. Енергійний, усміхнений, гострий на слово, привітний і товариський, він завжди серед людей, і люди його не обходять, приступають до нього із своїм найпотаємнішим, бо знають, що отримають і пораду, і підтримку.

Секретар крайкому — літератор у найкращому розумінні слова, бо його книга «Хліб Алтаю» написана кров'ю серця, гостротою розуму; це роздум мислячої людини, поєднаний із великою дією, з щоденною практикою життя. І тому книжка має таке ж велике значення, особливо для хліборобів, як і книжка Федора Моргуна «Хліб і люди».

Минулий рік був за погодними умовами важким для Алтайського краю — всю весну і до половини літа не було дощу. Ми були свідками того, як алтайські хлібороби, механізатори, робітники підприємств, трудящі міст боролись за урожай, як всенародно рятували те, що піддавалося врятуванню, і добивались неймовірного. Олександр Васильович Георгієв організовував усе те, інколи навіть під час розмови із нами віддавав найнеобхідніші розпорядження і вказівки. І тоді ми бачили на його відкритому і доброму лиці, у завжди веселих і життєрадісних очах такий біль і задуму, що аж нам від них ставало боляче.

Ще до знайомства я багато чув доброго про товариша Георгієва. Ним захоплювались усі, хто знав його бодай коротко. У моїй уяві вже склався образ партійного керівника нашої сучасності, і треба сказати, що він цілком зійшовся з реальною дійсністю — справді, від першого рукостискання я відчув, що цю людину знаю дуже давно, знаю, як найближчого друга і товариша.

Слухаючи його промови, розповіді, я намагався збагнути для себе: в чому сила цього державного і партійного працівника, людини, яка так успішно і розумно керує великою партійною організацією, величезним краєм, потенційний коефіцієнт якого дуже високий у всій країні. Я розумів — ця людина мусить бути високоосвіченим, добрим організатором, відзначатись і високою принциповістю, і справжньою людяністю. Як виявилось — усе це притаманне стилю діяльності і характерові першого секретаря крайкому партії.

Ще одну його рису, дуже важливу для керівника, я помітив тільки тоді, коли закінчувалося наше гостювання на Алтаї. Окрім усього іншого, Олександр Васильович

Георгієв є талановитим людинознавцем і педагогом, він уміє підбирати людей на найвідповідальніші пости, вміє їх виховувати, заохочувати, захоплювати власним прикладом до дії, заснованої на твердому і глибоконауковому розрахунку.

Я просто-таки закохався в усіх перших секретарів райкомів партії тих районів, в яких ми побували. Це все порівняно молоді люди, але озброєні великою практикою партійної і трудової діяльності, з високим освітнім цензом.

У Троїцькому районі численну партійну організацію очолює Микола Федорович Мальченко, до речі, наш земляк, виходець із славного робітничого класу Ворошиловградщини. Він має вищу спеціальну і партійну освіту, працював у крайкомі партії і тільки тоді, коли яскраво проявився його талант на цій роботі, очолив великий, один із «найударніших» районів краю.

Довго і дружньо говорили ми з секретарем райкому, він не стільки хвалився тим, що здобули, — а здобуто, до речі, немало, — як міркував про те, що і як треба зробити, аби завершити переведення всіх господарств на комплексну систему, добитися тих наслідків, яких можна досягти лише за організації промислового виробництва. А з якою увагою він говорив про передових людей свого району, про Героїв Соціалістичної Праці — лісників і свинарок, механізаторів і вожаків колгоспного руху. Слухав я молодого секретаря, думав над тим, що в його діяльності є характерним, і впізнавав в кожному його слові і дії волю досвідченого і цілеспрямованого секретаря крайкому.

Перший секретар Цілинного райкому партії Юрій Аркадійович Золотов і зовнішністю, і вдачею — повна протилежність Мальченку. В окулярах з позолоченим обідцем він більше схожий на професора, інтелігента. На перший погляд, зовнішність секретаря якимось аж дисонує з невеличким п'ятитисячним селищем Цілинним. Тут тільки в останні роки освоїли десять тисяч гектарів цілих земель. Площа освоєних земель збільшується, урожаї зростають, і всім цим щоденно і невтомно керує перший секретар, спокійний і урівноважений інтелігент, людина, котра досконало знає свою справу, бачить дуже далеко вперед і розуміє, що має робити завтра і через десять років по тому.

Солтонський район вважається одним із найглибших, він уже у відрогів Саянських гір, на кордоні з

Хакасію, він такий великий за своїми масштабами, що навіть перший секретар райкому Віктор Степанович Волосников, людина енергійна і неспокійна, хоч і секретарює тут не перший рік, та ще не освоїв усіх окраїн, не знає всіх тих захованих у тайгових хащах доріг, які ведуть до багатих галявин і лісових масивів.

— Це наші надійні резерви,— каже Волосников.

Місцевість навсебіч від маленького, вже перелаштованого на міський лад, Солтона скидається на нашу Буковину, а подекуди схожа й на Швейцарію. В цьому солтонці вбачають велике майбутнє свого району, бачить його й радіє йому й Волосников, але сьогодні він переважно заклопотаний тим, щоб освоїти більше цілини, підняти вище продуктивність тваринництва, бо район головним чином вирощує худобу та виробляє харчову продукцію, і треба сказати, що це йому вдається непогано.

У Красногорському районі секретарює Олександр Сергійович Мизников, молодий, урівноважений чоловік, який уже встиг удало поєднати комсомольську невгамовність і запал зі зрілою розсудливістю і спокоєм відповідального партійного працівника. Цей район теж розвиває м'ясо-молочне виробництво, зернові тут, у передгір'ї, в міжріччі Бії і Катуні, визрівають повільно, зате пасовиська та сіножаті першокласні. Все тут є, земля хороша, краса неймовірна, тільки що на 300 тисяч з гаком гектарів, якими володіє район, живе близько 200 тисяч чоловік, а ще ж скільки тут є резервних, невикористаних угідь.

І тому від усіх секретарів чулась одна скарга:

— Людей би нам...

І всі вони говорили це і сумовито, і задумливо, ніби повторювали слова Олександра Васильовича Георгієва, котрий якось з болем сказав:

— Дуже нам не вистачає тих людей, що не повернулися з фронту...

Так дихнули ці слова війною, болем за неповоротними втратами, сумом за тисячами і тисячами тих алтайців, що полягли і за нашу Україну, визволяючи її, і пам'ять про яких живе в рідних краях, втілена в обеліски і пам'ятники.

В центрі Барнаула, на одній із найбільших площ світу, в повних бойових доспіхах застиг збронзовілий солдат, готовий у кожному мить стати до бою. Ось тільки хай відпустять його натруджені материнські руки, що конвульсивно вп'ялися йому в плечі, хай тільки стара ненька



випустить його з своїх, може, останніх обіймів, і він рушить на ворога... Моторошно стає, коли вдумаєшся в те, що стоятиме цей солдат із невтішною матір'ю на найбільшій площі світу до кінця нашого життя, а потім ще століття і тисячоліття опісля нас, як хвилюючий і величний пам'ятник тим, кого забрала війна з усіх кінців нашої несходимої Вітчизни, тим, хто поліг на важких фронтових дорогах і вже ніколи не повернеться до батьківського дому, не відчує дотику материнської руки, найніжнішої в світі.

У селищі Цілинному, — колишньому Ямську, — що розташувалося на березі тихої і непомітної річечки Яма, до війни жило близько трьох тисяч чоловік. Почалася важка війна, і Вітчизна покликала всіх військовозобов'язаних, отож з одного невеличкого Ямська пішло близько восьмисот хлопців і чоловіків, повних сил і здоров'я, в повному розквіті та буянні життєвих сил. 436 героїв — більше половини тих, що їх дав фронту Ямськ, — не повернулись до рідних домівок. Їхні могили повсюдно, на всіх фронтах — від Льодовитого океану і до гарячого Півдня, на землях Білорусії і Прибалтики, Смоленщини і України, на землях усієї Європи, де вони пройшли як великі повипреди народу-визволителя, радянського народу. У рідному Цілинному, так само, як і в усіх містах та селах Алтайського краю, стоять, любовною рукою зведені,obelіски в пам'ять тих, хто віддав життя за Перемогу, і щоденно до їхнього підніжжя лягають живі вогники-квіти. Страхітлива війна штормила далеко від Алтайського краю, вона спопеляла все живе на своєму шляху далеко на заході, але її громи весь час бушували в серцях алтайців, спопеляли їм душі, війна несла найстрашніше горе, що його може принести лише війна навіть за тисячокілометрові далі.

На Алтаї, як і повсюдно, глибоко шанують подвиг як тих, хто не повернувся з полів війни, так і тих ветеранів, сивоголових і умудрених життям, хто живе і трудиться сьогодні. Немає такого міста і села, де б не жили прославлені воїни, які донесли до Алтаю щире слово українців, їхню сердечну подяку за визволення, за безсмертний подвиг. Тому нам, представникам свого народу, було тут дуже радісно і легко, не чужими і незаними сюди приїхали, а найріднішими знайомими людьми, як брати до рідних братів прибули в гості опісля довгої розлуки, і зустрічі наші були незабутніми.

Кожна радянська республіка, всі радянські народи тісно і органічно пов'язані із народами Алтаю. Та дружба має і свою історію, і свої особливості. Свої особливості, свою неповторність має і дружба трудящих України з трудящими Алтаю. Основою цієї дружби є нерозривна, віковична спільність трудящих людей, заснована на єдності класових інтересів, дружба на основі єдності економічного співжиття, дружба на основі спільності інтересів у побудові єдиного соціалістичного і комуністичного майбуття. В нас єдина радянська Соціалістична Вітчизна, в нас єдина економіка, в нас народилась нова соціалістична культура, яка органічно вбирає в себе всі найкращі духовні надбання кожної нації.

Отож в роки війни відбувся природний і такий необхідний в умовах смертельної небезпеки зворотний рух, який можна легко і наглядно продемонструвати на прикладі: Україна — Алтай.

У грізні дні 1941 року, коли на наші землі уперто повз до зубів озброєний ворог, сотні тисяч українців з колгоспним і заводським майном рушили на Схід. По всіх усюдах розійшлися вони, тут знайшли і притулок, і ласку, тут відновили свої заводи і запрацювали вони на оборону, тут множилися колгоспні отари і знайшлося діло для гарячих рук людських. Далеко Алтай, але й сюди прибули українці, знайшли тут тепло рідного дому і братню чуйність алтайців.

Розповідають тут, на Алтаї, уже як легенду про той факт, що з далекої України великий гурт красунь-дівчат понад рік попасом гнав колгоспну худобу. Якими словами можна розповісти про Ганну Дробот, що з Бережанського району пройшла незвіданими шляхами-дорогами, женучи попереду стадо корів не знаної ще на Алтаї породи, тих корів, які згодом започаткували нову алтайську високопородну худобу, що дивує сьогодні дуже високими надоями молока.

Ганна Дробот знайшла радість і ласку на землі Алтаю, зустріла тут своє особисте щастя, прославилась у труді, відзначена найвищим у країні знаком уваги і шани — вона стала Героєм Соціалістичної Праці. Попрацювавши з 1942 року дояркою в Косихинському радгоспі, вона надоїла близько 2 мільйонів кілограмів молока.

Те ж саме можна сказати і про Героїв Соціалістичної Праці Є. Ф. Бабич, М. А. Самійленко, М. І. Заболотну, О. В. Гавриленко та багатьох інших.

Багато наших земляків з України живе і трудиться в Алтайському краю. Це і ті, що заїхали сюди ще в давні часи, гнані безземеллям та бідністю, і ті, хто знайшов тут рідний дім у роки війни, й ті, хто вже в мирний час прибув сюди жити й трудитись. Навіть партизанів наших тут чимало. Дуже приємною для мене несподіванкою було зустріти щорівця Сергія Івановича Селенського, який керує сьогодні відділком одного із найбільших свинорадгоспів «Беловський» у Троїцькому районі.

Та найбільше все ж пов'язують душу алтайців і українців ті, хто у важкі роки ніс свободу і визволення Радянській Україні. Прославлені воїни-ветерани, Герої Радянського Союзу, солдати і офіцери, які визволяли нашу землю, на все життя полюбили і нашу республіку, і її людей.

На центральній площі Троїцька — сім великих кольорових портретів людей із Золотими Зірками Героїв Радянського Союзу. Серед них — Віра Сергіївна Кащєєва. Народилась вона в селі Петрівка за 18 кілометрів від Троїцька. До війни навчалася в Троїцькому медучилищі, не встигла завершити і навчання, а тут війна, і дівчина пішла добровільно на фронт медсестрою. Скільком же людям врятувало життя це тендітне русокоше дівча з Алтайського краю, коли подвиг рядової медичної сестри був увінчаний найвищою відзнакою — Золотою Зіркою Героя Радянського Союзу? Скільки солдатів і офіцерів, винесених з поля бою, згадують її добрим словом і сьогодні? Нині нею пишається весь Троїцький район, весь Алтайський край. Тут знають і про те, що Віра Сергіївна знайшла своє щастя на землі Радянської України, що живе і трудиться у Криму, а через багато років після війни її на міжнародному форумі було визнано кращою воєнною медичною сестрою і відзначено з цієї нагоди почесним знаком.

Пишаємося і ми, українці, Вірою Сергіївною Кащєєвою, алтайською дівчиною, яка стала однією з найзнатніших, найкращих жінок Радянської України, нашою славною сучасницею і нашою бойовою подругою в дні всенародного лихоліття.

З Цілинного району походять шість Героїв Радянського Союзу, бойове життя майже всіх їх пов'язане з українською землею, двоє із них форсували Дніпро.

Я познайомився з Алі Касимовичем Абреззаковим. Йому йде на шістдесят третій, зовні нічого героїчного не

запримітив у цій людині похилого віку — сухорлявий, невеличкий на зріст, скромний, небагатослівний.

— Ще маю,— каже,— якусь силу, на ниючі рани не зважаю, труджуся. І трудитимуся, допоки буду потрібний людям.

В Цілинному районі промислові підприємства майже відсутні, найбільшим є ремонтний завод сільськогосподарської техніки, на якому ремонтується і техніка сусідніх районів. На ремзаводі працює численний і дружний робітничий колектив, він виконує і перевиконує свої виробничі плани, праця кожного робітника кваліфікована і високоякісна, райком партії дуже вдоволений порядком, який існує на цьому підприємстві. І в тому, що ремзаводівський колектив працює дружно і продуктивно, чимала заслуга Героя Радянського Союзу, героя битви за Україну і Дніпро Алі Касимовича Абреззакова. Повернувшись із фронту, він тут довгий час працював робітником, потім бригадиром і майстром, а коли почали даватись ознаки роки і особливо рани, заподіяні війною, обрали Алі Касимовича головою робітничого комітету.

— У нас дуже добре розв'язуються всі робітничі і побутові питання серед робітників ремзаводу з того часу, коли профспілкову організацію очолив Алі Касимович,— похвалився Юрій Аркадійович Золотов, перший секретар райкому.— Він уміло запроваджує партійну політику в робітничий колектив.

— Бо в робітників немає інших інтересів, окрім інтересів партії,— посміхнувшись, відповів Алі Касимович.

На війну Алі Касимович пішов з Ямська рядовим солдатом, пройшов усю війну сержантом, уміло керував військовим відділенням, відмінно виконував усі завдання командування. Коли стала Червона Армія на Славутичі, біля Запоріжжя, виникла необхідність перекинути першу групу піхотинців за Дніпро, захопити хоча б найменший плацдарм, з якого вже й мав початися штурм правого берега. З-поміж тих, хто мав штурмувати найжачений вогневий правий берег, був підрозділ сержанта Абреззакова.

Небагатослівний, зосереджений і суворий на вигляд Алі Касимович. Кожне його слово — ніби на вагу золота, не любить він їх кидати намарне. Та коли заходить мова про Радянську Україну, про Дніпро, про славу вікопомну сторінку історії Великої Вітчизняної війни, то якось одразу теплішають карі очі Героя, розгладжуються на засмаглому обличчі густі зморшки, а з його скуких вуст

так щедро ллються слова, вагомі, добрі, важкі, як солдатські кроки, влучні, як снайперські кулі.

— Дніпро... Дивовижна ріка... Нею б тільки милуватись... відпочивати влітку. А ми тоді не бачили тієї краси. Перед нами була ніч і багато води, клекіт снарядів і шал ворожих куль, ще якась стара посудина, мабуть, рибальський човен, що протікав. Нас кілька чоловік вмістилося в нього, він ледь сидів на воді, а навколо бушувало пекло, вже не пам'ятаю, як дісталися правого берега, а на землю сплигнули не всі, двоє чи троє zostалися в тому човні...

І діловитість воїна, і сум людини, і мудрість оповідача, і гордість переможця — все сплелось і в слова, і в думки і дало таку скупку і разом з тим таку яскраву картину форсування Дніпра радянським солдатом. Для нього цей великий подвиг, про який пам'ятатимуть у віках всі покоління, був звичайною роботою, небезпечною бойовою роботою, з якої виходять переможцями або не виходять зовсім.

— Потім ми повзли по землі, різали дріт і долали бомбові вирви, лежали під розривами снарядів невідомо чийої — ворожої чи нашої артилерії, а далі ввірвались у ворожі шанці і почали крушити ворога, хто чим був здатний: хто багнетом, хто фінкою, хто зубами, але крушили так, що він не витримав, побіг, звільнив нам територію, і ми вп'ялися нігтями у невеличку смужку землі на правому березі, і вона стала тим, що подальші кілька днів звалось плацдармом, бо, як не намагались фашисти скинути нас у Дніпро, ми вже були непорушні...

Оповідас Алі Касимович, а сам, видно, і не чує власних слів, він весь там, у далекому минулому, на далекій українській землі, на березі славетного Дніпра.

— Так що я, хоч за національністю і татарин, а вважаю себе українцем, сином Дніпра... Сниться він мені часто, так сниться, як може снитись тільки та земля, на якій народився. Я й справді народився на Дніпрі як воїн, як людина...

В Солтоні теж виросло п'ять Героїв Великої Вітчизняної війни, і серед них — Ілля Данилович Іванов. На центральній площі — Галерея Героїв. Місцевий художник старанно змалював, очевидно з фронтових фотокартки, молодих і старших воїнів, надав їхнім обличчям особливо підкресленої серйозності і показно геройського виразу. Один із Героїв, а саме Ілля Данилович Іванов, видно, малювався з натури, не молодим, а вже літнім, дивився

з полотна на широкий алтайський світ, дивився суворо, виглядав монументально, нагадуючи безбородого Іллю Муромця в солдатському кашкеті і з Золотою Зіркою на широких грудях.

І все ж схожість виявилась неймовірною — Іллю Даниловича я впізнав відразу ж по мужньому і простому обличчю трудівника, людини, що живе під сонцем, на природі, встигаючи за літо засмажитись і прокоптитися так, що тієї смаги вистачає на всю зиму, а можливо, і не на одну. От тільки в самій поставі нічого не було героїчного, роки вже наклали на людину розважливу неповороткість, хоч, видно, і в молоді роки спокою та розважливості Іванову не бракувало.

— З Києва? — з радістю і подивом запитав він. — Так-таки з самого Києва? — перецітав, ніби не повіривши.

А потім задумливо і трохи патетично заявив:

— А я теж у душі давно вже став киянином.

Ілля Данилович Іванов розповідає про себе неквапом, з тією селянською, сибірською до того ж, переконливістю, яка за довге життя скріпилась і наснажилась великою мудрістю.

— Народився я в 1916-му, як і належить, при звичаю-вався до сільської роботи, ну, а тут мода на техніку, пішов я, значить, у трактористи, освоїв машину, тільки дійсну службу відслужив, а тут і війна. Пішов рядовий Іванов відразу ж у бої, поки з Алтаю на фронт доїхав, під Смоленськом уже кипіло...

Всі розповіді бувалих людей, особливо визначних воїнів, прославлених у боях, чимось нагадують одна одну, але коли щільно вслухатись, то всі вони різні, відповідні по характеру самого оповідача. Ілля Данилович розповідає про своє життя на фронті, про важкі бої просто, аж ніби з якоюсь ледь відчутною іронією, як про справу хоч і потрібну, але таку, яку робиш не тому, що вона тобі до серця, а тому, що повинен зробити.

— Злості, я вам скажу, в нас спочатку було мало. Ну, справді-бо: що мені зробив якийсь там німець? Він, може, теж копався в землі так само, як і я, може, теж сумував за домом, а його Гітлер послав, щоб він стріляв у мене. Якось іще думалось, що, може, трапиться диво, може, повернуть багнети проти своїх капіталістів та фашизму різного... Еге, коли б так. Лютували, як нелюди, мов із ланцюга зірвались. Ну й довели, звісно, нашого брата теж, скажу вам, довели до злості...

Багато фронткових доріг пройшов солдат Іванов із Солтона, не одну пару чобіт ізносив, не раз «ремонтувався» у госпіталях, не раз бував у таких бувальцях, що сам тепер дивується — хіба ж то після такого людина могла живою зостатись?

— Найбільше мені Київ запам'ятався. З Слобідки на чийось воротах із товаришем на правий берег переправились. Туман саме висів такий, що на витягнуту руку нічого не побачиш, от ми й попливли. Не вдох, звісно, по всьому Дніпру голови солдатські та спини рябіли. А фашист, значить, усліпу мінами, снарядами та з кулеметів... Скільки їх не допливло... А ми з товаришем, мабуть, у сорочці народились — проскочили.

Ілля Данилович посміхається самими очима, на хвилину замовкає, хвилювання його видають тільки руки, великі мозолясті руки робочої людини — вони не знаходять собі місця на колінах.

— Ну, й трапили ж у кашу, я вам скажу... Досягли берега якраз, коли знаєте, напроти Лаври, на отих пагорбах. А там у них якийсь механізований батальйон засів, у складках місцевості, значить, замаскувався. А ми і впуталися в їхній гурт. Куди не кинешся — там і фріци, куди не поповзеш — там і їхні кулемети. Ну, й дали ж ми їм із товаришем! Їх достобіса, а нас усього двос — покропиш із автомата, вкладаєш з десяток, а вони не збагнуть, хто і звідкіля. Темрява, туман, от вони зіб'ються з пантелику та як почнуть сіктися між собою! А ми тим часом в інше місце пересунемось. Потім патронів у автоматах не стало, довелось трофейною зброєю користуватися. До самого ранку ми їх колошматили, машини їхніми ж гранатами підривали, коли раптом, відчувши, що місто радянські війська оточують, кинулися вони з берега, подалися від Лаври. Порахували ми з товаришем свої трофеї — видимо-невидимо їх лежало, не менше, як півбатальйону на березі Дніпра зосталося. От нам тоді з товаришем і Героїв присвоїли, як же...

Спокійно так, упевнено про це сказав Іванов. Як про справу, саму собою зрозумілу, аякже, за такі діла й треба геройські звання присвоювати, а можна було й не присвоювати, солдат би в обиді за те не зостався.

— Надивився я тоді на Київ. Особливо на Лавру. Мій дід колись, умираючи, шкодував, що так і не спромігся за життя сходити пішечком до Києва на поклін Лаври, а я, бач, порятував ту Лавру від повного знищення. Кажуть,

музей тепер там, а якже, треба, щоб порядок був і в цьому ділі, знову ж таки і для молоді виховання, це вже діло ясне.

Солдат Іванов із далекого Солтона звільнив Київ, пройшовся його руїнами, пожурився, що не такий він, яким хотів його бачити і солдатів дід та й сам солдат, пішов далі, на захід, визволяв уже Білу Церкву, коли ворожа міна осколком досягла, та так, що вже й не думав з того світу вертатись. Та повернувся, правда, здоров'я вже стало не те, вже солдата з нього більше не вишло, але професія тракториста виручила, на трактор сів солдат, ще не одне поле розорав, багатьох молодих тому ділу навчив, а коли здоров'я і зовсім зрадило, то пенсію держава виділила, а він, Іванов Ілля Данилович, і не думає без діла сидіти, як ходив на роботу щоденно, так і ходить. Тільки вже не в поле йде на норму, а молоді допомагає, навчає її, наставляє на добрі трудові діла. Ну, ще що? Онуків пестить, садок плекає та мріє про те, що, може, хоч на старість іще раз на Київ свій гляне, пройдеться його вулицями і парками, заверне до лаврських крутосхилів.

— Кажуть, тепер могила Невідомого Солдата на тих кручах?

— Так, Ілля Даниловичу, там воздвигли пам'ятник і запалили вічний вогонь на честь Невідомого Солдата.

— То добре. Горіти тому вогню вічно...

Солдат-ветеран Ілля Іванов складає на колінах великі руки, ніби дає їм можливість відпочити од усіх трудів, і надовго задумується.

— Так, те все міг винести тільки наш Солдат... Хай палає той вогонь...

Далеко від нас Алтай. Не видно нам Золотих гір, тих біловерхих і зелених, які нагромадились цілою отарою навколо дива-озера Телецького. Але він живе в наших серцях. Так само, як у серцях алтайців живе наша Радянська Україна.

Легко і радісно на світі людині, коли вона знає, що навколо неї живуть і трудяться вірні друзі. Близькі і далекі. Ми живемо на заході нашої Вітчизни, алтайці там, де сходить сонце. Але сонце в нас одне. І світить воно нам однаково — привітно і щедро. Виколихується, зростає і набирає сили під сонячним небом і наш улюблений Золотий край, край Алтайський. Той край, який завжди живе у нашому серці.

1975 р.



Є на нашій Радянській Україні села з назвами поетичними, повнозвучними, в яких закладене щось незбагненне, передане по живій естафеті з прадавніх часів. І все ж, хоч якою надзвичайною і, на перший погляд, відірваною від живої дійсності буде назва від того чи іншого села або селища і навіть деяких міст, для нас вони все одно звучать і поетично, і зрозуміло, і мило для серця. Бо живе в них безсмертна душа народна, живе сама історія, та, що вже давно вмерла, і та, яка не вмирає ніколи.

Мигалки...

Все здається зрозумілим, слово немудре, корінь його лежить і в сучасній мові, і в мові наших далеких предків, але спробуй докопатись до істини: чому саме Мигалки?

— Так то казали старі люди, що нібито пан якийсь жив тут своїм фільварком. Якраз, де тепер колгоспна цегельня, і стояв панський масток. Село було розкидане: тут хата, там хата. Бідували люди, в кріпацтві були важкому, звісне діло, неволя. Пан п'є, бенкетує, день і ніч вилежується та вигулюється, а люди, знай, піт проливають, на пана роблять, а їх ще на стайнях батогами б'ють, дівчат, де краших, від матерів живцем одривають, панові у фільварок посилають. Збиткувався над людьми панок Мигальський. Довго збиткувався, аж поки його не підняв хтось на вила. Пам'ять про нього погана згинула, тільки й усього, що село Мигалками зосталося, як при панові було, але то вже нічия вина, треба ж селу якось зватися...

— Ай же й чули ви, діду, дзвін, та не второпали, звідки він. До чого тут пан Мигальський? І коли вже його на вила посадовили, то чому наше село його прізвиськом називати? Ось послухайте, що вчені люди в книгах пишуть. Я, правда, сам і не читав тієї книжки, і не бачив. А коли пам'ятаєте, жив ще до революції у нас чи то агроном, чи то вчитель, так у нього, казав, була така книга. А в ній описувалося, що місцевість оця, де наше село тепер, була колись дуже мальовнича. Тетерів був тоді повноводий та швидкоплинний, риби — до гибелі, ну й, звісно, рибалки на заплаві всеньке літо жили, рибу ловили, в куренях сиділи, а деякі — то й хати вибудовували

сюди ближче до лісу. Вночі, бувало, як розведуть по березі багаття, як засвітяться рибальські вогнища, то все палає, миготить, а люди звідсіля, від Тетерева, дивляться та запитують: що воно за мигалки? А ви питаєте — звідкіля наші Мигалки?

Легендами, цікавими переказами, хитромудрими здогадками оповиті таємниці назв наших сіл. Хто зна, від чого пішов корінь і сама назва невеличкого села на Київщині, села Мигалок, але можна сказати одне: вміє народ давати назви своїм поселенням, вміє визначати найхарактернішу рису села, припечатати назву так, що рідко коли виникає потреба міняти її.

Мигалки...

Є у назві цій щось гарне, потаємне, поетичне, до чого хочеться доторкнутися, проникнути в глибину, визначити походження.

Ці Мигалки зовсім недалеко від нашої столиці. Проминеш Бородянку, вийдеш за станцією Тетерів, пройдеш гарно асфальтованою дорогою кілометрів 5—6 — і тобі промигнуть з лісової гущини перші мигальські хати. Якраз на межі з Радомишльським районом Житомирської області, в заплаві тихої зеленої річки Тетерів, розташувалися землі та угіддя колгоспу «Нове життя», що об'єднав невеличкі села Мигалки, Піщанку, Раску та хутір Мар'янівку.

Про назву села, мабуть, більш правдива гіпотеза того дідуса, що так поетично й любовно описав рибальські курені та вогнища на березі повноводого Тетерева. Сьогодні теж, видно, коли б довелось давати назву селу, то найпоетичніші натури спинились би на Мигалках. Є точність у цій назві, бо відтворено в ній те найхарактерніше, що впадає в око, як тільки забачиш здалеку це людське поселення. Воно невелике, побудувалось пообіч двох-трьох вулиць, що тягнуться вздовж піщаної кручі, справа — Тетерів із своєю зеленою заплавою, а ліворуч — ліс сосновий.

Сьогоднішні Мигалки — це не ті давні низенькі, білостінні, під важкими солом'яними шапками хати. Таких у селі майже не залишилось. Це просторі, багатокімнатні цегляні будинки на високих цоколях, покриті сірим шифером. І якщо в давнину через лісову гущавину, коли хтось підходив до села, видно було невеселі будівлі, то тепер мигають, сміються, підморгують світлі дахи, підморгують і мигають весело, грайливо, мов щасливі юнки весною. І справді, якби ти навіть не знав, що село так зветься, то коли б тебе запитали: «А яку, чоловіче добрий,

ти дав би цьому поселенню назву?» — то обов'язково сказав би, якщо володієш хоч крихіткою поетичного відчуття:

— Мигалки!

Ми сиділи в Бородянському райкомі партії, думали над майбутньою книгою про Бородянщину. Хотілося нам, письменникам, хотілося того й керівникам району, щоб до неї увійшли цікаві нариси про передовиків району, над яким письменницька організація тримає духовне шефство.

Присутні літератори цікавились ділами кращих людей — робітників, колгоспників, інтелігенції. Господарі охоче називали передовиків.

Їх на Бородянщині немало. Одні вирощують високі врожаї картоплі й льону, інші надоюють багато молока і добре відгодовують худобу. Багато хто успішно трудиться на підприємствах та в наукових господарствах району. Є віддані справи лікарі, вчителі, і взагалі чимало славних людей живе у Бородянському районі. Писати є про кого і є про що.

В мене якось сам по собі визрів задум написати не про одну якусь людину, а про колектив — чи то заводу, чи то колгоспу. І я попросив керівників району назвати мені село, варте уваги. Виявилось, що є в районі передові, хороші села — і благоустроєні, і наслідками господарювання свого славляться, і людьми гарними пишаться.

Та мене цікавило трохи не це.

А чи не назвете село, господарство, яке вважається у вас навіть відстаючим, але обов'язково таке, де розумно, невтомно шукають шляхів до подолання тієї відсталості. Серед кількох інших сіл були названі Мигалки.

Мигалки! Мигалки...

Назва ця видалася мені знайомою. Десь я вже чув її. А можливо, проїздом доводилось бувати у селі з такою звучною назвою. Розмова точилася далі, а я сидів і мучився. Де, коли, за яких обставин чув я цю назву, з чим вона пов'язана?

Мов спалах блискавки — згадка про давноминулі партизанські дні. Згадалось мені двоє партизанів — брати Петро і Сократ Доброскоки. Здається, саме вони й походили з Мигалок.

— А чи не зустрічається в цих Мигалках таке кумеднувато-оригінальне прізвище? — питаю в секретарів.

Переглянулися секретарі райкому. Прізвища Доброскоків у Мигалках, та й взагалі в районі, не чувати. На-

певне, мої партизани Доброскоки з інших Мигалок, а може, з села, що має трохи іншу назву.

І все ж я обираю собі для знайомства саме Мигалки. Щось гаряче почулося мені в цій назві, інтуїтивно відчув: не пошкодую, коли познайомлюся з людьми із колгоспу «Нове життя».

Вперше прибув я до Мигалок вранці. Напередодні виборів до місцевих Рад.

Село видалося мені не лише здалека, а й зблизька прехорошим. Пролягло воно праворуч від асфальтової дороги, що з'єднує Київщину з Житомирщиною. Припало до узгір'я, за яким розкинулася тетерівська заплава, а під сосновим лісом розташувалася в просторих цегляних будівлях колгоспна ферма. В конторі правління колгоспу «Нове життя», що міститься у просторому будинку, в садку біля ферми, — нікогісінько. То добре, що керівники колгоспу в такий час у полі, а не в затишних кабінетах. У сільраді теж лише секретарка Роза Синицька та бухгалтер. Голова сільської Ради — в полі. Дівчата виборчі бюлетені виписують.

Зав'язується перша розмова. Чи є в селі Доброскоки? Ні, немає таких. Хоч, правда, колись до війни був у селі один чоловік, здається, на мигальській дівчині одружився. Але то було давно. Майже нікого з роду тієї дівчини не зосталося, — одна-однісінька сестра живе тут — Тетяна Онуфріївна Герасименко.

Поговоривши про се, про те, збираюсь в гості до Тетяни Онуфріївни. Дівчина, що вже закінчила роботу, зголошується показати її двір. Йй, бач, це по дорозі. Неквапом ідемо піщаною вулицею. Пообіч — цегляні будинки, акуратні штахети, село гарне, подобаються мені ці Мигалки. Серед села — простора площа, теж піщана. Бо в Мигалках все стоїть на піску. Сусіднє село так і зветься — Піщанка. На піщаних ґрунтах живе колгосп «Нове життя». Площу обступили громадські будівлі. В оточенні зеленочубих осокорів з одного боку притих сільський клуб, з іншого — восьмирічна школа. Тут же крамниці, неподалік — сільрада.

— Еге ж, гарно в наших Мигалках? — цікавиться моя супутниця.

— Найкраще у світі...

— І я так думаю.

— Значить, назавжди хочете залипитись у Мигалках?

— Що ви? — з подивом зиркає на мене дівчисько. —

У нас ніхто вдома не залишається. Ледь закінчить хто школу — відразу в Тетерів або в Київ по науку. Немає в нас ще десятирічки.

— А коли була б — не виїздили?

— Хтозна...

Хтозна... Видно, не просто обрати людині місце для свого проживання, роботи. Тут, бач, не все залежить лише від неї: любе тобі рідне село чи ні. Батьків теж дуже люблять, життя собі без них не уявляють. А настане час — і йдуть у невідомі світи...

Мене цікавить, що думає з цього приводу моя супутниця.

— То що ж? Згодом умруть Мигалки? Нікого тут не зостанеться? — питаю.

— Ой, що ви! Таке село, як наше, буде завжди. Всі його не покинуть.

Я уважно приглядаюся до людських осель, до чистеньких піщаних вулиць, до лісу, що оточує Мигалки, до луків, які горнутья до села, і думаю собі: так, такого села красивого, такого привілля лісового, краси цієї поліської не залишать люди. Вони тут житимуть завжди, хоч, може, трішки й інакше, ніж сьогодні.

Назустріч мені вийшла сухорлява жінка пенсійного віку. Праця, пережите, видно, наклали на її обличчя, на статуру свій знак. Дивиться запитливо в очі, певне, здивована тим, що до її двору зайшли незнайомі.

Вітаємось, як і належить, жінка не квапить питанням. Вона сама жде їх від гостя.

— А чи є у вас родичі Доброскоки? — запитую.

В неї округляються очі, ламаються брови.

— Петра і Сократа Доброскоків питаєте?

І відразу — рясні сльози. Так і бризнули з очей, як весняна злива.

— Та чому ж не знати... Мої це... Сестри моєї ріднесенької, Олександри, діти.

Три десятиліття минуло з того часу, як загинули і Петро, і Сократ, як загинула їхня мати Олександра. А жінка проливає гіркі сльози, ніби вони полягли лише вчора — не заживають рани війни, час їм не лікар.

— Не можу не плакати, — каже жінка, — як тільки згадаю їх, таких красивих, здорових. Життя ж таке настало, мир на землі, а їх немає...

— Своєю смертю вони завоювали мир, завоювали людям щастя.

Поволі висихають на зморшкуватих щоках жінки сльози, ми заходимо до хати, чистої, світлої, кількакімнатної. З портретів на стіні на мене дивляться мої колишні бойові партизани, брати Доброскоки — Петро і Сократ.

Їхня історія мені добре відома. Коли сюди, в Бородянський та Іванківський райони, взимку 1943 року прибула розвідницько-диверсійна група партизанського загону імені Щорса і почала налагоджувати контакт з місцевими патріотами, до неї приєдналося чимало місцевих товаришів, а серед них і Петро з Сократом.

У 1944 році, після того, як ці райони були визволені Радянською Армією, група Дмитра Шаворського прибула в Київ. Невдовзі, після перепочинку, було сформовано групу для висадки у Чернівецькій області. До неї увійшли і брати Доброскоки. Саме тоді, перед відбуттям у ворожий тил, і сфотографувалися вони із своїм командиром.

Хлопці — як дубки, в порі розквіту. То в 1941 році їх ще не призивали до армії, а тепер вони були мужніми воїнами, хоробрими партизанами. Сміливо і впевнено дивляться вони з фотокартки на сьогоднішній день, хоч самі вже давно полягли в битві за честь і незалежність нашої Вітчизни.

Я пильно вдивляюся в портрети, в кожную рисочку незабутніх друзів, а Тетяна Онуфріївна розповідає мені вже знайому історію, відкриває багато нового, невідомого мені.

Батько їхній — Петро Іванович Доброскок, родом був не тутешній, десь з Кіровоградщини. В революцію тут служив, Радянську владу встановлював по селах Бородянщини. Тут зустрів юну Олександру, старшу Тетянину сестру, одружився з нею. А там діти в них пішли. Два хлопчики, та такі ж славні, здоровенькі, потішні й розумні. Росли, як грибочки.

І раптом війна. Петро Доброскок пішов на фронт, загинув смертю героя. Олександра з синами несподівано опинилась на окупованій землі, добилася пішки до старого батька. В Мигалках юні Доброскоки не сиділи без діла — відразу ж зв'язалися з підпільниками, пішли в партизани. Важко помстилися їхній матері фашисти.

— В одній кофтині схопили її, по морозу лютому гнали в район, а вожа йшла, і хоч би сльоза впала з очей, хоч би стогін з грудей вирвався. Так і загинула, сердешна, в гестапівській катівні.

Окупанти били старих батьків Олександрів, знущалися із них. Не витримали старенькі горя, вмерли передчасно.

А в загоні Петро був тяжко поранений, з партизанського аеродрому відправили його в Москву на лікування. Сократ Доброскок нещадно і винахідливо, нехтуючи власною безпекою, мстився ворогам за все. Потім повернувся Петро з шпиталю, знову поряд воювали брати, обидва полягли в битві за визволення рідної землі.

Пам'ять про сім'ю Добросоків живе в сім'ї Тетяни Герасименко, в серцях тих, хто разом з хоробрими партизанами Доброскоками виборював перемогу.

— Життя ж яке славне настало! Подумати тільки — мені, старій, дають пенсію. Донька моя працює, зять Микола трудиться, роботи всім вистачає, платня хороша. Внучка Оленочка в дев'ятий клас до Тетерівської школи ходить. Жити тільки та жити... А їх уже нема...

Весь світ знає про Орадур і Лідіце. Литовці возвели величезний меморіал у селі Пірчупіс. На весь світ сумовито лунають набатні дзвони Хатині. Попіл Корюківки і Козарів б'є в серця українців. Тисячі інших спалених і стертих з лица землі сіл на колись окупованих фашистами землях не дають забути про страхітливі злочини фашистів.

Серед тих тисяч і село Раска.

Тешер це третя бригада колгоспу «Нове життя», невелике село в заплаві річки Тетерів, неподалік від Мигалок. До війни Раска була великим і людним селом.

Війна стерла з лица землі веселу Раску. Обезлюдніло під час війни село: воїни перебували в лавах Радянської Армії, багатьох дівчат і юнаків схопили фашисти і погнали в неволю, немало відважних пішли в партизани, бо тут, у тетерівських лісах, діяли і величезні партизанські з'єднання, і малі загони та бойові групи. Весною 1943 року проходили загони Сидора Ковпака, і Раска радо вітала бійців, допомагали расчанці чим тільки могли і загонам Героїв Радянського Союзу Наумова та Карасьова, заходили сюди, як додому, київські партизани, бувала тут, і не раз, і диверсійно-розвідувальна група нашого загону під командуванням Дмитра Шаворського.

11 квітня 1943 року великий фашистський підрозділ, один із тих, що міцним зашморгом затиснули їх в кільце партизанські загони, ввірвався у Раску. Не багатьом із жителів пощастило сховатись в лісах та заплаві Тетерева — понад чотириста чоловік, жінок та дітей, дідусів та інвалідів зігнали до гурту есесівські головорізи. Вивели за село, всадили на найвищому горбі, щоб видно було Раску, щоб бачили приречені, як свічкою піднялося в небо

полум'я над нею. Понад п'ятсот садиб перетворилось на попіл, одна-однісінька сільська кузня зосталася цілою — не взяв її вогонь.

Чоловіки під дошкульними ударами важких гумових палиць копали тут же, на горбу, глибоку яму. Копали неквапно, поспішати на той світ ніхто не прагнув, а фашисти боялись наступаючої ночі. Першим поставили перед ямою сільського коваля.

— Або вкажуй шлях до партизанів, або — капут!

Коваль сказав, що не знає партизанських шляхів.

Тоді поряд поставили ковалеву сім'ю.

— Або вкажуй шлях, або вб'ємо твою рідню.

Коваль мовчав.

Перші автоматні черги — і перші трупи лягли на дно братської могили на очах у таких же приречених. І все те — неквапом, діловито, мов фашисти чинили найсправедливіше і найгуманніше діло.

Так підводили їх поодиноці до ями, потім поряд з дідами, чоловіками ставили жінок і дітей. Вимагали послуху, ждали, що хтось із приречених схибнеться, стане зрадником. Але зрадників у Расці не було. Більш як чотириста чоловік лягло в братську могилу, але жоден не проронив ні слова, ніхто не видав партизанських таємниць.

Навколо кузні, вже опісля того, як фашистську наволоч вигнали з нашої землі, знову зводились людські оселі. Будували собі тісні землянки ті, хто випадково врятувався під час расчанської трагедії.

Потім повернулись до рідних попелищ партизани, а згодом — і солдати, добивши фашистську звірюку в Берліні і по всій Європі.

Прибули додому, принесли свої радощі й важкі болі. Одна по одній зводились землянки і халупи на чудовій тетерівській зашлані, під могутнім зеленим бором. Знову потяглися в небо пахучі дими з димарів, знову заплакали й засміялися невгамовні діти — ці неспокійні люди, які ще не можуть збагнути, що таке трагедії людські. Поступово народилося нове покоління расчанців, поступово зникли на городах, серед недопалених дерев низькі присадкуваті контури землянок. Сьогодні пообіч вулиць оновленої Раски гордо постали просторі цегляні будинки, зазеленіли сади, залунала дівоча пісня над тетерівськими просторами.

А за селом, на високому горбі, оточена з усіх боків молододю паростю лісів, височіє сумовита братська могила. Стоїть на ній скромний обеліск, який повідає живим, що



тут навічно упокоїлося ціле покоління расчанців, вмерло, не схиливши голови перед фашизмом, у своїй смерті здобуло вічність і безсмертя.

Назавжди відійшли страхітливі часи варварства і фашистської сваволі. У мирі й дружбі живе радянський народ, ростуть нові покоління, потомки тих, хто не схилився перед ворогом, хто відстояв честь і незалежність Вітчизни.

І все те, чим живемо, радіємо, що долаємо, до чого прагнемо, немов у краплині води, відбилосся в житті й ділах мигальського колгоспу, що має таку символічну і таку багатозначну назву — «Нове життя».

Історія післявоєнного становлення колгоспу в Мигалках — це частина історії всього колгоспного будівництва нашої республіки. Нелегко було після фашистського «господарювання» підіймати те, що взялося попелом, що було поруйноване і розкрадене. Все, що тільки можна було поцупити, тягли з нашої землі фашисти до свого ненаситного дому. Навіть родючу землю вивозили попервах, не кажучи вже про хліб і сало, про все те, що годилося до вжитку. Те ж, що не піддавалося грабунку, — били, півечили, палили. Відступаючи, перетворювали нашу землю на випалену пустелю.

Важко було повірити в те, що тричі розтерзана земля, порита бомбовими вирвами й гусеницями танків, знову почне по-справжньому родити. Важко було повірити, що на місці спалених людських поселень, витолочених фашистською ордою, знекровлених і обезлюднених, знову заміється нове життя.

Життя всесильне. Можна вчинити найбільшу підлість, можна винищити тисячі і навіть мільйони ні в чому не повинних дітей і стариків, але неможливо знищити народу, доброго народного кореня. Фашисти виплекали в собі людиноненависницьку ідею — знищити цілі народи, але їхній хворобливий маячні не судилося здійснитись: фашизм загинув, як ідолище погане, а народи живуть. Живе народна єдність, дружба і взаємовиручка.

На допомогу українському народові, який зазнав неймовірно тяжких втрат, так само як і народам Білорусії, Прибалтики, Молдавії, прийшли, подали руку дружби всі радянські люди, і насамперед великий російський народ. На визволені землі з глибини Вітчизни поверпулись ті, хто був у евакуації, пригнали з собою колгоспні отари. З усіх кінців прийшла допомога: і посівним зерном, і тяглом, і

продуктами харчування, і одягом, і машинами та добрими братніми порадами. Важко було підніматися з руїн колгоспам, але вони піднімалися.

— З нічого починали, з порожніх рук. Все витяг фашист з наших Мигалок, голі душі зоставив, та й то не всім. Хто під кулю його трапив — у землі лежить.

— Радянські солдати теж колгоспникам допомогли, партизани то коня старого передали, то трактор зношений. Ну, і корівки, звісно, потрудилися. На щастя, кузня в Расці зосталася, роздули горно, плуги почали рихтувати, а вже коли з'явився плуг, то й скиба лягла на полі, зерно впало в ріллю, а весною, дивись, зазеленіло, заколосилось. Уже другого року урожай сякий-такий зібрали, собі щось перепаало, а головне — армії нашій рідній допомогу подали.

— Важко ставав колгосп на ноги, дуже важко. Вважай, хто в селі зостався: діти та дідів з десятків. Жінки на своїх плечах усе винесли. Славні вони в нас, жінки, героїчні жінки, шана їм за те велика...

— Хіба про що тоді думали? Про одне — як Гітлера, як фашизм лютий розбити. Про себе не думали, день і ніч у полі. Все для оборони, все для фронту...

— А потім уже легше стало, перемогу здобули. Солдати почали додому вертатися, правда, небагато їх повернулось, але то все головна сила прибула, господарі з'явилися. Відпочивали чи ні, за діло взялися. Робота закипіла, багато було роботи...

— Правда, в перші роки майже нічого не одержували за неї, ледь кінці з кінцями зводили. На наших землях особливо не розгуляється...

— А головне, за що не візьмешся — усього треба. Хати будуй, ферми будуй, усі інші будівлі зводь, школу й крамницю — теж. Огороді й то треба було ставити, бо ні в кого їх не залишилося...

— Коли б держава машин не підкидала та коли б не агроном, то хтозна, як би воно господарювалося. А так поступово-поступово, гляди, й стали ми на ноги. Хазяйнуємо не гірше від людей.

Спогади-спогади... Повні важкої гіркоти і великої гордості. Так, було важко, дуже важко. Але все те давно минулося. Мигалки стали на ноги, колгоспники з «Нового життя» успішно трудяться, впевнено виводять колгосп у передові.

Василь Михайлович Марченко — людина досвідчена, хоч ще не має за плечима зайвих літ. Як кажуть, саме

у розквіті фізичних і духовних сил голова мигальського колгоспу «Нове життя». Трохи нижчий середнього зросту, збудований досить міцно, ніби спеціально для такої неспокійної праці. Багато клопоту і незгод у голови колгоспу. Велике і складне господарство на його плечах. А, головне, керувати сьогодні колгоспом так, як керувалося ще десяток років тому, вже неможливо.

— Чи давно тут головуєте? — питаю.

Василь Михайлович весело блиснув чорними, як терпини, очима, відразу ще більше помолодів, усміхнувся:

— Тільки три роки. Хоч і місцевий, а до цього в сусідньому районі головував.

— Видно, на зміцнення прислали? Відставали Мигалки?

Мене особливо цікавить, що скаже мені на таке, здавалось би, звичайне і невинне запитання голова колгоспу. Василь Михайлович, не знаю вже, чи збагнув потаємний зміст мого запитання, чи, може, й прийняв його, як звичайну, не дуже доречно, цікавість, помовчав, пошукав чогось на землі.

— Колгосп уже років з десять тому твердо став на ноги. Були, звичайно, свої складні і навіть нерозв'язані проблеми, але вони вимагали радикальніших заходів, ніж звичайна заміна голови колгоспу. Мене обрали в Мигалках охоче, мабуть, тому, що маю агрономічну освіту, а також знають мене тут: свій, доморослий.

Василь Михайлович запросив мене до свого газика, повіз на колгоспні поля.

— Бачите наше село? Цегляні будинки, сади, електрика. А на ферми погляньте...

Справді, ферми в колгоспі «Нове життя» зразкові: просторі, вимурувані з цегли, доглянуті, механізовані. І всі господарчі будівлі — комори, склади, навіси для техніки, — все змуровано на совість, красиво і зручно.

Це за останні десять років настали отакі зміни. Справжній же перелом у наших ділах почався в останні чотири-п'ять років, після історичних рішень XXIII та XXIV партійних з'їздів, після того, як партія звернула особливу увагу на колгоспне господарство.

Василь Михайлович гостро зиркнув на мене і, щоб я зрозумів правильно, пояснив:

— Не подумайте, що в «Новому житті» позитивні зміни відбулися саме тому, що Марченко тут головує, вони були б і при іншому керівникові. Не ми, керівники, вирі-

пили і вирішуємо справу. Партія вирішусь, ну а ми, безумовно, в міру сил і здібностей стараємось, трудимось.

І голова колгоспу почав напам'ять розказувати про динаміку зростання свого колгоспу за останні роки.

— Держава, мабуть, вам кредити відпускає?

— На щастя, кредитами вже не користуємося. Більше того, розраховалися з державою і за попередні позички. На колгоспному рахунку маємо досить коштів, щоб оплатити колгоспникам їхній труд і вести необхідне будівництво. Щомісяця виплачуємо колгоспникам близько 35 тисяч карбованців, але каса не порожніє, а навпаки — поповнюється.

— Звідкіля ж беруться гроші?

— Напали на золоту жилу, — усміхається Василь Михайлович. — У тому й справа, що даємо користь державі і самі не в збитках.

Знаючий, хазяйновитий господар цей Василь Михайлович. Він мені все більше й більше подобається, приваблює своєю розсудливістю, знанням справи, яку робить.

— Партія закликала нас до інтенсифікації, до спеціалізації в господарюванні. Маємо давати продукцію, яка найкраще в наших умовах окупується і яка найнеобхідніша державі.

— Продукція тваринництва?

— Як вгадали?

— По фермах. Дуже величні вони у вас, ніби санаторії.

— А що ви думаєте? — загоряються радісним вогнем очі голови. — Для худоби і треба створювати якнайкращі умови. Ось поїдемо на літній випас, покажу вам тваринницький табір.

Ми їдемо на тетерівські луки. Тут безтурботно пасуться шпаки й лелеки, а вдалині механізатори косять сіно. Гребці трудяться, стоги вивершують там десть аж під Раскою.

Газик котить із видолишка у видолинок, коли це забуксував у багністій калюжі. Шофер іде на розшуки трактора, бо без нього ми тут і зазмуємо, а Василь Михайлович розповідає мені далі:

— Так-от питаєте, звідкіля в нас гроші? Гроші, безумовно, з неба не падають. Маємо на фермах більш як 450 дійних корів, у середньому надоюємо більш як три тисячі літрів молока, м'ясо здаємо, яйця, плани не тільки виконуємо, а й перевионуємо. За продукцію держава нам платить великі гроші, а за надпланову — ще й на 50 процентів

вище. Чим більше даємо продукції тваринництва державі, тим більше грошей у касі. Окрім того, на фермах виростає чудовий молодняк, порода високопродуктивна, білоголова племінна. Вирощуємо таких нетелів, що інші колгоспи купують, по 900 карбованців за голову платять. Ось і цього року продаємо 50 телиць у Казахстан. А взагалі реалізуємо не менше сотні голів. Дає нам великі прибутки льон. 60 гектарів льону було посіяно в 1973 році, перевиконали державний план. Підприємства наші вигідні. Цегельня дає всього 9 тисяч карбованців, але працює теж на прибуток.

— А цегляні ферми? А будинки колгоспників?

Василь Михайлович радо погоджується:

— Так, так. Цегельня дала роботу багатьом колгоспникам, а головне, докорінно змінила обличчя наших сіл.

Нас, нарешті, витягли з вибалка. Газик, винувато надолужуючи прогаєне, переніс нас через відроджену з попелу веселівонну Раску. Уклонились ми тим расчанам, що лежать у братській могилі, посумували, поклали скупий букет лугових квітів доobelіска і узгір'ям подалися туди, де за колгоспні кошти збудоване «диво, ще не бачене в Мигалках».

Мабуть, не дуже ми нафантазуємо, коли скажемо, що в майбутньому для худоби будуватимуть на зразок санаторіїв літні табори випасання й нагулу. І якщо вони будуть скрізь, то, напевно, досвід працівників тваринництва колгоспу «Нове життя» стане у пригоді.

На узгір'ї, на сонячній галявині, до якої веде неглибокий яр з гаю, розташувався табір великої рогатої худоби. Справді, краще побудувати літній табір неможливо. Три просторі загони під капітальним дахом, критим шифером, цементована підлога, годівниці, автопоїлки — все для послуг півтисячного табуна. Тут же — кормоцех, камери механічного доїння. Чистота, простір, лісове повітря, близький випас, зручний шлях для підвезення зеленого корму. Чим не «санаторій» для білоголових, які так щедро дають молоко?

Та головна перевага літнього табору в тому, що не лише про пайкращі умови для худоби думали мигальські керівники. Неподалік від корівника, в дубовому гаю, там, де солов'ї заливаються весною в переспівах, стали в ряд акуратні, дуже зручні фінського типу будиночки. Кожен з них має по кілька кімнат, в кімнатах ліжка, столики, радіоприймачі, чиста білизна, умивальники. В одному з бу-

дипків червоний куточок з телевізором. Тут тобі газети і журнали, тут можна відпочити, поговорити з товаришами або послухати бесіду чи лекцію.

В тих будиночках живуть доярки, телятниці, пастухи, фуражири. Всі вони, хоч і перебувають у по-справжньому курортних умовах, піклуються, безумовно, не про власне здоров'я. Доярки радіють, що з того часу, як корови поселились тут, поблизу випасу, коли їм ще й корму зеленого не шкодують, помітно прибавили молока.

— Хто ж у вас найкраще працює, хто ваші герої на тваринницькому фронті?

— Є в нас передовики. Ось хоч би й доярка Ганна Оверківна Петренко. Ще молода жінка, а вже років п'ятнадцять корів доїть. Спочатку руки трудила, а тепер машинне доїння опанувала, доїть уміло, легко, корови її люблять, надої день у день зростають. Або ж Павленко Ольга Михайлівна, наш парторг серед працівників ферми, щороку перевиконує свої обов'язання, орденом Трудового Червоного Прапора нагороджена. Не відстає від неї і Марія Дмитрівна Стеценко — за перше півріччя надоїла від кожної корови 1524 кілограми молока. Ми високо шануємо наших передовиків, рівняємо на них усіх інших.

— Отже, у тваринництві всі проблеми розв'язані.

Василь Михайлович зиркає з подивом.

— Коли б не так! Проблем вистачає. По-перше, ремонт стада, по-друге, приріст живої ваги молодняка на добу, а по-третє — кормова база. Приріст молодняка, безумовно, можливий, треба тільки телят добре доглядати, хоч би так, як наша краща телятниця Тетяна Архипівна Гавриленко. Її телята близько кілограма ваги набирають на добу. А в нас близько тисячі телят різного віку. Якщо по кілограму набиратиме кожне, то щодоби піби з неба падатиме в колгосп тонна м'яса. А тепер про ремонт продуктивного стада. Три роки тому в нас було 390 дійних корів, а тепер маємо 450. Молока надоюємо на 400 тонн більше. Безумовно, це не за рахунок нових 60 корів, а завдяки зростанню продуктивності праці. Старих корів міняємо на молодих, високопродуктивних. Раніше нестатки наші давалися взнаки, гарний, багатообіцяючий молодняк продавали, а на своїй фермі тримали корів 17—18-літнього віку. В минулому році значну частину старих корів вибракували, замінили молодими. Цього року замінимо повністю, збільшимо стадо до 470 голів, а наступного року доведемо до півтисячі. Маємо для того досить гарних високопродуктивних телиць, свої

потреби забезпечимо, ще й людям продамо. Отже, найголовніша проблема — кормова база.

Ми знову йдемо заплавою Тетерева. Вона капризно різноманітна. Там, де немає піщаних дюп, розрослися густі, аж до непролазності, кущі, там, де кущів немає, — пісок та вирви, бо Тетерів навесні буває дуже норувистим, рве і крутить, бурунить і шаленіє, пересипається піском, навалює піщані засипи там, де минулого року був рівний лужок, вириває й кущі, перемелює й перебирає заплаву так, ніби тут рився тисячоголовий табун свиней. Дуже непростійне й ненадійне це угіддя. І все ж мигальському колгоспу «Нове життя» доводиться саме тут заготовляти корм для свого досить численного стада.

— Раніше просто викошували на горбах та в болотниках те, що виростало за літо, здобували недостатню кількість сіна, до того ще й не дуже поживного, — розповідає голова колгоспу. — Тепер ми докорінно змінили спосіб користування заплавою.

Косять сіно тільки там, де довго стоять болотянки, де кущі розрослися такі, що їх краще не займати, коли не хочеш, щоб Тетерів створив тут піщаний полігон. Усі ж інші, найзручніші площі заплави після того, як сходить з лук вода, переорюють, де треба, удобрюють і висівають кукурудзу, кормові буряки та різні трави.

— Справа марудна, робота трудомістка, але саме такий захід став у нашому ділі вирішальним.

Проминаємо густі зарості, і очам відкривається рівний та широкий лан. На супіщаному, недавно зораному полі щось зеленіє, простяглися рівні, ледь помітні здалеку рядки, а між ними весело махають сапками жінки в білих хустинах, змагаються з трактором, що теж весело тягне за собою прополовальну машину. Прополюють кормові буряки. Прополюють кукурудзу. Техніки поки що не вистачає, щоб прополоти скрізь, отож і жінки вийшли в поле.

На прополовання буряків та кукурудзи вийшли жінки з контори колгоспу, доярки й телятниці, працівники лісгоспзагу, тобто люди, які не зобов'язувані виконувати цю роботу, але які вболівають за колгоспну справу, відмовили собі у відпочинку — саме була неділя.

Почувши те, я був подумав: може, краще нам обминути цих жінок, не чути їхніх нарікань? Але відразу ж відігнав ту думку: з лану полинула пісня. Задумлива, повільна, трудова пісня, та, що лунала віками, що допомагала людям у труді, висушувала солоний піт у літню пору.

Побачивши нас, жінки замахали руками: сюди, сюди, чоловіченьки. Я знаю, що вони скажуть, — ану, хлопці, нічого інспектувати, нічого ходити, заклавши у кишені руки, по полях, беріть сапки, хоч яку-небудь людям користь принесете.

Жінки радо зустрічають нас. Їм, виявляється, не трудова допомога потрібна, їх цікавить, чи справиться з роботою завтра тракторист, чи, може, й ще треба виходити.

— Прошарувати треба якнайшвидше буряки та кукурудзу. Від цього залежить проблема нашої кормової бази, дівчата, — сказав голова колгоспу.

— Ну, то й не заважайте нам, ідіть собі далі, люди добрі, а ми ще потрудимося.

Дружно замахали сапки, полетіла на купи земля, вирівнювались під шнур зелені рядочки.

— Коли буряки та кукурудза вродять хоч середньо, то, вважай, корми матимемо, — роздумує Василь Михайлович. — Сіно, правда, вродило середнє, але добре, що вже скошили його, закінчуємо гребню та скиртування. От бачите, за тими кущами скирти вивершують...

Ми прямуємо до тих, хто вивершує скирти.

Нелегко косити на тетерівській заплаві, косять і сіножатками, і звичайними дідівськими косами. Докошують у куцах та на болотянках траву, але все одно мало її в лузі, а сіно потрібне, сінаж необхідний. Чимало кормів в'їдає зима, на фермі багато ротів, треба для кожного заготовити поживного корму аж до весни — і вдосталь. Отож, тріщить від дум голова у Василя Михайловича, партійна організація колгоспу не раз уже слухала питання про заготовку кормів, на правлінні тільки й розмов — як буде взимку з кормами?

Так, кормова база для ферм у колгоспі «Нове життя» — основна виробнича проблема.

Будуть повноцінні раціони для худоби — буде й молоко, буде й м'ясо.

В лузі кипить робота. Чоловіки, діти, парубки і підпарубки стягують копиці, вершать довгі та високі стоги. З куців гребці виносять на простір, туди, де припікає сонце, в'ялу траву, старанно розстилають її, щоб швидше досохла, лягла в копиці. Дуже багато гребців та скиртувальників у лузі.

— Шефи допомагають. — Василь Михайлович задовлений шефами;



— У колгоспі є такі роботи, що за день-два треба впоратися, своїми силами не подужаємо. Тоді до нас приходять добровільні помічники.

По сусідству з колгоспом «Нове життя», у добрій злагоді з ним, живе і діє Тетерівський дослідно-виробничий лісгоспзаг. У цьому господарстві трудиться багато людей: садять ліс, вирощують, доглядають, прочищають, збирають лісову продукцію, заготовляють дрова, ділову деревину, переробляють її. У вихідні дні працівники лісгоспзагу охоче йдуть на колгоспні луки, допомагають просапувати буряки, збирати сіно.

— У потрібний час і ми їм стаємо в пригоді,— каже Марченко.— У нас склалися добросусідські відносини.

Лісоводи трудяться на совість. Копиці ростуть, як гриби. Підходимо до великого гурту людей. Чоловіки, жінки, дівчата. Посідали на обід. Сіно вже на галяві перевернуте, досихає, після досягання теж ляже в копиці. А поки що люди дружно обідають, побачили нас, гукають:

— Сідайте, друзі, до гурту, підкрітіться.

Дуже то цікаві люди, спеціалісти лісові, майже всі з середньою та вищою освітою, невтомні трудівники лісу. Але й колгоспні клопоти для них не чужі.

— То як же: і молоко, і м'ясо, і весь наш добробут з колгоспу, ні від кого більше. Хіба ж не розуміємо, що треба допомогти в гарячу пору. У нас самих така робота — підійде масове садіння дерев, теж допомоги просимо.

Приємно чути такі слова. В них глибокий смисл. Справді, поки що в сільському господарстві ще не обходимося машинами, треба подекуди і теплих людських рук. А роботи сезонні — тиждень-два,— і їх треба виконати, як з пожежі вихопити те, що доглядається і вирощується місяцями. Невигідно для того тримати в колгоспі цілу армію людей, значно економніше та, врешті, й розумніше гуртом, за допомогою міського населення, працівників інших галузей вчасно зібрати з поля урожай, довести його до ладу.

— Коли б ви знали, як приємно попрацювати день-два на луках! Ми такі ж колгоспники, вчора тільки від землі, навіть корисно порухатися, подихати лісовим повітрям.

— Медицина тепер радить більше рухатись.

— І менше сала їсти...

Починаються пересміхи, жарти, а потім, коли довідалися, що серед прибулих є письменник, розгорнувся жвавий літературний диспут. Гребців дуже цікавить літературний процес, вони хочуть знати, що пишуть їхні улюб-

лені письменники, які проблеми хвилюють літераторів. І всі виявляють неабиякі знання з нашої великої багатонаціональної літератури, головне — справжню зацікавленість у тому, щоб вона ще більше процвітала, щоб ніякі облудливі манівці не заманили до себе жодного прозаїка, жодного поета.

— Передайте товаришам, що ждемо цікавих книг. І скажіть, що проблеми картоплі і сіна хай їх не дуже турбують. Виростимо і зберемо вчасно, хай вони глибше в душу радянської людини заглядають, хай описують її на повний духовний зріст.

Так, проблема кормів у колгоспі «Нове життя» основна. Бо колгосп спеціалізується на тваринництві, на виробництві молока і м'яса. І тому кожного разу, коли я бачився з головою колгоспу, то помічав його зверхзаклопотаність.

— Що, Василю Михайловичу, кормові питання опосіли?

— Вгадали. Сіно зібрали, сінаж заготували, ждемо, що виросте в полі, які будуть буряки, що покаже кукурудза.

— Ніби ж росте дружно...

— У нашому ділі стає видно лише тоді, коли все доведеш до ладу та побачиш, скільки того корму в коморі...

Мені до вподоби неспокійний характер мигальського голови. Коли не приїдеш — ні вдома, ні в конторі Василя Михайловича не застанеш. Лови його в полі, серед людей.

По дорозі до Мигалок нас «застукав» дощ. Вже не літо. Це якраз той благодатний дощ, який необхідний на посіви озимих. Їдемо собі воловими темпами, злива вітрове скло в машині забиває. Аж бачу — стоїть при дорозі Марченків газик. Їхати неможливо, тож голова колгоспу зупинився, сидить, про щось із секретарем парторганізації Іваном Петровичем Тараборовим розмовляє.

Я пересів до їхньої машини.

Василь Михайлович зустрів широкою усмішкою, чорні брови в розльоті, на обличчі — радість.

— Дощ, — кажу.

— Хай іде. Озимину посіяли, два тижні зерно лежить, голосу не подає.

— З кукурудзою як? З кормами? — питаю.

— Порядок...

І Марченко починає неквапно розповідати про те, що вже й буряки викопали — кормові гарно вродили, навіть столові вирости на диво, продано їх державі більше, ніж планувалося. Всю кукурудзу заклали на силос, мають 450 тонн доброякісного силосу. 50 тонн сінажу, мають запас

ячменю, вівса, жита — одне слово, на 77,5 процента забезпечили потребу в кормах з власних ресурсів.

— А решта?

Мене трохи розчарував був оптимізм голови: на три чверті забезпечені кормами. Це не так уже й добре.

— Адже у нас по сусідству діють заводи — цукрові, крохмальний, спирто-горілчаний. У них ми щороку беремо жом і картопляну масу, барду. Цього року теж додамо до власних кормів доброякісні й поживні концентрати, худоба споживає їх охоче.

— З кормами, — усміхається Іван Петрович, — вийшло цього літа добре. В зиму вступаємо сміливо. Тепер треба не знизити темпів надою, відгодівлі молодняка. Одне слово, у нас без клопоту не буває.

Керівники колгоспів звикли до клопотів. Воно ж і правда: у кого з нас, людей, які трудяться, живуть у колективі, виконують якісь складніші чи простіші обов'язки перед народом і державою, немає клопотів?

Клопоти є в житті щоденно. Головне — не боятися їх, не панікувати перед ними, а розумно й спокійно вирішувати кожну проблему.

В колгоспі «Нове життя» люди працюють зладжено, спокійно, невтомно. Перед в усьому ведуть комуністи. В партійній організації на обліку 40 комуністів.

— Це наш золотий фонд, — з гордістю каже голова колгоспу. — Вони на всіх провідних роботах показують приклад.

От хоч би доярка Ольга Михайлівна Павленко. Або молодий комуніст Ніна Михайлівна Бондар. Їй тридцять років, раніше працювала дояркою, тепер обліковцем. Налагодила відмінний облік продукції на фермах, а це дуже важливо. От ніби й другорядна справа — прийняти, підрахувати, здати вчасно молоко, а в нас це було проблемою. Молоко йшло з низьким процентом жирності, невчасно здавали його на пункт, інколи й закисло. Після того, як це діло взяла до своїх рук комуністка Бондар, справа налагодилася — все молоко на пункт здається ще тепленьким, все йде першим сортом. Відразу ж підскочив угору план виконання, зросли колгоспні прибутки.

Серед колгоспних механізаторів — тут теж попереду комуністи. Тракторист Анатолій Никонович Ігнатенко — людина ще молода, йому за тридцять років, а шана йому серед односельців дуже велика. Та чому ж і не панувати, коли він усі трудові зусилля, всю енергію віддає загальній

справі? Протягом року Анатолій не розлучається з машинами, бо весною він сідає на трактор і оре ниву, потім засіває її, прополює, плекає зернові аж до часу, поки дозріє в полі льон. А льону немало, 60 гектарів.

Анатолій Никонович тоді пересідає на льонозбиральну машину і працює невтомно. Цього року сам зібрав урожай з усього 60-гектарного лану. А тут настає час картоплю збирати. Ігнатенко тоді сідає на картопляний комбайн і не розсідлає його доти, доки хоч одна бульба не зібрана. Пізньої осені, вже опісля того, як озимі посіють, закінчується робота в полі. Здавалось би, що тоді вже комуніст Ігнатенко відпочине, погуляє взимку.

Ні, Анатолію Никоновичу не до відпочинку. На нього чекають цеглярі. На колгоспній цегельні також іде невпинна робота: потрібна сировина, тобто доброякісна глина. І Анатолій Никонович сідає на могутній трактор Т-100, на машину, здатну виконувати будь-які бульдозерні роботи, і починає трудитись на кар'єрі. Всю зиму з кар'єру глину та пісок заготовляють для цегельні. Цієї сировини потім вистачить робітникам майже на все літо. До 300 карбованців щомісяця заробляє Ігнатенко, одержує платню відповідно до корисності своєї праці, за яку нагороджено його орденом Трудового Червоного Прапора.

Комуніст Євген Семенович Юрченко — теж механізатор, працює на екскаваторі. Завдяки його невтомній праці весь гній на фермах зберігається в буртах, а потім його вантажать на машини, вивозять у поле. І картоплю вантажить Юрченко, і зерно, виконує всі трудомісткі роботи в колгоспі. Без перебільшення можна сказати, що комуністичні механізатори Ігнатенко та Юрченко вдвох працюють за добру бригаду колгоспників, які донедавна були озброєні лопатами.

Комуніст Микола Павлович Герасименко — майстер високих урожаїв картоплі. Ця культура тут, на поліських землях, провідна. Гарна, смачна картопля росте на мигальських піщаних землях.

Герасименко — ланковий механізатор ланки по вирощуванню картоплі. Щороку його ланка висаджує, обробляє і доглядає 60-гектарне поле. І щороку одержує значно вищі урожаї, ніж взагалі по колгоспу. В цьому році на всіх 60 гектарах зібрано середній урожай картоплі по 160 центнерів.

— Так, на комуністів рівняються всі колгоспники, — підтверджує Іван Петрович Тараборов, секретар парторга-

нізації. — Бо наші комуністи завжди на передньому краї, на так званих «рядових роботах». Тепер «рядові роботи» означають найвідповідальніші ділянки. Це — техніка, це боротьба за врожай.

Товариш Тараборов — людина зрілого віку. Родом він не мигальський, дружину собі взяв тут, тому й приріс до Мигалок, як до рідного дому. Воював, був на різних відповідальних роботах: головою колгоспу, останнім часом у Здвизівці очолював сільраду. Тепер, окрім секретарювання в парторганізації, як спеціаліст працює на фермах, обіймає посаду заступника голови колгоспу по тваринництву.

Обидва вони — і голова колгоспу, і секретар парторганізації — задоволені роботою колгоспних комуністів.

— З нашими людьми гори можна звернути!

— І ми ще покажемо, що наші піски — не перешкода для відмінного господарювання.

Це правда. Коли я весною починав вивчати життя і діяльність мигальського колгоспу «Нове життя», він вважався одним з середніх, ще й тяжів до нижньої половини. А нині за всіма показниками «Нове життя» не відстає від кращих колгоспів району.

Якось я запитав у Василя Михайловича:

— А які ж найскладніші проблеми у вашій роботі?

Марченко усміхнувся.

— Проблем багато. За що не візьмешся — то й проблема. Головне, не робити проблему з будь-якої дрібниці.

Наскочив я одного разу на неприємну розмову голови з колгоспним шофером. Шофер ще молодий, видно, з тих хлопців, яким море по коліна, які вважають, що вони — центр землі, а все інше навколо них крутиться.

— Так ви ж поїдете до того дурня, хай віддасть права та й зніме той ідіотський штраф. Подумаєш, начальник, на півсотні розщедрився, — наполягав шофер.

Василь Михайлович дивився на шофера сумовитими очима, спокійно розпитував про дорожню пригоду.

Виявляється, колгоспний водій на широких трасах почувався так, ніби їхав не потужною машиною, а на волах. Хочеш — тверезим правуй, а хочеш — піддай собі горілчаного пару.

— Що, я це маю права випити? Я цілий день за кермом, як ішак, і не маю права?

Видно, шофер вважав, що оскільки він колгоспний шофер, то для нього існують правила особливі, що загально-

державним він не підлягає. А наглядачі за безпекою руху на дорогах не зважили на уподобання мигальського водія. Відібрали в нього права та пообіцяли повернути лише тоді, коли сплатить штраф. Щоб запам'ятав назавжди: за кермо сідати можна тільки в тверезому стані. Саме те доводив шоферові і Василь Михайлович, порадив негайно сплатити штраф і засвоїти, що таке безпека руху.

Шофер розсердився не на жарт.

— Ага, так і голова колгоспу в одну дудку з працівниками міліції? То хай воно зламається вам, те кермо, не сяду більше в машину, самі водіть. І взагалі, коли така неувага до мене, то й колгосп мені не потрібний.

Голова колгоспу не спаленів, не накричав, терпляче роз'яснював, наставляв на правильний шлях.

— Подумай собі, хлопче, що ж з того вийде, коли всі питимуть, коли п'яні шофери плутатимуться на шляхах,— це ж злочин! Ти ж сам винен, а на колгосп сердишся. До чого ж тут колгосп і колгоспники? Всі люди чесно трудяться, трудись і ти...

— Тільки дурні трудяться у вашому колгоспі, розумні всі на теплі місця повлаштовувалися.

Мене вразила істерична тирада невдахи-шофера, образлива по своїй суті для тих, хто в поті чола щоденно трудиться на колгоспному полі, на фермі, хто водить машини.

Поцікавився в бухгалтерії заробітками колгоспників. Одержав довідку.

Середній заробіток колгоспників ніскілечки не нижчий від заробітку працівників промислових підприємств. Кожна доярка одержує в середньому 140 карбованців, а хто перевиконує план надою молока, має ще й додаткову оплату. Механізатори в середньому заробляють по 150—160 карбованців, а такі невтомні працівники, як Анатолій Ігнатенко,— до трьохсот. Шофери теж мають не менше, як 120 карбованців.

Така висока постійна оплата в недавньому минулому навіть не снилась, ждали кінця року, а там випадало карбованців кілька на трудовень. Про щомісячну виплату грошових заробітків не могло бути й мови, колгоспна каса була фінансово неспроможною до таких операцій.

Василь Михайлович задоволений матеріальним становищем своїх колгоспників. Заможно живуть люди в Мигалках, ще кілька років тому могли хіба що мріяти про таке життя.

— Тільки нероба і розтяпа може скаржитися на те, що малі в нього заробітки. Але нічого не вдієш, наш колгоспний та весь радянський закон каже ясно: хто не працює, той і не має.

Проблеми? Проблем є чимало. Дрібних і складних, є такі, що переборюються швидко й легко, вони відходять у минуле і забуваються. А є й такі, які нависають осінніми хмарами, невідомо, коли розпогодиться. От хоч би й таке.

У Мигалках живе близько двох тисяч жителів. З них майже половина — працездатні, а в колгоспі трудиться трохи більше за півтори сотні. А де ж решта? Решта теж працює, тільки не в колгоспі: однією ногою — в місті, а другою міцно тримається рідного ґрунту.

Напевно, не лише близькість Києва, підприємств у райцентрі та поблизу села покликala багатьох мигальців. Справа в тому, що в колгосп прийшла механізація, і вона, зрозуміло, вивільнила багато зайвих рук. Правда, в сезонні часи колгоспові не завадило б мати більше людей, але то лише в так звані години «пік». У час сінозбирання, прополювання овочевих, там, де ще доводиться застосовувати ручну працю, було б добре, якби все село вийшло на роботу. Але ж сезонною працею не протримаєшся. Тому керівники колгоспу, навпаки, сприяють знайти корисну і для себе, і для держави роботу в інших місцях.

Чимало мигальців стали відмінними робітниками на київських заводах, на залізниці і лісгоспзагівських організаціях. Заслужують і шану в людей. Є, правда, й такі, що, як риба, шукають, де глибше і де ліпше. Влаштовуються на посади сторожів, опалювачів, добу вартують на роботі, а дві сидять у Мигалках. І тоді вже дають собі волю, бо мають час. Винищорюють на луках, де не викошена трава, витягають з Тетерева рибу, беруть з лісу гриби і дрова, а то й ще на колгоспне поле ненароком забредуть. Дружини їхні живуть на колгоспних садибах, займаються домашнім господарством. Вони вже не колгоспниці, а нахлібниці своїх чоловіків. Колгоспні справи для них далекі, зате близькі крамниці і все те, з чого можна мати користь і задоволення. Якщо в сезонні часи колгоспові на допомогу охоче приходять працівники лісгоспагу, сусідніх промислових підприємств, то свої рідні — не то члени колгоспу, не то підсусідки — не вдарять і пальцем об палець.

— Воно ж піби й не жаль, — кажуть колгоспники, — жили в селі люди, то хай і живуть. У кожного своя хатка,

свій садок, своє господарство. Та й не на чужій службі чи роботі, а в нашій державі трудяться. Але коли на те зважити, що колгоспні справи стали для них чужими й далекими, хоч самі вони користуються колгоспними садибами, то ніби й негарно якось...

Керівники колгоспу звертають увагу на те, що поганий приклад подають ці люди іншим, особливо нестійким колгоспникам.

— Виходить так, ніби вони ніякої дисципліни трудової не додержують і не визнають. Вигідно йому — працює, не сподобалося — пішов шукати теплішого місця.

Мені пригадалась розмова шофера-п'янички з головою колгоспу. Безумовно, якби він працював на державному підприємстві, якби не мав можливості кинути колгоспну роботу та негайно влаштуватись будь-де, він не пив би за кермом, шанував би правила руху і свою працю в колгоспі.

— Це справді дуже складна і дошкульна проблема: отож її треба вирішувати в державному масштабі, — говорить голова колгоспу «Нове життя».

Чимало є в господарстві й інших клопотів, але живе мигальський колгосп справді новим повнокровним життям. Діти навчаються в школі, восьмирічна школа для Мигалок — це немало. Правда, приміщення її вже старе, треба нове будувати, сучасне, от тільки питання ще не вирішене: власними силами а чи держава допоможе. Держава будувати не відмовляється, але, як відомо, вона будує все планово. Спершу там, де найнеобхідніше, а мигальцям хотілося б, щоб нове приміщення звелось негайно.

— Якщо зберемося близьким часом на фінансовій силі, то розгорнемо будівництво, — мріють собі керівники села. — Цегла своя, ліс близько, головне — умовити будівельників...

А школа в Мигалках хороша, учителі тямущі, знання учням дають глибокі, мигальські випускники успішно продовжують навчання в середніх та вищих учбових закладах.

Є в Мигалках і Будинок культури на 250 місць, теж не новий, але досить пристойний. В Расці та Піщанці є колгоспні клуби. Кінофільми систематично демонструються, концерти влаштовуються, з Києва артисти приїзять. Є де молоді та дорослим розважитись. А головне, що тепер до кожного, навіть старої бабусі, сама прийшла культура в хату. Колгосп повністю електрифікований, отож в кожній хаті і радіо, і телевізор.



Приїхали ми з секретарем райкому партії у поле, підійшли до жінок-поліельниць, зав'язали з ними розмову. Саме в цей час Леонід Ілліч Брежнєв у Сполучених Штатах переговори вів. Вирішили розповісти людям про ту велику подію.

— А ми все знаємо,— заявили в один голос.— Спасибі Леоніду Іллічу, сили і енергії не жалкує, все робить для того, щоб мир був. А нам більше нічого й не треба. Щастя власними руками творимо. А мир нам необхідний, як повітря.

Все знають колгоспники й колгоспниці, все їм доступне. Газети і журнали, лекції київських учених слухають у своєму клубі, сама Москва по телевізору приносить їм велику правду і знання.

Познайомився я з багатьма добрими і працьовитими людьми одного з невеликих поліських колгоспів, приглянувся до їхнього життя і турбот, проник у їхні сьогоднішні клопоти і перспективи на майбутнє. І на все життя полюбив цих людей та їхнє мальовниче село Мигалки на березі тихого Тетерева і посталу з попелу Раску, село, яке перенесло трагедію, спільну з Орадуром і Лідіце, Хатинню і Пірчупісом, Корюківкою і Козарями, Копищами і Пісками,— Раску, яка сьогодні сміється до сонця, прямує до життя і світла. Полюбив я колгосп «Нове життя», бо він успішно виправдовує символічну назву, її зміст. Прикипів я до Мигалок усім серцем, бо побачив у них сьогоднішнє село з усіма його новими сторонами і гранями, з усіма складностями і перспективою. В житті невеликого поліського села, в житті невеликого гурту радянських людей я побачив красу сьогоднішнього, всього нашого колгоспного селянства, що, подолавши величезні труднощі, вийшло на широкий шлях соціалістичного буття і впевнено крокує у завтрашній комуністичний день.

*1973 р.*

Історія людства до того не знала такого масового ентузіазму і героїзму, з яким радянські люди, що належали до різних націй і народностей, але об'єднані єдиною радянською Вітчизною, новою соціалістичною країною, керовані могутньою Ленінською Комуністичною партією Радянського Союзу, перебудовували в передвоєнний час все народне господарство на новій соціалістичній основі. Небачений розмах індустріалізації країни, колективізація сільського господарства в перші п'ятирічки і подивували, і обрадували, і насторожили увесь світ. Радянський Союз став дороговказом для трудящих всіх країн, надією для наших друзів. Імперіалісти, вороги революції, відчуваючи історичну приреченість капіталістичного ладу, вишоували плани знищення першої в світі держави трудящих. Реальним виконавцем чорних задумів реакції став німецький фашизм, очолений купкою авантюристів і злочинців, об'єднаних хворобливою гітлерівською націонал-соціалістською ідеєю.

22 червня 1941 року на Країну Рад було вчинено злочинний напад. Почалась Велика Вітчизняна війна радянського народу проти фашистських загарбників. Вона стала суворим випробуванням життєвих сил соціалістичної системи, всієї економіки, духовних сил радянського народу. Вороги сподівались, що молода і незміцніла соціалістична економіка виявиться нездатною протистояти зібраний в один кулак високорозвиненій економіці підкореної фашистами Європи, а спільність радянських людей, багатонаціональна і багатомовна, розпадеться при першому ударі подібно до міфічного колоса на глиняних ногах. Вороги надіялись, що радянський народ і його Червона Армія виявляться безсильними супроти вишколеної, забезпеченої технікою і озброєної до зубів фашистської армії, зараженої духом фашизму, прагненням захопити нові землі, поневолити «нижчу расу».

Радянські люди з честю витримали важке випробування, не лише вистояли у боротьбі, але й на голову розбили підступного ворога, порятували людство від смертельної коричневої чуми.

З першого дня війни наша Вітчизна перетворилась на військовий табір, кожна радянська людина стала бійцем, воїном, який робив усе для перемоги, все для фронту. Не жалючі ні крові, ні самого життя, воїни у неймовірно важких умовах перших місяців війни, відступаючи, завдавали у відповідь ворогові дошкульних ударів, трудівники в радянському тилу на подив швидко перевели всю промисловість на військові рейки, спішно почали виробляти необхідну техніку і озброєння, обмундирування та продовольство для потреб фронту; радянські люди, які опинилися на тимчасово окупованих ворогом землях, під керівництвом партійних організацій, комуністів і палких патріотів розпалили небачене полум'я партизанської війни: не схилились перед загарбниками, всіма засобами чинили опір, високо тримали прапор радянського патріотизму. На тимчасово окупованих ворогом землях Російської Федерації, України, Білорусії, Литви, Латвії, Молдавії та Естонії створились нещадні для окупантів умови, ворог відразу відчув, що земля палає в нього під ногами.

Історії людства і до цього була відома така форма боротьби народу проти загарбників, як масовий партизанський рух. Героїчно боролись партизани 1812 року проти наполеонівської навали. Безсмертною славою покрили себе червоні партизани в роки громадянської війни, коли молода радянська республіка була вимушена відвоювати право на своє існування в боротьбі з білогвардійцями та іноземною інтервенцією. У полум'ї цієї боротьби народжувалась Червона Армія.

Загальновідомою є та істина, що масова партизанська війна починається тільки тоді, коли народ веде священну вітчизняну війну, відстоює свою честь, свободу і незалежність від іноземних загарбників або ж внутрішніх поневолювачів. Тільки тоді, коли ведеться справедлива війна, весь народ, на який напав віроломний ворог, піднімається дружно, тільки тоді виникає така форма боротьби, як партизанський рух.

Війна радянського народу проти фашистських загарбників з першого і до останнього дня була справедливою війною, війною Вітчизняною, в битвах якої вирішувалось питання: бути чи не бути Радянській країні, бути чи не бути радянським людям вільними а чи загинути?

Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу, Радянський уряд з перших днів війни, розуміючи всю складність становища, всю небезпеку, яка

нависла над Вітчизною, робили все, щоб перетворити війну у всенародну справу. В директиві ЦК ВКП(б), РНК СРСР від 29 червня 1941 року сказано: «В зайнятих ворогом районах створювати партизанські загони та диверсійні групи для боротьби з частинами ворожої армії, для розпалювання партизанської боротьби повсюдно, для підризу мостів, доріг, псування телефонного і телеграфного зв'язку, підпалу лісів, складів і т. д. В загарбаних районах створювати нестерпні умови для ворога і всіх його посібників, переслідувати і знищувати їх на кожному кроці, зривати всі їхні міроприємства».

Детальніше ці завдання були сформульовані в постанові ЦК ВКП(б) від 18 липня 1941 року «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ». Ця постанова стала розгорнутим планом діяльності всієї партії, всіх її органів, починаючи від Центрального Комітету і кіпчаючи низовими партійними організаціями і кожним комуністом у боротьбі з фашистським режимом на тимчасово окупованих землях. Партія доручила найактивнішим комуністам і патріотам формування і організацію партизанського руху в тилу ворога. На окупованих землях в усіх містах і поселеннях були створені підпільні партійні і комсомольські комітети, осередки, закладено в сховки необхідну кількість зброї, боезапасів.

Таким чином партизанська боротьба, яка спалахнула з небаченим розмахом, була не випадковою, вона скеровувалась і організовувалась комуністами, партією. Її сила полягала в тому, що всі радянські люди, віддані ідеалам Леніна, вірні партії і радянському ладові, активно включились у глибоко патріотичний рух в тилу ворога, поступово перетворили його в рух масовий. Героїчна боротьба Радянської Армії на всіх фронтах була підтримана партизанською війною в тилу ворога.

Партизанські групи і загони виникали щодня і щоднини. Вже в перші дні і тижні в прифронтовій зоні починали діяти загони озброєних патріотів, а перед фронтом створювалось глибоке підпілля і партизанські формування.

З перших днів війни партизани Білорусії розгорнули героїчну боротьбу проти загарбників. Уже в той час, коли фашисти тільки підходили до Дніпра, коли виходив у Рейментарівські ліси Чернігівський обласний партизанський загін, очолений підпільним обкомом, країну облетіла звістка: Указом Президії Верховної Ради СРСР було

присвоєно звання Героя Радянського Союзу першим партизанам. Секретар Жовтневого райкому партії Білорусії Т. Бумажков і його заступник Ф. Павловський ще до фашистського нашествия організували партизанський загін «Червоний Жовтень» і в липні 1941 року, коли в район ввірвались німецькі окупанти, розгорнули бойові дії. Було підірвано міст, спалено і підбито 15 ворожих танків і бронемашин. Але це був лише початок. Присвоєння товаришам Бумажкову і Павловському звання Героя Радянського Союзу мало велике значення для розгортання масового партизанського руху, оскільки рішучі дії перших Героїв стали зразком для всіх, хто виходив на шлях партизанської боротьби.

Історія партизанської війни невіддільна від усієї історії Великої Вітчизняної війни, від усієї історії країни і людства. Це велична і славна історія, яка ще і ще раз довела життєздатність соціалістичного ладу, нездоланної сили інтернаціонального єднання радянських людей, силу ідей Комуністичної партії, її великий авторитет серед народних мас. Куди б не закидала доля радянську людину, вона повсюдно знаходитиме своє місце в бойовому строю, яскраво виявляючи свою хоробрість і мужність, свою безмежну відданість Вітчизні і партії, свій інтернаціоналізм. Не випадково чимало радянських громадян стали народними героями Франції і Італії, Чехословаччини і Югославії, Польщі та інших країн, які боролися в час другої світової війни проти фашистських поневолювачів.

Вся радянська земля, окупована ворогом, горіла під ногами у фашистів — партизанські загони та підпільні організації стали серйозною перешкодою до утвердження окупаційного режиму. Від південних і північних районів, по всьому фронту діяли радянські партизани.

Лютий ворог зубами схопив за горло славний Ленінград, намагався задавити його зброєю і голодом. Історія війн не знає блокад, подібних до тієї, яку пережив Ленінград. Багатотисячне населення міста, разом з воїнами Радянської Армії, довгі місяці, що склалися в роки, героїчно боролись з ворогом, отримуючи мізерний пайок, доставлений «дорогою життя» та хіба ще ленінградськими партизанами.

Бойову славу Ленінграда по праву вважають своєю і ленінградські партизани. Партійними організаціями області і міста було сформовано близько 400 загонів, які об'єднували 18 тисяч бійців. Бойові дії ленінградських

месників сковували багато військових з'єднань фашистської армії, в багатьох місцях області так і не пощастило окупантам ліквідувати «радянські райони». В квітні 1942 року товариш Жданов прийняв в Смольному делегацію партизанів і колгоспників з партизанського краю. Багато хто тоді з партизанів був нагороджений орденами і медалями, кулеметнику Михайлу Кравченку, розвідниці Антоніні Петровій та командирі бойової групи Іванові Нікітіну було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Бойова діяльність ленинградських партизанів невпинно наростала і в кінці 1943 року вилилася у всенародне повстання у відповідь на наказ німецького командування про поголовну евакуацію радянського населення в Німеччину. Дії партизанських бригад і з'єднань координувались з наступальними операціями Радянської Армії, в багатьох місцях партизани задовго до підходу радянських військ знищували ворожі гарнізони і займали районні центри, залізничні станції, тим самим рятували життя десяткам тисяч радянських людей.

Партія і Радянський уряд високо оцінили бойову діяльність ленинградських партизанів та підпільників. Попад п'ять тисяч з них одержали ордени і медалі, а 18 бійців і командирів стали Героями Радянського Союзу.

Безсмертною славою покрили себе партизани Калінінської, Псковської, Смоленської, Тульської, Орловської областей, а особливо Брянської, де був створений славнозвісний Брянський партизанський край. Імена героїв-партизанів Лізи Чайкіної — славної комсомолки-розвідниці із Калінінської області, відважних смоленців С. Гришина і В. Куриленка, командирів орловських партизанів Д. Емлютіна, А. Бондаренка, М. Дуки, брянців А. Іжукіна, П. Стрільця — знає весь світ. Це лише частина з тих багатьох, ким заслужено пишається партизанська армія Російської Федерації.

Немеркнучою славою покрили свої знамена воїни Радянської Армії, славні партизани в час історичної битви на підступах до Москви.

Москва і москвичі глибокою осінню першого року війни зустріли ворога спокійно і мужньо, з глибокою вірою в перемогу. Столицю захищали солдати і офіцери, робітники і генерали, військові з'єднання і ополченські полки, захищали столицю і радянські партизани. Понад сорок загонів, керованих партизанським Центром, діяло

під Москвою. Тисячі комуністів і комсомольців склали бойове ядро партизанських підрозділів.

Саме під Москвою фашистські загарбники потерпіли першу важку поразку, саме тут і назавжди розвіялась маячлива ідея Гітлера про «бліцкриг», весь світ тоді побачив наочно і переконався, що ця поразка стала початком повного розгрому гітлерівських полчищ.

Московські партизани діяли порівняно короткий час, вже 28 січня 1942 року Московська область була повністю очищена від фашистської нечисті, але вони проявили надзвичайний героїзм і мужність, подали неоціненну допомогу Радянській Армії і населенню. Партизанам Зої Космодем'янській, Михайлу Гур'янову, Іллі Кузіну було присвоєно звання Героя Радянського Союзу, велика група народних месників була нагороджена орденами і медалями.

Партизанський рух був всенародним, інтернаціональним. В партизанських підрозділах дружно і героїчно йшли в одному ряду, боролись проти ворога сини і дочки всіх радянських народів.

Трудящі Брянської області пишаються подвигом Пилипа Стрільця. Лейтенант Стрелець разом з своїм бойовим другом Василем Бойком трапили в оточення. Хоробрі юнаки з України пробували перейти лінію фронту, але це виявилось не простою справою. Працівники Навинського райкому партії допомогли Стрільцеві організувати партизанський загін і розпочати бойову діяльність. Загін Стрільця успішно нищив військові ешелони, зривав залізничні станції, громив ворожі гарнізони в багатьох районах Брянщини. Про партизанів в народі склалися легенди, співались пісні. Фашисти трусилися, почувши ім'я славного партизанського ватажка. В жорстокому бою біля станції Полужжя загін Стрільця знищив понад 150 фашистів, зривав станційне господарство, військові ешелони. В тому бою загинув безстрашний командир. Ім'я Героя Радянського Союзу Пилипа Стрільця з любов'ю згадує весь радянський народ. Організований ним загін нищив окупантів до того часу, поки Брянщина була звільнена від фашистської навали.

В роки війни Білорусію називали партизанським краєм. Трудящі республіки проявили в боротьбі із загарбниками небачену хоробрість і витримку. Кожного четвертого втратила Білорусь за час Великої Вітчизняної війни, тисячі населених пунктів, більших і менших, ворог стер

з лиця землі, але все це не залякало вільнолюбного народу. Сили патріотів, їхній опір множились щоденно — вся республіка перетворилась в партизанську зону, в якій окупанти відчували себе дуже невпевнено.

Партійні організації і уряд Білоруської РСР, керуючись директивами ЦК ВКП(б), вже з перших днів війни перебудували всю політичну і організаторську роботу, підкорили її повністю головному — захисту Вітчизни.

Уже в перші місяці війни Білорусія була окупована фашистами, і на її землях почалося насильницьке насадження пресловутого «нового порядку» з його незмінним атрибутом — жорстоким терором. Згідно людиноненавистницького фашистського плану «Ост» білоруський народ підлягав винищенню, виселенню, перетворенню на рабів.

Вільнолюбиві і хоробрі білоруси відповіли на гітлерівське насильство масовим партизанським рухом. Не залякали патріотів ні нелюдська жорстокість, ні страхітливі каральні експедиції. В руїни перетворювались білоруські міста, зникали з лиця землі села, а люди йшли в ліси, брали до рук зброю, створювали великі і менші партизанські загони, мстилися ворогу. Гітлерівці покрили білоруську землю густо концтаборами та тюрмами, гетто, перетворивши їх в фабрики смерті, закатували в них мільйони радянських людей, дітей, жінок і стариків. Але фашизм виявився безсилим поставити на коліна людей, відданих ідеям Леніна і Вітчизні, йому не пощастило. За час окупації фашистські варвари замучили в катівнях, спалили живцем, розстріляли понад два мільйони мирних радянських громадян Білорусії, а сотні тисяч молоді вивезли в рабство. У відповідь на це патріоти створювали все нові і нові партизанські загони, полки та бригади, зайняли цілі райони і створювали «партизанські краї», недоступні для ворога. З першого дня, коли на землю білоруську ступила нога підступного ворога, і до дня останнього, коли на цій священній землі не зосталося жодного завойовника, білоруські патріоти діяли сміливо, рішуче і мужньо. Було звершено стільки небачених подвигів, що слава про них облетіла всю країну, що zostались вони навечно вписаними золотом в нашу славну історію, як зразок самовідданого служіння справі захисту Вітчизни, честі, свободи і незалежності радянського народу.

Сміливо і винахідливо діяли партизани Вітебської області, керовані Минаєм Шмирьовим. І партизани, і всі



люди любовно звали його «батьком Минаєм». Історія славних минасвців характерна для всього партизанського руху в Білорусії. В липні 1941 року шістдесят партизанів «батька Миная» відкрили свій бойовий рахунок. Тільки за перші два місяці загін Шмирьова здійснив 27 боїв з ворожими підрозділами і гарнізонами.

В боях гинули найхоробріші з хоробрих, а на їх місце ставали нові патріоти, на початок 1942 року загін виріс у I-шу Білоруську партизанську бригаду, що взяла під контроль значну територію. На її бойовому рахунку були сотні знищених гітлерівців, десятки спалених машин, зірваних мостів.

Гітлерівці схопили сім'ю «батька Миная», його маленьких дітей. Граючи на батьківських почуттях, фашисти намагались примусити хороброго партизанського ватажка відмовитись від боротьби. Розуміючи всю підступність ворога, Минай Шмирьов інтереси народні поставив вище свого батьківського почуття. Фашисти знищили ні в чому не винних дітей Шмирьова, але важке особисте горе не зломило мужнього партизана, несхибного комуніста. Бригада, якою командував Шмирьов, ще з більшою силою наносила удари по ворогу, прославилась великими подвигами. Особисті заслуги і мужність командира високо оцінили партія і уряд — Минаю Пилиповичу Шмирьову присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В ті історичні часи, коли іспанський народ боровся проти фашизму, білоруський комуніст В. З. Корж був у лавах інтернаціональних підрозділів, що прийшли на допомогу іспанському народові. Вже в перші дні Великої Вітчизняної війни Корж очолив пінський партизанський загін, який згодом з великим успіхом діяв у південних областях Білорусії. За весь час війни гітлерівцям так і не довелося скористатися шляхами Пінської та Поліської областей, вони надійно контролювалися загонами Коржа, який, до речі, одним із перших освоїв тактику глибокого рейдування по ворожих тилах.

Немеркнучою славою покрили себе партизани Мінської області, керовані підпільним обкомом партії, першим секретарем і командиром яких був Василь Іванович Козлов, в майбутньому видатний партійний і державний діяч, голова Президії Верховної Ради Білоруської РСР. Підпільний обком створив в усіх районах області партизанські загони та підпільні групи, немало цих загонів

згодом вирости у великі з'єднання, що безперервно завдавали противникові дошкульних ударів.

Білоруський народ по праву пишається ділами партизанів Мінської, Гомельської, Вітебської, Могилівської, Гродненської, Брестської та інших областей. Тисячі і тисячі партизанів, партизанських командирів, зв'язківців і підпільників звершили подвиги, які ніколи не забудуться наступними поколіннями.

Славні подвиги партизанів Білорусії оспівані в піснях, стали легендою, лягли в основу яскравих, високохудожніх творів літератури й мистецтва. В довголітній, жорсткій і щоденній непримиренній боротьбі з окупантами викристалізувався талант командирів, безмежна хоробрість бійців-партизанів, з'явилися справжні народні герої, умілі організатори і вожаки народних мас, такі як Костянтин Заслонов. Замаскувавшись в окупованій Орші, підпільна група під його керівництвом організувала близько сотні аварій ворожих поїздів, чим було завдано великої шкоди окупантам. Одночасно побіля Орші діяв загін під командуванням «дядька Кості», того ж таки Костянтина Заслонова. Невдовзі загін виріс у велику партизанську бригаду, здатну вести на рівних бої з регулярними частинами противника.

В одному із повідомлень підпільному обкому партії Заслонов так описував бій побіля станції Красна: «П'ять діб тривав бій. Проти нас було кинуте 2 полки регулярних частин німецьких солдат. В бою знищено понад тисячу фашистів. Було зосереджено всі роди німецьких військ, чотири бронепоїзди на станціях Красне і Шуховці, артилерія в селах Рудня, Горбово, Озерище, Волково, бронемашини і танки, піхота і автоматники-лазутчики. Бій точився 17, 18, 19, 20 і 21 серпня. Січеш ворога кулеметами, а він лізе, лізе і лізе цілою лавиною. 25 серпня вивів бригаду із важкого оточення».

Як стисло, з якою силою в кількох рядках змалював партизанський ватажок картину партизанського бою, картину яскраву і дуже правдиву, таку знайому всім партизанам Великої Вітчизняної війни.

Це був не перший і не останній бій заслоновців проти гітлерівських зайд. Костянтин Заслонов не виходив з боїв до 14 жовтня 1942 року, до того дня, поки ворожа куля не скосила партизанського ватажка. Та заслоновська бригада не загинула. До дня визволення білоруської землі вона воювала по-заслоновському, завдавала ворогам

відчутних ударів. Костянтину Сергійовичу Заслонову по-смертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Славного білоруського партизана славить весь радянський народ.

Для партизанського руху в Білорусії характерним було створення великих «партизанських країв», «партизанських республік», тобто таких територій, на яких господарями протягом всієї війни залишались радянські патріоти. В Мінській області партизанський край в Богамольському районі займав площу близьку до 6 тисяч квадратних кілометрів, в якій нараховувалось понад тисячу населених пунктів і діяло близько 20 тисяч озброєних месників. Далеко лунала слава про Рудобельську партизанську республіку на Поліссі, а Кричевський партизанський край в Могилівській області займав близько 30 тисяч квадратних кілометрів, і проживало тут понад 70 тисяч населення.

Напади на гітлерівські гарнізони, дезорганізація господарських органів, створених окупантами, рельсова війна, блокування зайнятих ворогом населених пунктів — все це змушувало гітлерівців тримати на окупованих землях велику кількість охоронних підрозділів. І не випадково в своїх звітах вищому начальству місцеві гауляйтери дотримувались далеко не оптимістичного тону: «Становище дуже напружене, — писали в жовтні 1943 року із управління залізниць. — Безперервно наростаюча діяльність партизанів в усіх районах на час, указаний в донесенні, досягла загрозливих розмірів. Зберегти рух з переключеннями більше неможливо. Залізничні лінії підвержені безперервним нападам. Вокзали переповнені через неможливість використання ліній. Ешелони затримуються. Кількість зіпсованих паровозів весь час збільшується. Якщо не вжити найрішучіших заходів, які принесли б результати, потерпить крах весь хід справи на перегонах Мінськ — Жлобин — Гомель, Брест — Лунінець — Гомель, Жлобин — Могилів і Орша — Кричев — Унеча». Похмурішої картини за ту, яка тут змальована, важко собі уявити. Хоч легко собі уявити ті заходи, які вживав ворог у відповідь на це. Але ніякі заходи не давали бажаних наслідків. Білоруська земля залишалась невідкороною і мстила ворогові на кожному кроці.

Бойовими діями партизанів Білорусії постійно керував Центральний Комітет Комуністичної партії республіки, Штаб партизанського руху. Величезну роботу прово-

дила комсомольська організація республіки, в лавах білоруських партизанів воювали проти ворога десятки тисяч комсомольців і комсомолок. В лавах білоруського комсомолу зросло чимало славних партизанських ватажків, а серед них і товариші К. М. Мазуров, П. М. Машеров, М. В. Зем'янін, Ф. А. Сурганов та інші. Вони як керівники комсомолу республіки керували безпосередньо і складною системою партизанських та комсомольських підпільних організацій.

Воістину всенародною була боротьба трудящих Білорусії з окупантами. Проти них воювали старі й малі, жінки й дівчата. В письмових та усних спогадах людей склалися тисячі і тисячі оповідей, легенд про всенародну мужність, масовий героїзм та небачену винахідливість нескорених білорусів.

Навічно запам'ятається людьми подвиг 79-літнього колгоспника Івана Цуби із села Новина. Переслідуючи партизанів, у село ввірвались карателі. Селяни пішли в ліс, вороги схопили тільки одного древнього діда. Вони вимагали від Івана Цуби показати їм шлях до партизанів. Старий повів карателів у непролазні болота в заплаві ріки Лань. Озвірілі фашисти закатували героя, що повторив подвиг Івана Сусаніна.

Широко відомо і — не лише в Білорусії — ім'я партизана-піонера Марата Козея. Піонери Білорусії на зібрані ними кошти спорудили юному герою в Мінську пам'ятник. 13-літній Марат, хлопчик із села Стеньково поблизу Мінська, перебував у партизанському загоні імені 25-річчя Жовтня. Він виявився дуже сміливим і винахідливим бійцем, незамінним розвідником. У травні 1944 року обірвалось його славне життя. Фашисти оточили групу розвідників у селі Хоромецьке. Командир групи Ларін був убитий першим. Марат загинув останнім, але відстрілювався до останнього набою, потім закидав ворогів гранатами, а на останній, щоб не потрапити живцем до рук карателів, підірвався сам.

Справжній героїзм був проявлений білоруськими жінками. В багатьох книгах, у кінофільмах віддано належне подвигіві славних мінських підпільників і підпільниць. Страта генерального комісара Білорусії Вільгельма Кубе, цього гітлерівського підручного, ката білоруського народу групою підпільниць, в яку входила Марія Осипова, Олена Мазаник та інші, стала грізною пересторогою всім гітлерівським катам і поплічникам.

Радянські люди свято шанують ім'я сміливої білоруської партизанки і підпільниці Героя Радянського Союзу Віри Хоружої. Вже в перші дні війни молода комуністка разом з своїм чоловіком вступила в партизанський загін В. Коржа. Невдовзі її чоловік поліг смертю хоробрих в бою. Віра продовжувала мститись ворогові і за чоловіка. Вона невтомно виконувала завдання командування, перейшла лінію фронту, налагодила зв'язок з ЦК КПБ. Залишивши п'ятилітню дочку і чотирьохмісячного сина на опікування матері і сестри, Віра знову проникла у ворожий тил, очолила підпілля в окупованому Вітебську. Багато славних подвигів звершила смілива підпільниця, але в кінці 1942 року була схоплена і закатована фашистами.

Неподалеку від Мінська було колись невеличке село Хатинь. Зараз на цьому місці побудовано всесвітньовідомий меморіал — пам'ятник не лише спаленій Хатині, а й усім населеним пунктам, стертим з лица землі, всім білорусам, розстріляним і спаленим живцем озвірілими фашистами.

Сотні міст і сіл були стерті з лица землі. Про трагедію кожного з них нагадує небагатослівний напис на мармурових плитах. Хатинь — безсмертний пам'ятник мільйонам радянських людей, закатованих гітлерівськими катами на білоруській землі. Це пам'ятник небаченій мужності радянської людини, вихованої новим, соціалістичним ладом, в новій інтернаціональній сім'ї. Подовгу стоять тут, схиливши голови, відвідувачі. Три берези шумлять своїм листям, а поруч з ними палає вічний вогонь. Кожний четвертий білорус у час Великої Вітчизняної війни поліг у боротьбі за честь і незалежність своєї любимої Вітчизни.

І сліду не зосталось від жахливих руїн на білоруській землі сьогодні. Синьою Білорусь знову сміється під теплим сонцем, шумить зеленню сосон та берез, прозваних в народі партизанськими сестрами. На колгоспних нивах колосяться небачені урожаї. Звівся з пожеж і руїн красень Мінськ, став одним із найулюбленіших міст всієї Вітчизни, відбудовані спалені ворогом села, народились нові покоління, заміпили в строю тих, хто загинув. Лише важкий сердечний біль та гарячі материнські сльози ще довго не погамуються і не висохнуть при згадці про тих, хто вже ніколи не повернеться, вони відгукуватимуться вічним болем, вони завжди будитимуть гнів до паліїв воєн, нагадуватимуть живим про необхідність неусипної

боротьби проти реакції і фашизму, проти воєнного психозу, проти війни.

Проїжджаєш сьогодні дорогами Білорусії, полями й лісами, проходиш по містах і селах і на кожному кроці бачиш меморіали, пам'ятники, чуєш легенди і спогади про героїчний подвиг Радянської Армії, славних партизанів, підпільників, всього білоруського народу. І радієш — не даремно пролита кров героїв, зусилля всенародні увінчалися Перемогою, ожила скатована і спалена земля, знову люди живуть в щасті й достатку. Так, славний народ Білорусії має повне право на сонце, на радість, на щастя, він все це відстояв і завоював в смертельному і героїчному поєдинку з підступним ворогом. Понад сто тисяч партизанів і партизанок Білорусії нагороджені орденами і медалями, а 74 з них удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу.

Значний вклад в справу перемоги над фашизмом внесли партизани і підпільники Прибалтики, наймолодших союзних республік — Литви, Латвії та Естонії. Ці республіки тільки напередодні війни влилися в Радянський Союз, отже, фашисти сподівалися на повну покору і порозуміння з прибалтами. І як же вони розчарувалися, коли зштовхнулись з організованим опором і озброєними партизанськими загонами, якими керували Центральні Комітети Комуністичної партії цих республік.

Трудівники Шауляя під керівництвом партійної організації героїчно боронили своє місто, ставали поруч з воїнами гарнізону, яким командував полковник Іван Данилович Черняхівський. І подібних прикладів рішучих і сміливих дій, проявлених трудящими прибалтійських республік в дні війни, було немало.

Партизанами Литви керував Литовський штаб партизанського руху, очолений секретарем ЦК КП Литви товаришем А. Снечкусом. У тилу ворога було створено підпільні партійні організації. В 1941 році на території республіки діяло 14 партизанських груп, а через рік наносили ворогові дошкульних ударів уже 36 великих партизанських загонів і груп. У вогні священної війни міцніла і ґартувалась дружба литовського народу з братніми народами Радянського Союзу. В партизанських загонах Литви воювали сини і дочки всіх народів країни — росіяни, українці, білоруси, грузини, вірмени, казахи та інші. Литовські месники не раз об'єднувались для проведення бойових дій з партизанами Білорусії та Латвії. Найдош-

кульнішими ударами по ворогу були дії на залізницях та шосейних дорогах, систематично летіли під укіс ворожі ешелони, злітали в повітря автомашини. Литовські партизани вели безкомпромісну боротьбу проти литовських буржуазних націоналістів, які запродались німецькому фашизму.

Радінформбюро неодноразово повідомляло про успішні дії литовських месників. «Партизани литовського загону «За Батьківщину»,— повідомлялось 22 жовтня 1943 року,— обстріляли бронейно-запалювальними кулями німецький ешелон з боеприпасами. Ешелон спалахнув, почались сильні вибухи. Всі вагони цього ешелону були знищені. Інший литовський партизанський загін за останні дні пустив під укіс 4 ворожих ешелони. Припинився рух поїздів противника на важливій дільниці дороги.

Лише з січня по березень 1944 року литовські партизани пошкодили 59 кілометрів залізничної колії, пустили під укіс 41 ворожий ешелон з живою силою та технікою противника.

В середовищі литовських партизанів народились видатні герої, подвиги яких ніколи не будуть забуті в народі. Завжди пишатиметься литовський народ своєю хороброю героїнею Марите Мельникайте. Смілива комсомолка-партизанка удостоїлася звання Героя Радянського Союзу. Вона загинула в нерівному бою, її останніми словами було: «Я боролась і помираю за Радянську Литву».

Звання Героя Радянського Союзу удостоєні каунаські комсомольці-підпільники Юозас Алексоніс, Губертас Борис, Альфонсас Чепоніс, партизанські командири С. Апивале та Б. Урбанавічюс. Близько двох тисяч партизанів нагороджені орденами і медалями.

Рішуче і сміливо боровся проти фашистського режиму, проти зрадників народу — буржуазних націоналістів — латиський народ. Окупанти скасували будь-яку державність Латвії, включили її в склад імперської провінції «Остланд», поділили республіку на чотири округи, настановивши над ними шефами прибалтійських баронів та фашистських головорізів із рейху. Тюрми, концтабори, гетто, нелюдську експлуатацію — ось що принесли окупанти народів Латвії.

Трудящі Латвії відповіли на це фашистам повсюдною організованою боротьбою. Уже у вересні 1941 року Радінформбюро повідомило: «Великих втрат фашистам завдають латиські партизани. Вони знищують зв'язок,

підривають мости, підпалюють майстерні, відкриті фашистами для ремонту свого потріпаного в боях спорядження».

Під керівництвом ЦК КП Латвії і підпільних партійних комітетів поряд з партизанськими загонами створюється і міцне підпілля. Найперші чисельні бойові підпільні організації були створені в Ризі, Лієпаї, Даугавпилсі, Вентспілсі.

Народним месникам активно допомагало населення, не дивлячись на те, що окупанти жорстоко карали лише за одне співчуття партизанам.

В січні 1942 року група партизанів і мешканців села Аудріні Резек ненського повіту розгромила загін карателів. Гітлерівці спалили непокірне село, розстріляли понад 300 селян, в тому числі старих і дітей. Подібна доля спіткала ще не одне латвійське село.

В жорстокій боротьбі з ворогом народжувались, здобували бойовий досвід партизанські загони Латвії, велику допомогу їм подавали ленінградські партизани. Бойовими діями партизанських загонів республіки керувала оперативна група ЦК КП Латвії у складі В. Озолія, М. Біркенфельда та О. Ошкална.

Партизанські загони Латвії преславились своїми сміливими рейдами, зухвалими ударами по комунікаціях противника. Найпоказовіший в цьому відношенні бойовий шлях загону «За Радянську Латвію», яким командував молодий і енергійний командир В. Самсон. Цей загін успішно нищив гарнізони, залізничні станції, склади. Проти нього гітлерівське командування виставило піхотну дивізію, підкріплену танками та артилерією. Партизани відбили всі ворожі атаки. Ворог тим часом підтягував підкріплення, і бої точилися з 16 лютого по 21 березня. Проти фашистів, які застосовували тактику «випаленої землі», боролось і місцеве населення, білоруси і литовці, росіяни. Опісля довгочасних тяжких боїв ворог відступив і більше не пробував вступати в нові бої з партизанами Освейського краю, лише обмежувався спробою блокувати, відрізати від інших районів. Латиські партизани та підпільники завдали великих втрат ворогу. Вони пустили під укіс 279 військових ешелонів, знищили сотні автомашин, танків, бронетранспортерів, артилерійських гармат, підірвали 53 залізничні та шосейні мости, вивели з ладу понад 80 тисяч ворожих солдат і офіцерів, знищили багато промислових підприємств, складів.



За бойові заслуги понад тисячу патріотів Латвії нагороджені орденами і медалями, а Вілісу Самсону, Отмару Ошкालну, Іманту Судмалісу присвоєно високе звання Героїв Радянського Союзу.

Славні сторінки в історії боротьби проти фашистських поневолювачів вписали партизани і підпільники Радянської Молдавії, Естонії, Карелії.

На тимчасову окупацію нашої республіки український народ відповів нещадною війною. Сини і дочки Радянської України хоробро воювали в лавах Радянської Армії, трудилися у радянському тилу на справу оборони, а ті, хто залишився на захоплених ворогом землях, створювали великі і малі партизанські загони, групи, підпільні організації і при загальній підтримці народу вели непримиренну і безперервну боротьбу проти загарбників, проти ненависного «нового порядку».

Німецький імперіалізм, а тим більше фашизм, ніколи не приховував своїх зазіхань на українські землі. Природні ресурси, розвинена промисловість, родюча земля, небачені урожаї на ній весь час снилися пожадливым загарбникам. Заважав тут фашистам тільки народ, проти якого і було спрямовано всю силу окупаційної диктатури. Українському народові, як і всім іншим радянським народам, загрожувало повне фізичне винищення.

Керівником і організатором партизанської і підпільної боротьби на українській землі став Центральний Комітет Комуністичної партії України, обласні, районні комітети. В перших лавах народних месників, їхніми ватажками і натхненниками були комуністи, комсомольці, радянські активісти, передові люди республіки, патріоти, всі ті, хто був готовий боротись з ворогом до переможного кінця.

З перших днів війни за рішенням Політбюро ЦК КПРС України група відповідальних працівників Центрального Комітету почала готувати партійне підпілля та формувати партизанські загони. Таку ж роботу проводили і обласні комітети партії. В 1941 році на Україні було створено 23 підпільних обкоми, 63 міськкоми та 564 районних комітети. Величезну роботу проробив ЦК ЛКСМУ по організації комсомольського підпілля, було створено 9 підпільних обкомів комсомолу, 213 міськкомів і райкомів, 286 первинних організацій. Часто потім траплялось так, що замість розгромлених організацій за ініціативою комуністів і комсомольців створювались нові організації, але боротьба не припинялась.

Вона була жорстокою і безкомпромісною. Тисячі кращих синів і дочок народу загинули, не всі підпільні організації відразу почали успішно діяти, не всі партизанські загони вистояли та відразу набрались сили, але незаперечним є одне — з першого дня окупації того чи іншого району республіки патріоти брали до рук зброю і били фашистів.

Форми і методи боротьби з ворогом були найрізноманітнішими, вони залежали від місцевих умов і обставин. Якщо в північній частині України діяли величезні загони і з'єднання, то партизанам Одеси доводилось дислокуватись у катакомбах, донецькі партизани використовували кинуті шахти, несходимі степові простори, яри та байраки стали рідним домом для партизанів степових районів. Починаючи від дій підпільників і партизанів-одинаків і до таких величезних військових з'єднань, як з'єднання Ковпака і Федорова, Сабурова і Наумова, — всі форми організованої боротьби проти окупантів були ефективними і застосовувались у небагато широкому, всенародному партизанському русі в тилу ворога на всій території тимчасово окупованої республіки.

Великі партизанські загони були організовані вже в час оборони Києва. Партизанські полки відіграли велику роль в обороні нашої столиці — один з них у складі 1097 чоловік діяв в районі Новограда-Волинського, а другий в складі 1199 чоловік — в районі Корсуня і Черкас.

Безсмертною славою покрили себе партизани загону «Перемога або смерть» під командуванням С. Осечкіна. Діючи в прифронтовій зоні, поблизу Києва, цей загін наносив відчутних ударів ворогу.

Протягом 1941 року та на початку року 1942 було підготовлено і залишено для дії в тилу ворога 1565 партизанських загонів і груп в кількості 35 тисяч чоловік. Партія доручала командування загонами і групами кращим комуністам, керівним партійним працівникам. Командиром Чернігівського обласного загону був призначений секретар обкому М. М. Попудренко, Путивльського партизанського загону Сумської області — С. А. Ковпак, Корюківського партизанського загону Сумської області — Ф. І. Коротков, 1-го Сталінського загону на Донбасі — І. Боровик та інші.

Велике значення для розвитку партизанського руху на Україні мало те, що українські партизани весь час тримали якнайтісніший зв'язок з партизанами Росії,

Білорусії. Партизанський рух в нашій республіці носив глибоко інтернаціональний характер.

Чимало загонів з перших днів свого існування розгорнули успішні бойові дії і згодом перетворились у великі бойові підрозділи. Характерними в цьому відношенні є дії чернігівських і сумських партизанських загонів.

В ті дні, коли ворог наближався до Чернігова, в Рейментарівські ліси на північ області виступив обласний партизанський загін під командуванням Попудренка. З часом до загону приєднався Чернігівський підпільний обком партії на чолі з його першим секретарем О. Ф. Федоровим. За рішенням підпільного обкому обласний загін об'єднався з кількома районними загонами. Було створене перше велике партизанське з'єднання, здатне проводити операції широкого масштабу. І фашисти дуже швидко відчували дошкульні удари чернігівців по своїх тилах. Почалася уперта і жорстока війна з окупантами, в якій партизанські загони гуртувалися, зростали, здобували бойовий досвід, творили свою бойову історію. Це з'єднання було одне з найбільших партизанських формувань в історії партизанської боротьби часів Великої Вітчизняної війни.

Безприкладними подвигами уславились партизани Сумського партизанського з'єднання, яке звершило історичний рейд від Путивля до Карпат. В перші дні окупації Сумської області Сидір Ковпак і Семен Руднев об'єднали свої загони, створили міцне з'єднання і вже в першому бою з переважаючими силами противника, підтримуваного танками, завдали йому поразки. Опісля того партизани-ковпаківці провели безліч важких боїв з ворогом і завжди виходили з них переможцями.

В північних районах Сумської області на кордоні з Брянщиною виник величезний партизанський край. Під керівництвом підпільного обкому тут діяло багато партизанських загонів, що тримали тісний зв'язок з партизанами Брянської області. На початку 1942 року на нараді командирів, комісарів та секретарів підпільних райкомів було прийнято рішення про об'єднання окремих загонів у велике з'єднання. В це з'єднання влилось близько десятка партизанських загонів, командувати з'єднанням було доручено О. М. Сабурову.

Чернігівські та сумські партизани весь час узгоджували свої дії не лише з брянськими, але й з білоруськими та орловськими партизанськими загонами, не раз проводи-

ли спільні бойові операції на залізниці проти ворожих гарнізонів і карателів.

Ці три найбільші з'єднання не тільки започаткували могутній збройний опір окупантам на тимчасово загарбній території, але й мали вирішальний вплив на розвиток всього партизанського руху. За їхнім прикладом в багатьох областях і районах, спираючись на їхню допомогу і використовуючи досвід їхньої боротьби, створюються партизанські групи, набирають досвіду і сили малочисельні загони, розгортають активні дії, виростають у великі підрозділи, перетворюються в небезпечну для ворога силу.

Сьогодні ми маємо велику мемуарну літературу про партизанський патріотичний рух часів Великої Вітчизняної війни. Мемуари С. Ковпака і О. Федорова, книги П. Вершигори, спогади О. Сабурова, М. Наумова, В. Войцеховича, Г. Базими, В. Бегми і Л. Кизи, О. Кривця, С. Маликова, С. Тутученка, щоденники С. Руднева і М. Попудренка та інші, а також незакінчена книга колишнього начальника Штабу партизанського руху на Україні генерала Т. А. Строкача поповнили науку багатством фактичного матеріалу про бойові дії народних месників. П. Тронько в книзі «Подвиг твоїх батьків» зібрав величезний матеріал про участь у всенародній боротьбі з окупантами комсомольців і молоді республіки.

Це далеко не повний перелік написаного про партизанський рух, з кожним роком мемуарна література поповнюється новими творами, які яскраво підтверджують, що партизанський і підпільний рух існував повсюдно і виявлявся в найрізноманітніших і найнесподіваніших формах. Тисячі і тисячі людей взяли за зброю, сотні тисяч і мільйони зустріли загарбників ненавистю і гнівом, чинили активний опір «новому порядку», який принесли з собою фашистські заїди.

Боротьба радянських патріотів у тилу ворога тісно пов'язувалась з боротьбою на фронті, кожна перемога радянської зброї над загарбниками відчутно позначалася на моральному стані населення окупованих територій. Партизанський рух був тісно пов'язаний із загальнонародною боротьбою, зливаючись в єдиний фронт, підпорядковувавсь єдиному планові, розробленому Ставкою Верховного Командування.

Україна складається з багатьох областей, і кожна з них по праву пишається діями своїх партизанів і підпільників. Коли славу чернігівців і сумчан складають

з'єднання загонів Ковпака і Рудисва, Федорова і Попудренка, Сабурова і Наумова, то донецький шахтарський край на цілий світ славний ділами Героїв «Молодої гвардії», багатьох партизанських загонів і груп, серед яких були й такі могутні загони, як Слов'янський загін під командуванням М. Карнаухова.

В безприкладних рейдах з'єднань Ковпака, Федорова, Сабурова, Наумова та багатьох інших пройдено по землях України, сусідніх республік та сусідніх держав десятки тисяч кілометрів. Шлях Ковпака проліг від Путивля до Карпат, з'єднання Федорова із чернігівського Полісся рейдувало на Волинь, із сумських лісів вийшов у західні області республіки Сабуров, а Наумов з Хінелі вирушив у степовий рейд і, пройшовши кілька південних областей України, вийшов на Полісся. В Житомирській області успішно діяло з'єднання С. Маликова, в Ровенській — В. Бегми, в Кіровоградській — М. Скирди, в Київській — об'єднання київських загонів І. Хитриченка, в інших областях діяли великі з'єднання А. Одухи, С. Олексенка, В. Грабчака, А. Кондратюка, Я. Сиворонова, І. Федорова, І. Шитова, І. Бовкуна, Я. Мельника та багатьох інших. Немеркнучою славою покрив себе харківський партизанський загін під командуванням І. Копенкіна, якому по смертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Різноманітною, різноманітною та винахідливою була партизанська війна. Кожне з'єднання, кожний загін, кожна партизанська група успішно робили свою справу тому, що уміло пристосовувались до місцевих умов. По-різному діяли партизанські підрозділи всіх масштабів: одні пересувались пішки та на кінних підводах, інші, як, наприклад, партизани генерала Наумова, стали кавалеристами, а були й такі загони, що використовували ворожу техніку. Невловимим для ворога був партизанський загін імені Щорса на півдні Чернігівщини під командуванням комсомольця Олександра Кривця. Цей загін ніколи не затримувався на одному місці. Заволодівши трофейними автомашинами, броневиками, щорсівці весь час рейдували, наносячи удари по ворогу. Невпинні намагання карателів оточити й розгромити загін закінчувались провалом.

Численні партизанські загони України дислокувались на певних, суто важливих у стратегічному відношенні дільницях, тримали їх у своїх руках, осідлавши залізничні лінії, проводили безкінечну «рельсову війну», примушуючи ворога відмовлятися від важливих шляхів сполу-

чення. Яскравим прикладом цьому є дії з'єднання О. Федорова на ковельській лінії, операція «Сарненський хрест», проведена С. Ковпаком, та багато інших.

Народні месники Чернігівщини, які діяли в межиріччі Дніпра та Десни, Дніпра і Прип'яті, створили партизанську зону поблизу Києва, закрили на весь час рух суден по водних шляхах, тримали в своїх руках переправи по цих ріках до виходу на Дніпро радянських військ. Партизанські загони забезпечили передовим частинам наступальної Радянської Армії переправи через Дніпро, Десну і Прип'ять.

Партизани України — величезна інтернаціональна народна армія, в якій поруч з українцями воювали росіяни, білоруси, сини і дочки всіх братніх народів нашої Вітчизни. Радянські люди шанують імена багатьох Героїв Радянського Союзу — представників великого російського народу, грузина Давида Бакрадзе, німця Роберта Кляйна, чеха Яна Налепки. Бойовими подвигами уславився командир партизанського загону казах Касим Кайсенов. У партизанських загонах України діяли підрозділи чехословацьких громадян, польські загони, що сприяли перенесенню полум'я партизанської війни на землі братніх народів Словачії та Польщі, де, в свою чергу, поруч з місцевими партизанами активно діяло багато радянських партизанів.

Партизанський рух українського народу тісно поєднаний з повсюдною і багатогранною діяльністю підпільників. Існували підпільні організації, створені партійними комітетами ще до окупації, виникали вони й в умовах окупації як відповідь на поневолення, на чолі їх завжди стояли комуністи і комсомольці, вірні патріоти Вітчизни. Як правило, вони налагоджували тісний зв'язок з партизанськими загонами або й самі переростали в озброєні партизанські групи. Партизанські загони теж активно організовували в усіх населених пунктах підпільні організації, які були незамінними помічниками в бойових діях. Не випадково багатьох членів підпільних організацій нагороджено орденами і медалями, удостоєно звання Героя Радянського Союзу.

В мальовничому українському місті Ніжині проживав непомітний сліпий юнак Яків Батюк. Небагатослівний, зосереджений в собі, він майже не виходив з дому, мало з ким спілкувався. Окупанти й подумати не могли, що саме ця людина була не ким іншим, як керівником

підпільного підпілля, «вухами й очима» партизанського з'єднання «За Батьківщину», яке діяло в ніжинських лісах.

Молодь України по праву пишається подвигами своїх ровесників часів Великої Вітчизняної війни — юнаками і дівчатами, комсомольцями і піонерами, які хоробро боролись з ворогом в партизанських загонах і в глибокому підпіллі. Багато хто з вихованців комсомолу стали організаторами партизанських загонів і підпільних груп, багато хто очолював бойові підрозділи або був просто безстрашним бійцем.

Весь радянський народ пишається героями «Молодої гвардії», «Партизанської іскри», хоробрими українськими дівчатами Лялею Убийвовк, Ніною Сосніною, легендарним було життя богуславської комсомолки Марини Гризун, яку фашисти живою закопали в землю.

Достойними своїх батьків та старших братів і сестер виявились діти, активні партизани і підпільники. Бойові подвиги Героя Радянського Союзу Валі Котика, славного партизанського підривника Васи Коробки, підпільника Кості Кравчука та інших дітей свято шанують всі наступні покоління. Багатьом героям-патріотам на кошти, зібрані піонерією, побудовані пам'ятники.

Могутній всенародний патріотичний рух, ефективні дії партизанів і підпільників стали можливими тільки тому, що їх цілком і повністю підтримувало все населення, допомагало всім чим тільки могло. В народі і партизани і підпільники черпали і поповнення, і підтримку, і розуміння, і незбориму силу.

Окремо слід віддати належне партизанам Криму. Їм довелося діяти в особливо складних умовах, в горах, у безмежному степу. Партизанський рух і тут очолили партійні комітети, комуністи. Тут було організовано 24 партизанські загони. В час боротьби в них влилося дуже багато бійців і командирів регулярних військових частин, які не змогли вирватись з півострова. Командирами партизанських загонів стали В. Никаноров, М. Чуб, М. Македонський, А. Литвиненко, Н. Луговий, генерал Д. Аверія, Б. Городовиков, І. Харченко, Ф. Федоренко та інші. Загони кримських партизанів успішно діяли і в кримських горах, і в Аджи-Мушкайських та Старокаратинських каменеломнях, під Бахчисараєм та біля Євпаторії, біля Судака і на Керченському півострові. Партизани діяли довгий час спільно із легендарними захисниками Севастополя, брали участь під час десантування на Керчен-

ський півострів. Їм завжди приходила на допомогу Велика земля, турбота партії. В Зуйських лісах діяв партизанський аеродром, на якому приземлялись транспортні літаки, які доставляли партизанам зброю, боєприпаси, літературу і все необхідне, разом з тим вивозили на Велику землю поранених та хворих. Велику допомогу партизанським загонам подавали підпільні організації Сімферополя, Ялти, Євпаторії, Феодосії та інших міст Криму.

Дуже важкі умови для діяльності кримських партизанів склались опісля падіння Севастополя. Ворог намагався будь-що ліквідувати могутній партизанський рух і з тією метою безперервно наступав великими з'єднаннями регулярних військ на партизанські зони. Обстрілювався буквально кожний кущик, кожна гора і ущелина. Партизани змушені були вести безперервні бої, в них не вистачало боєприпасів, зв'язувала руки велика кількість ранених та хворих. Та пебачена мужність бійців, вміння партизанських командирів, рідні гори, рідна земля завжди виручали героїв, забезпечували їм перемогу. Партизани відшукували все нові і нові форми боротьби, посилювали диверсії в портах, на залізницях і шосейних дорогах, знищували гарнізони і склади, псували зв'язок, вели активну розвідку, вчасно викривали всі задуми ворога і упереджували його дії. Всією діяльністю партизанських загонів керував Кримський штаб партизанського руху, а душею всіх загонів і груп були комуністи.

Старий комуніст, підпільник часів громадянської війни Іван Андрійович Козлов, винахідлива і хоробра людина, відомий письменник, він не лише ефективно діяв у ворожому тилу як підпільник, але й зумів натхненно і яскраво розповісти згодом про кримських підпільників мільйонам своїх читачів.

Своїми безприкладними бойовими ділами партизани Криму подали велику допомогу Радянській Армії в час визволення півострова, перешкодили ворогу в час втечі знищувати міста і села.

Партія і уряд високо оцінили великий вклад у загальну справу перемоги над ворогом, внесений у всезагальну боротьбу народу проти фашистських загарбників радянськими партизанами. Партизанський рух часів Великої Вітчизняної війни занесено в історію золотими буквами під красномовною назвою — війна народна. Великою любов'ю і турботою оточив народ полум'яних радянських патріотів, народних месників.



За самовідданість у боротьбі з фашистськими загарбниками понад 60 тисяч українських партизанів нагороджені орденами і медалями, 95 чоловік удостоєні звання Героя Радянського Союзу, а С. А. Ковпаку та О. Ф. Федорову це звання присвоєно двічі. Серед Героїв Радянського Союзу — славні підпільники і секретарі обкомів, міськкомів, райкомів партії та інші керівники підпільних центрів, ватажки комсомольського підпілля, рядові підпільники — їх 35 чоловік. Серед Героїв Радянського Союзу — прославлені командири і комісари загонів і з'єднань, командири підрозділів і рядові бійці.

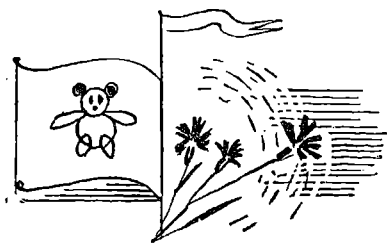
Могутній партизанський рух радянського народу благотворно впливав на розгортання партизанського руху та підпільної боротьби трудящих в окупованих фашистами європейських країнах. Наша партія і уряд, штаби партизанського руху України та Білорусії подавали безкорисливу допомогу антифашистському рухові в Польщі, Чехословаччині, Румунії, Угорщині.

Самовідданою боротьбою, своїми активними бойовими ділами партизани і учасники підпілля, всі радянські патріоти, весь нескорений народ внесли помітний вклад у справу боротьби з смертельним ворогом людства, допомогли доблесним Радянським Збройним Силам розгромити гітлерівських загарбників, сприяли перемозі Радянського Союзу над фашистською Німеччиною.

До людей прийшла жадана пора миру, почалася нова ера — ера труда і творчості. Війна була завжди і залишається на майбутнє невинною, супротивною миролюбному духу людства. Не випадково ж, коли сьогоднішні прихильники вирішувати всі проблеми за допомогою зброї провокують в різних кінцях планети військові чвари, то все прогресивне людство, всі тверезо мислячі державні діячі, Організація Об'єднаних Націй приймають рішучі заходи до того, щоб уникнути кровопролиття і розбою. Радянські люди пишаються тим, що на чолі миролюбних сил людства завжди була і є наша Батьківщина — Союз Радянських Соціалістичних Республік.

Радянські люди ніколи не дозволять будь-кому розв'язати проти нас нову війну і тим більше зостатись непокараним за це. Ми не хочемо воювати ні проти кого. Але ми на повний голос заявляємо всім, хто хватається за зброю: той, хто до нас приїде з мечем, — від меча і загине.

# ДИТЯЧИЙ СВІТ



Творення художніх цінностей для найменших і юних читачів завжди було в центрі уваги найпередовіших людей суспільства.

На всіх етапах свого розвитку суспільство виховувало молоду зміну. Історія знає багатьох класиків педагогічної справи, майстрів навчання і виховання молодої людини, знає й класичні зразки художньої літератури для дітей, яка стоїть поруч з геніальними педагогічними відкриттями, не підмінюючи їх, а органічно доповнюючи.

Загальновідомий подвиг Т. Г. Шевченка, який творив букварик для дітей, чимало своїх безсмертних поезій адресував юним. Можна ще немало навести прикладів такого свідомого звертання класиків і російської і української, і літератур всіх братніх народів до дитячої теми. Пригадаймо творчу практику Івана Франка і Лесі Українки, Михайла Кцюбинського й Архипа Тесленка. І коли ми уважно приглянемося до того, яку мету ставили перед собою наші великі попередники, то безпомилково визначимо: вони робили саме так, як цього вимагав Белінський: «Книжки для дітей можна і треба писати, але хороший і корисний лише той твір для дітей, що може зацікавити і дорослих людей».

Дитячу літературу не можна розглядати як лише один із жанрів нашої літератури. Бо інакше не пояснимо того, що в самій дитячій літературі існують і успішно розвиваються жанр прози та поезії, драматургії і кінодраматургії, науково-популярні твори і науково-фантастичні, пригодницькі і гумористичні, існує й повноправна критика дитячої літератури. Можливо, та й напевно саме це ще й досі викликає сумніви в деякого з науковців, примушує їх відносити дитячу літературу до явищ, не зв'язаних з великою літературою. Але подібні твердження, незалежно від того, чи вони висловлюються в категоричній формі, а чи приховано, безпідставні й антинаукові. Дитяча література завжди була і є великою літературою, бо покликана служити великій і благородній цілі — виховувати радянську людину, ростити її достойною великих ідей марксизму-ленініз-

му, готувати до високої і благородної діяльності в справі побудови світлого майбутнього людства — комунізму.

Разом з цим не можна заперечувати специфічності дитячої літератури, того, що вона справді відрізняється багатьма рисами від літератури для дорослих. Ця різниця виникає не з характеру самої літературної творчості, а залежить від характеру читачів, тих, кому адресується ця література. Найвища, найгуманніша проблема нашої доби — виховати всебічно розвинену, озброєну найглибшими знаннями суспільного життя, цілковито підготовлену до практичної діяльності, могутню духовно і фізично людину, людину нового, соціалістичного суспільства.

Партія і уряд особливого значення надають розвиткові та заохоченню письменників, що пишуть для дітей. Встановлено Державну премію імені Лесі Українки за кращий твір року. Ця висока премія, заснована в дні 100-річного ювілею великої поетеси, ще раз засвідчує, якою увагою і піклуванням рідна партія оточує дитячу літературу.

Українська радянська література до VI з'їзду письменників України прийшла з новими успіхами. Нашими письменниками створено чимало книг, які стали улюбленими не лише в дітей нашої республіки, вони стали популярними в багатьох радянських республіках.

Книга Миколи Дубова «Горе одному» відзначена Державною премією СРСР. Це велика радість і перемога всієї радянської дитячої літератури й зокрема української, бо визначний художник все своє творче життя зв'язав з Україною, збагативши дитячу прозу такими творами, як «На краю землі», «Огни на реке», «Сирота», «Мальчик у моря», «Беглец» та інші.

На Всесоюзному конкурсі на кращу книгу для дітей в минулому лєнінському році другою премією відзначена книга В. Канівця «Хлопчик і жар-птиця». Окрім того, ще відзначені почесними дипломами книги Оксани Іваненко, І. Тельмана та ін.

Республіканської премії ЦК ЛКСМУ імені Островського удостоєна творчість одного з видатних дитячих поетів Валентина Бичка.

За останні п'ять років — час, за який ми сьогодні звітуємо на своєму з'їзді, в розвитку всіх жанрів дитячої літератури були свої здобутки, були й прикрі прорахунки та невдачі.

Величний ювілей В. І. Леніна розбудив творчу ініціативу наших письменників. Видавництво «Веселка»

подарувало своїм читачам маленьку дитячу Ленініану. Схвально зустрінуті критикою і читачем збірки «На все життя», «Найдорожчий друг», книжки, в яких вміщені оповідання та нариси про Ілліча, про любов малих і дорослих до великого вождя.

Вже згадувана повість В. Канівця «Хлопчик і жар-птиця» та нова повість про студентські роки Володимира Ульянова — щедрий подарунок письменника радянській юні. Привернула до себе увагу повість В. Бандурака «Під Татрами», в якій розповідається про той час, коли Ленін жив біля Поронця і стрічався з гуцулами. Дуже приємне враження від оповідань Віри Карасової в збірці «Світлоє окошко», написаних тепло, доступною мовою про перебування В. І. Леніна та Н. К. Крупської в Шушенському. Гарні вірші написали до Ленінського ювілею В. Бичко, Г. Донець, по-сучасному засяяв вірш Івана Неходи «Ленін і сонце» про «те сонце, що нам дав Ілліч».

Як досягнення дитячої літератури слід відзначити те, що саме у передз'їздівський час видавництва «Дніпро», «Веселка», «Молодь», «Радянська школа» видали неocenенну серію книг, славнозвісну «Шкільну бібліотеку». До неї ввійшли твори видатних митців нашого часу П. Тичини, М. Рильського, О. Довженка, С. Васильченка, В. Сосюри, Ю. Яновського, Остапа Вишні, М. Куліша, А. Малишка, І. Микитенка, О. Донченка, О. Копиленка, І. Неходи, І. Кочерги, а також А. Головка, П. Панча, О. Корнійчука, М. Бажана, О. Гончара, М. Стельмаха, Н. Забіли, В. Бичка та ще багатьох інших. У цій серії видані й найкращі дитячі твори класиків української літератури. Книги випущені великим тиражем і стали надбанням усіх шкільних та державних бібліотек. Можна собі уявити всю значимість цієї події, її виняткове виховне значення.

На кожному з наших з'їздів, на пленумах Спілки ґрунтовно оглядався доробок дитячих письменників. Напевне, делегатам запам'яталась доповідь Н. Забіли «Українська радянська література для дітей», виголошена на третьому з'їзді письменників України в 1954 році. Відверто кажучи, я можу позаздрити нашому старшому товаришеві, нашій чудовій поетесі Наталі Львівні, бо їй тоді пощастило говорити про справи визначніші й значно радісніші, ніж доводиться говорити на цьому з'їзді. Адже Наталія Львівна аналізувала тоді твори Олеса Донченка, Олександра Копиленка та Івана Неходи, чудові вірші Павла Тичини й Максима Рильського, Володимира Сосюри і Андрія

Малишка, оповідання Юрія Яновського, дитячий гумор Остапа Вишні, повісті Леоніда Смілянського.

Великих майстрів втратила за останні роки наша література. Я не збираюся перебільшувати небезпеку збіднення нашої літератури — адже пішли з життя визначні творці, чия спадщина ще зігріватиме серця не одному юному поколінню, ще багато років йтимуть, як до живих, листи і на ім'я Павла Григоровича і Андрія Самійловича, Максима Тадейовича і Юрія Івановича Яновського. Твори тих, хто вік свій відробив на літературній ниві, довго слугуватимуть нашій загальній добрій справі. Але те, як ми своїм колективом за останні роки вирівнювали фронт на ниві дитячої літератури, мені здається, є серйозною проблемою, і ми про це мусимо говорити відверто і на повний голос.

Сьогодні в дитячій літературі працює порівняно чисельний загін письменників. Прозу творить десь близько 30 товаришів з тих, що в основному залишаються вірними дітям, до двох десятків товаришів з великої прози час від часу рейдують у літературу дитячу. Півсотні прозаїків. Ніби це й чимало, але коли зважити, що майже половина з них не проявляють особливої активності, коли розібрати їх по піджанрах прози: а тут і науково-фантастична, і пригодницька література, і гумористична, і просто наукова публіцистика, просто фантастика, мемуаристична та інша, то одразу стане ясно, що небагато творчих одиниць випадає на кожний з цих видів дитячої літератури. В поезії, що так само, як і проза, поділяється і на піджанри і вікові групи читачів, безпосередньо працює понад десяток поетів, до десятка товаришів з дорослої літератури час від часу звертаються до дітей — прямо скажемо: невелика сьогодні в нас армія дитячих поетів.

Ще гірші справи в драматургії та кінодраматургії — й десятка письменників не нарахуємо, тих, хто розвиває ці важливі жанри дитячої літератури. Не щастить і критиці, лише п'ять-шість критиків більш-менш систематично звертаються до творів дитячої літератури.

Останнім часом звернули на себе увагу В. Малишко, Г. Люлько, Л. Горлач, Дм. Череди́ченко, І. Логвиненко, А. Німенко, І. Прокопенко, Ю. Логвин, М. Палагута, М. Рагушний, В. Лисенко, О. Опанасюк та інші. В кожного з них є свої надбання, так само, як і прорахунки та слабкості, але більшість з їхніх творів дають підстави сподіватися, що кожен з цих письменників з часом подарує дітям твори глибокозмістовні, написані на високому рівні.

На превеликий жаль, доводиться констатувати, що серед тих, кого Спілка письменників України та ЦК ЛКСМУ щорічно закликає на творчі семінари, лише окремі молоді товариші пробують свої сили в дитячій літературі.

Таке становище склалося, напевне, не лише внаслідок неуваги творчої молоді до дитячої літератури. Мабуть, є тут глибші причини й складності, на які ми не можемо в своїй діяльності не зважати. Необхідно робити все для того, щоб привернути увагу до дитячої літератури і талановитої юні.

Позитивно відзначалася ініціатива видавництва «Веселка» в створенні бібліотеки про юних героїв, учасників Великої Вітчизняної війни. Критика прихильно зустріла книги з цієї серії Б. Комара «Поворотний круг» про лубенських юних героїв Толю Буценка, Борю Гайдая та Валю Сацького, що боролись як герої і вмерли як герої, В. Кави «Червона вулиця» про Спиридона Гнатюка, юного героя з Волині, В. Близнець написав повість «Паруси над степом», І. Логвиненко — «Останні зорі», В. Большак — «Провідник у безодню», Б. Рогоза — «Рожевий сніг». Створюється повість про юного партизана Васю Коробку. Михайло Рубашов у «Копищанській трагедії» розповідає про страшну трагедію українського села Копище, про юних і дорослих героїв партизанської боротьби на Україні. До теми «Молодої гвардії» знову привертає увагу Кім Іванцов у книжці «Про друзів-товаришів», в якій розкрито багато цікавих і хвилюючих фактів з життя героїв-молодогвардійців. Марія Познанська свого часу написала поему про юного Героя Радянського Союзу Валю Котика. Минулого року вона видала поему «Жоржини цвітуть», в якій розгортає епічну розповідь про юного героя Казимира Гапоненка, колишнього учня 110 середньої школи міста Києва, що був безстрашним зв'язковим київського підпілля, яким керував Іван Кудря. Заслужують на увагу книги на військово-патріотичну тематику Д. Ткача, Б. Палійчука та інших.

Багата і різноманітна творчість українських радянських письменників про школу, про трудове виховання, про становлення духовне й естетичне маленького радянського громадянина, який, проходячи університет своєї країни Дитинства, виходить у великий світ зрілого громадянства. Література для дітей про школу і виховання, про дитячі веселі будні дуже розмаїта. Навіть спеціально вивчаючи це питання, важко встежити за всіма новинками,

ще важче все те належно оцінити, визначити пізнавально виховне значення кожного твору. Але все ж наша періодика, поцінуючи все, творене дитячими письменниками, одностайно відзначає, що в цьому напрямі дитячій літературі певною мірою бракує бойового звучання, характерних сьогоденних ознак. Чи то письменники не встигають відобразити швидкоплинність подій і явищ, чи то важко охопити відразу те розмаїття і багатство розвою нашого суспільства, науки, техніки, промисловості, тих щоденних змін у нашому побуті й свідомості, які відбуваються бурхливо і швидко.

Велике місце серед юних читачів посідає читач-початківець, дошкільники та учні молодших класів. Наш найменший читач починає свій шлях у славній країні Дитинства не убогим Ваньком Жуковим, не малим Мироном із відомого Франкового оповідання. До його послуг чудові класичні твори Т. Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки. Вічно живими зостаються «А я у гай ходила» П. Тичини, вірші та маленькі оповідання кращих українських письменників усіх часів. Але й сьгоднішні майстри літератури невтомно збагачують маленьких своїми диво-перлинами: «Сніжна зірочка горить», «Читаночка» та «Сніжинки» весь час поповнюються П. Вороньком, чудові вірші для маленьких створює М. Стельмах. Зоставив Малишко Андрій малечі свого «Журавля» та чимало інших чудових творів. Українські поети доносять до маленьких кращі зразки багатонаціональної радянської літератури — твори Маршака і Михалкова, Райніса, Айтматова, Вієру, Друце, Іоселіані, Мавра, Міршакара, Межелайтіса, Саксе, Велюгіна та кращі твори світового письменства. Маленькі читачі полюбили і смішного Чіполліно, і кумедного Карлсона, героїв казок видатного польського письменника Єжи Брошиєвича, до їхніх допитливих сердець доходять і древня Одиссея, і різнобарвні казки всіх народів світу. Творять для малечі нестаріючі ветерани дитячої літератури Наталя Забіла, М. Пригара, О. Іваненко, І. Багмут та В. Бичко, гарні вірші виходять з-під пера Д. Павличка, М. Познанської і В. Швеця, О. Ющенко, В. Ладижця, Б. Степанюка, Л. Компанієць, Т. Волгіної, І. Кульської, А. Дрозд, Т. Коломієць, Г. Бойка, А. М'ястківського, В. Горєвої, О. Пархоменка, М. Сингаївського, М. Вінграновського та молодших — М. Палагути, Д. Чередниченка, П. Мостового. Цікаві казки для маленьких пише Ю. Ярмиш, В. Бережний подарував їм свого Дем'янка-Дерев'янка, продовжує



поетичну розповідь про відважного Барвінка Б. Чалий, веселі книжки пише Ю. Чеповецький, хоч, на жаль, наші прозаїки рідко пишуть прозові твори для маленького читача.

Немає змоги, а можливо й потреби, називати все написане і всіх, хто творить для найменших. Не все воно навіть у кращих авторів, названих тут, виходить якнайкраще, не всі вірші та оповідання, казки засвоюються читачем, беруться на озброєння. Лише найкраще залишається жити, входить у юну свідомість. Дуже багато в літературі для маленьких неповноцінного, важкого для сприйняття, нецікавого. Для дітей, як учив Горький, треба писати «забавно», тобто захоплююче а чи, може, грайливо, а точніше, мабуть, захоплююче-грайливо, бо інакше найменший та навіть і трохи старший читач його не сприйме.

Останнім часом на допомогу нашій літературі з'явилися серйозні чи то помічники, чи конкуренти: кіно, радіо, а особливо телебачення. Книзі треба бути дуже цікавою, захоплюючою і всесильною, щоб відвоювати собі увагу читача, який вже полюбляє сидіти біля телевізора. Але, мені здається, конфлікту тут не існує. Просто треба нашим письменникам використати і кіно, і радіо та й телевізор заодно для того, щоб звернутись до дітей із своїми захоплюючими віршами, цікавими оповіданнями, сценаріями.

Широкі читацькі інтереси у дітей середнього і старшого віку, цебто шкільного юнацтва.

За звітний період для читачів середнього і старшого віку створено не так уже й багато визначного та потрібного. Коли б не багатство нашої літератури, не безсмертні творіння класиків, що навічно стали власністю всіх поколінь, не твори кращих радянських письменників і поетів, що видаються й перевидаються майже щорічно, бо їх охоче і з любов'ю сприймають нові підростаючі покоління, то можна було б навіть стривожитись: а що ж читати юному читачеві?

Доводиться визнати, що за останній час послабився інтерес до дитячої літератури в багатьох письменників старшого і середнього покоління. Коли уважно розглянути видавничі плани «Веселки» за останні п'ять років, то, окрім «Зеленого пуму» Оксани Іваненко та «Нашого загону «Смерть фашизму» Івана Багмута, твори багатьох шановних авторів зустрінемо головним чином лише у планах перевидавання. Творення нових книг лягло в основному на плечі письменників покоління вже молодшого. Активно

працюють у прозі В. Нестайко — його «Робінзон Кукурузо», «Тасмниця трьох невідомих» та інші стали улюбленими книгами дітвори. В. Большак написав повість «Щедрик-ведрик». В. Близнець, автор повістей «Паруси над степом», «Землянка» та «Древляни», написав своєрідну й цікаву повість «Звук павутинки». Гумористичну лінію дитячої літератури з успіхом розвиває Ю. Ячейкін. Є. Гуцало видав кілька книжок оповідань для дітей. Творчість В. Кави, В. Малика, Л. Ляшенка, В. Мальця, А. Дрофаня, Є. Кравченка — це помітні явища в дитячій літературі останніх років.

Преса і читачі в основному добре сприйняли твори названих письменників. І все ж, мені здається, буде не зайвим пред'явити деякі претензії саме до них, до найактивніших наших прозаїків, висловити деякі критичні зауваження. Влучним словом, вмінням створити цікаву ситуацію володіє Всеволод Нестайко. Природний гумор, життєва дотепність — це те, що вигідно відрізняє його від багатьох, складає його особистий стиль і манеру. Але, коли уважно приглянутись і до «Робінзона...» і до «Тасмниці трьох невідомих», то впаде в околом чи то неухага, чи невміння будувати гострий, напружений і життєво достовірний сюжет твору. В обох цих повістях основна канва сюжетна починається десь мало не зсередини.

Не знайшли ще повністю тієї найвищої ноти, без якої нема справжньої творчості, й такі талановиті прозаїки, як В. Близнець, Є. Гуцало, В. Кава. Вони поки що не визначили для себе тієї межі, яка відділяє літературу для дітей від літератури про дітей. Мені здається, що на сьогодні для багатьох дитячих письменників та й тих, хто, працюючи в «дорослій» літературі, час від часу береться за написання дитячих книг, питання це є проблемним. Іноколи більшою мірою, іноколи менш помітно виявляється в творі мотив чи лінія явно не для дитячого розуміння, позбавлене того вогника, на який лине малий читач. Читаєш видачу «Веселкою» повість В. Близнеця «Звук павутинки», вдумуєшся в її образи й мовну систему і одразу не збагнеш — сприйметься твір дитячою аудиторією а чи не сприйметься. Повість написана про дітей, про глибокий внутрішній світ дитини. Але збагнути це можна по-справжньому лише дорослій людині. Немає чіткої межі між твором про дітей і для дітей в багатьох нових цікавих і потрібних оповіданнях Є. Гуцала, помітно це й у В. Кави, та навіть у такого досвідченого письменника, як В. Большак,

що в своєму оригінальному і дотепному «Щедрику-ведрику» пише-пише для дітей та, гляди, й перенесеться непомітно в стан дорослого читача.

Читачі старшого та навіть середнього віку охочі до творів серйозних, цікавих, написаних майстерно і захоплююче. Тому й «Прапорonosці», «Земля гуде», «Трояк» О. Гончара в них на озброєнні, твори М. Стельмаха, особливо такі, як «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір», повість про «Блискавку» В. Козаченка, нові романи А. Головка, Ю. Смолича, П. Панча, Д. Бедзика, П. Загребельного, І. Сенченка, І. Виргана, М. Чабанівського, Лариси Письменної та багатьох інших користуються в них великим успіхом. На жаль тільки, письменники, що працюють у літературі для дорослих, неохоче ідуть назустріч юному читачеві, рідко радують його гарною книжкою. І це теж проблема.

Поезію для дітей середнього і старшого віку пишуть у нас Наталя Забіла і Марія Пригара, Валентин Бичко і Богдан Чалий, Марія Познанська і Грицько Бойко. Час від часу їм на допомогу стають Платон Воронько і Дмитро Павличко, Леонід Первомайський і Степан Олійник, Микола Упеник і Юрій Петренко, Володимир Лучук, молоді поети В. Гринько, П. Сиченко, С. Жупанин, В. Горева. І все ж, навіть такий поетичний колектив, при всьому розмаїтті напрямків і талантів, не може задовольнити зрослих вимог дитячого читача, який вимагає високої й прекрасної поезії. Це теж проблема, і її треба спільними зусиллями вирішувати в найближчий час.

Незважаючи на те, що в світ кожного року виходить чимало книжок з галузі наукової фантастики та пригодництва відомих авторів, як В. Владко, Ю. Бедзик, В. Бережний, М. Дашків, М. Пархомов, усе ж українська фантастика та пригодництво не вийшли на передові рубежі. Хто зна вже, що тому за причина: а чи то великі наукові відкриття, які важко збагнути неспеціалістові, а чи то невпевненість у майбутньому — адже наука йде вперед такими кроками, що найрозкутішій фантазії за нею не вгнатися. Схоже на те, що наукова фантастика та пригодництво стали проблемою не лише для наших українських митців, питання це загальнолітературне. І все ж і цю проблему нам необхідно розв'язати, і розв'язати успішно.

Юний читач ще недосвідчений, він з великою довірою ставиться до написаного. Треба завжди пам'ятати, що дитячу душу можна легко поранити чи травмувати книжкою,

слабкою художньо, а особливо ідейно неповноцінною. Тому в особливою відповідальністю мусимо дбати про ідейну чистоту дитячої літератури всіх жанрів.

Помітне поживалення намітилося в галузі науково-художньої літератури. Праці Паоли Утевської, Ю. Логвина, Б. Тартаковського, В. Голобуцького, Л. Сапожнікова, С. Плачинди, Ю. Косача, М. Фененка, В. Таращука, А. Матвієнко, Б. Крижанівського, І. Глинського, Ірини Шкаровської, О. Авербуха, З. Біленка, М. Безхутрого, В. Коцтілова та інших розвивають технічну думку, кмітливність. Безумовно, не всі роботи названих авторів на однаковому художньому і науковому рівні, але ясно одне, що всі вони корисні, необхідні для юних читачів. Проблемою в цій галузі є те, що необхідно творити науково-художню літературу з усіх галузей науки наближено до шкільних програм, творити на вищому художньому рівні, видавати в кращому художньому оформленні.

То добре, що в нас намітилось розв'язання проблеми по створенню науково-художньої літератури. Про це ще Чернишевський мріяв, коли рецензував творчість Пушкіна: «Деякі книги мають головною своєю метою подавати розумові читача різні знання — це книги, що належать до так званої наукової літератури, наприклад, твори з історії, з природничих наук та інше». Таку літературу Чернишевський беззастережно відносить до художньої літератури. І справді, коли взяти «Михайлика — джуру козацького» Марії Пригари, історичні твори В. Малика, історичні оповідання Н. Рибака, повість про Рубена Ібаррурі П. Северова та інші книги, написані з глибоким знанням справи і на високому художньому рівні, то можемо сподіватися, що ця проблема розв'язуватиметься в дитячій літературі успішно.

Діти дуже люблять сатиру і гумор. Степан Олійник і Сергій Воскрекасенко, Дмитро Білоус та Інна Кульська, Павло Глазовий і Юрій Ячейкін, Андрій Динник і Юрій Кругляк, Грицько Бойко і Всеволод Нестайко, автори «Перченяти» — це все друзі юних, але треба відзначити, що гумор і сатира для дітей творяться ще принагідно, досвід гумористів неузгаальнений, ця проблема у нас теж далеко ще не розв'язана.

Дедалі частіше звертаються письменники до жанру публіцистики. Маємо вже цікаві й позитивні зразки цього жанру: «Україна — рідний край» І. Цюпи, нариси про Алжир і Канаду Б. Чалого, «Країна 72-х тисяч рік» Ол. Кравець, розповіді З. Біленка про піонерів, окремі книги

І. Тельмана, публіцистичні поезії В. Бичка, М. Петренка. Цей жанр лише стає на ноги, йому потрібні підтримка й увага, визнання читачів він уже здобув. Поки що нерозв'язаною проблемою залишається дитяча драматургія, кінодраматургія, теледраматургія. В театрах час від часу з'являються вистави за п'єсами А. Боженка; В. Нестайко дивом вибився на сцену у франківців, до драматургії звернулася Наталя Забіла з двома чудовими п'єсами «Коли зійде місяць» та особливо «Перший крок», що, на мою думку, є помітним явищем не лише в дитячій драматургії, Б. Чалий, Ф. Залата з О. Криловим пишуть п'єси для лялькових театрів — ось майже й усе. Хочу віднести кіносценарій «Абітурієнтка» Олеся Гончара до тих, що їх жде юний глядач, бо ж в основі майбутнього фільму поетичний образ дівчини-школярки та постать учителя типу незабутнього О. Сухомлинського. Як не доскіпувався, але так і не пощастило мені натрапити на жоден сценарій для дитячого телефільму. Це велика і тривожна проблема, яку необхідно розв'язувати, і не одній письменницькій організації. І, нарешті, про критику дитячої літератури. Небагатьох критиків привернула до себе дитяча література. М. Острик, І. Солдатенко, Ю. Ярмиш, Тетяна Буженко, В. Неділько, Л. Бойко, О. Єфімов та ще дехто активно стежать за розвитком і проблематикою дитячої літератури. Не можемо поскаржитися, що дитяча література не отримує відгуків на сторінках газет і журналів, але прикро, що так звані «серйозні» критики не удостоїли її своєю увагою. Тож не дивно, що не щастить їй і в періодичних та спеціальних виданнях. Радісно, що з'явився такий капітальний посібник для студентів вузів, як «Дитяча література», але прикро, що і в цій роботі допущені серйозні прорахунки. На нараді з питань дитячої літератури 1969 року говорилося про те, було висловлено побажання й до авторів восьми томної «Історії української літератури», аби вони дозволили секції дитячої літератури попередньо ознайомитися з макетом, висловити свої зауваження. Не прислухалися товариші до побажання а чи, може, не знайшли за потрібне прислухатись, так само, як не знайшли за необхідне всебічно та глибоко висвітлити питання дитячої літератури на сторінках «Історії...». Не пощастило дитячій літературі ні в 4-му томі УРЕ, ні в посібнику «Дитяча література» і тим більше в «Історії української літератури». Чи не з цієї проблеми треба починати розв'язання всіх проблем, які стоять перед дитячою літературою?

До розвитку дитячої літератури виявляють великий інтерес і зацікавлення Комітет по пресі при Раді Міністрів УРСР, Міністерство освіти УРСР, ЦК ЛКСМУ України, Укрірофрада, УНДІП. У дитячих письменників із цими високими установами та організаціями склалися найкращі стосунки. Хочеться, щоб вони ще більше розвивалися, хочеться, щоб при УНДІПі нарешті було створено відділ дитячої літератури, який би займався глибинним вивченням проблем дитячої літератури та її зв'язків із системою народної освіти.

У звітному періоді провадилась значна робота Комісією дитячої літератури СПУ. Про це коротко, але вичерпно сказано в Бюлетені СПУ за квітень цього року. Роботу пророблено значну й цікаву. Хочу додати тільки одне — в майбутньому комісії варто зайнятися питаннями більш значимими, а саме — зміцненням зв'язків з організаціями, які зацікавлені в розвитку дитячої літератури, та разом з ними розв'язувати ті важливі проблеми, що постануть у наступній п'ятирічці перед дитячими письменниками.

Ленінська партія і Радянський уряд повсякденно піклуються про виховання молодого покоління, про нову радянську літературу для юного читача. Зігріті увагою й турботою партії і уряду, письменники Радянської України збагатять дитячу літературу новими, глибокоідейними та високохудожніми творами, необхідними для виховання юної зміни.

1971 р.

Ми збираємось не вперше для того, щоб якоюсь мірою розв'язати питання, що не вперше стає темою для роздумів, суперечок і вирішення. «Якими діти народжуються, не від кого не залежить, але щоб шляхом правильного виховання їх зробити хорошими — це нам підвладно». Нічим нам і сьогодні заперечити древньому як світ Плутархові на ці розумні слова.

Сьогодні починаємо свою розмову з великою гуманістичною думкою про всебічний розвиток кожної людини, яка живе поруч з нами, людини, яка лише пробує спинатись на ноженята й несміливо робити перші — найперші в житті кроки з тим, щоб пройти велике й прекрасне життя по найпрекраснішій землі, серед людей, які першими звершили Жовтень, першими сягнули в космос, пройти гордо, господарем, а не підневільним рабом, прожити чудове життя сином могутньої Соціалістичної Вітчизни, продовжувачем справи Леніна, борцем за світлі ідеї Леніна.

З думкою про Леніна, великого нашого вождя й учителя, засновника першої в світі соціалістичної держави, починаємо сьогодні нашу серйозну і важливу розмову. І кожне наше слово, кожна думка будуть перейняті ленінським світлом, бо саме він, великий мислитель і творець нового, розумом своїм проклав стежку для великого доброго діла, вказав шляхи до діяльності кожному з нас. Бо Ленін, як ніхто, розумів важливість справи виховання юних поколінь, і він, як ніхто з учених-педагогів, розробив і спрямував на довгі роки для багатьох та багатьох поколінь педагогічну думку, створив найгуманістичнішу в світі педагогіку для всіх дітей, для всіх батьків і вихователів в усіх аспектах і в усіх площинах.

Означальним для нашої наради є те, що вона проходить у знаменні дні, в час, коли людство відзначає 99-ту річницю від дня народження В. І. Леніна і вступає в 100-ту ювілейну річницю.

Всі прогресивні люди світу думають сьогодні про Леніна, вивчають Леніна, схиляються перед генієм Леніна. Ленінський столітній ювілей буде урочисто відзначений у всьому світі. Для нас, радянських людей, ленінське

100-річчя — це велике, найсвятіше свято перемоги правди над кривдою, свято нашого щастя, свято нашого триумфу. І кожна радянська людина в переддень великого ювілею робить усе для того, щоб ще більше возвеличити своїми ділами Леніна, ленінську партію і Ленінову державу, ще яскравіше, на повну силу проявити власну духовну красу й творчу спроможність, примножити наші успіхи, допомогти власним прикладом усім пригнобленим народам світу відшукати свій шлях до волі й щастя.

Наша розмова про питання виховної роботи серед дітей, розмова про художню літературу для дітей теж присвячується Леніновому ювілею, а тому вимагає від нас глибинного розгляду ленінської принциповості й всебічності. Ленінська любов до дітей, ленінська турбота про майбутнє дітей, за всебічний розвиток людської особи в соціалістичному суспільстві — ось той еталон, рівняючись на який, ми розглядатимемо сьогодні назрілі питання.

Приклад піклування та уваги до потреб дітей і молоді нам подають ЦК КПРС, ЦК КП України. Ми починаємо сьогодні розмову, окрилені Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по дальшому розвитку дитячої літератури». Всі, хто творить літературу для дітей, хто сприяє тому, щоб вона доходила до читачів, вдячні партії за постійну турботу і високу оцінку нашої роботи. Разом із тим партія звертає увагу на те, що попит на дитячу літературу задовольняється ще далеко не повністю. Недостатньо створюється й випускається високоталановитих творів про героїчний шлях радянського народу.

З метою дальшого посилення ролі радянської дитячої літератури в комуністичному вихованні підростаючого покоління ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР доручили ЦК компартій союзних республік, обкомам і крайкомам, Комітету по пресі при Раді Міністрів СРСР і союзних республік вжити потрібних заходів по підвищенню ідейно-художнього змісту дитячої літератури, розширенню тематики й зростанню її тиражів, зміцненню поліграфічної бази.

Як одне з найважливіших завдань визначається створення талановитих творів про життя і діяльність В. І. Леніна, книг, що в доступній і цікавій формі розповідатимуть про героїчну історію Радянської країни, Комуністичної партії та Ленінського комсомолу, трудові і ратні подвиги радянського народу, молоді, виховуватимуть у дітей відданість комуністичним ідеалам, любов до Батьківщини,



високі морально-етичні якості, почуття пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, працьовитість, інтерес до знань. Особливо наголошується на виданні літератури для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Увага до питань розробки теорії, історії й критики радянської дитячої літератури, рішення про журнал «Детская литература», встановлення Ленінської та Державної премій СРСР за особливо видатні, найбільш талановиті, високоідейні твори літератури і мистецтва для дітей — усе це дуже важливо, все це просто чудово, все це зобов'язує, закликає до натхненної праці.

Турбота партії про дитячу літературу має величезне практичне значення. Партія ставить питання про те, що радянська дівтора повинна щоденно одержувати достатню кількість якнайкращих книг, ідейно глибоких і цілеспрямованих, художньо досконалих.

## 2

Українська дитяча література сьогодення спирається на неповторні колискові, ігрові та жартівливі пісні, на веснянки та народні казки, прислів'я та загадки — на чудову дожовтнєву літературу для маленьких.

Ми завжди пам'ятаємо, що для дітей творив великий Шевченко. Це він залишив безсмертні поетичні перлини, на яких виховувались всі наступні покоління дівтори, це він дбав про перший букварик для безправних і затурканих дітей покріпаченої України. Чудові байки Леоніда Глібова, Євгена Гребінки, неповторні казки, оповідання та вірші Івана Франка, полум'яна поезія Лесі Українки для малечі, ювелірні казки й оповідання Михайла Коцюбинського, яскраві своєю правдою оповідання-свідчення Архипа Тесленка, гаряче слово Павла Грабовського та ще багато іншого, доброго й вічного, створеного нашими попередниками, — ось що є основою, вічною підвалиною тієї світлої будови нашої літератури, на якій ми зростаємо, яку ми розбудовуємо.

А яка прекрасна література для юного читача створена російськими письменниками! Тож, мабуть, недаремно такі велетні критичної мислі, як В. Белінський, М. Добролюбов, М. Чернишевський, стільки уваги у своїх працях приділяли саме літературі для дівтори.

Інша річ, що література, яка творилася кращими

письменниками дореволюційного часу, не могла на повну потужність робити свою справу. З одного боку, не всі діти мали до неї доступ, бо рідко хто навіть навчався грамоті. З другого боку, українське слово було під замком, і чудо-перли, подаровані людству нашими класиками, були відомі лише незначній частині маленьких читачів.

І все ж, навіть за таких обставин, ця література існувала, мала повне визнання й підтримку, теоретичну розробку критики.

Література сьогоднішня, радянська — це нова якість, нове явище, значно ширше, значно впливовіше, значно необхідніше в житті суспільства, ніж то було в минулі часи.

Правдиво, крилато названо дитячий вік великою країною Дитинства. Так, вона є, вона існує, ця неповторна, вічнотривала, прекрасна країна Дитинства, з якої ми вийшли всі, яка вабить нас у чарівних снах, яка живить нас прекрасним спогадом і якій багато хто з дорослих присвятив усе своє життя.

Щоб робити добро для цієї країни, щоб розширювати її прекрасні горизонти, треба жити її інтересами, інтересами своїх вихованців. Кажуть, що великий Андерсен не визнавав того, що писав для дітей. Сам був жителем чудової країни Дитинства, був доброю, мудрою, великою дитиною. І чи не тому саме його гарні казки читаються й перечитуються все новими й новими поколіннями юних читачів, сприймаються з їх трагічним закінченням і навіть з успіхом підправляються деякими педагогами, що вміють майстерно доточувати до андерсенівських казок свої кінцівки.

Я веду мову до того, що, перш ніж сказати кілька слів про саму літературу для дітей, хочу зупинитись на такому важливому для всякої літератури, й дитячої, зрозуміло, питанні, як критика, питанні теоретичного узагальнення творчого доробку письменників.

Теорія літератури для дітей і юнацтва закладена в працях В. І. Леніна і визначних діячів нашої культури, у висловлюваннях великих критиків, революціонерів-демократів. Наша партія в своїх документах розвиває й доповнює теоретичні основи літературної критики в наш час. Не можна обминути мовчанкою й того, що питанням дитячої літератури приділялось багато уваги на з'їздах та пленумах Спілок письменників. Особливо цінною є

постанова Другого Всесоюзного з'їзду радянських письменників, VIII пленуму правління Спілки радянських письменників СРСР «Про стан і завдання розвитку дитячої літератури». Питанню про подальший розвиток літератури для дітей приділялась велика увага на з'їздах та пленумах письменників України. Треба відзначити і той факт, що загалом у Союзі критична думка про дитячу літературу піднесена на високий рівень, сподіваємося, що пині розвиток теорії і критики дитячої літератури сягне ще вище.

На жаль, ми не можемо в нас на Україні задовольнитися тим, що зробили критики й теоретики літератури для нашого жанру. Я далекий від того, щоб одкидати все те, що зроблено, що робиться, щоб не зважати на працю, пророблену нашими товаришами. Товариші пам'ятають і ґрунтовні огляди поезії та прози на пленумі Спілки письменників України, зроблені П. Вороньком та П. Загребельним. Прислужилися до подальшого розвою нашої критичної думки про дитячу літературу виступи В. Бичка та Н. Забіли. В пресі виступають із статтями та рецензіями Б. Чалий, Ю. Ярмиш, М. Скорський, І. Солдатенко, Т. Буженко, М. Гурладі, М. Малиновська, М. Острик, Л. Бойко, М. Якубенко та інші. Я не збираюся чи то вихваляти їхні роботи, чи гудити, полемізувати з ними. Краще скажімо товаришам спасибі за це. Але скажімо й інше — як це мало, просто до неможливого мало. Пригадайте собі все, написане критиками. Це огляди, рецензії, головним чином, про окремі твори, з окремих питань. Були й заклики — на з'їздах і пленумах, в окремих статтях — до теоретичної розробки, до активного обговорення того, що з'являється в дитячій літературі. Але сподівання зостаються поки що марними — критика залишається в основному байдужою до літератури про дітей.

Я навмисне заговорив у першу чергу про критику. Критика й література — явища нерозривні.

Просто дивно й кривдно навіть якось, що в минулі часи, коли лише окремі літератори писали для дітей, коли, по суті, дитячої літератури, як такої, й не існувало, — кращі уми того часу приділяли їй увагу, спрямовували розвиток літератури для дітей, а в наші часи, коли існує велика дитяча література, лише окремі товариші критики звертають на неї свій погляд, та й то в святкові й урочисті хвилини.

Наш критичний цех, комісія критики мусили б задуматися над цим питанням, обговорити його на своєму

засіданні, придивитись пильніше до процесу, виявити всі обставини, узагальнити досвід нашої літератури, підтримати все хороше й потрібне і поставити захисний щит проти сірятини й нудьги безпросвітної, яка ще дуже часто, користуючись неувагою критики, побутує в дитячій літературі. Скажемо відверто, що коли б на нашу літературу дитячу глянув сьогодні В. Белінський, то він, напевне, ще раз підкреслив би, і цілком слушно, що не всі наші дитячі письменники народились для творення дитячої літератури, що чимало творів не позначені тією печаттю, яка має відкривати їм широкий доступ до читача.

Дивним є й те, що наші літературно-художні журнали озиваються на цю тему лише вряди-годи. «Радянське літературознавство», якому б сама доля веліла розробляти теоретичні питання розвитку дитячої літератури, теж обходить їх.

Думається мені, що настав час, коли потрібно, щоб кожен літературно-художній журнал щомісяця виступав з питань дитячої літератури. А згодом добре було б видавати спеціальний журнал для всіх тих, хто користується й працює з дитячою літературою. Щороку саме видавництво «Веселка» видає понад 200 нових книжок. І про жодну з них за останні роки ніхто з провідних літературознавців, відомих учених, академіків, професорів не сказав ані слова.

Не пом'янеш добрим словом і наші газети, «Радянська Україна» і «Правда України», «Молодь України», «Робітнича газета» та й навіть «Радянська освіта» лише вряди-годи згадують про твори для дітей. Як би хотілося, щоб вони брали приклад з «Правды», «Известий», «Комсомольской правды», де часто можна побачити цікаві статті визнаних авторів на цю тему.

Разом з тим хочеться відзначити такі обласні газети, як «Деснянська правда», «Радянська Донеччина», «Радянська Житомирщина», «Прикарпатська правда», «Вінницька правда», «Київська правда», які часто виступають із статтями, пропагують серед юних читачів, їхніх батьків і вихователів кращі книжки дитячої літератури.

Назріла необхідність видавати періодичні збірники з питань теорії й критики дитячої літератури. Вже з'явилась перша ластівка — збірник критичних творів «Весняні обрії». Треба, щоб і інші видавництва — «Молодь», «Радянський письменник», «Дніпро» — підтримали це добре починання.

За 50 років Радянської влади на Україні постала нова радянська література для дітей, вона має свої традиції і свою багату історію. Хоч принагідно згадаймо тих перших, хто в роки громадянської війни і розрухи закладав підвалини нашої літератури. Степан Васильченко, цей мудрий педагог і чудовий письменник, перекинув місток від старого до нового часу. Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра першими проспівали свої гімни революції й свої ніжні пісеньки для дітвори. Андрій Головка написав свої хрестоматійні оповідання. І вже в середині двадцятих років у дитячій літературі з'явилися імена Наталі Забіли, Валер'яна Поліщука, Олександра Копиленка, Івана Сенченка, Дмитра Бедзика, Олеса Донченка. А за ними прийшли в дитячу літературу Микола Трублаїні, Оксана Іваненко, Володимир Владко.

1921 року з'явився журнал «Червона калина», а 1923 — «Червоні квіти» та газета «Юний Спартак». А згодом, як відомо, з'явилося чимало інших журналів і газет для дітей, навколо яких гуртувалися перші дитячі письменники, чіми руками й творилися ці видання.

А скільки було дискусій, скільки роздумів, яка боротьба точилася між пролетарськими письменниками й тими, хто прагнув завести нашу літературу на чужинські манівці. То був час принципової боротьби за якісно нову, соціалістичну літературу для юних читачів, і в цій боротьбі перемогла партійна позиція, ленінські принципи літературної справи.

Партія завжди приділяла велику увагу розвитку дитячої літератури, пильно стежила за тим, якої допомоги потребують дитячі письменники. На початку 30-х років були засновані видавництво дитячої і юнацької літератури «Молодий більшовик» та Дитвидав. В тридцяті роки література для дітей досягла високого рівня в кращих творах О. Копиленка, П. Панча, Д. Бедзика, О. Іваненко, В. Владка, М. Трублаїні, О. Донченка, Ю. Шовкопляса, Ю. Смолича, М. Йогансена, І. Ковтуна, І. Гонімова, М. Сказбуша, І. Неходи, М. Пригари, Л. Квітки, В. Чередниченко, М. Романівської, в поетичних збірках Н. Забіли, П. Усенка, В. Бичка та ін.

Напередодні Великої Вітчизняної війни в дитячу літературу прийшли й активно працювали І. Муратов, Я. Гримаїло, а з «дорослої» літератури — І. Микитенко,

М. Терещенко, Л. Первомайський, О. Ільченко та інші. На повний голос зазвучала поряд з іншими тема оборони Вітчизни.

Особливого дослідження вимагає та величезна бойова і творча діяльність, яка була проявлена письменниками Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни. Характерно, що навіть в умовах жорстокої війни не були забуті маленькі читачі, їхнє життя й думи, їхній героїзм і їхні страждання не були обійдені. Нагадаємо лише про чудові оповідання Ю. Яновського, твори Н. Забіли, О. Копиленка, О. Донченка, К. Гордієнка, І. Багмута, В. Бичка, І. Неходи, А. Турчинської та інших. Не забували про маленьких своїх друзів і провідні поети республіки П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, А. Малишко, Л. Первомайський, П. Козланюк, які в основному працювали в літературі для дорослих.

Нового розквіту набуває дитяча література в післявоєнні роки, коли в її лави прийшло чимало талановитих письменників, у першу чергу М. Стельмах і П. Дорошко, В. Кучер і Д. Ткач, П. Вороцько і Л. Смілянський, М. Познанська та Б. Чалий, Г. Бойко і Л. Компанієць, Л. Письменна і П. Бабанський, М. Упеник і В. Ладижець та багато інших.

Твори українських дитячих письменників не раз відзначені всесоюзними й республіканськими преміями, видаються мовами братніх республік Радянського Союзу та за кордоном.

Сьогодення нашої літератури для юних читачів барвисте й багатогранне. В дитячій літературі успішно або, вірніше сказати, з перемінним успіхом трудиться чималий загін літераторів старшого, середнього й зовсім молодого покоління. За останні роки з'явилися твори, що ними може пишатися наша література.

Добрим словом хочеться згадати тут наших видавців, які протягом 1965—1969 років видали неоціненну серію «Шкільної бібліотеки». 30 книжок у «Веселці», зокрема — Остап Вишня, А. Головка, О. Гончар, А. Малишко, І. Микитенко, В. Сосюра, М. Стельмах, О. Донченко, Н. Забіла, П. Панч, Ю. Яновський, В. Бичко, твори класиків. У видавництві «Молодь» з 25 видань — радянські письменники: М. Рильський, П. Тичина, О. Корнійчук, О. Довженко, І. Кочерга, М. Куліш, М. Бажан. Чимало книжок цієї серії випустили видавництва «Дніпро» та «Радянська школа».

«Шкільна бібліотека», в якій представлені кращі твори класичної та сучасної дитячої літератури, користується величезною популярністю, вона стала в пригоді учням, піонервожатим, збагачує шкільні та дитячі бібліотеки республіки. Дуже добре, що видавництва продовжують це видання.

За останні роки з'явилися в нашій літературі нові книжки для дітей: О. Іваненко «Тарасові шляхи» та «Великий шум», І. Сенченка «Діамантовий берег», М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір», Н. Забіли «Катруся і Павлусь» та «Дивовижні пригоди...», збірки поезій В. Бичка, П. Воронька, кілька поетичних і прозових книжок Б. Чалого, М. Познанської, Д. Ткача, В. Нестайка, повісті та оповідання Л. Письменної, Б. Комара та багато інших.

Напередодні наради в «Літературній Україні» говорилося, зокрема, й про складність у роботі письменників, що пишуть для дітей, пов'язану з віковими особливостями читачів. Вже так склалося і, мабуть, тут було б і полемізувати зайве, що в нас існує література для читачів різних вікових груп. Дошкільня вимагає своєї книжки, не можна не зважати й на запити учнів I—III класів; ті, хто навчається вже в IV—VI класах, теж розширюють свої читацькі горизонти, а учні середньої школи — юнаки й юнки — тягнуться до тих книжок, які читаються й дорослими, хоч мають і свої, специфічні запити.

Це, здавалось би, просте й ясне питання вимагає великої уваги, особливо з боку рецензентів та видавців. Нерідко буває так, що та приписка в кінці, яка адресує книжку читачеві, виявляється неточною. Цілковиту рацію мають Н. Забіла та Л. Бойко, які, розглядаючи це питання, доходять правильного висновку: письменник повинен знати, для кого і з якою метою пише. Часто говорять про заборонені й незаборонені теми. Причому, сперечаючись на цю тему, неважко довести протилежні погляди. Мені здається, що тем, заборонених для літератури, немає, справжній талановитий художник у всьому може побачити саме те, що йому необхідно опоетизувати, підняти на рівень прекрасного й тим самим вплинути на емоції свого читача. Усе залежить від розуміння ідеї, від проникнення в ідею, від художнього такту й відчуття художнього образу.

Справді-бо, такі шедеври, як «А я у гай ходила» П. Тичини, вірші для малят Н. Забіли, П. Воронька,

В. Бичка,— хіба вони не можуть бути взірцем художницького проникнення до серця маленької людини, яка не лише свідомо, а й підсвідомо сприймає прекрасне, тягнеться до нього, готується до сприйняття складніших і ширших понять, привчається з дошкільного віку до розуміння й закоханості в красу поезії.

#### 4

Комісія в справах дитячої літератури,— вона існує вже багато років при Спілці, в минулому очолювалась такими досвідченими діячами літературного процесу, як Н. Забіла, В. Бичко, І. Нехода, нині її очолює Б. Чалий — людина енергійна, добре обізнана зі справами дитячої літератури не лише в своїй республіці,— провадить велику і дійову роботу, активно втручається в творчий процес. Але в нових умовах треба шукати і нових форм роботи нашої творчої комісії, мабуть, варто було б подумати про секції дитячої літератури в обласних організаціях, де працює найбільше дитячих письменників, про підсекції прозаїків, поетів, драматургів і т. д. у самій комісії. Можливо, комісії треба було б більше подумати над питанням координування роботи з братніми літературами, різними організаціями та міністерствами, які близькі до нас за характером своєї діяльності.

Особливу увагу варто було б приділити справі перекладу кращих творів дитячої літератури братніх народів, щоб уникнути випадковостей: часто буває так, що другорядні речі відтісняють справжнє, те, без чого не можна обійтись й що повинно достойно представляти ту чи іншу братню літературу.

Слід подбати про розвиток усіх жанрів дитячої літератури. Розвиваються вони, на мою думку, нерівномірно. Деякі з них, незважаючи на важливість, помітно відстають.

Якщо в нас високого рівня досягли проза й поезія, бо в них працювали такі таланти, як Степан Васильченко, Олександр Копиленко і Володимир Сосюра, Микола Трублаїні та Іван Нехода, а сьогодні їхні традиції продовжує великий загін відомих поетів і прозаїків старшого покоління й талановита молодь, то про інші жанри доводиться говорити з певним розчаруванням. Втім, це вимагає докладнішої розмови й спеціального дослідження. Сподіваюся, що товариші, які тут виступатимуть, глибше розкриють стан прози і поезії, доповнять мою доповідь.



Зупинюся на інших жанрах дитячої літератури. Нездарно вважається, що драматургія для дітей є чи не найслабшою ланкою. Хоч і в цьому жанрі можемо назвати твори високого рівня, насамперед такі, як «Казка про Чугайстра» П. Воронька, п'єси А. Шияна, Н. Забіли, Б. Чалого, А. Боженка, Є. Кравченка. Але цього дуже й дуже мало, юним глядачам треба багато гарних п'єс, а за створення їх драматурги беруться неохоче. Якщо прозаїки й поети часто «тікають» з дорослої літератури в дитячу, то жоден драматург з тих, хто пише для дорослих театрів, не пише для театрів юного глядача.

П'єси пишеться в першу чергу для театру, а театр нечасто шукає і не завжди знаходить спільну мову з драматургом. Обласні театри республіки зобов'язані до своїх репертуарних планів включати п'єси для дітей і молоді. В час шкільних канікул без таких спектаклів не обійтися. Але схоже на те, що театри тільки й дбають, що про канікули. А юні глядачі хочуть бачити вистави і в інші дні. В Києві, Львові, Харкові та Одесі діють театри юного глядача. Вони зобов'язані ставити п'єси дитячих драматургів, працювати для дітей. І вони справді провадять велику й корисну роботу. В їхніх репертуарах є п'єси для наймолодших, для дітей середнього віку і старшокласників. То добре. Погано ж те, що навіть ці театри неохоче беруться за постановки нових п'єс, а про зв'язки з драматургами і говорити не доводиться.

Прикро говорити про те, що Київський театр ім. Ленінського комсомолу, театр, який міститься поряд із Спілкою письменників, театр, що має певні традиції тісних зв'язків з драматургами, останнім часом якось віддалився, ніби переселився на іншу планету. Тут уже не раз траплялося, що театр починав роботу над п'єсою, працював з драматургом, але справи не доводив до кінця. Легше, безумовно, поставити п'єсу вже апробовану, особливо в Москві, ніж дати життя оригінальній. Коли приглянутися до репертуарних планів театрів юного глядача, можна помітити, що чимало п'єс переноситься з року в рік без будь-якої потреби й необхідності. Жаль, що Київський театр ім. Ленінського комсомолу не став за приклад для інших театрів. Торік тут поставлено 17 п'єс — і з них лише одна сучасного українського драматурга.

Чи не час уже перейти від розмов до діла?

Рідною сестрою драматургії є кінодраматургія. За сценаріями українських кінодраматургів режисери Київської

кіностудії здійснили постановку не одного цікавого фільму. Обійшли екрани Радянського Союзу та й багатьох інших країн світу фільми «Сашко», «Між добрими людьми» режисерів Брюнчугіна та Буковського, «Мальчик-Кибальчич» режисера Шерстобитова та інші. Але наймовірно мало робиться фільмів для дітей на наших студіях. І це в той час, коли студії зобов'язані одну п'яту своїх фільмів адресувати дітям. Не хочуть, прямо-таки не хочуть наші кінодіячі займатися цією справою. Хто зв'язувався хоч раз в житті з Київською кіностудією, той знає, що значить робити тут фільм. Ні, тут не запросять кінодраматурга — дитячого я маю на увазі, — навпаки, коли він наважиться завітати, вживуть усіляких заходів, щоб його позбутися.

А дитячі фільми доведеться вам, товариші керівники Комітету по кінематографії й керівники студії імені Довженка, робити, — як собі хочете, бо до цього вас теж зобов'язують постанови партії та уряду. Але й кінодраматургам треба настирливіше пробивати стіну опору.

Похвальне слово хочеться сказати на адресу наших кінодокументалістів. Охоче, з любов'ю й добре роблять вони фільми для школярів на дуже важливі сюжети й теми. І сценаристів знаходять, і підтримку. Бо розуміють своє завдання, бо роблять своє благородне діло з високою відповідальністю.

Новими галузями мистецтва для дітей стали в останні роки радіо- і телевізійні передачі. Особливою увагою користуються вони в дітей. Йдеться, безсумнівно, передусім про цікаві передачі, адресовані дітям.

Керівники і працівники Українського радіомовлення активно залучають до спільної творчої роботи письменників. Багато оповідань, поезій, казок, перш ніж надрукуватися, звучать по радію. Плідно працюють у цій галузі М. Пригара, Д. Ткач, Б. Чалий, В. Ладиженець, В. Бережний, В. Кава, В. Нестайко та інші. Більшого б треба ждати від письменників старшого покоління.

Потрібно ширше висвітлювати тематику сучасного піонерського й шкільного життя, глибше розкривати нашу кипучу сучасність. Але це залежить уже не від самих працівників радію, це залежить передусім від письменників, від їхньої уваги до справи організації хороших і потрібних радіопередач.

Не можна сказати, що телебачення стоїть осторонь дитячої літератури, — більшість творів, виданих «Веселкою»,

популяризуються працівниками телестудії. Твори про В. І. Леніна, героїка й патріотизм, навчання і труд — в центрі уваги телестудій. Часто передаються казки — особливо для малечі. Авторами телепередач є Н. Забіла, О. Іваненко, Г. Демченко, Б. Чалий, Д. Ткач, В. Кава. Використовуються документальні твори З. Біленка та І. Тельмана.

Але, як бачимо, коло авторського колективу телестудій і письменницького середовища невелике. А треба зважити, що цього року, напевне, буде створено телевізійний театр для дітей. Комісії по дитячій літературі необхідно активізувати силами мистецького колективу цю дуже важливу справу. Що ж до самих телепередач, то вони вимагають художнього поглиблення, урізноманітнення тематики і засобів, — потрібні, як кажуть, творчі шукання. І якнайактивнішу участь повинні брати в цій справі письменники.

Помітно збагатились такі галузі дитячої літератури, як наукова фантастика, пригодницька література. Плідно працюють тут М. Дашків, Ю. Бедзик, В. Бережний, Ю. Чеповецький; виступив з новими творами ветеран науково-фантастичного жанру В. Владко.

Розвивається також науково-художня література, відсутність якої позначалася на повноті дитячого читання в минулі роки. Книги В. Голобуцького «Гомін, гомін по діброві», Л. Сапожникова «Розповіді про кібернетику», А. Матвієнко «Живе слово», Ю. Косача «Фільми про найдорожче» та «Ілліч на екрані», книжки про хімію та біохімію П. Утевської, роботи М. Фененка, В. Коцтілова, Л. Шияна, В. Таращука — всі вони, безумовно, принесуть немало користь допитливому читачеві.

Кілька слів треба сказати про такий важливий жанр, як сатира і гумор. Основи гумористичної літератури для юних читачів заклав ще Степан Руданський своїми дотепними і смішними співомовками. В наш радянський час юним читачам присвятив не одну свою гумореску Остап Вишня, Степан Олійник видав гарну, веселу книгу для дітей. З успіхом ідуть до юного читача С. Воскресенко та Д. Білоус, віддають творчі сили цій галузі В. Нестайко, Г. Бойко та Інна Кульська. А П. Глазовий та Ю. Кругляк, А. Динник і Ю. Ячейкін? Нарешті, автори «Перченяти», яке систематично з'являється на сторінках «Перця». Все це значиме і все це вимагає дослідження і розвитку.

В останні роки здобула право на самостійне існування така галузь дитячої літератури, як публіцистика. Якщо раніше нечасто з'являлися в наших видавництвах книжки

публіцистичного спрямування, то останнім часом маємо і «Комуністи — піонерам», і нариси про юних героїв — «Вічно живі». Кілька книжок цієї серії стали справді нерукотворним пам'ятником загиблим юним героям.

З цікавими, потрібними нарисами про Алжир і Канаду виступив Б. Чалий. Критика звернула увагу на публіцистичні поезії В. Бичка, М. Петренка.

Окремо слід сказати про військово-патріотичну тему в дитячій літературі. Юний читач вимагає в першу чергу книжок про подвиги радянських воїнів, про громадянську та Вітчизняну війни. Видавництво «Веселка» видало чимало таких книжок для читачів різного віку. То дуже добре. І в майбутньому теж треба цим виданням приділяти особливу увагу.

Добрим словом треба пом'янути тих, хто передчасно пішов з життя, залишивши добрий слід у дитячій літературі. Дуже рано померли В. Симоненко, П. Висікан, В. Іваненко, Ю. Старостенко, І. Хоменко, О. Буцень, але їхня творча спадщина ще довго радуватиме маленьких читачів, не сходитиме із сторінок дитячих книг і підручників.

В нашу дитячу літературу щорічно приходять молоді сили, нові таланти. Ще недавно багато з тих, хто творить сьогодні дитячу літературу, сам користувався її послугами. А зараз ми не можемо уявити собі літературного процесу без творів В. Близнеця, В. Нестайка, Є. Гуцала, В. Кави, М. Сигаївського, Ю. Ярмиша, Т. Коломієць, Д. Куровського, М. Лисича, Ю. Ячейкіна, В. Малика, Л. Ляшенка та багатьох інших. Різні за своїми творчими почерками, в кращих творах вони принесли в літературу для дітей молодшого, середнього й старшого віку нові теми, барвисту мову, нові неповторні характери.

В. Близнець успішно провадить розвідки в багатьох напрямках. Про це свідчать і його цікаві оповідання, надруковані в пресі. Високо оцінила критика, радо приймає читач В. Нестайка, його «Пригоди Робінзона Кукурузо» — повість, перейняту веселим дотепом, цікавим сюжетом, незвичайною ситуацією. Кажуть, що Нестайко — це український М. Носов. І небезпідставно. Можна радіти, що маємо такого здібного і багатопланового прозаїка, чиї образи вже перекочували і до юних росіян, білорусів, латишів, литовців, грузинів.

З кількома гарними збірками для дітей виступив Є. Гуцало. Прихід його в дитячу літературу треба вітати, бо від книги до книги автор зростає, приносить своє, цікаве,

неповторне... Віктор Кава пробує свої сили в психологічних оповіданнях-мініатюрах. Не без успіху виступає він і в жанрі повісті, і щойно написана ним повість із серії «Юні герої» засвідчує, що молодий прозаїк сягнув нових рубежів у своїй творчій практиці.

Гумористичну лінію дитячої літератури з успіхом розвиває Юрій Ячейкін. Його «Капітан Небреха» — це брат капітана Врунгеля, лише з тією різницею, що капітан Ячейкіна щирий веселун, неперевершений життєлюб. Цікаві поеми-легенди В. Малика теж заслуговують на увагу, як і кращі твори багатьох інших молодих письменників.

Майбутнє нашої літератури — в руках молодих. А тому саме до них мусить бути прикута увага і старших товаришів, і критиків, і керівництва Спілкою письменників України.

У дитячій літературі ми маємо не лише успіхи, в нас чимало й прорахунків, є й помилки, є й провали. Частіше, безумовно, ці прорахунки зустрічаються в нашій творчій молоді. Молодь треба вчити, допомагати їй, радити, при потребі — сперечатися, а при необхідності — заперечувати те, що є помилковим і непотрібним. Найкраща наука для молодих — добрий приклад з боку старших, досвідчених, визначних майстрів.

Однією з найважливіших проблем, які стоять перед письменниками всіх поколінь, є постійне піклування про високий ідейно-виховний рівень і зміст дитячої літератури, пильність і непримиренна боротьба проти будь-яких викривлень, спрощень, проти сірості і посередності.

5

У нашій великій і благородній справі нам повинні дієво і повсякденно допомагати преса, критика, всі ті, хто зацікавлений у розвитку дитячої літератури. Мені здається, що прикладом того, якою повинна бути турбота про літературу, є розмова, яка розгорнулася напередодні наради в газеті «Літературна Україна». Гадаю, що вона продовжуватиметься в «Літературній Україні» та буде підхоплена й підтримана іншими газетами й журналами нашої республіки.

Із словом подяки від імені керівництва Спілки письменників я звертаюсь до всіх організацій, спілок, до всіх товаришів, які сьогодні разом з нами обмірковують питан-

ня, поставленне на порядок денний, які в повсякденному житті вирішують його на практиці.

Найсердечніше слово нам хочеться сказати художникам, нашим товаришам по спільній роботі над книжкою для маленьких читачів. Художники провадять величезну, добру й потрібну роботу. Адже відомо, що високохудожнє оформлення, виконані в жвавих і живих кольорах, у реалістичній, новаторській манері ілюстрації є запорукою успіху твору.

Сердечну вдячність висловлюємо й композиторам, людям, які на слова наших поетів створили не одну чудову пісню, на лібретто — твори більш складного жанру.

Цю нараду ми скликали спільно з Міністерством освіти, ЦК ЛКСМУ, Міністерством культури та Комітетом по пресі при Раді Міністрів УРСР. З кожною з цих організацій у нас тісні контакти, засновані на спільності інтересів. Усі ми покликані працювати з дітьми, виховувати молоде покоління.

Міністерство освіти, мабуть, як піхто, зацікавлене в тому, щоб письменники працювали успішно. Немає потреби це доводити й уточнювати. На кращих творах нашої літератури школа виховує своїх учнів. У нас з міністерством налагоджений найтісніший контакт. Інколи буває, що ми й сперечаємось, я маю на увазі хоч би й недавно досить неприємну розмову про підручники, але в розпалі полеміки буває всяке. Ми розуміємо, що Міністерство освіти хоче якнайшвидше створити хороші, повноцінні підручники для школи, в тому числі й читанки. І тут, безумовно, справа не в тому, щоб розкритикувати експериментальні зразки підручників, — справа в тому, щоб допомогти відібрати для підручників справді хрестоматійні тексти, створити такі читанки, які б довгий час були улюбленими підручниками для учнів. На жаль, треба сказати самокритично, що ми самі, окрім хіба що критичного слова, нічим іншим Міністерству освіти не допомогли.

Спілку письменників багато важливих і невідкладних справ єднають з ЦК ЛКСМУ, адже питання виховної роботи серед дітей і молоді — одне з найважливіших. Ми завжди знаходимо шляхи до вирішення всіх справ, у тому числі і щодо використання дитячої літератури в піонерській організації, виховання кадрів піонервожатих — цих юних педагогів без педагогічного досвіду і достатніх знань, але з гарячими комсомольськими серцями, з палким бажанням приносити користь, бо ж піонервожатому, як

нікому, зрозумілі й близькі інтереси, прагнення й зацікавленість дітей.

Від Міністерства культури ми чекаємо дійової допомоги в справі розгортання театрального мистецтва для дітей — у розвитку дитячої самодіяльності, в покращенні обслуговування дітей книгами в дитячих бібліотеках, в допомозі самим бібліотекам і комплектуванням книжкового фонду і розгортанням читацьких залів, у справі залучення дітей і молоді до гурткової роботи при будинках культури, в художніх школах та залах.

Звертаємось до Комітету кінематографії ще й у питанні організації демонстрування дитячих фільмів. Нам здається, що тут ще не все на належній висоті. Часто дітям показують не ті, що треба, фільми, організовують дитячі сеанси в ті часи, коли діти навчаються в школі, в нас ще мало спеціальних дитячих кінозалів, фойє дитячих кінотеатрів не завжди відповідають своєму призначенню, дирекція кінотеатрів не завжди використовує такий чудовий захід, як кінофестивалі кращих дитячих фільмів, організацію культпоходів, зустрічі з акторами, режисерами, кінодраматургами, недостатньо пропагують кращі надбання радянського кіномистецтва.

6

І останнє, на чому хотілось спинитися, — це питання глибокого наукового вивчення й узагальнення того предмета, який зветься — дитяча література. Серед багатьох інших питань інститути педагогіки та психології вивчають і дитячу літературу, її історичне минуле, її сучасне. Треба погодитися з Б. Чалим, який виступив у «Літературній Україні» із статтею по цьому питанню. Якщо вже не пощастило дитячій літературі в IV томі УРЕ на 187 сторінці, то хотілося б, щоб науково-дослідні інститути глибоко й справді по-науковому вивчили й розробили це питання.

Ми вдоволені тим, що з'явився такий капітальний посібник для студентів вузів, як «Дитяча література». Але прикро, що в цій важливій і потрібній роботі виявилися такі прорахунки. Не знаю, може, щось перешкодило авторам подати на дружній огляд свій труд письменникам і критикам, але мені здається, що коли б таке обговорення було організоване, це принесло б тільки користь. Думається мені, що не пізно й тепер глибше приглянутися до цієї роботи, поговорити, дати можливість авторам книжки

зібрати критичні зауваження й, переробивши дещо, перевидати дуже потрібну працю.

Хочеться звернутися й до Інституту літератури. В своїх роботах — 2-томній і 8-томній історії літератури — вчені приділили немало уваги дитячій літературі. І все ж скажемо відверто: відчувається, що в устах тих, хто розглядає дитячу літературу, застряла ота кислиця, про яку так вдало сказав Б. Чалий у «Літературній Україні». Було б добре, коли б дитячі письменники та критики ще до того, як з'являться у світ останні томи 8-томника, ознайомилися з розділами, присвяченими дитячій літературі, — можливо, що це дало б ученим те необхідне, чого ми, на жаль, не змогли дати авторам посібника «Дитяча література».

Не знаю, до кого треба адресувати таку вимогу: дитячу літературу вивчають лише на деяких факультетах вузів та в педшколах. Безумовно, що вивчати цей предмет повинні студенти філологічних факультетів і інститутів, і університетів — цього вимагає саме життя.

Я розумію, що мені одразу ж можна закинути: а де ж аналіз творів, де критика, де те, чого ждуть і письменники, і читачі? Справді, треба було б заповнити ті прогалини, які всіх нас турбують. Але збагніть самі: хіба можна в одній доповіді проаналізувати всю дитячу літературу, твори всіх авторів, дати всім оцінку, всіх похвалити за хороше й по-критикувати за недоліки, коли цього за багато років не зробили ні наші критики, ні наша преса.

Я ставив перед собою мету: сконцентрувати увагу учасників наради на тих питаннях — а їх, як бачите, дуже багато, — які нам треба вирішувати, і то не в один день, а всією нашою щоденною роботою, на питаннях, які повинні завжди стояти в полі нашого зору. Я ставив перед собою завдання викликати у вас такі думки, які б розгорнулися тут в обговоренні, доповнили доповідь і розширили горизонти нашої теми. Впевнений, що нарада зможе всебічно обміркувати й успішно вирішити всі проблеми, які постають перед дитячою літературою в її важкій і благородній справі виховання підростаючого покоління в комуністичному дусі, в дусі глибокої вірності марксизму-ленінізму, ідеям Леніна, Комуністичній партії і нашій могутній Соціалістичній Вітчизні.



60 років — строк для історії невеликий, але, як виявилось, достатній для того, щоб звершитись диво, коли те диво творить народ, який взяв владу до своїх рук, народ, керований великою мудрістю і волею славної Комуністичної партії. Це їй, її невтомності, її ленінській проикливості ми зобов'язані тим, що живемо під мирним небом, що принципи розвинутого соціалістичного суспільства стали дійсністю.

За великі соціалістичні звершення, за мудру зовнішню і внутрішню політику, за щастя жити в найдемократичнішій країні сучасності радянські люди безмежно вдячні рідній партії, її Центральному Комітетові і Політбюро, особисто Леоніду Іллічу Брежнєву, з іменем якого тісно пов'язана нова Конституція.

Про найвищий демократизм нашого ладу яскраво свідчить те, що проект Основного Закону всенародно вивчався, обмірковувався і аналізувався як колективами трудящих, так і кожним з нас окремо. На сторінках преси, починаючи від нашої улюбленої ленінської «Правди», щонайменше друкувалося багато виступів трудящих.

Нова Конституція СРСР цілком і повністю відповідає тим історичним змінам, які відбулися в нашій країні, а також на світовій арені. Прикладом цих знаменних змін є і діяльність творчої інтелігенції нашої країни, зокрема й інтелігенції Радянської України.

Сьогодні перед усім світом постає могутня радянська багатонаціональна література, в якій почесне місце займає і література нашої республіки. Творчість Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Олександра Корнійчука, Юрія Яновського, Олександра Довженка, Остапа Вишні, Андрія Головка, Андрія Малишка, Ярослава Галана, Івана Кочерги, Ванди Василевської, Петра Козланюка, Миколи Ушакова, Юрія Смолича, Леоніда Первомайського, Івана Микитенка займає достойне місце в класичній радянській літературі.

Твори багатьох українських письменників стали надбанням багатонаціональної радянської літератури, сягнули за межі Радянської Вітчизни. До імен відомих майстрів

літератури приєднуються імена багатьох молодих і наймолодших письменників, які успішно розвивають свій талант, збагачують нашу літературу. Творчий доробок кожного з них переконливо засвідчує, скільки різних, яскравих і добрих талантів висунула радянська доба, виховала рідна партія, зростив радянський народ.

Мимоволі згадуються наші славні попередники. Важкою була їхня доля. Тараса Шевченка — нашого великого вчителя — страхітлива кріпаччина та солдатська неволя на 47 році поклали в домовину, 40-річною пішла з життя Леся Українка, в засланні помер ще молодим Павло Грабовський, замордували царські посіпаки талановитого юнака з Лохвиці Архипа Тесленка, рано спинилося серце Михайла Коцюбинського...

«Школа... Школа — здирство, школа — грабіж... Школа останню сорочку стягне з тебе, останню сорочку!»

Аж моторошно стає від цих слів, для нас вони звучать жорстоко, по-блюзнірському. А між тим — це вияв розпуки і невимовного горя людини, для якої школа була недосяжною святинею, найсвятішою мрією життя.

Архип Тесленко жив серед людей, боровся за щастя людське, витерпів важку наругу, знущання і, замордований страшною царською дійсністю, в тридцять років пішов у могилу. Він не лише був свідком, а й сам пережив трагедію селянина-бідняка Прокопа та його сина Миколки, здібного школярика, що, мов ніжна рослинка до сонця, так жадібно, з такою невимовною любов'ю тягнувся до світла знань, до науки.

Не для бідацьких дітей існувала в давні часи школа, навіть ота знаменита церковнопарафіяльна, в якій більше вчили молитися богу та шанувати царя й папів, ніж звичайному читанню та писанню.

Солодкою, нездійсненною мрією зостається школа в уяві знедоленого поводиря жebraцького Миколки. Не світло знань світить йому в житті, а важка, безпросвітна праця на багатіїв, поневіряння і злидні, такі самісінькі, а можливо, ще й страшніші від тих, які спіткали його неписьменного, затурканого батька.

Такою була б доля всіх знедолених, коли б не світло ленінського вчення, коли б не безприкладний героїзм партії комуністів, могутньої ленінської партії, яка підняла народи всієї царської Росії на боротьбу, під керівництвом

якої здійснилась 60 років тому Велика Жовтнева соціалістична революція, що принесла небачені, давно омріяні, найсправедливіші в світі закони життя для поневолених людей. В перші дні Жовтня були підписані великим вождем революції всесвітньо-історичні закони про мир, про землю, про великі права людини. І серед тих прав, що були необхідні для кожної людини як повітря, не згубилося велике і світле право для найменших громадян — право на освіту, на навчання, на майбутнє сонячне щастя. Школа стала справою державною, її вирвали з лабетів церкви, очистили від релігійного дурману, вона стала справжнім вогнищем високих знань і найпередовішої, найгуманнішої, найбезмежнішої культури.

Стаття двадцять п'ята нової Конституції Радянського Союзу — одна з найвеличніших, найдорожчих серцю кожної людини, бо вона узаконює право людини на освіту. «В СРСР існує і вдосконалюється єдина система народної освіти, яка забезпечує загальноосвітню і професійну підготовку громадян, служить комуністичному вихованню, духовному і фізичному розвитку молоді, готує її до праці і громадської діяльності». А сорок п'ята стаття вимагає від кожного молодого громадянина обов'язково здобути середню освіту. Держава широко забезпечує розвиток професійно-технічної, середньої спеціальної і вищої освіти на основі зв'язку навчання з життям, з виробництвом; до послуг людини заочна і вечірня форми навчання; держава надає стипендії та інші пільги учням і студентам; учням безкоштовно видаються шкільні підручники; розвивається система професійної орієнтації; створені широкі умови для самоосвіти трудящих. Кожний, хто навчається, має повну можливість вчитися рідною мовою.

Необхідно до цього додати, що держава виявляє турботу за всебічне виховання радянської людини від самого дня її народження. В одній із статей Конституції записано про створення і розвиток широкої мережі дитячих закладів, організацію і вдосконалення служби побуту та громадського харчування, надання матеріальної допомоги та пільг багатодітним сім'ям — виплати допомоги в разі народження дитини.

Держава по-батьківському турбується за щасливе дитинство, за освіту і виховання, за світле майбутнє кожного свого маленького громадянина, турбується всенародно, щоб підготувати їх до суспільно корисної праці, ростити гідними членами соціалістичного суспільства.

Як все це велично, як прекрасно, які високі почуття законної гордості викликає в кожного батька, в кожній матері за свою державу, найріднішу, найкращу в усьому світі, в усі віки.

Боляче усвідомлювати, що й сьогодні десь там, в капіталістичному світі, мільйони дітей з резервацій та гетто позбавлені можливості навчатись у школах, так само, як не до навчання маленьким палестинцям, у яких забрано найдорожче для людини — вітчизну.

Школа, освіта, виховання і навчання молодого покоління — найвище досягнення людства. Немає в людей, мабуть, більшої турботи й клопоту, як клопіт про те, щоб їхні діти вирости справжніми людьми і знайшли не лише місце, а й справжнє щастя під сонцем. Тільки Конституція радянського соціалістичного суспільства дає можливість розв'язати це найважливіше завдання.

Радянська школа — школа особлива, принципово відмінна від школи капіталістичного суспільства. Вона не затуманює людської свідомості релігійним дурманом, не обмежується тим, щоб підготувати свого вихованця до виконання певних трудових обов'язків. Радянська школа виховує людину всебічно, готуючи з неї учасника трудового процесу, вона забезпечує глибокі знання суспільних законів, всебічно розвиває чуття і розуміння прекрасного, тим самим прилучаючи кожного до вершин літератури й мистецтва, виховуючи громадян нового, соціалістичного суспільства, в якому панує гармонія і рівність.

Протягом свого існування людство створило неоціненні духовні багатства; в світову скарбницю культури вносили свій вклад всі народи світу в усі часи й епохи. Приватно-власницький лад узурпував ці багатства, поставив їх на службу панівним класам, основна ж маса трудящого народу була позбавлена можливості користуватись плодами людського генія. Глибину науки, високе мистецтво їм підмінявав отруйний сурогат релігії та псевдонавчання. Соціалістичний лад повернув усі ці багатства знедоленим, досягнення науки і культури віддано народові, і кожна людина, починаючи з дитячих літ, не лише має право, але й зобов'язана опанувати це багатство, готувати з себе громадянина, гідного сучасності.

Радянська епоха — а це таки епоха, незважаючи на її 60 літ! — віддала дітям все прекрасне, створене людством, забезпечила їм можливість навчатись всьому і знати все, більш того, створила нову, соціалістичну культуру, новий

марксистсько-ленінський світогляд став панівним і всеосяжним. В тому числі народилась і набрала сили така важлива галузь мистецтва, як дитяча література, чи інакше — література для дітей.

В дореволюційні часи лише окремі великі митці — Пушкін і Шевченко, Лев Толстой і Іван Франко, Янка Купала і Леся Українка, Ованес Туманян і Михайло Коцюбинський, Костянтин Ушинський і Степан Васильченко (можна назвати ще декого) — віддавали частину свого могутнього таланту дітям. Велика і справжня література для дітей найчастіше підмінялась під літературу на релігійні сюжети або ж низькопробними повчаннями, переповненими сюсюканням, позначеними наївністю. Літератури для дітей в широкому розумінні не було і не могло бути.

Сьогодні велика радянська багатонаціональна література для дітей існує як окремий улюблений дітворою і шанований дорослими жанр. В цьому жанрі працювала і працює ціла плеяда талановитих письменників, а серед них такі майстри, як Біанкі, Житков, Чуковський, Маршак, Михалков, Кассіль, Барто, Носов та багато інших в російській радянській літературі. Коли ж зважити, що для дітей писав Маяковський, Горький, Шолохов та чимало інших «дорослих» письменників, то вже по цьому можна судити про величезний внесок у цей жанр літератури російського народу. А скільки добрих і високих талантів прийшли в дитячу літературу Радянського Союзу!

Вагоме місце в літературі для дітей належить письменникам Радянської України. Немає потреби доводити, що наші класики Павло Тичина і Максим Рильський, Володимир Сосюра і Андрій Малишко, Юрій Яновський і Андрій Головка багато зробили для розвитку цього жанру; вони закладали новаторські основи дитячої літератури, зміцнювали її традиції, вказували напрям розвитку.

Ніколи не забудеться юними прихильниками прекрасного оригінальна творчість наших найстарших майстрів, які стояли біля колыски української радянської дитячої літератури. Степан Васильченко — визнаний письменник ще дореволюційних часів — залишив кілька чудових творів для дітей вже про радянське життя, його творчість стала символічною — перекинувши міст від найкращого, найпрогресивнішого з минулого до нової, соціалістичної літератури для наймолодших громадян. Олександр Копиленко і Олесь Донченко віддали свій талант дітям, школі,

становленню дитячої літератури. Кожен твір цих талановитих авторів, як і твори Миколи Трублаїні — мандрівника і романтика,— з'являючись у світ, приносили невимовну радість і втіху дітворі, мали величезний виховний вплив на читачів як малих, так і дорослих. Творчість цих письменників, як і все те, що зробили для дитячої літератури письменники-класики радянської літератури, стала міцною і надійною основою для дитячої літератури, в яку весь час приходять нові талановиті митці і яка щоденно збагачується новими повноцінними творами для дітей.

Почесне місце в дитячій літературі займає проза. Окрім згаданих уже письменників, в тому ж почесному ряду стоять Варвара Чередниченко, Леонід Смілянський, Агата Турчинська, Іван Багмут, Володимир Владко. Плідно працюють у цьому жанрі Петро Панч, Оксана Іваненко, Микола Дубов, Лариса Письменна, Дмитро Ткач, Всеволод Нестайко, Віктор Близнець, Вячеслав Малець, Борис Комар, Віктор Кава та багато інших письменників, без числі творчості важко уявити сьогоденню дитячу літературу.

Поезія має не меншу питому вагу в творчому доробку дитячих письменників. Твори поетів старшого покоління Наталі Забіли, Івана Неходи, Марії Пригари, Валентина Бичка, Платона Воронька, як і поетів середнього та молодшого покоління, зокрема Марії Познанської, Богдана Чалого, Володимира Ладижця, Грицька Бойка та інших, відомі не лише читачам нашої республіки.

Треба відзначити, що від прози та поезії помітно відстає драматургія для дітей та юнацтва, не часто радують читачів новими творами фантасти і пригодники, кіносценаристам теж є простір для роботи. Недостатньо займаються вивченням та узагальненням процесу дитячої літератури критики.

З приємністю треба відзначити, що, як і раніше, провідні «дорослі» письменники республіки теж час від часу звертаються в своїй творчості до образів дітей або ж до розробки дитячої теми. Олесь Гончар подарував юним і дорослим романтичну «Бригантину», Михайло Стельмах, окрім поетичних збірок, написав повість «Щедрий вечір» та «Гуси-лебеді летять», не забувають юних читачів і інші.

Питання розвитку дитячої літератури постійно повертає до себе пильну увагу Центрального Комітету Комуністичної партії України. Виявом великої турботи про

літературу для дітей і високою оцінкою праці письменницького колективу було встановлення до 100-річчя з дня народження Лесі Українки республіканської літературної премії імені геніальної дочки нашого народу. Тепер ця премія щорічно присуджується за кращі твори дитячої літератури після широкого обговорення їх громадськістю і читачами. Керівництво письменницької організації теж приділяє дитячій літературі велику увагу, свідченням чого є обов'язкове винесення цих проблем на письменницькі з'їзди та пленуми.

Безсумнівно, українська дитяча література має помітні досягнення, вона вийшла далеко за межі своєї республіки, кращі її твори відзначені почесними преміями; перекладені на мови братніх народів, ці твори полюбилися маленьким читачам в усіх кутках нашої великої Вітчизни, сягнули за межі Радянського Союзу.

Коли говорити про позитивні риси нашої літератури для дітей, необхідно відзначити, що вона розвивається в тісному єднанні, за єдиними законами з усією сучасною літературою і є невід'ємною складовою частиною загального процесу розвитку нашої багатонаціональної радянської літератури. Вималювався улюблений герой дитячої літератури: комуніст, комсомолец, самовідданий патріот і творець нашої прекрасної дійсності, а поруч з ними і юний піонер, школяр, дошкільня, майбутній радянський громадянин, який певтомно і свідомо готується до того, щоб стати поруч з батьком і дідом, щоб з часом достойно змінити їх на великому життєвому посту. Немає таких галузей нашої діяльності, немає такої теми, до якої не зверталися б дитячі письменники. Пишуть вони й про далеке минуле нашого народу, про його славу історію, розповідають про величні подвиги народних героїв і в першу чергу — про революціонерів, комуністів, про великого і безсмертного вождя народів Леніна, про славних ленінців, про безсмертя ленінських ідей. Пишуть про славний Жовтень і героїку громадянської війни, про небачений всенародний подвиг у часи Великої Вітчизняної війни, про мужніх і незламних радянських людей, здатних пролити свою кров і віддати найдорожче, що є в людини, — життя — за справу народну, за ідеї великого Леніна й рідної Комуністичної партії. Немає сумніву, що ці теми і в майбутньому хвилюватимуть, привертатимуть увагу і вже досвідчених письменників, і молодих, які лише починають літературний шлях, бо тема революції, тема боротьби за комуністичне

суспільство невичерпна, близька і дорога серцю кожного літератора, читача.

Але все ж основним завданням і кожного письменника, і всієї літератури в цілому є глибоке і всебічне розкриття найхарактерніших явищ сьогоднішнього дня, створення величного і прекрасного образу нашого сучасника. Хто він, який він, наш сучасник? Написано про сучасність багато, немало окремих творів оцінила критика і полюбив читач, але все ж таки доводиться відверто констатувати, що в цьому плані перед колективом наших дитячих письменників необмежене поле діяльності. Особливо це стає зримим сьогодні, коли радянський народ і держава прийняли нову Конституцію, коли почався новий етап в нашому житті.

Сьогодні, як ніколи, на повний зріст постало питання про виховання нової людини, члена розвинутого соціалістичного суспільства. Це не значить, що раніш ми мало приділяли уваги цьому питанню. Навпаки, радянська література завжди робила вагомий внесок у справу виховання людини сьогоднішніх днів, радянської людини, вихованої в дусі марксизму-ленінізму, інтернаціоналізму і колективізму, людини високих моральних якостей, яка змогла побудувати найрозвиненіше і найсправедливіше в світі суспільство. Така людина не впала з неба, не самовиховалась, вона була зрощена й вихована всією системою і укладом нашого радянського життя.

Життя не може зупинитись, не може зупинитись на досягнутому й людина. Навпаки, чим величніші і складніші завдання ставлять перед собою народ і держава, чим культурнішою і розвиненішою стає людина, тим більше і краще їй хочеться працювати і творити, вирішувати небувалої складності проблеми.

Нова Конституція порівняно з попередніми дає людині ще більші права й можливості, перед кожним членом суспільства відкриває небачені перспективи, розгортає необмежене поле діяльності, простилає неозорі шляхи. Найпередовіші, найпрацелюбніші, найдопитливіші вже йдуть тими шляхами. Але того мало, партія хоче, щоб на рівень передових вийшла кожна людина, щоб жоден радянський громадянин не пас задніх, щоб всі, цілком і повністю, користувалися правами, даними Радянською державою. А людина, яка, скориставшись високими правами, досягне досконалості, буде здатна досконало виконати перед державою й народом і свої обов'язки.



Навчання й виховання починаються дуже рано. Недарма кажуть, що починати виховувати дитину треба з дня її народження. Маля дуже швидко починає тягнутись до світла прекрасного, недаремно ж скільки віків над колискою майбутнього громадянина ніжно й прекрасно дзвенить материнська пісня, і хто з нас на все життя не запам'ятав її серцем, не згадує її навіть у свої сині, останні роки, кому вона не звучить найпрекраснішою мелодією все свідоме життя?! І хто з нас не запам'ятав ще з дошкільного віку мудрих і повчальних бабусиних та дідусевих казок?!

Здавалось би, тепер, коли здійснилася людська мрія про освіту для всіх, і не просто собі освіту, а в и с о к у — бо ж обов'язкова освіта в масштабі середньої школи для всіх без винятку — це досягнення небачене, здійснене вперше в історії людства! — здавалось би, тепер зникають всі проблеми навчальної і виховної роботи. Але то тільки здається так. Життя повне протиріч, і цей закон не виключає питання, про яке тут мовиться. Пильне і глибоке дослідження цього питання письменниками дає їм нові підстави знаходити в житті школи, в навчанні та вихованні і гострі конфлікти й ситуації, і яскраві сюжети для художніх творів.

Коли уважно проглянути і проаналізувати художні твори письменників всіх поколінь на тему навчання та виховання, неважко помітити, що саме на цій ниві в нас було найбільше невдач і прорахунків. Воно й зрозуміло, писати доводиться завжди по найсвіжіших слідах, матеріал це дуже пливкий, різномірний і часто навіть невлотимий, отож нелегко навіть найдосвідченішому митцеві з ним впоратись, створити щось оригінальне й неповторне; часто навіть вдалі задуми виливались у поверхове відтворення або й ще гірше — заторкувалась тема чи проблема, попадання ж у ціль було дуже умовним.

Тепер, коли ми вступили в нову смугу народного життя, коли перед нами постали ще грандіозніші завдання, мусимо щонайпильніше приглянутись до всієї попередньої роботи, визначити все позитивне і краще, піддати критиці всі недоліки і, використавши це, написати для юних читачів твори, які б відповідали новим, зрослим завданням.

Іншим стало середовище, в якому живе дитина, сформувалась нова сім'я, державою створені для дітей нові умови життя і навчання, не тим став учитель і вихова-

тель, але це зовсім не означає, що зникли недоліки і все стало відмінним і досконалим. Навпаки, навчати і виховувати сьогодні стало значно важче і складніше, аніж то було тридцять або десять років тому, ніж було вчора і позавчора. Якщо в минулому школа й учитель були вирішальними факторами у вихованні дитини і саме вони, часто всупереч сімейним традиціям, виховували нову людину, то сьогодні сім'я піднялась на новий, далеко вищий рівень і роль її у вихованні значно зросла. Але водночас тим самим ускладнився процес поєднання у виховному та навчальному моменті інтересів сім'ї, школи та колективу. Саме тут виникає найбільше найрізноманітніших конфліктів і проблем. Сім'я — це мікроклімат, в якому живе і розвивається дитина, а тому справжній вихователь не може виховувати і навчати свого учня, не проникнувши глибоко в цей мікроклімат, не контактуючи з сім'єю, не зважаючи на всі позитивні і від'ємні риси кожної сім'ї. Це дуже і дуже складно, учитель і школа самі розв'язати цього питання ідеально не зможуть, ось тут і необхідна письменницька допомога, необхідні різноманітні гостроконфліктні і гостросюжетні твори дитячої літератури.

Та й не лише дитячої. Вся література сьогодні повинна глибше, серйозніше і рішучіше втручатися в народне життя. Моральне обличчя людини, міцні підвалини в сім'ї й колективі — це сьогодні важить дуже багато. В нашому суспільстві все ще є сім'ї нещасливі, і кожна з таких сімей, як сказав Лев Толстой, нещасливіша за всі інші, і дуже прикро, що в таких сім'ях часто найнещасливішими виявляються діти. І хай небагато таких сімей, хай явище це не характерне й не типове, але суспільство з тим більшою настирливістю бореться всіма засобами за щастя кожної людини. І література в цій боротьбі мусить бути, як завжди, на передових рубежах.

Тема ця вимагає глибокого вивчення, мені ж хотілося бодай конспективно висловити свої погляди про ті нові завдання, які постають перед нами в зв'язку з високою подією нашого життя — прийняттям нового Основного Закону держави — Конституції СРСР.

Ми всі гуртом створили цікаву і потрібну літературу, — літопис пройденого шляху. Але життя невичерпне, невичерпне й художнє мислення. З думкою про цю невичерпність і необхідно працювати.

1977 р.

Б. Ю. Збанацький

Коли Радянській Україні вручався орден Дружби народів, на адресу українських робітників і колгоспників, інтелігенції й молоді було сказано дуже багато теплих, добрих слів. Особливо радісно кожному було почути їх з уст Генерального секретаря Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу Леоніда Ілліча Брежньєва, який прикріпив до прапора Радянської України високу нагороду.

Чи не найзворушливішим у всій врочистості був момент, коли до залу життєрадісною, веселою зграйкою вбігли діти з розкішними букетами квітів. Леонід Ілліч розчулився, пригорнув дітей, поцілував у сяючі личка. На якусь мить задумався, потім рішуче підійшов до трибуни і сказав одну лише фразу:

— Сьогодні це діти, а завтра — наш радянський народ!

Учасники зборів гаряче реагували на ці слова: так, саме наші діти, наші внуки — завтрашні будівники комунізму — продовжуватимуть велику справу, яку почали наші діди й батьки, яку заповів безсмертний Ленін, якій ми віддаємо всі свої сили, вміння, знання, весь запал своїх неспокойних сердець.

У минулому діти трудящих росли, як бур'ян, — без догляду, без освіти, формувались залежно від обставин, далеко не сприятливих для розвитку людини. Тільки радянський лад, Радянська держава створили всі умови для виховання юних поколінь на основі найвищих досягнень педагогічної науки, на основі марксистсько-ленінського світогляду. Тільки в нашій країні і в наш радянський час біля дитячої долі поставлено цілу армію високоосвічених, дбайливих педагогів, які віддають свої сили і знання справі формування й навчання нової людини, майбутнього громадянина соціалістичної держави, майбутнього творця комуністичного суспільства.

Пригадується мені багато імен славних вихователів, дитячих наставників, як тих, хто мене навчав колись, так і тих, з ким я ставав на шлях учительської праці.

Серед тисяч знайомих педагогів, чие життя і труд стали подвигом у справі загартування юних поколінь радян-

ського народу, згадалася мені вихователька дитячого садка, людина вже немолода, трудовий шлях якої хилиться до заходу, але яка ще й досі віддає свою любов і серце найменшеньким, хоч ті перші, кого вона виховувала, вже подалекі від того часу, коли людина пізнає щастя дідівського неповторного почуття.

Якось був я на київському заводі «Укркабель». Зацікавила мене Дошка пошани, з якої дивилися десятки портретів найшанованіших трудівників, ветеранів праці, передовиків, людей, які підносили роками славу одного з найстаріших підприємств столиці нашої республіки. Мою увагу привернув один. Мужнє красиве обличчя жінки видалось чимось знайомим, але підпис не прояснив нічого: вихователька дитячого садка Дора Йосипівна Мацуї.

Спочатку мене приємно вразило, що на заводську Дошку пошани серед виробничників занесено і педагога, вихователя найменших радянських громадян. Я в тому побачив характерне для нашого суспільства явище: найвищого визнання людина удостоюється за працю, і труд інтелігента дорівнюється до труда робітника і колгоспника, стає таким же о матеріалізованим і значним, як і тих, хто створює матеріальні багатства держави.

Але незабаром цей факт забувся, потонув у вирі безмежної інформації, живих спостережень, у щоденних клопотах. Потонув, щоб потім знову спливати на поверхню життя, і не раз, не два.

Через якийсь час з великою увагою дивився я по телевізору виступ найменшеньких «артистів». Хлопчики і дівчатка так співали, танцювали, так виразно і чітко декламували вірші, що я подумав собі: а хто це зумів їх так навчити? Відповів негайно диктор: виступали вихованці дитсадка заводу «Укркабель» з групи старшої виховательки Дори Мацуї.

Спливали дні. Якось довелося мені повертатися після чергової зустрічі з читачами разом з композитором Олександром Білашем та співачкою Ларисою Остапенко. Говорили про се, про те, про дітей та онуків. Лариса стиха заспівала «Коліскову»:

Мати доню колихав,  
Доні пісеньку співав:  
«Спи, мій світе, ти мій раю,  
Спи, дитино, баю-баю.  
Бачиш, тепло на подвір'ї,

Закрий, люба, очі-зорі,  
Щастя я тобі бажаю:  
Спи, дитино, баю-баю».

Материнські почуття виливалися і в мелодії, і в простеньких, але таких значущих словах, що я мимоволі запитав:

— Хто склав цю пісеньку?

Співачка із набіглою задумою в очах відповіла:

— Вихователька дитячого садка моїй доні.

— Вона поетеса?

— Вона звичайна вихователька з ніжною душею поета і музиканта.

І заспівала іншої:

Коси верба заплела,  
Над ставом похилилась,  
На свою красу вона  
В воду задивилась...

Цю пісню, що зветься «Верба», я чув у виконанні Л. Остапенко по радіо. Не знав тільки, що написана вона теж на слова Д. Мацуй.

— Ви знаєте, — сказала Лариса, — Дора Йосипівна не лише нашу доньку виховує, вона й мене виплекала. Якщо я стала співачкою, то тільки дякуючи їй.

І розповіла про те, як її, ще малою, в нелегкі повоевні часи, коли більше думалося про шмат хліба, ніж про веселу пісню, уважна вихователька привернула до співу, до мистецтва, бо така вже душа в Дори Йосипівни.

Потім мав я розмову з композиторами Філіпенком та Дремлюгою, які пишуть пісні не лише для дорослих, а й для дітей. І вони теж в один голос сказали:

— Гарні слова нам до дитячих мелодій склала вихователька дошкільнят Мацуй.

Знову — Дора Йосипівна. І телепередачі — одну, другу, третю, які я бачив у студії, — теж сценарувала вона.

Переді мною крок за кроком розкривався нелегкий і славний шлях людини, закоханої в свою ніжну професію.

Сімнадцятилітньою дівчиною Дора Йосипівна стала сільською вчителькою. Згодом одружилася з доцентом кафедри марксизму-ленінізму одного з київських інститутів, стала матір'ю чотирьох малят. Щасливою була юна жінка, такою щасливою, якою може бути удачлива мати й любима дружина. І раптом війна...

Чоловік одягнув сіру шинелю, а дружина з малятами

рушила в далеку путь, до казахських безмеж. По дорозі приліпилося до неї ще кілька малят-сиріт. Коли прибули на місце, прийняли їх як евакуйований дитячий садок, дали притулок, а Дора Йосипівна стала вихователькою. Саме тоді й народився та розквітнув небуденний талант педагога. У спільники взяла мистецтво: пісню, вірш, танок, гру, слово.

Тамуючи горе, виховувала малят бадьорими, співучими, упевненими в своєму завтрашньому дні. Вихованці Дори Мацуї завжди були веселі, завжди осяйні.

1944 року з фронту прийшла найстрашніша для жінки вість: чоловік загинув.

Не жди його, бо він загинув  
За щастя людства у боях...—

вирвався тоді з серця дружини важкий крик-вірш, а сама чекає й досі. Виростила трьох синів, дочку, вивела в люди і чужих дітей, а в снах, у думках все жде його, хто «поліг у чужім краю».

Ні, даремно впав у смертнім бою офіцер Мацуї, даремно пролилася кров мільйонів радянських солдатів — рідна земля стала вільною, вільним став рідний Київ, з війни і руїн звівся завод «Укркабель», на дитячих майданчиках залунала весела пісенька, задзвеніли бадьорі голоси. Дора Йосипівна повернулася до Києва, зріднилася з робітниками заводу, стала шанованою і знатною людиною у їхньому середовищі.

Відмінниця педагогічної справи не одинока на своєму нелегкому й радісному шляху. Таких, як Дора Йосипівна, в нас сотні. Про всі ж саме пишу, бо несподівано стало відоме мені ще одне. Ні, не помилився я, коли в портреті вже літньої жінки закріпив щось знайоме, близьке. На своє вдовolenня відкрив — вона моя землячка, подруга моїх шкільних років.

Училась Дора Малинська (це її дівоче прізвище) в Острі, на клас молодша від мене. Але літературний гурток здружив нас. Дівчисько писало вірші. Співало дзвінко в нашому шкільному хорі. Було товариським, уважним, розумним і чарівним. Не випадково я, початківець, написавши своє перше оповідання «Невдала затія», віддав його на суд критики... Дорі.

— Пиши, — сказала дівчина, — в тебе виходить.

Критика, безперечно, неглибока, але щира, а головне — надихаюча. І я став писати. І пишу все життя.

Тож якою радістю для мене стало відкриття: автор дитячих пісень, незнайома Дора Мацуй — ніхто інший, як та сама Дора Малинська, що була моїм першим і доброзичливим критиком.

...Над головою стоїть високе, ясне, як думка, небо. Сонце хилиться до обрію, падають на землю довгі тіні. Я спокійно думаю, лину помислом у майбутнє, й на душі так впевнено, так радісно і тепло. Я знаю — знову встане сонце, знову засяє молодий ранок, залунає весела дитяча пісенька, з якої починається все — людське щастя, процес великого творення, мужніння, боротьби і перемог.

Я думаю про славу і ніжну професію педагога, про тих, хто невтомно й уміло творить Людину.

*1973 р.*

## СОНЦЕСЯЙНИХ ДОРІГ!

Звертаюсь до тебе, мій юний друже, шукаю найтепліші слова, а думка моя сягає в минулі дні, у дні першого десятиліття революції, коли були студентами твої батьки.

Людина теж переживає свої пори року. І хоч кожна з них має свою власну красу і привабливість, все ж найпрекрасніша — пора юності.

Студентами стають десь у тому оспіваному в піснях віці, коли тобі тільки раз у житті буває вісімнадцять літ. Позаду залишається сонячне, неповторне дитинство, зростає в серці найсолодший спогад про рідну школу, про вчителів, про однокласників, а попереду відкриває неозорі горизонти привабливе життя, в яке ти, досягнувши повноліття, поринаєш з головою.

Життя прожити — не пиву перейти. В житті треба багато і плідотворно трудитись, бо інакше пролетить воно синім птахом, процвірінчить горобцем, не встигнеш оглянутись — час підсумувати зроблене. І, мабуть, стає невимовно боляче тій людині, яка в кінці життєвого шляху зрозуміє: підсумовувати нічого, ніякого сліду не залишиться по тобі.

Життя — це творчість, це трудове горіння. Щоб людина виросла підготовленою до повноцінної діяльності, її старанно виховують, довго навчають. Виховувати і навчати — це обов'язок старших, це турбота твоєї Вітчизни.

Вітчизна наша добра і ласкава до юних. Ніде в світі немає такої турботи про школяра, такої уваги до студента. В нашій країні студентів більше, ніж у будь-якій країні світу, жодна з них не бере на себе такої відповідальності за юнь, як наша.

Всі ми, — і старші люди, і ті, що зараз сидять в студентських аудиторіях, — з великою любов'ю і вдячністю думаємо про безсмертного Леніна. Це Володимир Ілліч у найтяжчі дні руїн і розрухи закликав молодь до навчання. Вчитись завжди!

Ще були напівзруйновані приміщення вузів, ще босі і напівроздягнені ходили твої батьки й діди, юначе, ще не було чим топити печей і їсти доводилось раз на днину,



а вже для молоді відкрились храми науки. Діти робітників і бідних селян стали на штурм науки.

Нелегко було вчитися студентам у перші десятиліття нашої держави. Але треба було вчитися, бо країна вимагала кадрів.

Тоді було неважко вступити до будь-якого вузу. Пам'ятається мені, як опісля семирічної школи — на той час семилітня освіта дуже багато значила! — прибув я до Чернігова у «високу науку». Двері всіх технікумів і вузів були для мене відчинені. Мені хотілося будь-що стати народним учителем, бо цю професію я вважав найбагороднішою, найпотрібнішою в світі. І я вступив до педтехнікуму.

Почався штурм «високої науки». Кожен з нас трудився не лише наодинці, а й навчались бригадою, підтягали одне одного, не давали спуску тим, хто лінувався. В гуртожитку було холодно, ребра ліжок були дуже гострі, в їдальнях годували скупо, а ми на те не зважали, бо жили майбутнім, мріяли про красиву роботу, про ту велику користь, яку ми принесемо своїй Вітчизні й народові.

Навчання, студентське життя промайнуло, як весняний день, до першої практики в школі. Посилали нас тоді на практику на ціле півріччя, учителів в країні не вистачало. Попрактикувався я півроку та й зостався назовсім, бо керівництву здалося, що я вже цілком можу виконувати самостійну учительську роботу.

Але студентські літа мої не закінчились. Навчався заочно. За п'ять років закінчив Ніжинський педагогічний інститут імені Гоголя. А потім ще й екстерном на історичному факультеті Київського університету імені Шевченка студіював. На жаль, війна перешкодила скласти екзамени на університетський диплом.

Іноколи я чую в наші дні розмови про те, що заочні та вечірні вищі навчальні заклади віджили себе, що їх варто б уже віддати історії. Я ніяк не можу з тим погодитись — ця форма освіти дуже приваблива, вона мільйони наших радянських людей озброїла міцними знаннями, зробила їх повноцінними спеціалістами своєї справи. І тому мені не хочеться поділяти вищу школу на стаціонар і заочну чи вечірню — це єдина наша рідна вища школа, покликана озброювати радянських людей знаннями, а практику вони одночасно здобувають безпосередньо в праці.

Сьогоднішня вища школа, безумовно, стоїть на значно вищому рівні, ніж у довоєнні і післявоєнні роки. Радянська держава зробила і робить дуже багато для того, щоб якнайбільше наших юнаків і дівчат вступали у життя з дипломами вищих учбових закладів, з глибокими знаннями всіх галузей науки й практики.

Нам, людям старшого віку, приємно дивитись на сьогоднішні палаци інститутів і університетів, на багато обладнані аудиторії і кабінети, радісно дивитись на веселу, гомінку юнь, яка не знає, що таке нужденність і нестатки. Але ми горді з того, що першими долали недоліки і труднощі зростання, що першими переступили поріг радянської школи, радіємо з того, що в успіхах сьогоднішнього дня — частка і нашої праці.

Хочеться побажати нашому прекрасному студентству великих успіхів у навчанні, в освоєнні марксистсько-ленінської науки, побажати у майбутньому плідної творчої діяльності на благо і щастя своєї Вітчизни і всього прогресивного людства.

1969 р.

Дорослим часто буває важко уявити собі, як то сприймаються кінофільми дитиною, яке враження на неї робить побачене на екрані, як сприймається юним дитячим розумом. Дитина сприймає весь навколишній світ, а отже, й витвори мистецтва по-своєму, далеко не так, як люди дорослі, збагачені життєвим досвідом. Саме тому й існує дитячий фільм, твори кіно, адресовані дітям.

Я ніколи не забуду свого першого знайомства з кіномистецтвом. У далекому 1927 році, коли навчався в п'ятому класі, вперше почув про те, що існують на світі живі картини, що нібито на білому полотні точнісінько так, як насправді, можна бачити і коней, й собак, людей і поїзди. Не повірив відразу у те, вважав за байку — хіба ж таке можливе?

Та швидко довелось повірити в те диво. На балконі міського кінотеатру час від часу вивішувалась об'ява — демонструється американський кінобойовик в п'яти-шести серіях, які-небудь «Нібелунги» або ще що. Тут же показувались і фотокадри з того фільму. Я дивився на них з подивом і зацікавленням, але не міг собі уявити, щоб вони, оці фото, ожили та забігали на стіні чи де там. Квиток коштував двадцять копійок, і шлях мені в кінотеатр був закритий.

Я записався в фізичний гурток лише тому, що учитель фізики обіцяв нам показати справжній кінофільм. З нетерпінням ждав я того заняття. І вчитель не обдурих — приніс у клас якийсь довгий апарат, на стіну вивісив біле полотнище, вмикнули світло, спалахнули сліпучі лампочки всередині залізної коробки, на екрані показала звичайна картинка. Як зараз пам'ятаю: то було широке поле, полем пролягли рейки, пообіч хилились верби. І ознак не було життя на цій картинці. Та раптом: о диво! — здалека щось показалося, воно росло, наближалось. І я, затамувавши подих, не кліпаючи, дивився на паровоз, що мчав з полотнища просто в наш клас, тягнучи за собою довгий ланцюг вагонів. Враження було настільки сильне, що я мимоволі схопився з місця та кинувся вбік, боячись потрапити під колеса залізного страховиська.

Кілька днів я ходив оглушений тим видовищем. Здавалось, що то наснилось таке. А тут саме весь Остер збудоражила новина — показуватимуть кінофільм «Лесея», той самий, що знімався на берегах Десни, в самому Острі. Тільки й розмов було, що про Ніну Лі та знаменитого кіноактора Хайрі, які грали в цьому фільмі. До того ж казали, що Ніна Лі жила саме в тій хаті, де квартирував я. Зваба була такою, що я позичив у господаря квартири двадцять копійок і вперше потрапив у справжній кінотеатр. Враження було неймовірним. Кілька днів я жив «Лесею», бачив перед собою кінокадри, думав перед сном, прокинувшись, відразу ж згадував героїв кінофільму. Минуло понад сорок років з того дня, але й зараз бачу як живих героїв того давнозабутого фільму, бачу цілі картини: косовицю, погоню панської варти за втікачами, міст, охоплений вогнем, слези на щоках знедаланої дівчини Лесі...

З того часу кіно стало для мене таким же необхідним, як хліб, як повітря. Без кіно життя було б скучним і буденним.

Яке ж то щастя має сьогоднішня дівчора — мистецтво кіно входить в життя нашого дитинства з перших свідомих кроків, з того віку, коли дитина вже починає відрізняти рухоме від нерухомого. Мультиплікаційне кіно, інсценізовані казки, дитячі фільми — все це до послуг нашої дівчори.

Все це настільки ввійшло в дитячий побут, в людську свідомість, що ми навіть не задумуємось над тим, що кіно наймолодше з мистецтв, що в наше життя воно ввійшло так недавно, всього лише на зорі нашого дитинства. В свій час ми дивились все, що рухалось на екрані. Перші кіномитці, видно, не задумувались над тим, що мусить існувати кіно для дорослих і кіно для дітей. Вже тільки тоді, коли кіномистецтво стало твердо на ноги, коли воно опанувало масами, стало наймасовішим з усіх мистецтв, виникла потреба творити і для маленьких глядачів.

Як справжнє свято дівчорою були сприйняті перші фільми, адресовані юним глядачам. «Джувльбарс» Шнейдерова обійшов усі екрани міст і сіл, викликавши справжнє захоплення не лише дівчори, а й дорослих. Українські кіномитці створили цікаву картину «Дума про козака Голоту» (І. Савченко), а потім один за одним почали з'являтися фільми, яким судилося покласти початок цілій дитячій кінематографії.

Пам'ятаю, як довірливо і захоплено сприймався юними глядачами оригінальний і дотепний фільм про Гуллівера у країні ліліпутів. Гуллівером тут виступив не літературний герой, а піонер-мандрівник, якому наснилась вся та надзвичайна казка. Захопленню юних глядачів не було меж. Скільки суперечок, скільки дискусій: правда то чи вигадка? Могло таке бути чи тільки наснилось?

Мов чарівний сон, ввійшов образ Гуллівера в неспокійну країну Дитинства.

Щедрими були в довоєнні роки наші кіномитці, уважними до запитів юного глядача. Тут вам і «Діти капітана Гранта» з веселою пісенькою про вітри, і «Тимур та його команда», «Митько Лелюк» на сценарій Андрія Головка, екранізовані казки. Не за багато років діти стали володарями багатьох чудових кінофільмів.

І з яким же захопленням юні поселенці країни Дитинства зустрічали кожний новий фільм! Як агресивно вони заволодівали усім кращим, що з'являлося в дорослому кіно. «Чапаєв» був створений для дорослих, а дивились його з не меншим захопленням і дітлахи. Легендою-анекдотом став переказ про двох хлоп'яків, що відвідували всі сеанси підряд, безнадійно ждучи: коли ж то впливе поранений Чапай з ріки?

Напередодні Великої Вітчизняної війни зародилося і зміцніло кіномистецтво для дітей на Україні. Вже згадані кінофільми «Дума про козака Голоту», «Митько Лелюк», «Партизанська донька» режисерів Маєвської М. та Маслюкова О., «Карл Бруннер» по сценарію Б. Белаша, «Веселі мандрівники» та інші поклали початок українській кінематографії для дітей.

Страшна окупація надовго відібрала радість дитинства в українських дітей. Мільйони хлопчиків і дівчаток зростали, не лише не знаючи про кіномистецтво, а й про те, що в світі може бути щастя і радість. Фашистські окупанти все забрали в радянських дітей — кіно і хліб, бат'ків і сонце. Сотні тисяч маленьких жителів великої країни Дитинства загинули в роки страшного лихоліття.

Та надійшов день Перемоги. Знову сонце і радість поселились серед дітей, в країну щасливого Дитинства повернулось мистецтво з його казковим Омелечком, що все робив по щучому велінню, з його велетнями Гулліверами. В повєнні роки один за одним починають з'являтися чудові фільми для дітей, розвивається і українське дитяче кіномистецтво. З'являються один за одним фільми

«Команда з нашої вулиці», «Летючий караван», «Андрієш», «Максимко», «Сашко», «Хлопчики», «Друзі-товариші», мультиплікаційні фільми, виходять дитячі кіножурнали. Кіномитці українських студій вносять свій помітний вклад у радянське дитяче кіномистецтво.

Буржуазне кіномистецтво теж робить багато кінофільмів для дітей. Серед них є й досить цікаві фільми. Мені сподобались мультиплікаційні фільми американського режисера Діснея. Веселе ведмежа Міккі знають діти всього світу. Дісней став багатієм, озолотився на тому Міккі. Він знайшов вигідне застосування своєму капіталу: поблизу від Лос-Анджелеса створив свій знаменитий «Діснейланд», казкову країну Діснея. Яких тут тільки немає див, ціла країна чудес, переповнена звірів і риб, птахів, страхів таких, що аж волосся стає дибки, скільки мандрів залізницею, підводним човном, автомобілем, монорельсовою дорогою можна звершити по цій незвичайній країні. Потрібні тільки долари і долари. Жадова до наживи перемогла Дісней-митця, кіногерой Міккі змушений цілоденно товктися при вході до країни Діснея, позувати фотолюбителям, вихилятися перед відвідувачами, всіляко турбуватися про бізнес для свого господаря.

Буржуазне кіно не турбується про створення кінофільмів для дітей з метою виховання молодого покоління. Педагогічна наука не ночувала в тих фільмах. Добре, якщо митці беруться за інсценізацію відомих творів Марка Твена, Чарлза Діккенса а чи казок Андерсена, тоді хоч самі твори в якійсь мірі контролюють уяву режисерів. Абсолютна ж більшість кінофільмів буржуазного світу позначена розважальництвом та пригодницькими трюками, вони беззмістовні: здатні прищепити дітворі нездорові смаки, розвинути жорстокі інстинкти, розбестити дітей показом убивств, злочинів, пропагують гангстеризм, расизм та людиноненависництво. Коли спостерігаєш за тим, що показують американське кіно та телевізор дітворі, стає не по собі. День і ніч з екранів на глядача стріляють, ллється кров, бігають якісь недолюдки та потвори, виробляють таке, що й найбуїніша уява не може того створити. Лиш включиш телевізор, а біля телевізора скніють мільйони американських дітей,— відразу ж і розпочнеться стрілянина та різанина. Найчастіше американські кінодіячі полюбляють створювати ковбойські фільми та фільми про те, як європейські зайди, прибувши на американський континент, винищували індійські племена. Вже й

індійців тих зосталась жменька в Америці, та й живуть вони в найглухіших закутках у так званих резерваціях, не живуть, а дні відживають, вимирають повільно з голоду та нужди, а кіно все не дає їм спокою, винищує безжально на всіх екранах.

Тож чи дивно, що серед американської дитвори та підлітків стільки наркоманів, злодіїв та убивць-садистів?

Радянські кіномитці своєю творчістю протистоять буржуазним кіноробам. Прогресивна ідейність, високий художній рівень радянських дитячих фільмів виховує юні покоління в дусі інтернаціоналізму, в дусі товарищескості, виховує духовно здорову зміну, людей, яким долею судилося будувати нове, соціалістичне суспільство.

З цих благородних і величних завдань дитячого кіно випливають і ті перспективи і вимоги до подальшого розвитку, які ми мусимо ставити до наших кіномитців.

За останні роки на кіностудіях нашої республіки зроблено чимало гарних фільмів, які обійшли всі екрани Радянського Союзу, вийшли на світовий екран. Робота режисера Шерстобитова «Мальчиш-Кибальчиш» відзначена премією комсомолу України імені Островського. Окрім нових кінострічок Шерстобитова, заслуговують на увагу праці Єв. Брюнчугіна та І. Ветрова.

Але, на жаль, майже на цих іменах і спіткаємось, перераховуючи дитячі кінофільми останніх років, створені на Україні.

Колись у Криму Ялтинська кіностудія спеціалізувалася на дитячих фільмах. Комусь здалося, що цю студію слід ліквідувати. Хоч фільми, як відомо, для дітей робити й треба. Цей почесний обов'язок перейшов до всіх студій — Київської, Одеської, — вони мусять двадцять процентів своєї продукції адресувати дітям.

На жаль, хоч кіномитці України й не забули зовсім про юних глядачів, але все ж двох фільмів на рік юні кінолюбители не одержують. Хто в тому винен — сказати важко. А чи то кіносценаристи республіки неспроможні написати гарних сценаріїв, а чи то режисери беруться за дитячу тематику неохоче, чи в керівників студій немає смаку до цієї справи, чи, може, і всі разом взяті причини діють, але факт залишається фактом — українське кіно в дуже великому боргу перед дитворою.

І здається мені, що цій справі слід приділити велику увагу всіх організацій, які зобов'язані створювати фільми для дітей, і всіх митців, які вважають своїм обов'язком

робити фільми для маленьких кіноглядачів. І в першу чергу, мені здається, треба вирішити це питання організаційно. Не секрет, що сьогодні ті творці, які працюють над дитячими фільмами, почуваються інородним тілом у колективах студій. До роботи дитячих кінорежисерів і дирекція студій і художні ради підходять з тією ж міркою, що й до роботи всіх інших. Тож недаремно кожного режисера, що працює над дитячим фільмом, дуже часто і безпідставно шарпають у час роботи, ставлячи перед ним інколи дуже дивні і невинуваті вимоги, в час обговорення завершених фільмів найчастіше дають їм оцінку діаметрально протилежну тій, яку потім одержує картина у юного глядача. Нерідко виходить так — дорослі огудять фільм, а дитвора прийме з радістю, і навпаки.

Все це свідчить про певну специфіку дитячого фільму. До творців кіно для дітей існують дещо відмінні вимоги, ніж до режисерів інших кінофільмів. І вже це одне наптовхує на думку, що створення дитячих кінофільмів не може бути довіском до планів художніх кіностудій, а мусить бути самостійною справою. Найідеальнішим було б вирішення цієї справи в той спосіб, коли б цією справою була зайнята одна з студій республіки, чи то Одеська, чи Ялтинська. А поки що слід ставити питання про створення при студії ім. Довженка самостійно діючого творчого об'єднання творців дитячих фільмів. Об'єднання це разом з дитячими письменниками, критиками, представниками педагогічної громади, які мусять входити в художню раду, мусять створювати щорічно оті два-три фільми, які повинна давати дитворі кінопромисловість Радянської України.

Хочеться побажати українським радянським кіномитцям великих успіхів у цьому напрямку. Показати засобами кіно великі досягнення Радянської України, її людей, нарешті, її наймолодшу зміну з усіма проявами нового, прогресивного, що є в українських дітей, — це почесне завдання наших кіномитців. Весь світ повинен побачити, яка прекрасна зміна росте в сьогоднішній Україні, які веселі і життєрадісні наші діти, як вони виховуються і чим живуть, як готуються стати в майбутньому славними інтернаціоналістами і лєнінцями, до кінця вірними своєму народові і Вітчизні, готовими повсякчас стати на захист великих завоювань Жовтня, на захист прогресивних завоювань всіх людей світу.



Напередодні Великої Вітчизняної війни сільський учитель з Кіровоградщини Тимофій Максимович Шашло був призваний до лав Радянської Армії. Довелося забувати про шкільні справи, про класну та позакласну роботу і старанно вивчати складну й грізну машину війни — танк.

Сільський учитель виявився мужнім і кмітливим танкістом і вже в перші дні фашистської навали опинився в боях, важких і нерівних. Спочатку бій під Львовом, потім відступ з боями до самого Проскурова (тепер м. Хмельницький), переформування і знову фронт, вже під Охтиркою.

Фашисти з ходу захопили на шляху, що веде на Харків і Суми, велике село Штепівку. Стояв жовтень зі своєю набридливою мрякою, з розбагненими дорогами, промоклими полями. З Штепівки фашистська колона рушила на Харків. Маячили в тумані силуети машин, відчайдушно кричали на коней їздові, завивали тягачі, фашисти почували себе тут у повній безпеці.

Танкова рота, в якій парторгом був Тимофій Шашло, атакувала ворога. П'ять бойових машин по ріллі повели наступ на Штепівку. Зав'язався бій. Танкісти і піхота сміливо наступали під артилерійським вогнем на село, де були переважаючі сили ворога.

Лише двом машинам пощастило добратися до села, в одній з них був Шашло. Шість ворожих гармат потрощив танк, обслуга інших у паніці кинулась тікати. Але й танк був у кількох місцях пробитий, запалав серед села.

Екіпаж залишив машину. Тимофій відновз за село, зустрівся з радянськими піхотинцями, підняв і повів їх в атаку. Голосне «ура» покотилось у повітрі. За годину село звільнили. Зібрали кілька сотень полонених, тридцять уцілілих гармат з боеприпасами, десяток ворожих танків. А головне — було врятовано більшість жителів Штепівки. Їх фашисти загнали до зерносовища й підпалили приміщення в кількох місцях. Уже горіли старі дошки, ще трохи — і люди загинули б у вогні.

Про цей епізод, один з багатьох епізодів у житті славного танкіста — учителя Тимофія Максимовича Шашла —

я розповів докладно тому, що саме за подвиг в Штепівці Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 листопада 1941 року Тимофію Максимовичу Шашлу було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Славна і неповторна біографія у Тимофія Максимовича Шашла, хоч багато хто з його ровесників упізнає в його житті і свою долю. Але найсвітліше в ній — натхнення, вірність меті свого життя, що характеризують людей сталеволі, наділених любов'ю до своєї професії, до дії за покликом серця.

Тимофій Шашло залишився вірним справі виховання юного покоління. Він став не просто вчителем, а вченим-педагогом, учителем учителів. Він обрав темою для свого наукового дослідження питання військово-патріотичного виховання юних поколінь.

Ступінь доктора педагогічних наук Т. М. Шашлу присвоєно за розробку «Педагогічних основ військово-патріотичного виховання в загальноосвітній школі». Вчений досліджував діяльність багатьох вихователів, вивчав стан виховної роботи в школах республіки і, зокрема, Київської області, де довгий час очолював обласний відділ народної освіти.

На основі матеріалу дослідження була створена одна з багатьох книжок Тимофія Максимовича Шашла про військово-патріотичне виховання шкільної молоді. Видання привернуло увагу широких учительських кіл і, за загальним визнанням, здобуло популярність.

Автор, зібравши і дослідивши величезний фактичний матеріал, узагальнив його і на конкретних прикладах визначив ті ефективні засоби, до яких повинні вдаватися вихователі радянської школи, готуючи юну зміну здоровою, свідомою свого високого патріотичного обов'язку, готовою до кінця захищати свою любиму Вітчизну.

Повз увагу дослідника не пройшов ні один з видів роботи вчителя і педагогічного колективу з військово-патріотичного виховання юної зміни. Робота кожного вчителя чимось схожа на роботу свого колеги, але разом з тим кожний педагог у будь-яку справу вкладає частку свого серця, своїх думок і дерзань, щось своє власне, притаманне лише йому. Тільки під пильним зором ученого все те науково матеріалізується, стає загальним, необхідним для широкого кола педагогів, особливо молодих. Автор дослідив форми і методи виховної роботи, весь арсенал впливу на виховання підростаючої зміни від основних наук до позашкільного

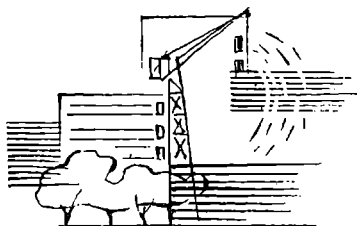
дозвілля. Все має підпорядковуватись вихованню в радянській дитині інтернаціоналіста, вірного патріота своєї Соціалістичної Вітчизни, готового в кожную хвилину стати грудьми на її захист.

Радянська Армія щорічно поповнюється молодими призовниками. Це вчорашні учні, вихованці радянської школи. З кожним роком у нашу армію приходять все більш виховані й підготовлені юнаки, бо в школі радянська дитина здобуває не лише знання, а й активно виховується у військово-патріотичному дусі.

Хай ця праця вченого-педагога і воїна, Героя Радянського Союзу, людини, яка добре розуміє значення військово-патріотичного виховання молодшої змін, прислужиться радянським учителям, допоможе їм здійснювати практично велику і благородну справу.

*1975 р.*

# ЛІТЕРАТУРА І ЧАС



Великі ріки і моря починаються і живляться маленькими чистими джерельцями. Чи не з таких чистих і життєдайних джерел починається дружба людей, дружба народів? Сьогодні дружба народів радянських стала могутнім чистоводим океаном, а починалась вона теж з джерелець, із світлих ручайків, якими завжди починається велика й незалежно від того, близько живе він від нас чи далеко, незалежно від того, багатомільйонний він а чи налічує, може, всього десяток тисяч, який не був би близько біля серця Радянської України, не став рідним братом і вірним другом українського радянського народу.

У давні часи лише втікачі із сибірської каторги, такі, як Устим Кармелюк, приносили розповіді в свій край про добрих і роботящих людей, що жили на середній Волзі, та й Тарас Шевченко записав у своєму славнозвісному «Щоденнику» теплі слова братнього співчуття і скорботи за долю пригноблених чувашів — от і все, що знали українці про своїх далеких братів, таких же поневолених і знівечених лютим царським ладом.

Від Великого Жовтня почалися на землі нові часи. В спільній боротьбі об'єдналися пригнічені народи, згуртувалися навколо рідної більшовицької партії комуністів, навколо геніального вождя пролетаріату — Володимира Ілліча Леніна.

Випросталась на весь богатирський зріст трудяща людина, об'єднались в одну пролетарську сім'ю сини всіх народів, здружились волею партії усі поневолені царатом народи. Народився новий світ, і народились у борні натхненні співці нового світу.

Одним з них був полум'яний поет революції, син чуваського народу Мішші Сеспель, якому судилося стати й сином Радянської України.

Син найбіднішого чуваського селянина-каторжника, один з небагатьох, кому в чорні передреволюційні часи пощастило здобути в двокласній школі освіту, заплативши

за неї невиліковною хворобою, всім серцем сприйняв революцію; незважаючи на свої вісімнадцять років, став активним її учасником, будівником нової державності, став одним з організаторів Чуваської автономної республіки, чуваського комсомолу; в неповних двадцять став комуністом.

Ще до революції Сеспель писав вірші, неспокійні, сповнені тривоги й розпачу за долю свого народу, але то була лише проба пера, стихійний вияв таланту. В революцію поетичний голос Мішші Сеспеля зазвучав на повну силу, поезія його стала голосом революційної Чувашії, голосом пристрасним і впевненим, могутнім і закличним.

Із синього світанку лито плуг,  
В голобдях сонце сяє звіддала,  
То День Новий із зорями навкруг  
Виходить на Чувашії поля.

Юний поет став співцем нової радянської доби, співцем покликаної до нового радянського життя братньої Чувашії.

З першого дня революції поет був у стрімкому вирі народного життя, став активним борцем за щастя народу, зумів поєднати в своїх ослаблених хворобою руках меч чекіста і перо пристрасного поета. Він твердо вірив, що боротьба йде ненамарне, що в цій боротьбі кується новий справедливий світ, щасливе майбутнє нових поколінь, він був певний, що після днів тяжкої боротьби

Буде час, коли в бідні халупи рабів  
Прийде сльиво щасливої долі  
І відступляться геть у затіння віків  
Дні тривоги, і печалі, й сваволі.

З твердою надією, з великою вірою дивився поет у майбутні часи, в своїй палкій поезії провіщав щастя чуваського народу в сім'ї народів-братів:

Я хочу сміливість вітати  
І силу тих поколінь.  
Чуваши!  
Устає, злеті, крилатий,  
До сонця лине!

На зорі революції були кинуті з серця поетового ці натхненні слова, а ніби звернені до юних радянських людей наших днів. Ніби до Андріяна Ніколаєва через голови поколінь звертався Мішші Сеспель. І злетів крилатий чуваш

Андріян Ніколасв у космос, до самого сонця, закружляв у гордому леті в парі з українським братом Павлом Поповичем навколо нашої любимой матінки Землі. І нічого надприродного, провісницького в словах Сеспеля не було. Юний поет добре розумів, що Жовтнева революція здійснювалась саме для того, щоб розкувались з невольницьких кайданів народи, об'єднані у братній сім'ї, злетіли у величі своїй, у щасті своєму, у дерзанні своєму до небачених висот. І ще добре розумів молодий поет і вірив у те, що лише у інтернаціональному єднанні, в братній сім'ї народів можливе щастя його рідного народу:

Чуваш, могутній серцем син доби,  
Плечем підперши неба синій вал,  
Обійме простір, де жили раби,  
Де заgrimів Нового дня хорал,  
І зійде на шляху, де голуби,  
Веселкою Інтернаціонал.

Він був переконаним інтернаціоналістом, прокладачем шляхів у братню дружбу народів у ті перші неповторні роки революції. Трудився і творив у гурті з братами росіянами, з татарами, мордвою. У тій дружбі черпав не лише духовну, а й фізичну силу, якої йому так бракувало. І коли доля закинула його в 1921 році в Крим, в одну з найперших здравниць Євпаторії, що була створена старанням Дмитра Іллїча Ульянова, він одразу ж подружився, побратався і з росіянами, і з українцями, останні місяці свого життя прожив у нашій республіці, влітку 1922 року ліг назавжди в її землю, ще тісніше поєднавши своїм життєвим подвигом наші братні народи.

Коли лікування в Криму поліпшило здоров'я поетове, він прибув до Києва, вступив до Художнього інституту. Невдовзі був покликаний до армії, служив в одному з військових підрозділів, що дислокувався в Києві. Тепер вулиця, на якій жив узимку 1921—1922 року поет, носить його ім'я, а на будинку, де стояла військова частина, меморіальна дошка нагадує про поетову солдатську службу. Демобілізувавшись напровесні, Мішпї Сеспель їде в Остер на Чернігівщину до свого друга. І тут негайно вливається в ряди активних борців за хліб для голодуючих Поволжя. Із села в село, розбитими шляхами Чернігівщини їздив поет, виступав з полум'яними розповідями і закличками до населення, щодня організовував допомогу тим, хто на Волзі долав страшного ворога молодой Радянської держави —

тяжкий голод. Чернігівщина зібрала багато хліба, грошей на допомогу голодуючим землякам Сеспеля, і в тому була значна частина кипучої діяльності смертельно хворого поета. То був останній подвиг полум'яного чуваського юнака, талановитого поета, від якого почалася радянська чуваська література, сьогодні відома і славна між усіма народами.

Давно немає серед живих Мішпі Сеспеля, але він і сьогодні, мов боєць, у живому строю живих, він і сьогодні серед бійців, він і сьогодні єднає до гурту серця чувашів і українців, гуртує своїм словом в одну сім'ю всі радянські народи. Саме він проклав стежку від Волги, з Чувашії, на Україну, і сьогодні ця стежка стала рівною та широкою дорогою, дорогою від серця до серця народного, мостом дужим від культури одного народу до культури народу братнього. Скільки книг творців українських прийшло в наші дні до читачів чуваських! Щороку в нашій республіці бувають гості з Волги, а ми з великою приємністю їдемо до чувашів, радіємо їх небаченим трудовим успіхам, пишаємося їх новітніми фабриками і заводами, гідроелектростанцією, що росте біля Чебоксар, і самими Чебоксарами, містом, що на очах перетворюється на одне з прекрасних міст на красуні Волзі.

У ці вікопомні дні, коли наша республіка, як і вся країна, щойно відзначила річницю Великого Жовтня, 30-річчя визволення від фашистських загарбників, коли підсумовуємо четвертий рік п'ятирічки і радіємо своїм трудовим успіхам, відзначається 75-річчя з дня народження чуваського поета Мішпі Сеспеля. Разом з чуваським народом від щирого серця вшановуємо співця революції, комуніста, який першим у далекі дні пожаттневі приніс нам щире слово чуваша і ніжне серце друга. Він був одним з перших першопрохідців у тій великій і благородній справі, яка виросла в роки Радянської влади на могутню, непереможну дружбу народів. Він був проліском на зорі нової епохи, що розквітла могутнім садом дружби і щастя, проліском, який завжди нагадуватиме нам весну радянської ери і якого ніколи не забудуть люди.



Смертю хоробрих загинув у бою з іспанськими фашистами славний син угорського народу письменник-комуніст, письменник-боєць Мате Залка.

Все своє свідоме життя, всі свої сили і почуття Мате Залка віддав боротьбі за щастя трудящих всього світу, боротьбі проти фашизму. Вже вісімнадцятирічним юнаком він бере участь у першій світовій війні. Під впливом угорських комуністів молодий солдат починає замислюватися над тим, кому вигідна війна. Він бачить, як десятки тисяч людей гинуть лише за те, щоб забезпечити здійснення загарбницьких цілей невеличкої купки імперіалістичних хижаків, за те, щоб вони наживали незліченні прибутки.

Потрапивши в 1916 році в полон, Мате Залка зустрічається з передовими російськими людьми, які допомагають йому ще більше впевнитись, що тільки соціалістична революція покладе край війнам і знищить експлуатацію людини людиною. І він, не вагаючись, стає на шлях революції. Вступивши в 1917 році до Червоної Армії, Мате Залка хоробро бореться проти російських білогвардійців та іноземних інтервентів. Радянський уряд високо оцінив самовідданість відважного воїна Червоної Армії і нагородив його орденом Червоного Прапора.

Після закінчення громадянської війни Мате Залка зброєю пристрасного більшовицького слова продовжує боротьбу за справу робітничого класу, боротьбу проти війни.

В численних оповіданнях і особливо в прекрасному романі «Добердо» Мате Залка доносить до мільйонів читачів гірку правду про імперіалістичну війну, про те, як солдати імперіалістичних армій починають усвідомлювати нікчемність і брехливість повіністичних закликів буржуазних урядів та їх прихвоснів, показує, як передові люди світу стають на шлях комунізму.

З усією пристрасною своєю серця Мате Залка ненавидів війну, на якій наживалися імперіалісти, і разом з тим благословляв і закликав до справедливої боротьби, яка назавжди визволить народи від кайданів імперіалізму. От чому, коли Гітлер і Муссоліні послали кривавому Франко своїх фашистських головорізів, щоб знищити демократію

в Іспанії і встановити фашизм, Мате Залка одним з перших передових людей світу прибув до Іспанії, щоб добровільно стати на допомогу іспанському народові.

Відомий в усьому світі під ім'ям генерала Лукача Мате Залка очолив Інтернаціональну бригаду, яка вкрила себе безсмертною славою в боях під Мадридом, у боях, що ввійшли в історію людства як незабутня героїчна сторінка боротьби народів проти фашистської чуми.

Мате Залка загинув на полі бою. Він не дожив до тих днів, коли, потопивши в морі крові республіканську Іспанію, фашистські орди рушили на Радянський Союз. Але ми прекрасно розуміємо, що, якби Мате Залка був живий в роки Великої Вітчизняної війни, він був би з нами.

Видатний син угорського народу Мате Залка вірив, що прийде той день, коли і його рідна Угорщина визволиться від капіталізму. «Є дві Угорщини, — писав Мате Залка. — Рідна, на диво красива земля, білохаті села, тихі річки, чистенькі міста, гори, горбки, рівчаки, оспівані Петефі, життєрадісні, чесні робітники, славні селяни — це одна Угорщина. А друга — люди, що продали і обдурили народ, завели його в криваву авантюру, люди, заради підлих інтелесів яких страждають мільйони, люди, що є найбільшими ворогами народу».

Все своє свідоме життя, всі сили віддав Мате Залка боротьбі за перемогу трудящих над експлуататорами. Не судилося героїчному борцеві і патріотові побачити свою любиму вітчизну новою, демократичною, вільною, що буде щасливе життя, ім'я якому — соціалізм.

Деякий час Мате Залка жив і писав свої твори на Україні. Ті, хто його знав і зустрічався з ним, на все життя збережуть світлу пам'ять про нього, як про людину великого серця, кришталево чистої душі.

Світле життя і безсмертний бойовий подвиг Мате Залки буде завжди прикладом для мільйонів трудящих людей капіталістичних країн, які сміливо стають до боротьби проти фашизму, проти зла і неправди, проти небезпеки нової війни.

Мате Залка своїми творами і сьогодні в передових рядах борців за мир, за демократію і прогрес, проти війни і насильства, проти запеклих ворогів людства — паліїв нової війни.

В 1930 році я прибув у Чернігів. За плечима було неповних шістнадцять, торбинка з десятком сухарів, поемою, в якій у незграбному вірші розповідалося про часи від ліквідації кріпацтва до колективізації, зошит ліричних поезій, кілька оповідань з часів кріпащини по 1905 рік і гумористична повість «Борсуківці». В цій повісті я висміював своїх односельчан та ті порядки, які панували на гульбищах.

За пазухою в мене було свідоцтво про закінчення Остерської семирічки і дуже похвальна характеристика-рекомендація. Рекомендувався я, як прихильник літератури, в Інститут народної освіти.

Треба сказати, що в той час з такими документами, які лежали в моїй кишені, приймали нас охоче і до середніх, і вищих учбових закладів.

Я шукав чогось особливого, величавого, мудрого, такого, що навчило б мене справжньої премудрості, а головне, щоб відкрило всі закони письменницької професії. На інститут я й не подивився — він звався тоді скорочено ІНО. Дуже вже примітивною здалася мені ця наукова інституція. І я, не задумуючись, вступив до педтехнікуму. Вважав тоді, що це і є саме те, що мені треба. Мені бракувало педагогіки, — ця наука мені видавалася магичною, — і я кинувся її штурмувати не задумуючись.

Скоро я збагнув свій промах. Чимало моїх співучнів по школі долали науку в інституті, хвалились тим, що здобудуть через три роки вищу освіту, а я, невдаха, за той самий час задовольнюсь лише середньою.

Я ходив зажурений і похнюплений. І не тому, що мене не влаштував диплом випускника середнього педагогічного закладу. Ні, я був розчарований тим, що в педтехнікумі не було літературної студії, в той час як у Інституті народної освіти така була і діяла активно.

Ми жили і вчилися на вулиці Свердлова за Червоним мостом, а до їдальні бігали і зимою, і влітку в інститут. Педтехнікум лише організувався, ми були найстаршим поколінням цього учбового закладу, хоч і вчилися лише на першому курсі. Не було в нас нічого свого. А в ІНО було

все. І багатолюдний актовий зал, де час від часу проводились великі літературні вечори та самодіяльні вистави і концерти. В напівдівалі була простора ідальня, в якій завжди привабно пахло борщем, смаженою на олії рибою, хлібною шкуринкою і ще чимось незрозумілим, але досить-таки апетитним.

В студентській касі продавали талони на наступні дні, талони ті призначалися для іновців, але нас — педтехнікумівців — було відзначити від інститутівців нелегко, от і ми вмудрялися перебувати тут у підсусідках. Час від часу касирка вимагала від студента документи. Ми сяк-так відкручувались. Запевняли, що забувся той клятий документ вдома, але до самовикриття не доводили справи. Помітили, що, коли квитки продавалися при напливі покупців, запитувати про документ касирці було ніколи.

Одного разу я нудьгував поблизу каси. Саме ніхто не підходив з інститутівців, а я побоювався, що коли підйду один, то в мене вимагатимуть документ. Блукаючи поблизу ідальні, я наптовхнувся на двох людей і став свідком їхньої розмови.

Говорив, вірніше, один з них, що був виряджений в захисного кольору чи то військовий, чи то комсомольський костюм з португезю і широким паском, в хромових чоботях. Другий, трохи вищий середнього росту русочубий юнак в дешевому сіренькому костюмі, схиливши винувато голову, слухав.

— Світило інституту! — патетично вигукував володар португезі. — Кращий студент, активіст — і отака картина! Це ж тільки подумати... Як це трапилось, я питаю?

Русочубий ніяково знизав плечима, відірвав очі від підлоги. Зиркнув у мій бік і зачудовано посміхнувся.

Я на все життя запам'ятав і той вираз веселих очей, і ту напівдитячу посмішку, і досадливу зморшку у міжбрів'ї, і неглибоку ямочку на бороді.

— За такі речі по голівці не гладять, за такі речі з інститутів гонять, а ти собі смішечки тут строїш! — ще більше образився володар португезі.

— То все дурниці, вигадка, — нарешті озвався світлочубий і знову зиркнув у мій бік, ніби шукав підтримки.

Володар португезі теж блимнув на мене. І мені стало незручно і навіть лячно того погляду, я відчув, що зайвий при цій розмові, і подався геть.

Напевне, цей буденний і звичайний випадок, яких було тисячі в житті, так би й забувся, канув у безвість, коли б

десь на другий чи третій день опісля тієї зустрічі я не потрапив на засідання літстудії чернігівського «Молодняка».

Повели мене туди наші ж педтехнікумівські поети. Був там Семен Твердий: він писав вірші і хвалився тим, що особисто знайомий з самим Петром Дорошком. Він якось відразу ж проник у молодняківське середовище і почував себе там як риба у воді. Семен показав мені тоді багатьох тогочасних чернігівських знаменитостей: братів Кацнельсонів, Стася Зоренка і Івася Голя, Бориса Сверлова і Миколу Чмеля.

Та найбільше мене вразило те, що серед молодняківців я побачив русочубого парубка, того самого, якого розпікав у переддвер'ї інститутської ідальні володар хромових чобіт та портупей.

— Хто це?

— А це майбутнє світило нашої літератури, — гордо мовив Семен Твердий. — Це — Олекса Десняк.

Я мріяв побачити коли-небудь будь-якого з живих письменників. Бо казали люди, що це цілком імовірно. Я, правда, віри йняв у те мало, бо письменник, та ще живий, для мене був якоюсь недоступною величиною, таємничою святинею. І хоч я вже до цього читав у газетах і альманахах деякі нариси і оповідання Олекси Десняка, все ж до справжніх письменників його не зараховував. І взагалі дивився на всіх учасників «Молодняка» скептично. Їхня творчість видавалась мені такою ж писаниною, як і моя власна. Я не вірив, що такі хлопці, яким був я сам і оті всі чорняві і русочубі, будуть колись письменниками і поетами. Справжній письменник мені уявлявся зовсім іншою категорією людей, людиною особливою, позначеною чимось таким, чого не вистачає звичайній людині. Цих всіх я вважав пошукувачами того, чого в них не було, бо гадалося, що справжні письменники, такі як Тарас Шевченко а чи Михайло Коцюбинський, і народилися письменниками.

І все ж я охоче відвідував літературний гурток. Згодом зібралося кілька хлопців і в нашому педтехнікумі, охочих бачити своє слово друкованим та організувати літературний гурток. Мені, пам'ятаю, доручили редагувати стінну газету. В ній я вміщував і власні вірші та навіть уривок повісті. Це був звичайний нарисок, але для солідності я помітив, що він вирваний з великого твору. Сама повість, зрозуміла річ, не була закінченою.

Пам'ятаю, як одного разу на нашу студію той же Семен Твердий затагнув Олексу Десняка. І довго тим гордився: переказував, що міськком комсомолу примусив того взяти над нами шефство. Наскільки мені пам'ятається, був на наших заняттях того разу Десняк вперше і востаннє. Мені впало в очі, що був він людиною мовчазною і навіть сором'язливою. Слухати любив інших, а сам говорити не поспішав.

Запам'яталося мені, як на молодняківському засіданні обговорювали чиясь оповідання. Хто був його автором, не пам'ятаю, але сюжет оповідання дивом зберегла моя пам'ять. Розповідалося про бідняцького коня, оповідання, здається, так і звалось — «Кінь». Власник тієї старезної, але на диво розумної і політично зрілої тварини все смикався: то записувався в колгосп, то забирав назад заяву. Більш рішучіша і свідоміша дружина дядькова взяла верх і примусила чоловіка одвести коня на суспільну конюшню. Коневі там, у гурті, дуже сподобалося. І сіно йому смакувало, і дружба з молодими лошачками та лошичками його просто-таки омолодила. Нестійкого ж колгоспника обсіли важкі думи, перемогли, безумовно, на якийсь час відсталі тенденції, і він, крадькома від гурту, прокрався на колгоспну стайню, щоб повернути Гнідка на одноосібницьке подвір'я. Але кінь уперся, як неслухняний віл. Як не вмовляв, як не тягнув за вуздечку його господар-одноосібник, кінь і кроку не ступив у бік відсталості і старого, набридлого йому життя. Така постійність, така фанатична упертість вплинули навіть на селянина. Перестав він вагатись, твердо став на колгоспний шлях та й попросився працювати до коней.

Не ручаюсь, що точно передав я настрої оповідання, але за зміст ручуся. Оповідання викликало жваве обговорення. Всім воно дуже сподобалося своєю політичною заостреністю, своєю яскравістю, проникливістю. Були критики, які вже й геніальним готові були визнати його, а хтось сказав, що воно нагадує толстовського «Холстомера», віддавши, безумовно, перевагу «Коневі», оскільки це був не той несвідомий «Холстомер», а коняка цілком сучасна.

Мовчав один Олекса Десняк, куйовдив русоволосу кучму, хитрувато посміхався самими очима, щось думав своє, видно, далеке від обговорення твору.

— А твоя думка, Олексо? — звернувся до нього голоуючий.

— Що ж тут думати?.. Тут думати нічого... Кінь сам вирішив, як йому бути, то хай уже буде й так...

Я не міг тоді збагнути всієї глибини іронії, більш того, якогось особливого, ніжнього сарказму, хоч та ніжність і не знижувала його вбивчої сили. Я тільки відчув, що одним цим наївним погодженням Десняк убив те оповідання, викрив всю його фальш, робленість, наївність, життєву неспроможність.

Всім стало якось ніяково. Швидко обговорення було закінчено, всі полегшено зітхнули і розійшлися. Не пам'ятається мені, щоб ім'я автора «Коня» десь описля зустрічалось мені на шпальтах журналу чи газети. Може, й справді одна-єдина Олексина репліка так вчасно зупинила страдницький шлях одного з багатьох невдах на літературному поприщі?

Швидко я відірвався від бурхливого літературного життя в обласному центрі, бо поїхав на педагогічну практику та вже й зостався працювати по глухих селах. Не до літератури було — треба було і вчителювати, і освіту здобувати заочно. Забулись мені пристрасні суперечки на літературних гуртках, забувся і Олекса Десняк.

І раптом — «Десну перейшли батальйони».

З яким захопленням читав я цю чудову повість! Як жалкував, що не зійшовся тоді ближче з її автором, не повіривши в те, що з нього коли-небудь вийде справжній письменник. Прочитавши твір Десняка, я, мабуть, вперше в житті збагнув, що письменниками не народжуються, що ними звичайних людей робить саме життя і невтомна праця.

Ласкавій долі було бажано звести ще разів зо два мене з Олексою. Це вже було пізніше, десь у 1938 та 1939 роках, коли він, хоч і був визнаним письменником, але працював у чернігівській обласній газеті звичайним працівником. Я на той час завідував відділом народної освіти в Острі і потай писав п'єси і повісті та ховав їх у дерев'яну скриню.

Якось мені подзвонив секретар райкому партії. Заходь, мовляв, по твоїй лінії є діло. Прибувши до секретаря, я застав у нього Олексу Десняка.

Впізнав я його відразу. По чубові русому, по очах добрих, допитливих і доброзичливому погляду, по розмові тихій, спокійній, по статурі дещо сутулій, вже не тій худющій студентській, що в тридцятomu році, але все одно характерній, деснянській.

Олексі Десняку, виявляється, треба було зібрати матеріали про революційні події в Острі, про перебування тут щорсівців. Я займався потроху остерською історією, виступив якимось на засіданні парткому з доповіддю на цю тему, отже, секретар райкому і рекомендував мене Деснякові.

Довго говорили ми. Побували в краєзнавчому музеї, в районній бібліотеці. Згадали і про чернігівський «Молодняк» тридцятих років, назвав я йому людей, які тоді збиралися.

— Педтехнікумівці? Аякже, пам'ятаю, — м'яко посміхнувся Олекса. — Але ж повиростали, чорти, хіба тепер кого впізнаєш!

По всьому видно було, що не запам'яталась йому моя напівдитяча постать, що несміливо десь ховалась за спинами більш помітних початківців.

Особливого чогось Десняк тоді, як мені здавалось, в нас не знайшов, але дуже зацікавився діями партизанського загону на Остерщині, яким командував Марко Сергійович Василенко.

— Це той Василенко, що був у ВУЦВІКу?

— Він самий.

Олекса зітхнув. Видно, жаль йому стало дуже цікавих і живих матеріалів. Бо хлопець з села Виповзів, славний балтійський моряк Василенко вже не був тим Василенком, про якого можна було щось добре написати.

Приїздив Десняк якимось іще раз на Остерщину. Не пам'ятаю вже, з якою метою. Мене не викликали йому в допомогу, але він розшукав мене сам. Таку увагу я дуже високо оцінив, зрозумівши, що слава і письменницька вага не очерствили його душі, не відштовхнули від людей. Зустрілись ми з ним, як друзі. Зайшов він до мене додому, оглянув моє житло. Тут я йому признався, що й собі пробую сили.

— Знаю, — сказав він просто.

З подивом звів я на нього очі — звідкіля, мовляв?

Він дружньо посміхнувся:

— В літстудії не ходять люди так собі. І скажу щиро — коли воно щось є за душею, то коли-небудь воно та прорветься.

Вже не запам'яталося, про що ми говорили ще в ту нашу останню зустріч. Але назавжди запам'яталось його найвнє, як мені тоді здалося, напівдитяче запитання:

— А скажи, як у вас зветься нижня лутка у вікні?



— Підлокітник.

— Правильно. І у нас так.

І засміявся. Тихо, вуркотливо засміявся, здавалось, лише самими очима.

Скоро його послали у Львів, і я вже міг лише по «голосу», по статтях в пресі, слідкувати за шляхом свого улюбленця.

А там війна. Розвела вона нас по різних дорогах, вготувала кожному свою долю. І вже коли ми не раз слухали літературні передачі для партизанів, я пильно дослухався — чи не озветься мій Олекса Десняк?..

В 1943 році, восени, коли ми, партизани, зустрілись з Радянською Армією на Десні і вона принесла нам неймовірну радість, зустрівся я десь другого чи третього дня з одним офіцером.

— Я письменник Семен Сумний, — відрекомендувався він.

Чув я про нього. Взагалі, мабуть, не було на Україні такого письменника, твори якого друкувались у видавництвах чи періодиці, якого б не знав. Тож і Семена Сумного я зустрів як великий подарунок долі. І першим моїм питанням було:

— Десняка Олексу знаєте? Де він? Що нового написав?

— Немає Олекси Десняка.

І розповів про його трагічну долю.

В дні війни я зазнав непоправних втрат. Втратив молоду дружину — померла в евакуації. Фашисти вбили мою матір, закатовано брата. А скількох сердечних, найдорожчих бойових друзів довелося провести в могилу. На душу лягла ще одна невилгойна рана: мені здалось, що втратив ще одного брата, бо втратив незабутнього друга — Олексу Десняка.

Він уже пішов з життя, а я про нього говорив як про живого в американському університетському місті Блюмінтоні і лише через два тижні після кончини Володимира Сосюри побачив у «Радянській Україні» його портрет у траурному обрамленні.

Я не хотів вірити, що його уже немає. Ми були найближчими сусідами — мої двері проти дверей Володимира Миколайовича. Кожного дня я звик його бачити, вітатися, дивитися разом телевизор, говорити. Нелегко було повірити в те, що та випадкова зустріч біля ліфта перед моєю подорожжю до США була останньою.

Дійсність завжди певблаганно жорстока. Вона не допускає чудес, чудеса лише живуть у мріях, в бажаннях.

Володимира Сосюри немає.

Але він завжди житиме в своїй неповторній поезії, в піснях, спогадах тих, хто його знав, хто шанував і любив цю ніжну людину з серцем дитини і борця за народне щастя, який не знав у боротьбі страху. Він любив людей так само, як люди любили і люблять його. Він був простим і мудрим, ніжним і незламним у перекованнях.

Я знав його близько з 1944 року, більше ніж двадцять років, багато говорив з ним, не раз мандрували разом по Україні, і мені навіть важко спинитись на якомусь одному епізоді-спогаді. В моїй уяві вималювався на все життя образ кришталево-чистої людини, переповненої ніжності й думок, скупой на слова. Зате коли Володимир Миколайович сідав до робочого столу, тоді паперові листочки не встигали вбирати щедрий, як весняна повінь, потік думок і почуттів, що виливалися в яскравій і чистій формі сосюринського неповторного вірша.

Працював він легко, як на перший погляд, бо весь він, до останньої клітини свого ества, був витканий з поезії, вона жила в ньому, світилася — невичерпна, як животнорна, цілюща вода живе і світиться в джерелах лісової криниці.

Якось поїхали ми з Володимиром Сосурою в моє рідне село Борсуків на Чернігівщині. Я хвилювався, адже віз до земляків поета, якого там знають і люблять. Чи знайде

він з моїми односельцями спільну мову, чи зрозуміє їх, чи сподобаються йому мої рідні краї?

Володимир Сосюра дуже легко і просто сходився з людьми. Він зустрівся з моїми земляками так природно, ніби вже був тут не раз, ніби знав кожного з них. Мої односельці — і старі, й молоді — добре знали поета, тож привітали його як свого, як найріднішого.

Ночував Володимир Миколайович у дядька Панаса, старого книголюба і визнаного сільського філософа. Я збирав рибальське начиння, готував на ранок виїзд на деснянські озера. Десь о четвертій ранку зайшов до Панасової хати, щоб розбудить Володимира Сосюру. Правду кажучи, мені не хотілось так рано будити поета. Але в домі світилося. Зайшовши до хати, я побачив Володимира Сосюру, схиленого на руку в ліжку, і діда Панаса на низенькому ослінчику.

— Вже прокинулися?

— А ми ще не спали...

— Так уже ж ранок!

— Заговорились... Цікава почалася в нас тут розмова.

Про що говорив цілу ніч наш чудовий поет з колгоспником-дідом? Видно, знайшлася в них спільна тема, видно, в розповідях діда Панаса почув Володимир Сосюра щось незвичайне, без чого не міг жити; без чого була б безкрилою його поезія, без чого не було б і самого Сосюри.

Ми поїхали на рибалку. Дід Панас допоміг поетові вибрати місце на озері, вони разом закинули свої вудки. Ми шукали щастя по всьому березі озера, ловилося щось не дуже рясно, а вони сиділи на одному місці. Мабуть, клювало тут непогано...

Та згодом виявилось, що вони забули про своє рибальське начиння, схилившись над аркушами паперу, на які поет виливав зі своєї душі вірша, присвяченого колгоспному філософу дідові Панасу.

А потім Володимира Сосюру полонили комсомольці — хлопці та дівчата. Вони йому читали напам'ять його вірші, а він читав для них, потім розчулився, в очах забриліла сльоза, він знову схилився над блокнотом і почав писати. В той день кожній з дівчат, що розмовляли з ним, він написав по чудовому віршу, не забув і хлопців...

Він мав добре серце.

Володів тим чаром, який робить людину безсмертною.

Час вже зняв з серця біль втрати. Згадуємо його вже як відданого вічності, згадуємо в своїх щоденних турботах лише тоді, коли необхідно згадати. Вже понад десять років минуло з того похмурого першого дня зими, коли він пішов з життя. Але час не владний над такими людьми, як Олександр Іванович Копиленко. Улюблений письменник залишається живим у пам'яті, буде жити до того часу, поки ходитиме по землі остання людина, яка зустрічалася з ним. Вже наступним поколінням він посміхатиметься лише з портретів, запам'ятається його образ лише з меморіальних дощок.

Своєрідною, небуденною людиною був Копиленко, володів і привабливою характерною зовнішністю, і глибоко людяною лагідною вдачею, і творчістю своєю, копиленківською творчістю завоював собі почесне місце в історії української радянської літератури.

В моє життя Олександр Копиленко ввійшов у дитячі роки. Десь ще коли я вчився у семирічній школі і тількино захопився художньою літературою, тим незвичайним захопленням підлітка, коли читається все з посиленням інтересом, трапила мені до рук книжечка Копиленкових оповідань «Кара-Круча». Опісля того я вже ніколи не зустрічав оповідання письменника під цією назвою, лише один раз у житті, в далекому дитинстві читав його, але й досі пам'ятаю романтичного Андрона, бачу ту скелясту Кара-Кручу, уявляю той жахливий момент, коли Андрона кидають в ущелину, радіуюсь його порятунку і розумію почуття помсти Андронові над своїм лютим суперником і класовим ворогом.

Здається мені, що я не помилився, що в основному правильно переказав зміст Копиленкового оповідання. Це лише для того, щоб potwierдити — час не вільний над талановитим творінням. Воно входить міцно в свідомість читача і запам'ятовується на все життя.

Потім уже в роки перших п'ятирічок, в роки, коли з такою упертістю і піднесенням ми наступали на власні злидні, будували перші фабрики і заводи, розбудовували нові міста і перетворювали в соціалістичні осередки напів

села,— з'явилося одне з кращих Копиленкових творінь — «Народжується місто». Я учителював тоді в поліському селі Косачівці, загубленому серед лісів та піщаних пагорбів, був далеким від бурхливого творчого життя, про небачене будівництво соціалістичних міст лише читав у газетах. І ось на мене дихнуло новітньою атмосферою бурхливої боротьби за перебудову світу з сторінок талановитого роману. Для мене Копиленко став ще ближчим, став моїм улюбленим письменником.

«Дуже добре», «Десятикласники» — твори, що з'явилися в час, коли на порядок денний гостро постало питання всебічного духовного розвитку людини, — вони просто оволоділи думами і серцями людей мого покоління, а найпаче думами всього радянського учительства. Я в той час завідував районним відділом народної освіти, уперто шукав засобів до покращення не лише навчальної, але й виховної роботи в школі, прагнув зробити на цій ниві якнайбільше. Педагогічні роздуми Олександра Копиленка сприйнялися як власні, вистраждані в думках, в щоденній учительській роботі.

Важко переоцінити роль і значення Копиленкових творів про школу у справі становлення і розвитку радянської освіти. Без перебільшення їх треба ставити поряд з «Педагогічною поемою» Макаренка — саме вони, ці мудрі книги про школу, стали в свій час,— і на багато років,— визначальними в педагогічній діяльності радянського учительства. Це я відчув на собі, знаю по собі.

А потім війна. Розстався я із школою, іншою стала й тематика творчості Олександра Копиленка. Час від часу я чув слово улюбленого письменника по програмі радіопередач для партизанів та тих, хто опинився на тимчасово окупованій території.

І ось 1944 рік. Пленум Спілки письменників. Як зараз пам'ятаю — проходив він у актовому залі музею Леніна. Мені, гостеві пленуму, здавалося, що я перебував у невимовно прекрасному сні. Слухаю, бачу, зустрічаюсь зі своїми улюбленими письменниками. Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Микола Бажан... Андрій Головка, Петро Панч, Юрій Яновський, Юрій Смолич... Олександр Корнійчук, Ванда Василевська, Іван Кочерга... Наталя Забіла, Олесь Донченко, Оксана Іваненко... Павло Безнощадний, Петро Козлашок, Ярослав Галан...

І, безумовно, Олександр Іванович Копиленко.

Він виявився саме таким, як я його уявляв, а вірніше, яким хотів бачити. Простий, товариський, суворо-усміхнений, зосереджений. Нас лише познайомили, а через кілька хвилин мені здавалось уже, що я його знаю все життя, було з ним якось легко, просто, ну, геть тобі здавалось, що прожив з цією людиною поруч усе життя, надовго був розстався, а це несподівано зустрівся опісля довгої розлуки.

Копиленко зацікавився з першої хвилини і моєю особою. Вже на той час у пресі з'явилось кілька моїх нарисів.

— Знаю, читав, — мовив коротко.

І більш ні словом ні про мою, ні про власну творчість.

— Оце гаразд, що познайомився з справжнім партизаном. Послухайте, друже, а розкажіть мені, будь ласка, відверто і своїми словами — як воно партизанилось? Бо, знаєте, наші хлопці, партизанячи в степах поза Уралом, такого понаписували, що волосся стає дибом. Невже й справді воно було так страшно?

Був чи то травневий, чи липневий вечір. В небі миготіли звабно зорі, квіти, пробиваючись крізь руїни, пахтіли ніжно і сміливо, місто дрімало неспокійно — ще досягали Києва фашистські літаки у нічний час.

До півночі ходили ми тоді по Києву. По зруйнованому Хрещатику. Довго стояли біля пораненого фашистськими кулями Тараса Шевченка. Я розповідав про своїх бойових товаришів, про бої і походи, розповідав про трагічне і смішне, розповідав просто так, як розповідалося про звичайні буденні речі, а він уважно слухав, не перебиваючи жодним словом. І треба сказати, що вже пізніше я відкрив одну з характерних рис Копиленка — він умів слухати співбесідника, умів заохотити своєю зосереджено-задумливою мовчазністю до розмови.

Вже коли розставались десь опісля півночі, зітхнувши, Олександр Іванович сказав:

— Як би я хотів у ті дні бути серед вас...

— Ви, Олександр Івановичу, були і так з нами!

Скупо посміхнувся, з якоюсь гіркотою поскаржився:

— Ні, ні, важко бути в такий час білобілетником.

З того вечора Олександр Копиленко став для мене дуже близьким і дорогим товаришем, другом, людиною, яка не лише йде поруч, а й вирівнює, робить твердішим і мужнішим твій крок.

Він не був говіркою людиною. Любив більше слухати, ніж говорити. Але коли захоплювався, коли починалась розмова про щось йому близьке а чи то наболіле, тоді говорив натхненно, переконливо, внутрішньо хвилюючись.

Якось він зустрів мене на вулиці, якою я ходив у той час на роботу.

— Чекаю,— коротко сказав Копиленко.

Він був чимось схвилюваний, хоч і приховував своє хвилювання.

— Знаєш, прочитав я у газеті твоє оповідання... То здорово — про повішених бабусю й хлопчика.

Мені стало незручно, ждав, що досвідчений і суворий письменник рознесе зараз ті першодруки мої, а він захоплюється, хоч і немає чим.

— Слухав я твою оповідь про дітей-партизанів, то грішним ділом думав: а чи не взятись за цю тему? Тепер не візьмусь. Сам муσιш писати.

Я не повірив тому, що чую. Саме в ці дні я почав писати «Таємницю Соколиного бору». Потаї писав навіть від самого себе. Ховаючись у комірчині, біля кухні. Був упевнений, що нічого в мене не вийде, тож не хотілось осоромлюватись. А тут така розмова. Скидалось на те, що моя творча таємниця якось дійшла до нього.

— Не вийде у мене,— кажу.— Беріться ви, Олександрє Івановичу, я все розкажу, матеріали дам, познайомлю з юними героями.

— Ні, ні,— енергійно відмахнувся Копиленко.— Пиши. Пробуй. Вийде. А коли треба — допоможу, пораджу...

Вже до того я мав підтримку і від Василя Кучера, і Леонід Смілянський та Анатолій Шиян познайомилися з моїми першими писаннями, гаряче радили писати. Копиленкова порада була все ж для мене найавторитетнішою, він був старший по роках. Його я вважав ніби за батька, тож слово його багато для мене важило.

Взявся за роботу вже сміливіше, спокійніше. І робота, як кажуть, пішла. Впевненість з'явилась, уже й самому почало дещо подобатись з того, що писалось.

Вже нескоро ознайомив з деякими розділами Копиленка. Читав, а сам скрадливо позирав на письменника. Сидів зосереджений, замкнутий, без будь-якої міни на обличчі. Ніби й не чув. В моїх грудях лежав холодний камінь — не подобається Олександрові Івановичу.

— Ну що ж — добре. Правки буде маса, а все ж добре. Пиши до кінця, а там розберемось.

Нарешті в 1947 році перша частина «Темниці Соколинного бору» була написана. Мені дуже хотілося, щоб першим її прочитав Олександр Копиленко. Але не наважився дати рукопис письменникові у власному передрукові на старезній машинці без кількох букв і розділових знаків. Віддав написане Валентині Бичку, бо той обіцяв передрукувати роботу.

Згодом зустрівся з Копиленком. Олександр Іванович не то вдавано, не то серйозно обурювався:

— Забув про Копиленка. Відразу кинувся до видавців. Ну що ж — до слави всяк рветься, кожному хочеться швидше...

— Олександр Івановичу...

— Жартую, жартую, вибачай, і вітаю. Від щирого серця вітаю.

— Але ж ви не читали?

— Прочитав. Видавці люди не скритні. Вони рукописи рецензують, не ховають.

Одним із перших Копиленко тепло відгукнувся про мою першу повість на якійсь важливій нараді, заохочував до написання другої частини.

Десь з середини 1949 року я включився у активне життя Спілки. З Копиленком, як і з усіма іншими активними літераторами того часу, зустрічався майже щоденно. Олександр Іванович мені все більше подобався своєю принциповістю, активністю, відданістю справі, повагою до друзів, товариськістю, а найголовніше — любов'ю до літератури, до тих, хто її творить. Я ніколи не сумнівався в тому, що Копиленко комуніст. Та ще й з довгим стажем. І як же я здивувався, коли довідався, що мій друг безпартійний.

— Так уже й помру безпартійним більшовиком, — пожартував він сумовито.

— Чому ж не подаєте заяву, Олександр Івановичу?

— Боюся, що не приймуть. Адже героїчного я нічого не зробив, на фронті не був, не відзначився. Мені й рекомендації ніхто не дасть.

Я дістав блокнота і тут же написав йому рекомендацію в партію. Богдан Чалий також написав рекомендацію від себе.

Ніколи я не бачив ні до того, ні після таким схвилюваним і розчуленим Копиленка. Аж сльоза покотилась з очей.

— Спасибі, хлопці. От, їй-богу, я такий же комуніст в душі, як і всі. І ви не розчаруйтеся в мені.



Невдовзі Олександр Іванович Копиленко був прийнятий кандидатом до великої партії Леніна.

Ніколи не забуду того вечора. Партійні збори закінчилися пізно. Не змовляючись, ми пішли на схили Дніпра, довго блукали нічними парками Києва. Копиленко мовчав. Я розумів — він був глибоко схвильований. І щасливий. Можливо, найщасливіший, ніж будь-коли в житті.

На партійних зборах виступало багато комуністів. Кожному хотілося сказати добре слово про товариша. Його, виявляється, шанували і любили всі. Тільки не було нагоди так відверто і щиросердно сказати про те вголос. На партійних зборах сказали. Адже людину приймали до партії. В такому випадку годилося говорити все — і добре, й погане.

Про Копиленка говорилося тільки добре. Він сидів, низько схиливши голову, мені здавалося, що відчував би себе краще, коли б критикували, ніж тепер, коли всі хвалили.

Вислухавши всі виступи, він, пам'ятається, сказав коротко:

— Дорогі товариші! Я добре знаю свої недоліки, свої промахи. Досі я з ними мирився, тепер не буду. Бути комуністом — для мене велике щастя. Постараюсь виправдати ваше довір'я.

Йшов вечірнім Києвом збуджений, щасливий, ходив завжди, схиливши трохи голову, сутулячись. В той вечір він гордо ніс велику красиву голову, войовниче вишивав груди.

І думав. Думав щось своє, глибоке і нескінченне. Я теж мовчав, розуміючи, що зараз слів не треба.

Вже на прощання Олександр Іванович сказав:

— Добре прогулялися. Наговорились, подумали...

І розсміявся. Скупо, глухувато, так, як умів сміятися лише Копиленко.

— Ох і боявся ж, скажу правду. Думав — рознесуть на цурки. Адже ж і пишу не так... І не воював... Нічого не звершив такого... А вони — хвалити... Дивні люди... Ліберали...

І поспішно рушив додому. Я стояв на місці. Ждав, що повернеться, ще щось скаже. І він, справді, повернувся.

— А слухай пак, то тепер я, як кандидат, як звуся? Комуніст?

— Комуніст.

— Дуже добре. Відмінно! Здійснилась мрія мого життя.

І посміхнувся щиро, по-дитячому. І вже підбігцем, мало не вибриком подався до своєї хати. Я й собі рушив додому, але мене на якусь хвилину затримав перепелиний дзвін — на всю вулицю Леніна бив перепелиний дзвін. В нічній тиші те підпадьомкання було лунким, красивим, таким незвичним і таким приємним. Перепел у великому місті. Він уже жив багато років на балконі у Копиленка, звикнувши до неволі і до Олександра Івановича, почував себе під опікою письменника прекрасно, співав йому росяними ранками і темними ночами.

Любив Копиленко широколонну природу, любив дерева і квіти, любив звірят і птахів, умів проникнути в їхню суть, описати правдиво і цікаво.

Перепел, відпампадьомкавши, замовк, я постояв ще якусь мить і пішов далі, щасливий дружбою з відомим письменником, радіючи, що в майбутньому на мене жде не одна з ним зустріч, не одна розмова.

І справді, доля подарувала мені в майбутньому багато зустрічей з ним, розмов, суперечок і навіть незначних конфліктів. Дуже жалію, що не записував усього того, понадіявся на пам'ять. А вона зберегла лише найяскравіше, найсуттєвіше. Може, це й до кращого. Але, напевне, ні. Про таких людей, як Копиленко, треба знати не лише окремі факти, треба знати все, кожену добру думку, кожне ненароком кинуте розумне слово.

Ми з ним бували і в кіно, і в театрі, на урочистих вечорах і на товариських бенкетах, не раз сиділи за дружнім столом, вели сотні розмов на різні теми. І все ж найулюбленішою темою для нього була розмова про літературу.

Літературу він любив, як живу істоту, як найближчого друга. Вона для нього була одухотвореним поняттям, вбирав він її в себе, як живе, безконечне життя. Ніхто так не вмів радуватись кожному новому помітному літературному явищу, кожному успіхові когось з товаришів, а будь-чия невдача чи поразка сприймалася ним, як власна.

— Я йому казав... Я говорив — не поспішай. Подумай, вивір, перепиши разів зо три. Не послухав. А жаль, жаль. Міг вийти хороший, потрібний твір...

Так клопотався, журився Копиленко чистю-небудь невдачею, переживав, не знаючи, що краще: співчувати чи докоряти авторів.

Не раз бували ми з ним на полюванні. Поїхали якось разом з ним та Богданом Чалим на деснянські луки, в мої

рідні краї. Колись тут було птаства дикого — видимо-невидимо. Постарався я розписати Копиленкові приваби нашої Десни. Не знаю, чого мені більше хотілось: успішного полювання чи просто того, щоб Копиленко побачив ті луки і озера, де промайнуло моє дитинство.

Луки були, як і завжди, чудово-неповторні, озера тихі і бездонні, погода стояла чудесна, полювання йшло нормально, хіба що й псувало настрої, то це те, що за весь ранок ми не побачили жодної качки. Мені було незручно перед товаришами. Але Олександр Іванович не журився.

— Які місця! Яка розкіш! Які умови для полювання! — захоплювався він.

Сіли переснідати. Сидимо, розмовляємо. Та раптом ні з того ні з сього Богдан Чалий схопив рупницю, прицілився поспішно в небо і пальнув. І не відразу збагнув, що стріляв він у... муху.

Літала вона перед носом чи просто всілася на окуляри, а він її прийняв за птаха. Скільки й жив Копиленко — згадував про те полювання.

— Ох, які там луки! Які озера! А як Чалий пальнув у муху...

Природу він розумів, відчував і любив як ніхто. Бувало, йдемо містом, говоримо про літературу та про наші між-спілчанські справи. А уявляються мені, лісовикові, то ліси, то луки, то місця, де партизанів. Мов підслухає мої думки Копиленко.

— Ану гайда до лісу.

І ми йдемо куди-небудь під Бориспіль, чи під Бровари, або в Пущу-Водицю, зупиняємось серед найглухішого пралісу і починаємо блукати між дерев та кущів, толочити убогу лісову траву, прислухатися до пташиних голосів, приглядатися до слідів звірячих.

— Гляди, гляди, а тут кози дикі гуляють. Диво, їй-бо, диво, місто під боком, а вони жирують. Поживають, значить, і тут кози...

І він радіє тихою радістю, тією доброю людською радістю, яка зігріває не лише саму людину, а й усе навколишнє, все прекрасне, що її оточує.

Якось виник у нас з Копиленком конфлікт. Трапилось так, що мусив я його на одних із наших спілчанських зборах у доповіді критикувати. Принципова то була доповідь, і тут уже, як кажуть, не лише друзям, а й навіть самому собі спуску не повинно бути. Критикував я Копиленка за

те, що він проявляв останнім часом творчу пасивність, давненько не радував читачів новими творами.

Я критикував, а він винувато дивився в підлогу. На його товстуватій верхній губі, помітно випнутій уперед, застигла не то лукава, не то презирлива посмішка. Та посмішка давала мені підставу критикувати його не для годиться, а щиро. Бо мені хотілося, щоб такий письменник, як Копиленко, не бив байдики, не посміхався от тут на відповідальних зборах презирливо, а писав нові геніальні твори, радував і малих, і дорослих читачів.

Копиленко ніколи не уникав критики. І на цей раз він сприйняв її з радістю, пожалкував, що, справді, пише мало, сказав, що хотів би писати якнайбільше.

— Але розумієте, в чому справа: в моєму віці вже не хочеться плодити крільчат. Левеня, хоч миршавеньке, але левеня б породити на світ!

Коли поверталися зі зборів додому, Олександр Іванович мовчав. Мені здалося, що він гнівається, бо ж кому хочеться вислуховувати будь-яку критику. Я відчував себе незручно, готовий був пожалкувати за тим, що завдав прикроців такій людині.

Але Копиленко скоро заговорив спокійно, по-діловому.

— А то правильно ти сказав. Мало пишемо. Час іде, а ми відкладаємо. А стільки ж треба сказати...

І сум та жаль чулися в його голосі. А потім — на повний голос — сміх, глузливий докір:

— Але не за те критикуєте нашого брата, товариші керівники наші шановні. Не за те, що мало пишемо, треба критикувати. За те, що погано пишемо, поверхово, ковзаємось по життю, не вміємо проникнути в людську душу — ось за що критикуйте. Не пише хтось. А може, й добре, що не пише. Краще хай не пише, ніж строчить таке, що на голову не налазить. Левенят треба родити, левенят. Крільчата — вони й самі з'являються.

В той вечір він виклав свій задум, із захопленням говорив про новий твір, про «Землю велику». Це був єдиний випадок, коли Олександр Іванович так відверто і захоплено говорив про свої творчі задуми, про свою роботу. Вже пізніше я збагнув — за живе зачепила його критика, хотів якось виправдатись перед секретарем партійної організації.

Якщо говорити про характерні риси Олександра Копиленка, то їх, мені здається, можна знайти в нього чимало. Тих рис, які хоч і не одному йому притаманні, але помітно

і вигідно відрізняли його від усіх інших і разом з тим вводили його в творчий письменницький колектив, зливали в одне ціле з усіма товаришами. Та все ж найхарактернішою рисою Олександра Івановича, мені здається, була турбота за друзів. Не ота показна, що вся на виду, а органічна, непомітна. Він приходив завжди людині на допомогу в той час, коли ця допомога була конче необхідна. Він ніколи не набридав своєю увагою і турботою тоді, коли бачив, що людина може без того обійтися. Тоді він просто йшов поруч, як рівня, як товариш з товаришем.

Його турботу, його дружню руку, подану непомітно, з великим тактом, я відчував саме тоді, коли це було для мене особливо важливим.

Ледь з'явилась в журнальному варіанті перша частина «Таємниці Соколиного бору» — Копиленко сказав:

— Жду продовження. Схвалюю написане. Коли сподобається закінчення — обов'язково напишу.

І все. Без зайвих похвал. Без розносу. І захотив, і не дав разом з тим ніякого авансу, приводу для зазнайства.

На початку 1949 року в «Україні» з'явилась Копиленкова рецензія на «Таємницю Соколиного бору» під красномовною назвою «Книга про юних патріотів». Добре слово старшого товариша мало для мене вирішальне значення. Я почав дивитися на свої літературні спроби не як на другорядну справу, а задумався над тим, що літературі варто віддати все життя.

Олександр Іванович, напевне ж, знав, що твориться в моїй душі. Ніби між іншим, запитав якось:

— Що збираєшся писати? Які теми турбують молодого автора?

Питання звучало як дружній жарт, але я відразу ж відчув — Копиленко не байдужий до моєї подальшої літературної долі.

Схитрував і собі:

— Та й хто зна... Мабуть, вже так що й видихався...

Копиленко якийсь час подумав, посопів, потім розговорився.

— А то так. Більшості бувалих вистачає лише для того, щоб написати одну книжку. Розкаже про те, що з ним було, і більше не витиснеш з нього ні слова. Бачу, що ти, на щастя, до них не належиш. Коли працюватимеш, не полінуєшся, то можеш стати й письменником, чого ж... Не святі горшки ліплять.

І дививсь кудись убік, ніби роздумував сам із собою.

— Оповідань у нас мало. Дуже мало, кажу, оповідань. Чомусь не пишуть їх наші. Ще Яновський береться, Сенченко — ну, той, правда, природжений новеліст, — а більш хто? Невдячний труд — оповідання. Писати треба, як і повість а чи там який роман. Ще й важче. Бо і сюжет виноси, і фабулу, й характери — та й втисни все те в десять-двадцять сторінок. А роман що? Вигадав собі сюжет, намітив героїв та й пішов гуляти, як косар по широкому луку. Це тобі не прокрустове ложе оповідання...

Я заслухався. Літературознавчу теорію я знав, навіть викладав цей предмет в інституті. І про сюжет, і про фабулу, і про образи розповідав студентам. Розповідав, намагаючись прості і ясні речі замотувати в такі шовки наукової термінології, щоб попотів студент, розмотуючи їх та до істини добираючись. А в Копиленка, — практика, а не теоретика, — виходить все так просто, ясно, практично, бери тільки та користуйся готовими правилами і пиши, пиши...

— Спробуй попрацювати над оповіданням. Недаремно кажуть: хто вмів написати гарне оповідання, в того й повість завжди витанцюється.

Я взявся за оповідання. Писав і для дітей, і для дорослих. Захопився ними. А незабаром дитяче видавництво видало їх у збірці «Старший брат». І Копиленко незабаром у журналі «Дніпро» відгукнувся на них статтею «Книжка про піонерські будні».

Я йому щиро дякував за увагу, за допомогу, за турботу, а він тихо сміявся, відмахувався і казав:

— Все, все. Більше тебе не рецензую. Не критик я. Кажу, самому треба над прозою посидіти, нічого в чужу парафію лізти. Досить з тебе — на розтерзання критиків передаю, нехай тепер вони тебе з пісочком перетирають.

І справді — більше жодної рецензії на мої книжки. І вже далеко пізніше я збачув: яким же тонким педагогом, вихователем молодих літераторів був Олександр Іванович. Ні, він не повчав, він і не пняньчився. Він приходив на допомогу саме тоді, коли бачив, що молодому письменникові потрібна ця допомога. Коли ж упевнювався, що його вихованець може й сам якось пливати по широкому літературному морю, він відразу ж з учителя переходив у категорію колег, друзів, всією своєю поведінкою не даючи підстав для того, щоб виділятися серед інших. Яка прекрасна, яка дорогоцінна, яка яскрава риса благородства і справжньої людяності.

За роки спільної роботи я не раз мав нагоду переко-  
натись — не лише одному мені приходив на допомогу  
Копиленко. Він завжди допомагав якось так непомітно,  
делікатно, розумно молодим письменникам особливо тоді,  
коли вони були близькими йому по духу і по характеру.  
І не один з нас сьогодні згадує його добрим словом, згадує  
як першого мудрого учителя і щирого товариша.

Назавжди запам'ятались мені останні зустрічі з Олек-  
сандром Івановичем.

Все літо 1958 року ми не бачились — я був за містом,  
у своїх справах їздив і Копиленко. Побачились лише у ве-  
ресні.

Копиленко зайшов до Спілки. Вступив до кімнати, зу-  
пинився на якусь мить на дверях. Уважно придивляє-  
ться — яке враження зробила його поява?

Його справді важко було впізнати. Копиленко стояв  
перед нами і разом з тим це була зовсім інша, незнайома  
людина. Важка хвороба всього лише за кілька місяців пе-  
ретворила цього кремезного здоров'яка на кволого, висна-  
женого дідуса, що ледь тримався на ногах. Обличчя було  
бліде, неприродний, вже не земний колір, жовтаво-сизува-  
тий, надав йому незнайомого виразу. Треба було мати  
велику силу волі, щоб не скрикнути від подиву і ляку, щоб  
зовнішнім спокоєм приховати той біль і розпуку, які лягли  
на серце.

Говорили про різні речі, про літні канікули, про манд-  
ри, про літературу, про творчі справи. Жодним словом не  
натякнув Копиленко на свою хворобу, жодної скарги, жод-  
них ознак збентеження. Твердокам'яним характером воло-  
діла ця незвичайна людина. Саме в той час з'явився дру-  
ком мій «Малиновий дзвін». Копиленко радів його появі  
так, ніби сам написав книжку.

— Добре. Саме про таку річ я мріяв, а що не сам напи-  
сав — маловажно. Важливо, що вона з'явилась.

Так і розпроцався, не сказавши жодного слова про  
свою хворобу. Я відразу ж звернувся до лікарів, що обслу-  
говують письменників. Ті вже знали про важку хворобу  
Копиленка і лише розводили руками:

— Вживасмо всіх заходів... Все, що від нас залежить...  
Але розумієте...

Час ішов, вживалося всіх заходів до порятунку, Олек-  
сандр Іванович лежав якийсь час у лікарні, але йому й  
там не лежалося. І дома не сиділось. В Спілці він тепер  
не з'являвся, хіба що пізно ввечері або вночі можна було

його зустріти на вулиці Леніна — повільно прогулювався, низько схиливши голову. Світ широкий, а йому в ньому вже не було місця.

Пізньої осені я завітав до Олександра Івановича додому. Він уже не виходив з хати. Щоб не травмувати хворого, знайшов якусь причину для ділового побачення.

Олександр Іванович сидів біля робочого столу. Знесилений, але наскрізь діловий, байдужий до свого стану.

— Ага, це добре, що згадав та зайшов. Вже збирався дзвонити, запрошувати. Щось мені не ходиться, прикипів до хати, холоднеча надворі, глуха осінь, боюсь, щоб не застудитись...

І більше ні слова про хворобу. Вже в іншому витали його думки, вже інше його цікавило, те, чому він присвятив усе своє чудове життя. Література і тільки література.

— То добре, що наші товариші беруться за такі теми, розширюють тематичні горизонти. Наша література мусять виходити рішуче за межі республіки. А це ж можливо лише за умови, коли в нас будуть цікаві, талановито написані романи.

Того року в нас з'явилось чимало цікавих романів, він знав про кожний з них. Давав кожному стисло влучну характеристику.

На його робочому столі лежав розгорнутий десь на середині «Малиновий дзвін».

— Збираюсь писати рецензію, — похвалився Олександр Іванович.

Розпрощались, як звичайно. Ми кожного разу тисли похапцем один одному руки, знаючи, що скоро побачимось знову.

Не знаю, чи починав писати Олександр Іванович рецензію на мій новий роман. Якщо й починав, то не закінчив. Десь через два-три дні опісля тієї останньої зустрічі випало йому перо із рук. Випало назавжди...

Минають роки. Майже кожного дня я проходжу вулицею Леніна. І кожного разу спиняється мій зір на бронзовому образі Копиленка, що навічно вкарбований у стіну будинку номер 68. І згадується його живий, лагідний усміх, його проникливий погляд, його розумне слово. І мимоволі чується далекий перепелиний дзвін, те веселе підпадьомкання, яке супроводжувало письменника в його короткому, але такому цікавому і щедрому для людей житті.



Олександр Корнійчук ще за життя зазнав слави і визнання: його знали і як видатного письменника-драматурга, і як невтомного борця за мир та людське щастя.

У майбутньому творчість Корнійчука житиме, вона й становитиме його духовний образ для нових поколінь.

В Олександра Корнійчука було багато знайомих, чимало друзів, декому доводилось працювати з ним поруч довгі роки. Натура в нього була діяльна, відверта, він не гордував людьми, спізнавався з ними легко, віддавався щиро і громадським справам, і особистій долі своїх товаришів.

Мені пощастило, починаючи з 1949 року, працювати з ним поруч, вчитися в нього принциповості і відданості справі, якій служиш, спостерігати, як жив і працював видатний художник.

Уперше Олександра Євдокимовича я побачив ще до війни, на одній з вистав «В степах України», яку в Києві поставив театр імені Івана Франка спеціально для колгоспників. Ми тоді приїхали з Чернігівщини, дивились комедію і цвіли від щастя. Коли впала завіса і після довготривалої овації пощастило викликати на сцену автора, я був дуже здивований — думалося, що таку талановиту п'єсу написав чоловік літній. До нас широко всміхався юнак, та такий ще молодий, як місяць, та такий щирий, що відразу ставав своїм і рідним, та такий щедрий душею, що відразу повірилось — оцей напише ще не одну п'єсу, оцей ще не раз порадує і насмішить, розважить і навчить розуму.

Так і сталося. Корнійчукова драматургія дедалі більше набирала сили, міцніше входила в кожную радянську сім'ю, письменник звертався до кожної людини як друг і порадник, сам став одним із героїв нашого часу, знаменною людиною не лише нашої республіки, а й усього Союзу.

Потім почалася війна. Олександр Євдокимович від першого дня і до останнього на фронті, чуємо його і як полум'яного пропагандиста, і як великого майстра-художника. Створення в умовах війни такого шедевру як «Фронт» було не тільки творчим подвигом, а й справжнім героїзмом.

мом. Твір цей відіграв величезну роль у формуванні світогляду воїнів і полководців під час важких битв.

Війна закінчилась блискучою перемогою, і Олександр Корнійчук знову серед письменників, знову гуртує сили нашої літератури, дослухається до кожного молодого голосу, безпомилково визначаючи новий талант. У справі розвитку і зміцнення Спілки письменників України у повоєнний період Олександрові Корнійчуку, чудовому організатору, авторитетному майстрові літератури, належить велика заслуга. Працюючи на високих державних посадах, очолюючи Спілку чи входячи в її керівне ядро, Олександр Євдокимович постійно й активно дбав про правдивий напрямок і високохудожній рівень творчості письменників. Турбота про виявлення й виховання молодих кадрів літератури була однією з його благородних рис, і тому багато хто з нас, сьогоднішніх літераторів, йому щиро вдячні. Він завжди доброзичливо й сміливо підтримував молодих письменників, заохочував, кликав до творчості.

Ніколи не забуду розмови, яка відбулася біля приміщення Спілки з Олександром Корнійчуком. Тільки-но в журналі «Дніпро» з'явилась перша частина моєї повісті для дітей, я ходив, мов учаділий, було і радісно, і якось ніби соромно дивитись на світ, брав мене сумнів, чи не передчасно випустив я свій, можливо, недозрілий твір.

Письменники, які мене знали, мовчали — чи то не читали, чи не мали чого говорити. І раптом мене зупинив Олександр Корнійчук. В очах сонце, на устах широка, знаменита корнійчуківська усмішка.

— Так здорово ж, — почав своїм співучим голосом, — це ж те, чого нам не вистачало, — про війну для дітей... Правдиво і щиро пишеш. Вірю, що це тільки початок, чекаю на нові речі.

Не треба доводити, що це мене і зворушило, і окрилило.

У 1948 році, напередодні Другого з'їзду письменників України, побачила світ друга частина книги «Таємниця Соколиного бору».

Олександр Корнійчук у звітній доповіді згадав її добрим словом, не гудив і не хвалив, а лише згадав, але того було досить, щоб я міг себе відчутти здатним щось робити корисне.

Потім Олександр Євдокимович запросив на роботу до Спілки, доручив мені посаду відповідального секретаря. Десь через тиждень, приглянувшись до мене ближче, сказав:

— У Спілці я буваю рідко, все відрядження та відрядження, так що керуй сміливо, — по-партизанському. Головне — думай про людей, не кидай їх у безцільні атаки без діла, сам знаєш: люди — це найбільше наше багатство...

З того часу у мав щастя близько бачити Олександра Євдокимовича, спостерігати його діяльність, чути його слово. Розповідати про це можна довго й багато, але я зупинюся лише на двох епізодах.

У п'ятдесятих роках на Півдні України розгорнулись події, які привернули увагу всієї республіки і Союзу. Розпочалося будівництво Каховської ГЕС, був прийнятий план будівництва обводнювальних каналів у степу, насадження величезних лісосмуг. За здійснення тих планів енергійно взялися трудівники республіки, молодь. Остеронь великої справи не стояли і письменники, ми взяли шефство над каховським будівництвом — писались нариси, історія будівництва, з Москви на будову виїхав Олександр Довженко, десятки письменників Києва перебували на будовах Півдня. І недаремно — з часом з'явився знаменитий Довженків кіносценарій, а потім і кінофільм про Каховське море, Юрій Дольд-Михайлик написав роман «Степовики», в якому змальовував жахливу картину степового безводдя в минулому і накреслив привабливе майбутнє степу. З'явилося багато інших творів на актуальну тему, а головне — в літературу «постукались» десятки молодих поетів і прозаїків.

В редакції журналів, у видавництва надходили перші твори молодих письменників. Кабінет молодого автора при Спілці одержував щораз більше рукописів з південних областей республіки.

Про те доповіли Олександрю Корнійчуку. Як голова письменницької організації, він завжди уважно ставився до роботи з молодими, а тут, коли довідався про таку активізацію молоді на Півдні республіки, весь загорівся.

— Та це ж чудово, це ж прекрасно! — вигукнув він патетично, так, як завжди вигукував, коли чув щось надзвичайне, приємне і радісне. — Треба ж допомогти молодим, треба навчити їх шукати тему, а головне — високохудожньо розкрити.

На засіданні президії Спілки був накреслений великий план роботи з творчою молоддю, передбачено проведення наради молодих літераторів у Херсоні, поблизу каховської новобудови. Розпочалася активна підготовка. Була згуртована чисельна письменницька бригада, яка ранньої осені

вирушила в Херсон. Олександр Євдокимович, який збирався особисто очолити ту бригаду, несподівано виїхав за кордон. Відповідальність за проведення наради було покладено на мене.

Немає потреби детально розповідати про ту нараду, яка, безумовно, стала подією не лише для Херсона, а й для молодих літераторів Півдня, бо її учасниками було понад сто молодих, серед яких нині чимало відомих письменників. Тон нараді задала доповідь Юрія Петровича Дольда-Михайлика, який чимало віддав сил і уваги творчій молоді, був закоханий у степ, вірив у небачені перетворення на Півдні республіки.

Доповідач намалював ідилічну картину майбутнього, коли південні степи України стануть від краю і до краю квітучими, коли дніпровська вода потече в найвіддаленіші куточки, будуть приборкані «чорні бурі» та засухи, коли весь Південь перетвориться на повсюдну Асканію-Нову. А люди, перероджуючи землю, зміняться й самі, вони, мовляв, уже переродились у творчому труді, вирости духовно, позбулися своїх негативних звичок, стали всі цілком свідомими будівниками нового життя. Уже, мовляв, народжується і нова література, героєм якої стає всебічно розвинений, глибоко свідомий трудівник, з'являється на обрії новий письменник — співець золотой пори славетних трудових звершень. Одне слово, коли на той час уже було те, що згодом назвали «лакуванням дійсності», то на цій нараді того лаку було аж надто багато.

Не побачили ми у величї роботи народу по перетворенню Півдня будь-яких негативних явищ. Не виникло ніяких утруднень і в роботі молодих літераторів — всі вони виявились талановитими, здатними правдиво і глибоко відтворювати час і події, змалювати на повну силу повнокровний образ творця нового на землі.

Натхненний нарадою, переконаний у значущості содіяного, повернувся я до Києва, молоді роз'їхались по своїх містах і селах творити літературний процес далі, і ніхто з нас, а я сам у першу чергу, не здогадувався, що зробили ми не таку вже й велику справу.

Невдовзі в Спілці зібралась знову президія, головував Олександр Корнійчук, який повернувся з чергового відрядження, слухали мій звіт про херсонську нараду. Я, не шкодуючи барв, малював привабливу картину всенародної боротьби в українському степу, а головне — як саме життя переходить у художні полотна, як народжуються на сто-

рінках нарисів і оповідань, повістей і поем образи славних будівників, героїв нашої сучасності, перекопував, що великі будови так вплинули на людей, що вже немає в житті ні негативних характерів, ні негативних явищ, що ось-ось мають настати суто комуністичні стосунки між людьми. З мого виступу виходило, що всюди торжествує лиш позитивне, а негативних фактів молодий літератор вже й з свічкою вдень не знайде...

— Дурниці! — раптом почув я різкий голос Корнійчука. Спочатку я навіть не подумав, що те різке, трохи сердите зауваження стосується моїх сентенцій, був певен, що то щось інше обурило нашого голову, та коли спіймав його колючий погляд, то враз замовк, розгублений.

— Але ж, Олександрє Євдокимовичу, думки учасників наради були саме такі...

— Наговорити всього можна, а ви ж куди дивились?

У своєму виступі на президії Олександр Євдокимович мудро і правдиво говорив про життя, про літературу. І його спостереження людини, що бачила більше і далі, ніж бачили ми, людини, яка вимірювала події не на коротенький аршин мікросвіту, а охоплювала зором життя всієї планети, були надзвичайно переконливими. Ставало ясным, що не можна робити широких висновків, познайомившись лише з одним якимсь колективом, однією групою людей, хай і захопленою найбагатороднішими трудовими пориваннями. Олександр Євдокимович докоряв тоді мені за брак масштабного мислення, журих за те, що я, один з відповідальних керівників Спілки, піддався самопливу, не зрозумів дійсності. Я хилив голову, але не почувався ні ображеним, ні пригніченим. Я розумів — Корнійчук мене навчає, і навчає саме так, як треба навчати, з усією суворістю, з почуттям високої вимогливості.

Я не помилився — саме так повівся тоді Олександр Євдокимович. Вже наодинці, більш примирливо, навіть з відтінком якоїсь провини в голосі запитав:

— І ти ото повірив, що в житті вже не існує нічого негативного, що всі люди вже ангели, а в літературі залишається тільки кадити фіміам, славословити?

— Мені здалося...

— В твоєму партизанському загоні було багато людей?

— Тисячі зібрались.

— І всі завершено хороші, всі цілком позитивні герої?

Корнійчук ловив мій погляд, а очі його горіли і лукавством і торжеством.

— Ти своїх партизанів, справжніх чесних патріотів, напевно ж, виховував, комісари, політпрацівники в тебе були ж! А чому ж ми повинні закривати очі на вади в роботі, на негативні риси людей сьогодні? Для чого нам лакувати дійсність? На догоду бажаному? Життя значно складніше, життя все в боротьбі, боротися повинна і література. А ви розвели там на нараді парадність, засліпилися першими, ще ледь зримими успіхами...

Олександр Євдокимович говорив довго і цікаво. Говорив голосом самого життя, великого, складного, в якому доводиться долати багато труднощів і перешкод. Так, література передусім і головне утверджує позитивне, перспективне, але вона не закриває очі на суперечності, складні колізії, конфлікти, вона показує перемогу над застарілим, відсталим.

Олександр Корнійчук щедро і розумно навчав початківців. Та й не тільки їх.

Навчав він і тих, хто вже мав за плечима не одну книжку, вважав себе чи не класиком. Цих він навчав дуже тактовно, заходячи здалеку. Пам'ятається мені, Корнійчукові хвалився вже літній, плодовитий письменник тим, що «оце щойно відніс у видавництво роман, а до театру — п'єсу (за тим же романом), а в оперету — лібретто (зроблене за тією ж п'єсою)». Олександр Євдокимович слухав уважно, а потім задумливо сказав:

— То дуже добре, що «і п'єсу, і лібретто» — речі ці дуже потрібні. Ось тільки над романом треба було б ще працювати та й працювати. Особливо над характерами...

І тут же, спохопившись, опустил вії на сміхотливі очі, додав:

— У романі недовершеність характерів, можливо, й не дуже помітиш, але в театрі... Просто не розумію, як обійтися без характерів у театрі. По собі знаю — ночами б'єшся, не спиш, шукаєш характеру, а він не хоче даватися...

Було це десь у п'ятдесятих роках. Опублікував я в журналі першу частину свого роману «Переджнів'я». В той час ми не дуже зважали на думку критиків і сміливіше бралися за так звані виробничі — чи то колгоспні, чи робітничі — теми. Мені не давало спокою село, його проблеми, його радості, його болі і його необмежені перспективи.

Якось після чергового засідання в Спілці Олександр Євдокимович запропонував мені місце в своїй машині — ми жили на одній вулиці, майже навпроти стояли наші будинки, але додому разом ніколи не поверталися. Корнійчук із Спілки кожного разу їхав у своїх справах, в нього було їх безліч. Я спочатку не надавав тому значення: ну, їдемо собі додому, то їдемо, просто збіг обставин... І тільки згодом я зрозумів, що то навмисне Корнійчук запросив мене до свого авто для довірливої розмови.

Не доїхавши до будинку, де він жив, Олександр Євдокимович спинив водія, ми пішли вулицею, говорили про щось стороннє, буденне, і я одразу відчув себе вільно, невимушено, ніби не з Корнійчуком прогулювався, від якого я був і молодший на десяток років, і залежав по роботі, а головне відчував весь час на собі тягар його високого авторитету, — йшов собі поруч з добрим другом, з людиною, яка була близькою все життя, знайомою з самого дитинства.

Олександр Євдокимович завжди був цікавим співрозмовником, запальним, дотепним, розумним, якої б теми він не торкався, — відразу це набирало високого змісту і значущості, навіть найбуденніше, найдрібніше. Ми звернули на старе монастирське подвір'я, заглибились у парк, навіть шум моторів машин тут не було чути, тільки окремі перехожі іноді траплялися на стежках та птахи перегукувалися.

Потім Олександр Євдокимович повів мову про мій роман. Він його прочитав. Йому дуже імпронує тема — техніка на селі робить революцію, переінакшує життя, впливає на зростання людей. Близька ця тема і самому Корнійчукові. Чому? А тому, що сьогоднішній селянин — чи не найскладніший характер у нашому суспільстві. Він весь у русі, він продукує і робітника у місто, й інтелігента для міста і села. Якщо робітничий клас росте, якщо інтелігенція зростає, то колгоспне селянство розшаровується, а це процес і неминучий, і нелегкий. Тому треба глибоко знати того колгоспника, розуміти його душу і правильно відтворити в літературі...

Я слухав, мов зачарований. Такі прості речі говорив мій співрозмовник, ніби нічого особливого й не було в сказаному, а як воно звучало, яке знання глибин народно-го духу відкривалося, з якою тривогою і з яким розумінням говорив він про цілий клас нашого суспільства, про його роль у сучасності, про його долю в майбутньому.

— Література має бути такою мудрою, щоб у ній людина знайшла всю потаємну, глибинну правду життя.

Олександрові Євдокимовичу, виявляється, сподобалось, що в романі «Переджнив'я» я надав багато уваги трудовим процесам, ролі праці в житті людини, красі праці як процесу творення.

— Ми беремо трудових людей, розглядаємо їх у зростанні, у духовному і фізичному мужнінні, то хіба ж можна обійтися без показу процесів труда?! Труд — річ нелегка, та коли людина працює свідомо, для доброго діла, то скільки ж радості, скільки задоволення і щастя знаходить вона!

Олександр Євдокимович, як розумний і всезнаючий учитель, всебічно обґрунтовував думку про те, що головне в художньому творі — це людина, її діяння, її духовне багатство, її невичерпні творчі можливості. І тому невисока ціна творові, в якому детально описані трудові процеси самі по собі, а людина є лише додатком до машини, техніки. В центрі твору має стояти людина, яка працює, яка творить, людина, труд якої є органічною необхідністю, смислом життя, основою і творчого, і духовного розвитку.

— А красу праці треба показувати. Сміливо показувати, особливо вам, прозаїкам, у яких для цього широкі образотворчі можливості повісті, роману, епопеї. Краса праці має бути відтворена через красу душі людини, яка варить сталь, вирощує хліб а чи виконує будь-яку іншу, навіть найпростішу роботу. Ти роман свій тільки розпочав, ще далеко до завершення, то я дуже раджу зосередити увагу: людина в діянні, людина в труді, в красивому, визначному, і характер, і саме існування людини в труді — це головна мета художнього дослідження.

На все життя мені запам'яталася та розмова. Я розумів: видатний майстер нашої літератури закликав уникати опісовості, схиляння перед диво-технікою, учив пам'ятати, що література — це передусім людинознавство.

Скажу побіжно — другу частину роману «Переджнив'я» я закінчив десь роки через десять опісля першої, перед тим докорінно переосмисливши і переробивши вже до того опубліковану в журналі частину першу. Але не в тому тільки був практичний вплив Корнійчукових порад на мене, молодого літератора. Вплив значно глибший. І досі я, починаючи розповідь про людину праці, глибоко задумуюсь: а як живе ця людина, як працює, яке місце труда



в її існуванні і як той труд рухатиме всю ґабулу, весь сюжет мого твору.

Розповідаю це тому, що ми, тепер уже старші письменники, на яких лежить відповідальність за майбутнє тих, хто невдовзі візьме на свої плечі творення нашої славної літератури, покликані дбайливо виховувати молодих, передавати їм свій досвід, озброювати їх скарбами класиків радянської літератури.

*1975 р.*

## НАШ ВУЙКО

Невблаганний час забирає не лише людей, але й поступово розмиває у пам'яті живих їхні риси обличчя, обезбарвлює їхній характер, витравлює найхарактерніші нотки з їхнього голосу. Видно такий уже закон буття.

Але все ж цей досить жорстокий закон не стосується людей особливо яскравого характеру, людей мудрих і людей працьовитих, всіх тих, хто зоставляє опісля свого земного існування на землі помітний і яскравий слід.

Петро Степанович Козланюк належить до тих, хто не піддається повному небуттю. Його слово, його думка і його образ живуть у народі.

Диво нашого часу — фотографія — забезпечує повічне зображення не лише людини, а й усієї навколишньої природи, яка оточує людину. Кінематограф зберігає портрет людини в русі. Живу сутність людини, характеру її і її духовного світу не передають, на жаль, ці могутні засоби збереження історії для майбутніх поколінь. Духовна сутність кожної людини настільки всеоб'ємна, що її можливо відновить лише при допомозі того, що людина зоставила світу, і по тому, що запам'яталося людям про неї.

Петро Козланюк, хоч уже й давненько пішов з життя, але в пам'яті кожного, хто хоч раз в житті мав нагоду з ним спілкуватися, зостається й досі живим і неповторним. Так само, як живою і неповторною є його чудова творчість, творчість радянського письменника, нашого сучасника, який так прекрасно продовжив традиції Франка і Мартовича, разом з тим прооравши глибоку власну борозну в радянському красному письменстві.

Він народився на зорі нашого століття, в бідацькій родині на поневоленому Прикарпатті. Він пройшов звичну життєву стежку бідака, і те бідацтво майстерно викарбувало на його простому селянському обличчі всі свої позначки, він навіть в силу своєї працелюбності і настирливості, ставши інтелігентом, зостався і зовні, і по суті селянином, «вуйком», дядьком по-гуцульському, людиною виключної доброти і завидної мужності.

Так, ми всі звали його любовно Вуйком. Хоч слово це й поширене, кожного в Прикарпатті, хто має рід великий,

називають так племінники і племінниці, але коли це слово вимовлялося в письменницькому гурті — всі знали: йдеться про Петра Козланюка.

Він справді був безмежно добрим і турботливим, як справжній турботливий вуйко за свій рід, за всю письменницьку громаду, за всенародну справу. Мені доводилось стрічатись з Петром Степановичем часто і в Києві, і в Львові, і в Москві на різних зборах, з'їздах, засіданнях і, безумовно, у більш вузькому гурті людей, наодинці. І кожна зустріч була радістю, святом. Він належав до тих людей, стрічі з якими ти радуєшся, опісля дружньої бесіди з якими стаєш мудрішим і кращим.

Запам'ятався мені Козланюк у пору свого найвищого творчого і духовного розвою, коли ще ні хвороби, ні немочі не гнітили його, коли вже були написані ті твори, що принесли йому визнання читачів в усіх республіках. Пам'ятаю його в час IV з'їзду Спілки письменників України в 1959 році. Сявав він тоді у повній фізичній і духовній красі. Засмагле обличчя, помережене густими зморшками, по одній, по дві набутими і в цісарських тюрмах та казематах пілсудчиків, і в дні боротьби проти фашизму, від важких втрат, чинених бандерівсько-фашистським охвістям, обличчя робочої людини прикрашалось мудрими очима мислителя і мудреця, якому були знайомі і горе, і радість земні, сум і сміх іскристий, що ніколи не погасав на дні його карих лагідних очей.

Він тоді очолював Львівську письменницьку організацію і разом ще з 12-ма письменниками Львова входив у делегацію від Львівщини. І з якою ж гордістю і повагою говорив він про своїх товаришів, видатних діячів нашої літератури, сучасників великого Франка — Михайла Яцкова і Дениса Лук'яновича, про письменників і поетів Ірину Вільде, Володимира Гжицького, Андрія Волощака, Антона Шмигельського. А поряд з ними він ставив тоді молодих — Юрія Мельничука, Дмитра Павличка, Ростислава Братуня та багатьох інших. Радіючи за їхні успіхи, він не забував і про їхні прорахунки та навіть помилки, він про це говорив відверто і щиро. Він завжди дбав про ідеологічну чистоту літератури, про повноцінну вагомість слова, і недаремно його слова, сказані тоді на з'їзді, актуальні і повнозначні сьогодні. «Я, товариші, хочу нагадати вам, що літературна справа — це такий же фронт боротьби за комунізм, і фронт відповідальний ідеологічний. Прорив на цьому фронті, як правило, веде до проривів на

інших фронтах, бо працівники ідеології завжди ідуть попереду, вони першими стикаються з ворожими вилазками, приймають на себе їх перші удари».

Він знав ціну цим словам, він знав, для чого їх виголошував, він, що пережив довгі роки класової боротьби, без вихідних і безперервно, перебуваючи на найпередовій лінії боїв, мав право на повний голос висловити їх перед учасниками з'їзду, а відтак і перед усім суспільством.

Козланюк знав також, що творення літератури соціалістичного реалізму, творення безцінних скарбів справжньої зброї глибокоідейного і високохудожнього гарту справа не одного покоління літераторів, що це справа всієї письменницької організації на всіх етапах її існування. І саме тому він почав промову свою на з'їзді з прикладу: після Вітчизняної війни у Львівській організації налічувалось 12 членів Спілки, а в день IV з'їзду їх було 40. «Наша земля велика, велика і наша українська радянська культура, і тому я не згоден з тими товаришами, які вважають, що письменників в нашій Спілці вже, мовляв, багато, отож треба обмежувати прийом до Спілки». І, мабуть, той факт, що від IV до VI з'їзду наша Спілка подвоїлась — не мала заслуга і Петра Козланюка.

Запам'яталось мені ще одне. В частих особистих розмовах по цьому питанню, тобто по питанню прийому того чи іншого літератора до Спілки, Петро Степанович ніколи не стояв на позиції — давай до прийому всіх, аби більше. Він завжди був категорично проти прийому літераторів незрілих, чи то безбарвних, чи то епігонствующих. Не любив він безхребетних та дволиків, бо добре пам'ятав їх ще з часів підпільної революційної боротьби пролетарів Західної України з класовим і національним гнітом в умовах іноземного гноблення.

«Нам треба такі бійці, якими були Олександр Гаврилюк і Степан Тудор, як Ярослав Гала», — не раз, бувало, повторював Козланюк. Він завжди гордився тим, що був з ними тісно зв'язаним, належав до цієї славної плеяди. І ми його по праву ставимо у ряд з цими незабутніми, славними борцями за перемогу правди над злом, за перемогу справи революції народної, цими творцями художніх цінностей, які назавжди ввійшли в скарбницю нашої культури.

Він був яскравим і неповторним як людина, простим і товариським, але разом з тим принциповим і непідкупним. Він дружив з людиною доти, поки бачив у ній однодумця

і спілняка в боротьбі за партійну справу. З людьми, які не поділяли його поглядів, він розходився рішуче і без жалю.

Був він людиною багатогранного таланту, художником і громадсько-політичним діячем. При чому Петро Степанович ніколи не скаржився, що робота в Спілці, на посту голови облвиконкому, різні громадські обов'язки заважають йому творити як письменникові.

«Перш ніж написати добру книгу — треба її створити власними руками. Той, хто стоїть осторонь народного діла, споглядає його збоку, той ніколи нічого вартого уваги не напише».

Ця його думка запам'яталась мені, бо висловив Петро Степанович її десь невдовзі опісля обрання його головою облвиконкому. Ми тоді пожартували, що, мовляв, забуде Козланюк тепер дорогу до Спілки, перестане зовсім писати, потоне в бюрократичних паперах. Аж розсердився був тоді Козланюк: «Та де краще революцію вивчати, коли не на барикадах?»

І тільки вже в більш інтимній розмові Петро Степанович, прискаючи з очей глибоким сумом впереміж з іскри-стим сміхом, глибокодумно проказав:

— Коли б тільки здоров'я та вистачило життя, щоб про все написати...

Справді, життя йому випало недовге, здоров'я його та сили фізичні розсіялись по барикадах та в'язницях, невтомних трудах та клопотах — рано пішов від нас неповторний і незабутній наш Вуйко. І хто зна, скільки образів рівноцінних Юркові поніс він з собою. Але й те, що він написав, те, що зробив за своє життя, залишило майбутнім поколінням, його безчисленним племінникам і племінницям такий яскравий приклад для наслідування і продовження, що люди ще дуже довго залишатимуться до нього вдячними і згадуватимуть його ім'я з синівською шанобою.

## ЖИТИМЕ СЕРЕД ЛЮДЕЙ

Важко повірити, що він уже в минулому. Настільки був колоритною і цікавою людиною, що ті, хто його добре знав, ніколи не примиряться з думкою про те, що ця людина пішла з життя.

Я знав його дуже близько протягом багатьох років. І переповісти всі зустрічі, всі розмови просто неможливо. Багато що забулося, багато було в нашому житті буденного.

Але як схопити, як передати те головне, що було суттю цієї людини, що склало його єдиний і неповторний характер?

Як письменника я знав Василя Кучера ще до війни. Читав його нариси, оповідання, але найбільше він мені запам'ятовувався як автор кіносценарію фільму «Вітер зі Сходу». Особисто познайомився вже в Києві, десь у 1945 чи 1946 році.

А було це так.

Працював я тоді в Київському педагогічному інституті імені Горького, викладав українську літературу. У вільний час писав «Таємницю Соколиного бору». Правда, не вірилось, що надрукую написане, працював лише тому, що не міг не працювати. То були нелегкі часи в моєму житті.

Пам'ятаю, як одного вечора, — а то була ще рання осінь, — повертав я з роботи додому. Зупинився біля кіоска, щоб купити цигарок. Переді мною стояв молодий чоловік у новенькому костюмі, з-під розцібнутого ворота сорочки виглядала морська тільпяшка. Ми зустрілись з ним очима.

Ця людина відразу впадала в око. Може, трохи нижчий середнього росту, окоренкуватий, тлиовий морячок, складений ладно і доладно, як говориться в народі. Красиве обличчя, орлиний ніс і великі карі очі, лагідний вираз, — все це відразу приваблювало, настроювало на бажання познайомитися, поговорити.

— Еге ж ти Збанацький? — раптом запитав він.

— Так.

— Василь Кучер.

Потиском рук, очима ми висловлювали вдовolenня і радість від несподіваної зустрічі, хоч трохи і незвичайним було наше знайомство.

— Слухай! — відразу ж заговорив Василь таким тоном, ніби ми з ним були все життя знайомі.— А в мене про тебе сьогодні була одна розмова. З товаришем...— І він назвав ім'я досить відповідального партійного працівника.— Він про тебе дуже добре відгукувався і говорив, що наказав видати твої оповідання.

Я не знав, що й думати. Справді, в одному з видавництв планувалася моя книжка оповідань та нарисів під назвою «Месники», про те навіть «Літературка» повідомляла. Потім трапилось так, що книжка з плану вилетіла, і тепер надії на те, що вона видаватиметься, в мене не було. Боротися за її видання я не збирався, бо хоч тільки був початківцем у літературі, але вважав, що набридати своєю справою нікому не варто. І я не ждав, що хтось там буде цікавитися моєю літературною працею та ще й сприяти у виданні моїх перших управ.

Але не повірити у сказане я теж не мав підстави. Звідкіля стороння людина, яка ніколи до цієї зустрічі не бачилась зі мною, нічого не відала про мої справи, могла так впевнено, а головне, вірогідно про це говорити? Сказав, що не тішуся надією бачити ту книжку друкованою, впевнений, що нічого з того не вийде.

— Вийде! — сказав Кучер.— Головне — не втрачати надії.

Ми з ним в той вечір заговорилися. Блукали вулицями Києва, розмовляли десь годин до двох ночі. Нам було про що поговорити.

В руках у Василя був якийсь пакунок. Видно, книжки ніс додому. Згадав він про те лише тоді, коли почали прощатися. Розпечатав пакунок, взяв одну книжку:

— То подарую тобі своїх «Чорноморців».

З того часу ми стали з ним добрими друзями.

Вже нескоро я взяв правду про ту розмову, яка відбулася ніби між Василем і кимось там про «Месників». Василь Кучер чув щось про мою першу книгу, безумовно, чув якусь невтішну для мене розмову, але передав її в зворотній інтерпретації. Він не належав до тих людей, що полюбляють приносити людям неприємні вісті. Він належав до тих, мені здається, небагатьох, хто, навпаки, шукає і завжди знаходить навіть для сторонньої людини добре слово, а коли треба, то й товариську підтримку.

Треба сказати, що той доброзичливий обман відіграв у моєму житті величезну, а можливо, й вирішальну роль. Мене тоді дуже схвилювали ті слова, я відчув, що в мене є не лише недоброзичливці, а й добрі друзі. Уперто, на всю силу, яку тільки міг мобілізувати в собі, я взявся за роботу. Був переконаний, що мої перші оповідання ще не є літературою, зрозумів, що мушу виступити з великим художнім твором.

Згодом з'явилась «Таємниця Соколиного бору». І одним з перших мене привітав Василь Кучер.

— Слухай, старий, прочитав оце твою повість, так, їй-бо ж, — здорово! Хто там тобі що не казатиме, може, й із-за вугла який критик наверне, так ти ж не тушуйся. Наше, брат, таке діло письменницьке, — на кожного не вгодиш.

Наші взаємовідносини з ним склалися якнайкраще. Але бачитись доводилось порівняно рідко. Важко було здибати Василя у Києві. Десь в 1949 року я швидко активізувався в літературних колах — то завідував відділом прози у «Вітчизні», то у журналі «Дніпро», а згодом був призначений відповідальним секретарем Спілки письменників. У Спілці бував тепер щоденно, бачився з десятками людей. Але Василь Кучер у Спілці бував рідко, навіть на зборах і то з'являвся не завжди. Належав до тих письменників, які віддають повну перевагу саме письменницькій, а не засідательській діяльності. В той час, як інші чубилися на численних засіданнях та зборах, він хилився над новим рукописом або жив серед своїх героїв. Я не знаю іншого такого письменника, який би стільки часу і уваги віддавав справі збору матеріалів для своїх творів. Не пам'ятаю і такого, щоб він вимагав творчого відрядження. В творчому відрядженні він перебував постійно.

Кучер жив у повному розумінні слова своїми героями і серед своїх героїв. Коли, бувало, не запиташ: «Де Кучер?» — відповідь одна: в якійсь далекій області, в якомусь місті, у моряків, у колгоспників, серед робітників... Навіть у ті часи, коли він перебував у Києві, його важко було застати вдома: то, кажуть, у арсенальців, то на Дарницькому шовковому комбінаті, то в бібліотечі, то в архіві.

В своїй творчій роботі він надавав, особливо в післявоєнний час, перевагу нарисові. Чому саме — в той час я не лише не здогадувався, навіть не ставив перед собою цього питання. Пише людина нариси, й добре. Можливо, так легше заробити на хліб насущний, а може, просто виконує замовлення редакцій.



Уже значно пізніше, коли ми з ним стали людьми більш зрілими та урівноваженими, коли наші розмови стосувались головним чином творчих справ, Василь Степанович похвалився:

— Нарисам я віддавав перевагу тому, що то було найживісіньке життя. Весь вільний час вертився серед людей, живеш їхнім життям, болієш їхніми болями, радієш їхніми радощами. Занотовував усе те, що бачив, собі на пам'ять, збирав матеріали для роману, а попередньо писав париси, прицінювався до майбутніх героїв, підіймав проблеми, які мене найбільше тривожили.

Тепер, переглядаючи творчий доробок письменника, я бачу: так, саме таким був письменницький метод Василя Кучера, метод цікавий і, як мені здається, повчальний і гідний для наслідування.

На зборах Василь Кучер виступав рідко. Зате був, як мені думається, дуже активним слухачем. По очах і тій увазі, з якою він слухав, було видно: жив тим, про що говорилось на зборах. І реагував жваво та активно на гострі розмови. Точиться про щось суперечка,— а часто бувало, що ті суперечки були пустопорожніми, пустодзвонними, бо є такі майстри заварити на чистій воді густу юшку,— розгораються пристрасті, мало не до сварки діло, а Василь Кучер кине лише одну репліку, всі засміються, потім подумають, зважать, і... збори підуть по іншому руслу, всім стане ясно, що суперечка була несерйозною.

Зате любив Василь Степанович поговорити на літературних вечорах, при зустрічах з своїми читачами. Мені не раз доводилось слухати ті розмови, бесіди письменника з людьми різних професій, різного віку, і я просто дивувався, як то вмів Василь Кучер відразу ж познайомитись з незнайомою людиною чи то в поїзді, чи в літаку, чи десь на зупинці і за кілька хвилин зав'язати дружнє знайомство, яке інколи закінчувалось жвавою перепискою або й дружбою на багато років. В нього було дуже багато знайомих і друзів. З кожної поїздки він привозив записні блокноти, заповнені густими рядочками, а в душі привозив дружні почуття до десятків різних людей, бурхливу схвилюваність тим, що бачив у людському житті.

Особливо якоюсь світлою і незвичайною любов'ю любив він моряків, наших славних чорноморців. Чорноморський флот був його школою, його коліскою, його життям, його радістю, його гордістю, його силою.

Бувало, чуєш по телефоні:

— Так слухай, старий, а в мене зараз хлопці сидять з Севастополя, ти їх не знаєш, але такі, брат, хлопці, орли, у війну воювали і літературу назубок знають. Вони й тебе читали, заходь, познайомлю...

Здогадуюсь, що мене «вони» не читали, що це вже Василь Степанович їм прочитав лекцію та «захопив» мою творчістю. Але знаю, що хлопці там у нього гостюють справді чудові, цікаві, бо з нецікавими людьми він ніколи не дружив і не водився. Треба сказати, що нецікавих людей він упізнавав відразу, так само як із сотень умів вибрати саме ту цікаву людину, яка потім ставала його другом. На Чорному морі він почував себе як вдома. Не пам'ятаю такого, щоб він коли-небудь їздив до моря на відпочинок. Але в Одесі, Севастополі та й інших містах Кримського побережжя він бував по кілька разів на рік. Як гість своїх друзів, як дослідник, що шукає нового, що відкриває нове.

Дуже мені запам'яталося наше перебування в севастопольців в ті дні, коли відзначалося 100-ліття оборони Криму.

Спілка письменників України посилала тоді до Севастополя на тривалий час чималу групу письменників. Були тоді, пам'ятаю, з нами Микола Нагнибіда, Іван Нехода, Іван Рядченко та інші товариші. В Алуці тоді жив Сергєєв-Ценський, то й він приєднався теж до нашого гурту.

В Севастополь потрапив уперше. Василь Кучер всю дорогу розповідав про це славне, зверхгероїчне місто, про чудових севастопольців, трудівників і героїв.

— Ось побачиш, які вони, відчуєш, як люблять і знають літературу, як шанують письменників.

І справді, коли ранком ми гуртом крокували вулицями міста, на нас перехожі звернули посилену увагу. За нами відразу потяглася ціла процесія, зустрічні про щось запитували тих, хто супроводжував письменників, і приєднувались до нашого гурту.

Протягом десяти днів ми стрічалися з моряками на катерах і кораблях, таборах, у військових училищах, зустрічалися з робітниками міста, інтелігенцією і школярами, з виноробами — і всюди мали уважних слухачів і доброзичливих критиків. Всі ці дні Василь Кучер був на сьомому небі. Де б ми не з'являлись — в Кучера знаходились знайомі і друзі, він уже тут бував, і, можливо, не раз. Привітавшись із знайомим, він одразу ж закидав його питаннями, цікавився, як йому живеться, як живуть їхні

спільні знайомі. Починалась весела, невимушена розмова, якій не можна було не позаздрити. В той час на флоті було багато офіцерів, учасників Великої Вітчизняної війни,— більшість із них були знайомі Василю Кучеру. Знав його командуючий флотом, знав член Військової ради, всі працівники Політуправління флоту. А коли напередодні святкування 100-річчя Кримської епопеї в Севастополь прибув адмірал Октябрський, він теж привітав Василя Кучера як давньознайомого і доброго друга.

— Пишемо? — посміхався адмірал.

— Ми-то пишемо, але чому адмірала пасують, хворобам всіляким піддаються?

Октябрський спохмурнів. Виглядів він погано, був жовтий, як віск, худючий. Не таким був Октябрський, яким його знали в дні війни.

— Нічого, ми ще поборемось, ще повоюємо...

Адмірал Октябрський справді боровся, воював проти важкої хвороби, прожив велике і прекрасне життя.

А тоді, тяжко хворий, він махнув рукою на свої хвороби та й заговорив про оборону Севастополя в роки Вітчизняної війни.

— А пам'ятаєте, товаришу адмірале, як ви мене на катер тоді, коли евакуювались, веліли посадити?

— Дрібниці,— прикрив стомленими повіками очі Октябрський,— таке хіба запам'ятається. Он недавно листа від одного лікаря флотського отримав, понад місяць голодний в морі плавав, поки турецьке судно підбрало. Історія в людини...

— А хто це такий?

— Павло Ярьсько.

— Ярьсько! — підскаочив на місці Кучер.— Так я ж його добре знаю. Ще б мені не знати Павла...

Василь Степанович відразу взявся за ручку, розгорнув записну книжку, йому конче була потрібна Ярьськова адреса.

Ми з ним жили в одній готельній кімнаті. Запам'яталося, що опісля тієї розмови з Октябрським, про що б не говорив Кучер, а на того лікаря Ярьська звертав обов'язково.

— Треба негайно розшукати. Цінна людина отой Павло.

І вже де б ми не були: чи в моряків, чи в офіцерів — розпитував, чи немає таких, хто знав мандрівника-лікаря. А робітникам, колгоспникам у своїх виступах почав усе сміливіше, все детальніше вповідати одіссею севастополь-

ського лікаря Яреська. І з кожною новою розповіддю все яскравішим і рельєфнішим ставав образ лікаря-моряка.

Вмів Кучер своїми виступами зацікавити слухачів. Розповідав про речі близькі, знайомі, цікаві. Коли гостювали у моряків на будь-якому бойовому кораблі, Василь Кучер неодмінно пригадував якусь історію, зв'язану з бойовим шляхом того корабля, або розповідав про когось із героїв-моряків, що служили на тому судні. Він знав біографії не лише визначних командирів та воїнів-героїв севастопольців, він знав бойовий шлях усіх кораблів Чорноморського флоту.

Зустрічалися і з тими, хто кримську землю перетворив на величезний сад. Балаклавська долина в дні війни 1854—1855 років була долиною смерті. Випаленою, мертвою долиною була вона і в роки війни Вітчизняної. Казали люди — тут неможливо було копнути, на кожному кроці валялися уламки снарядів, гільзи від патронів, переплутані клубки іржавого дроту, залишки зірваних дзотів та дотів. Вся земля була перерита солдатськими окопами, ровами, ходами сполучення. Здавалося, що тут ніколи вже не зазеленіє травичка, не буде на чому зупинитися людському окові. Севастопольці оживили балаклавську долину. Засипали рови і окопи, вибрали залишки металу, скопали землю, засадили деревами. Вся широка долина, полита людською кров'ю, зазеленіла і тепер радус зір рівними рядами виноградників, що дружно пнуться на біле пакілля, вироблене із цементу та дроту.

Ми зустрічалися тут з колгоспниками-виноградарями. Згадували минулі війни. Розповіді колгоспників, виступи наших товаришів, їхні вірші воскрешали сумні сторінки минулого. Василь Кучер теж виступав із спогадами. Розповідав про свою зустріч на цьому полі в дні війни з двома моряками, веселими хлопцями, для яких війна була не таким уже й страшним та сумним ділом. Вони сиділи собі в просторій напівзруйнованій землянці та безтурботно попивали вино з кашістри. «До гурту, до гурту, товаришу військовий кореспондент», — запрошували вони Кучера, якого всі знали тут, у Севастопольській обороні.

— Що ж ви робите, хлопці? — подивувався письменник. — Хіба ж можна пити це вино? А може, воно отруєне?

Фашисти не раз ніби навмисно залишали отруєне вино, спирт, але на цей гачок рідко хто ловився.

Морячки на те розсміялися. Вони не жовтороті горобці, щоб впійматися на полові.

— Полоненого фріца ведемо, — пояснили. — На ньому й випробували. П'є, зараза, і ще просить.

Я уважно слухав Василя. Вже опісля запитав: чи вигадав ту історію?

Кучер і не заперечив і не ствердив моєї догадки.

— Хіба ж можна тут нісенітниця розновідати. Навколо торжествує життя, століття перемоги Кримської війни відзначаємо, балаклавську долину на лялечку перетворили, а скиглимо, ніби нас побили, як хлопчаків. Захотілося розсмішити людей.

І знову заговорив про Павла Яреська.

Мені здається, що саме тоді і зародилась у нього ідея написати книгу про нечуваний подвиг лікаря-моряка Павла Яреська, розкрити весь героїзм і будні севастопольців. На жаль, взятись за цю роботу письменник зразу не зміг. Повернувшись із свята Кримської оборони, Василь Кучер важко захворів, інфаркт тоді ледь не звів його в могилу.

Навіть в час хвороби проявився його особливий характер. Мабуть, саме витримка, віра в свою невразимість і вдержали його тоді на світі.

— Як самопочуття? — було, запитуєш.

— На фронті хіба ще так бувало? Хіба так ранили і контузили. Виживали ж якось... Викарабкаюсь. Роботи он багато, задумів багато...

І починав розповідь про свої задуми. Навіть в час тяжкої хвороби не розставався з своїми героями, з своїми темами. Можливо, саме вони й поставили його на ноги.

Я знаю, як працював письменник. Мене завжди дивувала і вражала його невтомність, закоханість у те, що робив. Його задумам не було кінця, а матеріалів мав стільки, що їх неможливо було вичерпати.

Кілька разів ми з ним разом працювали у Ірпінському будинку творчості. Жили в сусідніх кімнатах.

Василь Степанович прокидався раніше від усіх в цьому будинку. Десь в годин п'ять-шість ранку, коли ще все огорнене непроглядною темрявою, — ми працювали тут в зимовий час, — чуєш, вже товчється по кімнаті, вже брязкає чайником, каву варить. Любив він і вмів варити чорну каву. Приготує напій, в стінку стукає.

— Чи прокинувся, старий, кава парує, така, брат, запашна, така красива вийшла, що хоч не пий, а дивись на неї.

Швиденько пили каву, і Василь відразу ж сідав за роботу. Поки сніданок, в нього вже кілька сторінок, списаних

акуратненько, рівним, красивим і розбірливим почерком, лежать на столі.

— Так ти знаєш, старий, якого коника викинула оце ранком моя Катерина?

Запитував так, ніби та Катерина, ще не відома читачам героїня з його нового роману, була щонайменше коли не ріднею мені, то вже напевне доброю знайомою, сусідкою, кожний крок якої я мусив знати, від якої міг ждати будь-якого коника. І відразу ж починав розповідати якусь захоплюючу і незвичайну історію, що приключилась із його героями.

Не доказавши, заявляв, що його Катерина здатна ще й не на те, замовкав, поспішно відходив убік, якийсь час крокував самотньо, думав, дивився пильно собі під ноги, а тоді поспішав до кімнати і вже не показувався до самого обіду.

На обід виходив задоволений, веселий. Жартував, заводив мову про будь-що, але не згадував своєї Катерини, навіть питає на цю тему недовчував. Було зрозуміло, що він вичерпався на сьогодні, що йому необхідний відпочинок, новий заряд енергії до завтрашньої виснажливої і натхненної роботи.

Пообідавши, він ішов у виселок, безцільно блукав тихими вулицями Ірпеня, заходив у крамниці, розглядав товари на вітринах, перекидався словом з продавцями, часто бувало, що й з покупцями знайомився, любив послухати людей, любив і сам підкинути щось веселе, жартівливе.

І так щоденно. І непомітно складався листочок до листочка, виростала гора списаного паперу, доробки й переробки, аж поки на стіл редактора не лягав новий роман Василя Кучера. За порівняно недовгий час їх лягло чимало — свідчення певтомної роботи, наслідок творчого натхнення письменника, що знав багато, чув багато, а бачив ще більше.

Та чи не найяскравіше розкривався характер письменника в ті дні, коли він перебував поза межами України. Мені не раз довелося бувати з ним у мандрях, але найбільше запам'яталися три подорожі: до Литви, Латвії і Чувашії.

В 1961 році проходила Декада української літератури і мистецтва у Литовській Радянській Соціалістичній Республіці. Декада вилилась у яскраве і прекрасне свято братніх народів Литви і України. То був Шевченківський рік,

рік особливий для нашого народу. Образ великого Кобзаря витав над землею, жив у свідомості кожного з нас. Не хотілося вірити, що Тарас Григорович вже сто років як пішов з життя. Тим більше, що кожне слово його живе, живе та земля, по якій ступали його невтомні ноги. Литва розкрила перед нами нову живу сторінку великого Кобзарєвого життя. Ми подовгу блукали в кімнатах будинку, де жив козачок Шевченко, слугуючи своєму панові Енгельгардту. Ще довше хотілося бути в стінах теперішнього Вільнюського університету, де в давні часи була малярська школа, в якій Тарас уперш познайомився з малярською премудрістю. Звідсіля Шевченко часто ходив на міську площу, посеред якої стоїть диво мистецтва — стрімкий, немов вилитий з сталактиту, собор.

Я не лише любувався містом, не лише спостерігав за життям литовського народу. Приглядався й прислухався до Василя Кучера, який жив зі мною в одній кімнаті. Василь Степанович зблизька розкривався не відомими раніше гранями свого характеру. Мовчазний, зосереджений і навіть суворий, він про щось подовгу думав, а то враз починав палко доводити. В кожну вільну хвилину зникав з готелю, повертався не скоро, ще більш задуманий і внутрішньо збуджений.

Лише згодом, якимось вночі, коли нам обом не спалось, думалось, Василь розкрився:

— Блукаю оце по Вільнюсу, по площі оцій, біля університету, оглядаю будинки, каміння під ногами і нікого не помічаю. Він один перед очима. Кріпацький хлопчик у лакейській лівреї. Пан його в рабську ліврею запахав, а його дума, його душа летіли до волі, до краси, до мистецтва. Дивлюся на собор і не своїми очима його бачу. Хочеться побачити його Тарасовими очима. Хочеться збагнути: як він в свої юначі очі вбирав життя, бачив навколишнє...

— Писати хочеш? — питаю.

— Тож як не хотіти, — зітхнув Василь Кучер. — Про таке ще й як хотілося б написати. Опісля Устима Кармелюка мене не раз уже до історії тягнуло. Але чи вистачить життя, щоб хоч трошки виписатись, віддати людям те, що гріх тримать у серці.

В один із днів на старовинній площі Вільнюса біля університету зібралися тисячі литовців. Урочисто відкривали меморіальну дошку на будинку, де пролетіло пемало днів Кобзарєвого життя. В усіх було врочисто на серці, радість

була велика. Виступали промовці, говорилося багато мудрих і сердечних слів про Шевченка, про дружбу. Збоку стояв Василь Кучер, жадібно пив кожне слово, поривно занотовував у блокнотик, з яким він не розлучався ніколи.

Вечором Василь Степанович сказав:

— А знаєш, написати щось про Тараса у Вільнюсі не так буде легко. Адже не голі стіни собору його оточували, не саме каміння зустрічалось на дорозі. Його оточували з усіх боків люди, литовці оточували. Які вони були, як жили, що думали, як впливали на Шевченка? Недаремно ж він опісля згадав у поемі про ту єврейську дівчину, що кинулась у бурхливі води річки Неріс? Бачив, які люди зібрались сьогодні на мітинг? Це ж нащадки тих, хто оточував його тоді...

Було ясно: письменницька думка уже працювала, уже він думав над темою, уже проникав у епоху, вже трудився. І справді, з того дня Василь Кучер з якоюсь жадобою линув до литовців. Прислухався до кожного слова, заводив знайомства з людьми різних професій, з усіма, хто зустрічався йому на шляху.

Ми мандрували по Латвії. Їхали в одній машині з Анною Саксе. Це вже немолода письменниця, з добрими очима і мудрим спокоєм на лиці, неговірка, небагатослівна. Вона більше любить слухати, бачити, аніж говорити. В усякому разі, як ми не намагались її розворушити, це нам не вдавалось. Відповідала скупю, точно, чітко, але не заглиблювалась у тему, допитливо дивилась у очі, ждала, що скажуть її співбесідники.

І все ж Василь Кучер зумів її розговорити. Десь уже опісля дванадцятої ночі, коли напружений декадний день забрав усі наші сили, коли час було відпочити. Машина спокійно бігла зеленими шляхами Латвії, водій суворо дотримувався розміреного руху колони, а Василь Кучер з Анною Саксе віднайшли живу й близьку тему для розмови. Він помітив велику любов письменниці до квітів і майстерно скористався цим відкриттям.

— А то цікаве у вас, Анно, оповідання для дітей...— Він назвав оповідання, що переклав нещодавно для українського дитячого журналу.— Ви там так гарно пишете про квітку, що я хоч ніколи її не бачив, але відразу впізнав, вона дуже схожа на нашу...

Вже не пам'ятаю, на яку українську квітку схожа та, оспівана латиською письменницею, але то була звичайна, якщо не нагідка, то айстра, чи що інше. Головне не в тому.



Головне те, що Анна Саксе відразу розкрилася сама, ніби та запашна квітка, розговорилась, оповідала з такою любов'ю і захопленням про рідну природу, про рідний край, що ми відразу забули про все: і про пізній час, і про денну втому. Пожалкували, що так швидко прикотили у Ригу. Анна не встигла виповісти всього, тому запросила завітати вдень до неї в гості, вона покаже і всі свої квіти, і свій затишний садочок, розкаже те, чого не встигла розказати.

З того часу між Василем Кучером і Анною Саксе зав'язалась велика письменницька дружба. Кожної весни Анна присилала Василеві посилки з корінням латиських квітів, а він радував свою латиську знайому квітами України. І листувалися вони регулярно, до самої кончини письменника.

Коли ми трапили на Балтику, в портове місто Клайпеду, а потім у курортне містечко Палангу, Василь Степанович трапив у свою стихію. Погода зіпсувалась, полив дощ, низькі холодні хмари плвли над землею, хоч з хати не виходь. Але Кучера погода не лякала. Він, натягнувши на голову кашкета з лискучим козирком, сміливо пірнав у негоду, блукав у порту, подовгу стояв біля моря, прислухавсь до гомону моряків, швидко і легко знайомився з вантажниками і рибалками, запитував про щось таке, що їх зацікавлювало, і починалась розмова в тому напрямку, в якому йому хотілось.

Василь Кучер умів відкривати для себе людей, умів закохуватись у них. Одного дня він близько познайомився з Едуардасом Межелайтісом. Це було в тій же Клайпеді. За обідом чи вечерею подали свіжозакопчену рибу. Межелайтіс взяв рибину просто руками і, по народному методу, з рибальською спритністю почав так уміло і швидко її розробляти, що Кучер мимоволі кинув своє місце і мовчки, мов на вогник світла, потягнувся до поета:

— Едуардас! Ви — моряк?

Опісля того вони вже не раз знаходили час на розмову, а опісля, вже вночі, довго світився нічнийок біля Василевого ліжка, він читав Межелайтісові вірші.

— Та це ж могутній поет! Ти послухай, як він пише про життя! Це ж філософ! Ось побачиш, цей морячок створить такі речі, якими подивує весь світ, ось згадаєш мое слово.

Це було сказано задовго до того, як з'явились вірші Е. Межелайтіса про людину, задовго до того, коли Едуар-

дас Межелайтіс став поетом, яким його справді знає увесь світ.

Захопився він і славним героєм минулого — Кастусем Калиновським. Не раз ходив на те місце, де пани стратили хороброго борця за народну справу.

— Вважав чомусь, що Кастусь Калиновський лише народний герой Білорусії. А він, виявляється, і для литовців свій чоловік. Це, між іншим, дуже цікаво. Треба дослідити глибше...

І біг у книжкові крамниці. Шукав усе, що можна було знайти про Кастуся Калиновського і zarazом уже про Межелайтіса.

Згодом поїхали ми з Василем Кучером до Чувашії, на письменницький з'їзд республіки. Тут Василь Степанович був вперше, хоч рвався до Чувашії вже давно, — він був одним з тих, хто віддавав глибоку шану Сеспелеві. Вже наступала провесінь, стояв кінець березня а чи й початок квітня, а в Чувашії ще гуляла зима. Кілька днів і ночей куріло й мело, снігу накидало стільки, що ми в житті своєму не бачили стільки. Шляховики якось умудрялись наводити на дорогах порядок, машини бігли по білих тунелях — біжить полем машина, а її й зовсім не видно — сніг вище найбільшого грузовика.

— Оце так сніги! Оце так краса! — захоплювався Василь Кучер.

Його не можна було затягнути в хату — блукав по Чебоксарах, його тягло в чуваські села, до людей. Про все розпитував. А розпитувати він умів. Кине піби ненароком питання, розворушить співбесідникові душу, а тоді лише заохочувально похитус головою, слухас, уважно слухас.

Чувашам Василь теж мав що сказати.

— Українці про чувашів уперше довідалися з щоденника Тарасового. Це вже було в середині дев'ятнадцятого віку. А чи відомо вам, друзі, що у нас знали про Чувашію ще раніше? Про доброту вашого народу, про його горе безпросвітне, про його боротьбу з царатом українці довідалися від Устима Кармалюка. Втікаючи з царського заслання, він саме до чуваського берега правував, переплисти Волгу йому допомогли чуваші на звичайних дощаних воротях. В пісні потім співалося:

З чувашами на воротях  
Я переправлявся.

З великою увагою слухали Василю розповідь і студенти чуваського педінституту, і письменники, і робітники електромеханічного заводу, і колгоспники.

Василь Кучер, зустрічаючись з трудящими Чувашії, розповідав не лише про Устима Кармалюка, а й про чувашів-робітників з шахтарського Донбасу. Як відомо, до революції багато чувашів, шукаючи роботи оселилися в Донбасі. Вони знаходили тут свою домівку, ставали до лав українського пролетаріату — їхні потомки живуть тут і досі, успішно трудяться в шахтах та на заводах.

Чуваські друзі повезли нас у село Шоршели, на батьківщину Андріяна Ніколаєва. Тут нас зустріли з особливою теплотою, весь актив села зібрався, брати Андріянові та його рідня влаштували обід у Андріяновій хаті. Ми відвідали сільський сад-парк, де перше дерево посадив Андріян Ніколаєв та його друг з України Павло Попович, відвідали сільську школу, тут нам показали клас, в якому вчився космонавт-три, парту, за якою він сидів. Школа була на той час у Шоршелах маленька, перебудована з сільської дерев'яної церковці, клас, в якому вчився Андріян, ледь вмщував десятка півтора дітей. З великою втіхою посиділи за дерев'яною партою, відчули себе на хвилю школярами. Василь Степанович все допитувався:

— А це точно Андріянова партя?

— Андріян Григорович був тут недавно, впізнав свою парту. Тут ось, бачите,— ініціали збереглися...

Ми довго придивлялися до позначок-ініціалів, пересвідчилися — партя Ніколаєва.

— І точно на цьому місці вона стояла? — прискіпувавсь Василь Кучер.

— Таки ж точно. Це стверджує не лише Андріян, а й учителі, які його навчали.

Вже пізніше, коли ми zostалися наодинці, Василь Кучер сказав:

— А ти помітив — цікаве явище. Як відомо, на задніх партях сиділи відстаючі учні. Пам'ятаєш у класиків — «сидів позаду, на ослячій парті». А виявляється, що це не так. На останній парті можуть і найрозумніші сидіти. В тому випадку, коли розум поєднаний у людини з скромністю. Це треба знати дитячим письменникам.

Василь Кучер був дуже спостережливою людиною. І не лише вмів спостерігати, вмів видивитись у кожному явищі, в кожному факті те найцікавіше, найхарактерніше, що являлось суттю самого факту.

До всього був дуже чутливим, фальш і неправду чув за кілометр.

В нього не було в житті порожніх днів. Кожний день для нього був значимий і цікавий. Або тим, що він зробив:

— Знаєш, сьогодні в мене написалися такі цікаві сторінки...

Або тим, що зробили інші:

— Оце прочитав книжку такого-то. Так знаєш, письменник він цікавий. Раніш все так поверху ковзався, а це, дивлюся, копнув дуже глибоко.

Або ще інше:

— Читав «Науку й життя»? Так там же розповідають про наукове відкриття... Це ж просто здорово, душа радіє, коли наука таких висот сягнула.

Кожного дня він знаходив щось найцікавіше, воно для нього ставало своєрідною сенсацією, він радів тому сам, він захоплював своїм оптимізмом близьких, товаришів, він брався за ручку, писав про те, що його особливо схвилювало, до газети.

Особливо мені запам'яталися останні дні його життя. На катастрофу не було й натяку. До Києва, міста-героя, прибули гості — представники міста-героя Севастополя. У Жовтневому палаці відбувся великий хвилюючий вечір. Серед тих, хто гаряче вітав дорогих гостей, був і Василь Кучер.

— Я люблю Севастополь, — сказав він. — І коли дуже засумую за ним, то їду в Києві на вулицю Севастопольців, і мені здається, що я в одну хвилину переселяюсь у ваше славне місто, на берег Чорного моря...

В залі — шелест від подиху сотень людей. Зумів письменник побачити і в своєму місті те, повз що всі проходили, можливо і не помічаючи, а він відчув тут, на березі Дніпра, могутній подих Чорного моря і славного Севастополя.

Другого дня мала розпочатись нарада письменників, що пишуть на військову тему. До Києва прибули гості з Одеси й Севастополя, з Москви й Мінська, зібралися всі, кому близькою і рідною є Радянська Армія.

Годин в одинадцять вечора, напередодні наради, мені подзвонив Василь Кучер. Голос молодий, урочистий, схвилюваний:

— Так знаєш, старий, я вже готовий до наради. Зараз оце тільки прийму ванну, відісплюся, а завтра готовий виступати хоч і першим. Про чорноморців говорити хочу. Чорноморці! Це ж улюбленці народу. Чорноморські козаки

громили турецьких султанів. Про чорноморців найніжніших пісень співали українські дівчата. Чорноморці у дні Жовтня не схилились перед Антантою, а в дні Вітчизняної завдавали таких ударів по Гітлеру. А ми про них мало написали, хлопці, ой як мало. Про них треба написати поеми і романи, оповідання і п'єси, створити кінофільми і опери.

Назавтра він у нараді участі не прийняв і не виступив із запальною промовою. Відкриваючи нараду, я змушений був виголосити найгірші слова, які будь-коли доводилось виголошувати в житті:

— Несподівано і передчасно пішов із життя учасник нашої наради, відомий український радянський письменник, співець Чорного моря, славний захисник Одеси і Севастополя, капітан третього рангу Василь Степанович Кучер.

Так, він пішов з життя несподівано, мов кулею підтятий, в бою упав, саме в той час, коли нові задуми, нові образи, нові творчі плани зароджувались у його голові.

Василь Кучер не любив бувати на похоронах. Нам довелося поховати багатьох близьких друзів, дорогих товаришів, славних сподвижників наших по літературній праці. Василь Степанович, сумуючи, казав:

— Не хочу своїх товаришів бачити мертвими. Хай будуть у моєму серці завжди живими.

Нам, його друзям, довелося пити гірку чашу, стояти біля його могили, прощатися з ним назавжди. Але Василь Кучер навіки зостанеться з нами, житиме у нашій пам'яті, ми запам'ятаємо його усмішку, його очі, його голос. Запам'ятаємо таким, яким він був у дні боїв, і тоді, коли творив свої кращі книги, ті яскраві документи нашого часу, які ще довго житимуть серед людей і приносять їм пасолоду і радість.

## ЛЮДИНА

(Слово про Петра Глебку)

Люди йдуть із життя — залишаються їхні добрі справи, живе в поколіннях пам'ять про тепло їхніх сердець і велич їхніх дум та мудрість життєву.

Я мав щастя близько знати чудову Людину, визначного білоруського поета, вченого і просто Петра Федоровича Глебку. Він володів такими якостями, таким зовнішньо і внутрішньо виразним характером, що його можна було запам'ятати на все життя, лише раз побачившись і перекинувшись звичайним людським словом. Зовнішньо він, мабуть, чи не найбільше з усіх моїх знайомих і друзів із Білорусії підходив під мою уяву білоруського типу, саме білоруського, а ці якого іншого. Мав просте, але виразне, продублене всіма вітрами і грозами, мідяно-червонувате обличчя селянина, посічене глибокими борознами мудрих морщин, зовнішньо освічене ясною мудрістю красивих і виразних очей, очей, що завжди світилися тихою добротою, розумінням усього, що тільки було на світі, очей, що безпомилково видавали поета і мудреця, вченого-філософа, який прикривався буденною зовнішністю невибагливого, невтомного, невичерпного в своїй доброті і мужності хлібороба, сіяча всього прекрасного і найпрекраснішого на нашій планеті, найулаштованіший із усіх планет.

Ні, він не належав до тих, хто захоплює тебе з першого погляду з тим, аби вже тримати в своїй орбіті все життя або швидко зникнути, як зникає з небосхилу пишногохвоста комета. Він уходив в людську свідомість так, як завжди входить все глибокозмистовне, невичерпне по багатству, входив щоденно, при кожній розмові, після кожної своєї праці, після кожної зустрічі. При кожній зустрічі, при кожній розмові він був ніби й тим самим Петрусем, якого ти знав від минулого побачення, і разом з тим уже новим, незнайомим, розкривався якоюсь такою несподіваною стороною, що ти тільки слухав його, глядів на нього пильно і думав собі, дивуючись: яка ж ти, Людино, велика, яка мудра, яка проста і разом з тим яка прекрасна в своїй неповторності, яка щедра в своїй душевній доброті!

Я не буду аналізувати його поетичних рядків — вони усім відомі, в них живе неспокійна думка, високі відчуття, найнижніші порухи його душі, які прекрасно розкривають

стан думання і відчуття не лише одного поета, а народу всього, який народив свого поета. Я не буду аналізувати і тим більше поцінювати його наукової спадщини — усім відомо, скільки зробив він добра своєму народові і як прислужився всій нашій славній науці, багатій і щедрій талантами, зрощеними в надрах кожного радянського народу, кожної народності. Відзначу одис — він своїми науковими дослідженнями і своєю діяльністю вченого не лише збагатив нашу науку, а й наблизив ще більше до серця кожної радянської людини, незалежно від того, де вона живе і до якого народу належить, серце білоруса, вніс і свій добрий вклад у всенародну справу міжнародного єднання і братерства. Я не буду говорити про ту велику громадсько-політичну і державну роботу — всім відомо, скільки він зробив для гуртування письменницьких сил республіки, для виховання свого народу, для зміцнення авторитету Білорусії на міжнародній арені, для зростання всієї нашої багатонаціональної культури. Вкажу лише на одну сторону — він був невтомним, нещадним до самого себе, глибоко принциповим і мудрим у своїй діяльності.

Вже не пам'ятаю, при яких обставинах, де, коли вперше побачився і познайомився з ним. Запамяталося одне — стрівся з ним так, ніби знав усе життя, став він близьким, зрозумілим і своїм відразу, з першого знайомства. Через його уяву, з його розповідей, з погляду, з виразу його обличчя, способу вислову, манери поведінки я узнав його народ, і то була прекрасна школа, то була яскрава і багатозмістовна наука. На наше щастя, дійсність радянська дає щасливу можливість часто і довгочасно контактуватися діячам всіх братніх народів, а особливо діячам науки і культури. Коли б людська пам'ять була здатною, подібно до кібернетичної машини, відкласти все, що відбулося, коли б я міг пригадати кожную фразу і в Москві на письменницьких з'їздах і парадах, в Мінську, де мені щастило не раз гостювати, і в Києві, де ми, українські письменники, не раз приймали дорогих гостей з Білорусії, в інших республіках, де випадало гостювати разом з білорусами, коли б я міг відновити кожную нашу розмову з Петрусем Глебкою, то, безумовно, все те вилилось би не на одну сторінку і було б не лише достойним і гідним того, щоб бути увіковиченим, оскільки кожне слово Глебки світилося і зовнішньо виразністю та красою і глибоким внутрішнім змістом.

Найбільш мені запам'яталася наша закордонна зустріч — можливо тому, що люди саме за межами своєї Вітчизни найповніше розкриваються, а може, ще й тому, що саме вдалині відчують найміцніше своє земляцтво: коли перебуваєш далеко за межами Вітчизни, тоді навіть уродженець Чукотки видається тобі найближчим сусідом по квартирі чи односельцем.

Не пам'ятаю вже, якого то було року, коли ми з Петром Федоровичем тижнів зо два прожили в одному готелі, в сусідніх кімнатах у Варшаві, щоденно сиділи поряд на засіданнях міжнародного форуму організації, що сприяє роботі ООН. І хоч роботи в нас було багато — щоденно вислуховували десятки виступів представників з усіх країн світу, хоч і самій делегації Радянського Союзу доводилось щоденно подовгу радитись, хоч і перебували ми в дружній країні, де нас щоденно не залишали без уваги то Яніна Броневська, то Річард Добровольський, то ще хтось із письменників, ми все ж з Петром Глебкою були тісно поєднані отим особливим почуттям родства, почуттям духовної спорідненості, яка, мабуть, є сильнішою від почуття звичайного фізичного споріднення. Саме в ті дні розкрився мені в усій своїй простій складності і в усьому своєму духовному багатстві, в усій життєвій і природній мудрості білоруський друг мій Петрусь Глебка.

Ми з ним дуже багато тоді говорили. Мабуть, не було такого животрепетного питання тогочасності, яке б не стало предметом нашого обговорення, мабуть, не було такого більш-менш визначного білоруського, українського а чи іншого якого радянського письменника, про творчість якого, про особистість якого ми б не висловили своїх думок. Що мені кинулось у вічі і що дуже імпонувало, так це те, що Петро Глебка ні про кого з людей, незалежно від того, чи знав він їх глибше, чи віддалено, не говорив погано. В кожному він знаходив в першу чергу лише позитивне, лише добре, слабостям і від'ємним рисам кожного із знайомих нам людей він не надавав особливого значення.

— Всі ми люди, всі живі, — казав, пам'ятається, Глебка. — Дурниці робляться легко, а ось спробуй зробити щось хороше і потрібне людям — це не так просто. Отож головне в людині — здатність робити добре, а не буденна щоденність.

І як же мудро, як по-людському просто говорив він про велич Янки Купали і Якуба Коласа.



— Можна подумати, що до них білоруси були безсилі народити і виховати таких велетнів культури, перед якими схилився світ. Ні, білоруси, як і всі народи, талановиті і життєздатні були завжди, вони створили могутню народну культуру, а талант їх по-справжньому міг розкритися лише в епоху пожовтневу, лише в умовах Радянської влади.

Замріяно мружачись, з глибоко затаєним болем і гордістю одночасово, він роздумував:

— Хіба коли б не було Жовтня, коли б не було Радянської влади, ми, селянські бідацькі сини, одержали б освіту, стали б поетами, стали б людьми?

Я зрозумів, що він, визначний учений і поет, людина, що по способу життя і по труду своєму перейшла з стану селянського у стан інтелігентський, в душі, в помислах, завдяки своїй високій мудрості, зосталася представником народу, тих найнижчих низів, які, по суті, завжди творили і творять історію, яким належить і минуле, і майбутнє. І ще зрозумілим мені стало: саме тому, що він не позбувся тієї духовної близькості з своїм народом, з його життям і діяльністю, він і став його поетом і виразником його вікової мудрості.

На конференції організації сприяння ООН нам довелося слухати різні промови, чути різні погляди.

— А настане час, коли люди і думатимуть, робитимуть все так, щоб те було корисне, зрозуміле кожному. Адже ж без того неможливо буде жити людям, зрозуміють же всі, що щастя лише в дружбі.

Одного дня ми в супроводі Яніни Броневської та інших польських товаришів поїхали по країні. В першу чергу завернули до Любліна. Довго, мовчки і зосереджено оглядали Майданек. Волосся на голові підіймалося, коли дивились на гори окулярів, протезів, ложок, гребінців, дерев'яних черевиків. Все те зосталося від тих, хто вмер тут, залишивши по собі в згадку і на роздум майбутнім поколінням те жалюгідне, те найостанніше, що мав у своєму володінні перед смертю. Довго стояли ми, схиливши голови перед горою людського волосся: перш ніж кинути до крематорію, з жертв знімали чуприни. Чорне і біле, жорстке і м'яке, довге і коротке, сиве і лискуче волосся мало піти в діло, перелитися в гроші, залити пельку неситому фашизму.

Глебка мовив сам до себе:

— Коли люди не хочуть, щоб повторилося щось по-

дїбне, вони мусять навчитися розуміти один одного, вони мусять стати Людьми.

В той момент важкі зморшки лягли на його чоло, і вигляд він старює, важко стомленою людиною.

Але ось трапили ми в одне із підприємств Любліна, поринули в живий шум машин, в зосереджене мовчання робітників і робітниць, що чаклували біля верстатів, і обличчя білоруського поета відразу стало невпізнаним: розгладились зморшки, розкрились пишні брови, на устах і в примружених очах засвітилась знайома Глебкина посмішка. Він був щасливий, радів чужому щастю.

— І ці люди,— вказав очима на поляків,— всі до одного... з усіма наступними своїми поколіннями могли пройти через печі Освенціма і Майданека. В роки війни я був тут, бачив, як Радянська Армія визволяла польську землю, а оця думка прийшла до мене лише зараз...

Він був чудовим білоруським поетом, ученим був. Але він був сином усього радянського народу, сином усього людства, бо трудився для його щастя, бо думав про його майбутнє.

В гостях у Яніни Брошевської, цієї прекрасної польської письменниці і незрівнянно чарівної жінки, великого друга нашої літератури, зібрались митці, їм дуже хотілося послухати нас, гостей з Радянського Союзу. Розмова була дружня, сердечна, глибока. Запам'яталося мені, що хтось запитав тоді Петра Глебку:

— Поет, а скільки часу віддаєте науці, чи не суперечить це інтересам поезії і драматургії?

Петро Федорович хитро посміхнувся, сказав:

— Не знаю, чи своєю поезією додаю що-небудь до скарбниці білоруської поезії, а від того, що вивчаю білоруську мову,— користь наявна: якщо не для науки, то хоч для мене особисто. Дослухаючись до рідної мови, вчитуючись і вдумуючись в кожний звук її і слово, я серцем розумію глибоше мову російську і українську, польську і чеську... Я стаю близьким до братніх народів, до багатств мовної стихії слов'янства, роботою своєю хоч трішки збагачую свій народ, навчаю його розуміти власну культуру і глибину сердець народів-братів...

## НЕДОСПІВАНА ПІСНЯ

Михайло Чабанівський...

Важко ставити три крапки опісля його імені. Важко думати про нього в минулому, важко повірити, що він закінчив свій шлях сівача. Сівача невтомного, доброго.

Його любили і шанували всі. Читачі, до яких він ішов з своєю книжкою, новелою, нарисом, письменники, серед яких він жив, уміючи шанувати і свій колектив, і кожного члена того колективу зокрема. Мав безліч друзів фронтових і друзів по мирних днях, в усіх радянських республіках і за межами Вітчизни.

Його знали і любили болгари, вони й зараз читають його твори. Саме звідсіля, з повоєнної Болгарії, він привіз свою першу щиру збірочку новел про друзів, про дружбу, про вірність одного народу іншому народові. Саме про нову, визволену Болгарію написав він перший свій роман «Балканська весна».

Я знаю, якою любов'ю палав Михайло Чабанівський до своїх фронтових друзів, серед котрих були представники багатьох радянських народів. Його дружба з чудовим російським поетом і публіцистом Миколою Грибачовим, людиною великого таланту і світлої душі, була глибока і щира, хвилювала всіх, хто знав про неї.

Він справді був невтомний. Я близько знав його понад двадцять років, знав, що носив чоловік у собі важку хворобу, — пройшовши всю війну на передовій, не можна було зберегти здоров'я, — але я не пам'ятаю такого випадку, щоб Михайло Чабанівський віддався цілковито відпочинку або лікуванню.

— Там будемо відпочивати, — сумовито жартував він і усміхався своєю доброю і ласкавою усмішкою.

І він навіть у час відпочинку акуратно висиджував за робочим столом установлені години, а інколи і зверх робочих годин. Його мучила гіпертонія, тиск сягав критичних меж, а він збирався і їхав до героїв своїх творів, до робітників Донбасу, до колгоспників Київщини, до лісників і меліораторів.

— Я здоровий лише тоді, коли живу серед людей, — казав він, і очі його не посміхались, вони були щирі і серйозні.

Щороку з-під його пера з'являлись нові книжки, книжки, в яких автор ішов до читача з чимось новим, своїм заповітним, животрепетним. Недаремно його шанували і вважали своїм співпрацівником лісівники республіки, недаремно про нього сказав таке високе слово Леонід Леонов, письменник, який так любить природу і стільки сил віддає їй захисту.

Він любив робітників. Поки був здоровіший — опускався з шахтарями в земні глибини, в яких він і побачив світ особливий, людей особливих, красу незвичайну, і народилось тоді «Кам'яне небо».

Він любив колгоспників. Захоплювався красою землею, трудом на землі і тими людьми, що працею своєю прикрашають землю. Він шукав образів надзвичайних, сильних, героїчних і мудрих.

Якось Михайло Іванович попросив мене порадити йому, в який колгосп спрямувати свій погляд, так щоб і ближче до Києва, — бо вже йому нелегко їздити далеко, — і щоб люди там були цікаві.

Я порадив йому познайомитись з Іваном Федоровичем Кабанцем, головою колгоспу з Обухівського району. Цього незвичайного чоловіка я дуже добре знав, захоплювався його ділами і його розумом, красою душевною і чистотою кришталевою, але в самого не вистачало часу, щоб засісти за книгу про його славні діла. Довго я розповідав Чабанівському про свої зустрічі з Іваном Федоровичем, захопився він цією людиною, полюбив мого друга заочно.

Поки зібрався письменник до свого майбутнього героя, невблаганна смерть скосила Івана Федоровича Кабанця. Але Михайло Чабанівський уже не міг розстатися з його образом — він вивчав свого героя з розповідей колгоспників, зрозумів велич цієї людини із справ, які zostалися по людині, і створив свою останню повість «Заповіт», якій судилося стати заповітом і самого автора.

Чим невблаганніше звалювались на плечі Михайла Чабанівського роки і невігойні немощі, тим оптимістичніше він дивився на світ, тим мудрішим і вибагливішим ставав як письменник. Його «Журавлинка», вже згаданий «Заповіт» стали новим кроком, мабуть, якісно найвищим досягненням в усій його рясній творчості.

Михайло Чабанівський не думав про близьку кончину. Він жив новими помислами, жив найживотрепетнішими подіями нашого життя. Про це свідчать перші розділи його недописаної повісті «Залізний кут». Героями його

нового твору мали стати юнаки і юнки, мудрі професори і вчені, люди високих надій і помыслів, великої душевної чистоти і високих прагнень. Такої чистоти, таких прагнень, якими були все життя наповнені серце і розум незвичайної людини, великого патріота землі рідної і Вітчизни рідної, письменника-воїна і комуніста Михайла Івановича Чабанівського.

Не судилося розкритися в усій красі юнакові, майбутньому вченому — геологу Іванові Прудивусу, не розкрився і професор Долинян, той самий Долинян, що устами письменника-патріота дав таку могутню і гостру відповідь іноземному песимістові, лжевченому Юнгу Уорду, ставши на захист прогресу, виповівши глибоку віру у безсмертя людини, у безсмертя рідної планети. Перші розділи нової повісті стали лебединою піснею чудового співця рідної природи Михайла Чабанівського.

Не судилося народитися новому творові письменника. Але незакінчені сторінки яскраво домальовують образ самого письменника, людини твердої волі і світлого розуму, глибокого оптиміста, сповненого віри в прекрасне майбутнє своєї землі і свого народу, письменника і мислителя, що в цій вірі знайшов свою неповторність і безсмертя.

1973 р.

## НЕСТАРІЮЧИЙ ЖАНР

Оповідання... Новела...

І відразу повіє на тебе красою пушкінських «Повістей Белкіна», чарівністю «Вечорів на хуторі біля Диканьки» Гоголя, романтичною наповненістю розповідей Горького і ніжним гумором неповторного Чехова. Це у великій і прекрасній літературі російського народу, в літературі, яка дала світові таких славетних оповідачів, як Тургенєв і Толстой, Короленко і Гаршин, Купрін і Мамін-Сибіряк.

З оповідання виросла й українська проза. Пройняті глибоким народним гумором оповідання Грицька Квітки-Основ'яненка, переповерхнені горем і слізьми «Народні оповідання» Марка Вовчка, своєрідні оповіді Олександра Стороженка — хіба не з них почалася славна історія української соціальної прози? А вже за ними сміливо йшли далеко не второваною дорогою творення такі майстри дореволюційного оповідання, як Іван Франко і Панас Мирний, Михайло Коцюбинський і Архип Тесленко, Іван Нечуй-Левицький і Степан Васильченко. Великого дослідження чекає прекрасна оповідацька школа письменників західних областей, починаючи від чарівника короткого оповідання Юрія Федьковича, а особливо школи високого майстра новелістичної форми в українській літературі Василя Стефаника та його славних побратимів і в житті, і в літературі Марка Черемшини та Леся Мартовича. А ще ж і славна гірська орлиця Ольга Кобилянська творила свої неперевершені новели про Буковину.

Вже перелік лише цих відомих далеко за межами України імен, бодай побіжний розгляд їхніх найкращих новел ставить нашу українську дореволюційну новелістику в ряд передових літератур світу. Не можемо не згадати й таких майстрів оповідання, як Маркіян Шашкевич, Михайло Старицький, Борис Грінченко, Наталя Кобринська, Пантелеймон Куліш, Осип Маковей, Дніпрова Чайка, Євгенія Ярошинська, Любов Яновська, Тимофій Бордуляк, Гнат Хоткевич, Грицько Григоренко та немало інших, чиї твори хоч і призабуті трохи широким загалом, але без них не може обійтися жодна антологія українського оповідання.

Коли мовимо про новелістичну практику в дореволюційній українській літературі, то маємо на увазі те, що найкращі, найталановитіші творці української літератури несли своєму читачеві найдемократичніші ідеї, відтворювали правду народного життя, надії і помисли гноблених, вели трудящі маси на революційно-визвольну боротьбу проти лихого світу експлуататорів. Згадаймо глибоко соціальну викривальну суть оповідань Марка Вовчка, так високо оцінених Тарасом Шевченком. Для свого часу в ці невеличкі, написані з тонкою проникливістю у народне життя, з великою симпатією до покріпаченого люду оповідання була закладена великої сили вибухова енергія — навіть поза волею авторки її оповідання були тією матеріальною протестантською силою, яка не могла не вплинути на хід і розвиток тогочасного життя.

А з якою убивчою викривальністю написані прекрасні антицарські оповідання Михайла Коцюбинського, ті самі оповідання, які так високо цінував Максим Горький, які були відомі В. І. Леніну.

Невідпорним звинувальним вироком іноземцям-поневолювачам стали у свій час коротенькі, вихоплені з самого життя новели Василя Стефаника, написані в єдино властивій йому манері. Сьогодні вони є яскравим свідченням тієї глибинної боротьби за возз'єднання, тієї віковичної туги за рідним краєм і свободою, якими жило протягом віків західноукраїнське селянство.

Навіть у кращих творах письменників з менш вираженою соціальною загостреністю, письменників менш обдарованих, але чесних, демократично настроєних значне місце посідали мотиви соціальної боротьби за народні інтереси, за свободу і щастя народне.

Ми можемо твердити, що українська новелістична література була на рівні чудової соціальної новелістики в російському письменстві, в усій світовій літературі. Адже наші найкращі творці малих літературних форм (Франко, Коцюбинський, Стефаник, Кобилянська) сягнули рівня світової новелістики і по праву стоять поряд із Гі де Мопассаном і О Генрі, П. Альтенбергом і Г. Уеллсом.

Та сьогодні нас, безумовно, особливо цікавить стан сучасної української радянської новелістики. Нинішнє радянське оповідання в нашій літературі не стоїть осторонь магістрального шляху розвитку всієї багатожанрової літературної практики нашого письменницького колективу. Якщо я розпочав мову з слова про дореволюційну но-

велістику, то лише з однією метою — ствердити, що оповідацька творча школа сучасних письменників зародилася не на голому місці, а на міцних підвалинах революційно-демократичної дожовтневої літератури, на творчій практиці славетних класиків української літератури.

Велика Жовтнева соціалістична революція докорінно змінила не лише хід соціально-економічного розвитку, а й світогляд, напрям думок, прагнення і надії народні. І все це, звичайно, не могло не відбитися в літературному процесі, так само як література не могла бути осторонь формування нового соціально-духовного життя і світогляду народного.

Відбулися такі разючі, для багатьох людей несподівані зміни, загострилася класова боротьба, і, зрозуміла річ, в тому кипінні не відразу змогла народитись нова, якісно вища, вже не революційно-демократична, а по-справжньому соціалістична література. На цей час великі творці революційно-демократичної літератури (Франко, Коцюбинський, Тесленко, Нечуй-Левицький, Папас Мирний, Лесь Мартович) або пішли з життя, або завершили свій творчий шлях, а такі, як Стефаник, Кобилянська, Черемшина, Маковей, були тимчасово відірвані від життя і творчого процесу на Україні. Декому з них (С. Васильченку, Г. Хоткевичу) не відразу пощастило зорієнтуватися в обставинах. Молоді ж, по-справжньому охрещені духом життя письменники з'явилися згодом. Першими, як відомо, були поети — П. Тичина, В. Блакитний, В. Чумак, — саме в їхніх полум'яних віршах загорілося животворне полум'я нової, радянської соціалістичної літератури. Проза з'явилася трохи пізніше. І почалася вона теж з оповідань, з найменшої форми прозового жанру. Дехто з літературознавців називав піонерами ліризованої прози В. Чумака, В. Блакитного, М. Ірчака, які справді першими створили зразки оповідань, писаних поетичними засобами. Щоправда, спроби ці не були позбавлені впливів декадансу, вони ще не становили твори, необхідні для революції, але пошук потрібного тривав.

Цікавий і такий факт зародження української радянської новелістики. Майже всі, хто стоїть біля її колиски, починали свій літературний шлях з поезії. Це значною мірою позначилось на художніх засобах прози, спричинило її ліричність, теплоту, внутрішню схвильованість, що стали примітною ознакою перших оповідань нової, радянської літератури. В гострій літературно-поетичній борні



20-х років, у боротьбі проти всіляких ідейно-естетичних теорій і теорійок, занесених з різних декадентських і ревізіоністських течій буржуазної літератури Заходу, народилися перші оповідання соціалістичної літератури на Україні, з'явилися гуморески і фейлетони Остапа Вишні, оповідання-перли Андрія Головка, активною хвилею прийшли у прозу оповідачі О. Копиленко, І. Кириленко, П. Панч, Г. Коцюба, І. Сенченко, І. Ле, а за ними — ще могутнішою хвилею творча молодь, серед якої були Ю. Яновський, І. Микитенко, Я. Качура, Г. Косинка, К. Гордієнко, Ю. Смолич, С. Скляренко, А. Шиян, Л. Смілянський, Дм. Бедзик, О. Кундзіч, Ол. Десняк, Л. Первомайський... Та хіба ж усіх згадаєш? А вже пізніше, після 1939 року, в сім'ю радянських оповідачів влилися творці із західноукраїнських земель — П. Козланюк, О. Гаврилюк, С. Тудор, Я. Галан, І. Вільде, видатна письменниця польського народу В. Василевська. З фронтів Великої Вітчизняної війни прийшли в літературу майстри сучасного радянського оповідання О. Гончар, М. Стельмах, О. Довженко, В. Козаченко, В. Кучер, Я. Баш, Н. Рибак, В. Петльований, І. Рябокляч, М. Чабанівський, Г. Тютюнник, В. Бабляк, Я. Стецюк, А. Хорунжий та інші.

Цей список можна було б значно розширити. Можна і треба серйозно говорити і про молоду зміну новелістів, яка вже твердо заявила про свою обдарованість і високо підняла своє оповідацьке знамено — йдеться в першу чергу про Євгена Гупала, Григора Тютюнника, Романа Федоріва, Юрія Бедзика, Володимира Дрозда, Валерія Шевчука, Юрія Ярмиша, Віктора Кави. Справа, звичайно, не в кількості імен. Їх дуже й дуже багато. Справа в тому, яке місце займає в українській радянській літературі жанр оповідання взагалі і яка його питома вага на сьогодні.

Ось саме про це і хотілося повести розмову, висловити кілька думок.

Якщо навіть спадщина українського класичного оповідання ще досліджена не досить глибоко, всебічно і вимагає немалих зусиль наших літературознавців, то доробок українських радянських письменників у цьому жанрі вимагає ще більшої уваги і вчених, і критиків. Особливого вивчення і розкриття жде питання: що нового внесли в жанр оповідання сучасні письменники, які горизонти розкрилися перед цим жанром, яка його питома вага в усій літературі і які вимоги слід ставити критикові до письменників-оповідачів?

Вчені-літературознавці доводять, що в дожовтневій літературі історично склалися три основні типи оповідання: етнографічно-побутове, соціально-побутове та соціально-психологічне. Можна з тим цілком погодитися, зазначивши, що причиною такого розмежування був світогляд, класове розуміння дійсності особою автора — одні, найперодовіші, найталановитіші, підкреслювали в своїх оповіданнях саме соціальний бік в людських взаємовідносинах, інші ж, в силу обмеженості свого ідейного кругозору, не помічали соціальних протиріч або запліщували на них очі, вболівали за народ безпредметно, бачили його майбутнє не в боротьбі, а в дотриманні складеного віками побуту, в психологічній цілісності, а то й у своїй національній обмеженості.

Ні напрямки в дослідженні життя народу, ні навіть форма дожовтневого оповідання не могли і особливо сьогодні не можуть вдовольнити радянського письменника. Вже перші наші оповідачі, ті, хто поклав основу творення жанру оповідання в українській радянській літературі, починали з наполегливого шукання такої форми, яка б відповідала новому революційному змісту, яка б дала можливість якнайповніше виявити характер нових героїв, творців революції, сильних ленинським духом боротьби, творців нового життя на землі, прославлення нового трудового класу, що сміливо й рішуче вийшов на історичну арену і взяв до власних рук не лише свою долю, а й долю всієї планети.

Українське радянське оповідання народжувалось у запеклій і складній боротьбі. Воно не просто шукало своїх стежок, які б привели до найповнішого виявлення глибокого змісту, оповідання пробивало нову дорогу в боротьбі з ідейно ворожим напрямком старої декадентсько-ревізіоністської буржуазної літератури. Творча практика письменників старшої генерації, їхня революційно-демократична пристрасність боротьби за народні інтереси, увага до простої людини стали опорою і зразком для молодого оповідацької школи. На чільне місце в радянській новелістиці виходять соціальні, революційні мотиви, побутові ж картини і психологічні переживання героїв втрачають самостійність, вони цілковито підпорядковуються основному, визначальному — соціальній спрямованості авторової думки.

Це питання хотілося б висвітлити ширше, оскільки мені здається, що це положення є визначальним і для

сучасної радянської літератури в цілому, а отже, і для оповідання зокрема. Цілковита увага до соціальної тематики, введення соціальної проблеми в основу питання є тим головним, що відрізняє нашу творчу практику від практики наших попередників, письменників дожовтневої епохи. Це принципово новий напрям, нова якість літератури, завдяки якій вона перестає бути споглядальною, сторонньою, розважальною, а входить у саме життя, входить активно, прагнучи його революційно змінити в інтересах класу пригноблених, які здобули владу і будують пове життя в безкомпромісній боротьбі з старим відживаючим світом. Завдання літератури — не реєструвати хід цієї боротьби, не безстороннім арбітром судити її, а, чітко визначивши своє місце в ній, бути її активним учасником. Словом палким, образом яскравим нищити старий світ, утверджувати нове життя в усіх його найскладніших і найрізноманітніших проявах. Завдання нашої літератури — бути глибоко партійною, і тоді вона буде по-справжньому народною, по-партійному тенденційною, і тоді вона буде не просто словом красивим, а борцем за революційне, найпередовіше, найдемократичніше. Тоді ця література відповідатиме новому всеохоплюючому методу творення — соціалістичному реалізму, який вміщує в собі всі жанри, всі форми і всі напрямки з єдиною умовою — завжди і в усьому відстоювати інтереси революції, інтереси трудового народу, інтереси соціалізму в першу чергу, в голові питання.

Саме на такому шляху служіння революції і народній справі викристалізовувалось сучасне оповідання в нашій літературі, саме на цьому шляху воно здобувало свої перемоги, знаходило своє обличчя. Все те, що не відповідало цим вимогам, цим законам часу, виявилось недовговічним, випадковим. Тільки глибока ідейність і вражаюча майстерністю форма забезпечувала життєвість твору, визначала його довговічність. Оповідання Андрія Головка «Пилипко» та «Червона хустина» стали першими хрестоматійними оповіданнями, які ось уже кілька десятиліть хвилюють і виховують читача, яким доля присудила безсмертя. Бо в них сама правда життя, в них чітко визначена позиція автора, в них палахкотить революційна пристрась, та сила, що визначила ідейність автора. Письменницька майстерність, уміння вкласти свої ідеї у неповторну форму дали можливість надихнути читача життєвістю змалюваного, точністю узагальненого образу доби та життя народу.

Андрій Головка, безумовно, не був одинаком у процесі творення нового жанру оповідання. На Україні та в Росії виросло чимало чудових оповідачів, почалися пошуки в усіх братніх літературах радянських народів. Кожний з творців ішов своїм, власним, притаманним лише йому шляхом. І всі вони прийшли до єдиного результату: народилась якісно нова, зі своїми новітніми ознаками література, народилась не по наперед визначеному рецепту, як твердять наші супротивники, а з самого життя, з його бурхливої суті, з його краси, що перетворює світ. Вона оформилась в новий, не відомий художникам попередньої епохи метод, що вмістив у собі все різнобарв'я творчих можливостей письменників різних творчих напрямів та характерів і об'єднав їх у єдиному прагненні возвеличити людину праці, людину гноблену, покликати її до творчої діяльності, підвести її до рівня найпередовішої людини на землі.

Відтоді, як з'явився перший радянський оповідач, минуло п'ять десятиліть. За цей час сотні і тисячі митців бралися за малу прозу. Написано десятки тисяч оповідань, гуморесок, фейлстонів, та zostалися жити в свідомості народу лише окремі з них, ті, в яких найяскравіше відбився закон творення за новим методом соціалістичного реалізму, які написані в найяскравішій формі, гарячим серцем, які найвиразніше відбили інтереси народу, його прагнення, його думи. Все неповнозерне, неясне, ідейно неглибоке — кануло у вічність, забулось. І сьогодні в строю діючих чудові новели-смішинки Остапа Вишні, бо вони вихоплені з самого життя і вірно слугують і ще довго слугуватимуть народові, живуть Довженкові перли-оповіди часів Вітчизняної війни, чарують людей блискучі оповідання Юрія Яновського, цього великого майстра нашої літератури, який умів передати велич своєї епохи, красу радянської людини і в епічних полотнах, і в коротких, глибоко насичених життям та красою оповіданнях. Твердо увійшли в скарбницю нашої літератури оповідання про величаві подвиги воїнів, про красу людську у трудовому горінні, написані Олесем Гончаром. Помітний вклад в оповідну форму нашої літератури внесли Григорій Косинка, Олександр Копиленко, Петро Панч, Іван Сенченко, Іван Микитенко, Олекса Кундзіч, Петро Козланюк, Іван Багмут, Леонід Смілянський, Олесь Донченко, Олександр Ковінька, Анатолій Шиян, Микола Трублаїні, Натаєн Рибак, Василь Кучер, Яків Баш, Ірина Вільде, Іван Вирган,

Олекса Десняк, Василь Козаченко, Григорій Тютюнник, Юрій Мушкетик, Володимир Бабляк, Павло Загребельний, Євген Гуцало та багато інших письменників сучасної Радянської України.

Все це вимагає великої уваги і глибокого дослідження, уваги, тому, що пишуться оповідання письменником так само, як і великі романи та повісті — кров'ю письменницького серця, творяться в творчих муках, після довгих переживань і прискіпливого вивчення життя.

Я знаю, як твориться бодай найменше оповідання. Не збираюся популяризувати себе як оповідача, але скажу відверто, що дуже люблю цей жанр, час від часу звертаюся до нього. Є думки, є переживання, які найкраще можна донести до читача в цій одній з найпрекрасніших мистецьких форм. Та врешті: хіба кожний роман, кожна повість не складається з серії краще чи гірше написаних автором оповідань, внутрішньо зв'язаних між собою? І чи не найбільшою силою володіють ті романи й повісті, які складені з чітко виписаних чудових своїх компонентів — розділів?

Кажуть, що всяке оповідання можна розгорнути в повість, а то й роман. І кажуть, що нібито з роману можна зробити оповідання. Мені здається, що оповідання саме мусить нести в собі такий заряд матеріалу, якого б вистачило на повість чи роман. Всяка матерія тоді найміцнішу силу має, коли вона достатньо ущільнена. Розрідженість комет має теж свою красу, але краса та оманлива, жодна комета не може зрівнятися своєю матеріальністю з найменшою планетою солярної системи.

Тільки ущільнені, по вінця насичені глибоким змістом, красою форми, незримою присутністю авторського обдарування оповідання, як і взагалі художні твори, здатні довічно кружляти в багатозорній системі нашої літератури, а не миттєво проноситись кометами чи спалахами метеора на читацькому небозводі.

Для того, щоб написати навіть маленьке оповідання, треба немало пожити на світі, відчувати життя, проникнути в його глибини, а головне — знати: що ти скажеш людям, для чого ти це казатимеш, чи буде це дієво, чи буде твоє слово потрібне народові?

У моєму творчому доробку є оповідання «Ну, тікай». Займає воно лише п'ять машинописних сторінок. Але для того, щоб його записати, знадобилось ціле життя: відчувати й зберегти в пам'яті всі тонкощі прекрасних почуттів ди-

тинства, пережити довгоденне чекання смерті від руки фашистського убивці в молодості, не раз бути свідком подій трагічних і героїчних, смертей і «воскресіння з мертвих» у зрілому віці, щоб домалювати в уяві той останній момент, який міг би бути насправді, коли б не випадок, у ті кошмарні дні. Пережите в різні часи весь час тривожило мене, просилося на папір. Матеріалу вистачало і на повість, можна було розгортати його і в роман. Але все те уляглося на п'яти сторіночках, у невеличкому оповіданні. Мені приємно, що весь той біль і тривоги, які вилилися з душі, не пройшли повз читача, зачепили і його уяву, насторожили перед загрозою повторення того, що вчинили фашисти. Читачі, мені здається, виділили серед інших оповідань саме це, про що свідчать їхні відгуки.

Читацькі листи найбільше підтримують авторів оповідань у їхній роботі. Читачі кажуть: однаково насолоджуємось романами Л. Толстого і блискучими оповіданнями А. Чехова. Читачі стверджують: нас захоплюють і кращі романи сучасної прози, і повнозерні оповідання, які з'являються друком сьогодні.

На жаль, не завжди прислухаються до читацької думки наші критики і видавці. Лише вряди-годи критик зверне свій погляд і на оповідний жанр, та й то переважно тоді, коли письменник головним чином пише оповідання. Глибоких розвідок, досліджень годі ждати від критики. А жаль. Вивчати, досліджувати є що, є й що підказати оповідачам.

Редакції наших журналів теж останнім часом послабили пошуки таких оповідань, які б зробили честь часопису. Ще «Ранок» та «Україна» пропонують свої сторінки оповідачам (хоч не завжди, скажемо відверто, вибагливі вони в своєму виборі), а «Вітчизна», «Дніпро», «Прапор» і «Радуга», здається, ніби вже примирилися з тим, що оповідання на їхніх сторінках з'являються рідко, трапивши сюди, по всьому видно, принагідно.

Гонорарний закон передбачає матеріальне заохочення до написання оповідань. Але хто з видавців користується цим державним законом? Книжка оповідань цінується за загальним розцінником, з вини книготорговців тираж вона збирає половинний, мізерний, як другорядний сорт літератури.

Прикро, але все це факти. То що ж, запитаємо себе: оповідна форма — жанр старіючий?

Тут заперечення зайві: оповідання себе не пережило

і не вичерпало. Просто дещо штучно створено йому умови підліску серед велетенського лісу. А коли ліс залишається без людської уваги — підлісок висихає, гине. В культурному ж лісовому господарстві — все живе, все стає на своє місце.

Читачеві завжди потрібні хороші, повноцінні оповідання, які б захопили його, будили чуття і думи. Та вони не пишуться мимохідь, як ті твори малої форми, що йдуть в журналах на підверстку і, зрозуміло, не здатні через це впливати на літературну погоду. Нашим видавцям необхідно боротись за високохудожні оповідання, сприяти їхньому творенню всіма засобами, які надає держава та її закони. Нічого таїти правди, цей прекрасний і заслужений жанр, улюблений читачами і не забутий письменниками, перебуває сьогодні в помітно нездоровому стані. І критика, ця літературна медицина, мусить першою прийти на допомогу оповіданню.

Письменники минулого, кращі майстри нашої літератури сьогодні своїм творчим запалом навічно утвердили життєву силу оповідання. Майстри старшого покоління, наша творча молодь повинні робити все для того, щоб цей жанр сяяв веселково і сьогодні, і завтра.

*1970 р.*

Михайлу Шолохову сімдесят, вік, можна сказати, такий, що визначає повну людську зрілість, а кожному з нас — не лише молодим, а й ровесникам великого письменника — небезпідставно здається, що творчості Шолохова сотні років, що вона існувала завжди, бо важко уявити, як то прожили свій вік наші попередники, не знаючи в лице чудових образів книжок, створених письменником. Образи «Тихого Дону», «Піднятої цілини», «Долі людини», «Вони воювали за Батьківщину» обійшли весь світ, зайшли в кожний дім і хатину, стали близькими і рідними кожній мислячій людині. Буває ж така доля в героїв, народжених геніальною уявою творця, що вони стають живішими від живих і тому здобувають собі безсмертя. Справді-бо — чи знайдемо сьогодні в світі хоч одну мову, яка б своїми словами не посприяла перенесенню зовнішніх рис, внутрішнього світу шолоховських героїв на ґрунт свого народу? Ще в далекому 1929 році, коли ледь побачили світ перші частини роману «Тихий Дон», з'явилися уже перші переклади на іноземні мови і зокрема на німецьку. Сьогодні ніхто з нас не може уявити свого життя без творів великого майстра літератури соціалістичного реалізму, одного з найвидатніших радянських письменників, перед майстерністю і глибоким гуманізмом якого схилився весь світ. Як не уявляємо свого життя без геніальних творів Льва Толстого, Тараса Шевченка, Максима Горького, так не можемо жити повнокровним духовним життям без Михайла Шолохова. Бо сила його таланту — магічна, а помножена на глибоку соціальну ідейність — вона й глибоко життєва, і за могутністю свого ідейного впливу просто неперевершена.

Моє дитинство, як і дитинство всього мого покоління, було з одного боку гірким — опісля розбійницьких походів білогвардійщини, гетьмано-петлюрівщини та Антанти все було настільки поруйноване, що доводилось терпіти небачені нестатки, — а з другого — ми були щасливими дітьми свого народу. Перед нами Радянська влада відкрила школи, а головне — небачену перспективу в майбутньому. І ми, долаючи всі труднощі, вчилися, опановували



премудрості знань, при звичаювалися до культури, освоювали багатство світової літератури, мріяли про небачений злет своєї Вітчизни.

Пам'ятаю момент, коли до рук трапила перша книга «Тихого Дону». Я тоді навчався в останньому класі семирічки і, безумовно, ще не міг до кінця збагнути всю велич цього твору, але він схвилював мене до глибини душі, як кажуть, все в мені перевернув. Знайомство з Григорієм і Аксіньєю, всіма іншими героями роману було таким радісним і світлим, немов найбільше свято, це було не знайомство з літературними героями, а ніби щаслива зустріч з близькою ріднею опісля довгої і важкої розлуки. І яким же потім довгим і радісним було чекання на нові зустрічі. Кожної нової книги письменника з епопеї «Тихого Дону» чекали, як великого свята, як весни, як найрадіснішого здійснення своїх найзаповітніших мрій. Письменник ніколи не розчаровував, щоразу в новій книзі відкривав щось таке, від чого світ відразу ж ширшав, ставав ще прекраснішим, хотілося жити, творити, бути хоч чим-небудь схожим на тих чудових людей, творців нового життя, які вільно жили і широко мислили на кожній сторінці твору.

Нарешті остання книга «Тихого Дону». Розкрилась велика філософія життя, життя безмежного, багатогранного, повного різних суперечностей. Ні, не легке читиво, не захоплюючий літературний сюжет створив художник, — він змалював саме життя, підняв найглибшу скибу на життєвому полі, і вже не літературним явищем став «Тихий Дон», а цілою школою життя, цілою епохою в людській історії, неповторною, як саме життя, прекрасною, як життя.

Потім, в найгарячіший час суцільної колективізації, коли все кишіло і вирувало, коли життя знялося на дуби і всі відчуття людей загострились до краю, коли за якийсь рік-два сталася небачена, поставлена поза уяву людську ламка усталеного, обжитого віками і поколіннями життєвого укладу, з'явилась шолоховська «Піднята цілина». Я був уже зрілою людиною, активним учасником колективізації, розумів і всю велич твореного, і драматизм ситуації, яка створилась для тих селян, які не відразу збагнули і необхідність, і корисність вживаних заходів. Герої «Піднятої цілини», заглиблена правда життя прийшли в кожне село, до кожної людини; ми, сільські агітатори, йшли на кутки з новим твором письменника, читали його, і те чи-

тання робило своє велике діло, просвітлювало голови, допомагало людям знайти і сили, і розум, знайти те, здавалося б, неможливе, що було потрібно для завоювання світлого майбутнього, до якого кликала партія. Важко переоцінити значення «Піднятої цілини» саме в той бурхливий час, важко знайти інший твір, який би мав такий вплив на події, який володів би так глибоко і глибинно розумом мільйонних мас.

Про Велику Вітчизняну війну написано багато, пишеться й сьогодні, взагалі ця тема, видно, буде вичерпана не скоро. Михайло Шолохов з перших днів — на фронті, і його полум'яне слово уражало ворога, як найдошкульніша зброя, кликало солдата на подвиг. Саме йому, славному і безсмертному радянському солдатові, людині, яка щохвилини, щогодини сходилася в смертельному двобої з ворогом, присвятив Шолохов і свою «Долю людини», і «Вони воювали за Батьківщину». Саме на ці шедеври рівняється вся наша література, саме в них закладений глибокий секрет всебічного і неповторного розкриття людської душі і людської поведінки в найскладніших воєнних ситуаціях. Саме до цих творів, коли йдеться про відображення людини воєнного часу в художній літературі, передусім звертаються і читачі, і художники.

Михайлу Шолохову — сімдесят. Рідка доля випала майстрові — п'ятдесят з прожитих років він є визначним художником слова, учителем нових поколінь нашої літератури. І хто з нас — вчора, сьогодні, завтра, в майбутті — зможе обійтися без сонячної творчості письменника, без його живих і таких любих героїв! Не можемо собі уявити життя без героїв Михайла Шолохова, воно було б не таким яскравим і сонячним, не таким прекрасним, яким бачиться нам з безсмертних художницьких сторінок.

Довгих літ і козацького здоров'я Михайлові Шолохову. Безсмертя і слави його неповторній творчості!

1975 р.

Над його колискою затріпотіло червоне знамено Жовтня, новий світ співав колискову. Він народився в перші дні соціалістичної революції і зріс типовим представником нового, радянського часу. Подібно до того, як багато інших, навіть занадто багато дітей, народжених в перші дні нової ери, він рано осиротів: білогвардійські кулі, тиф та голод скосили тоді багато батьків і матерів, багатьох немовляток-нерозуменят вручили неласкавій долі або передали на руки стареньких німецьких бабусь.

Гойдаючись в колисці, він, замість материнського молока, вбирав у себе тужливі пісні та щедрі бабусині казки — сумовиті оповіді про тяжку, неймовірно тяжку долю українок-степовичок, про несходимі степи таврійські та невимовну красу полтавську; налякано-допитливими очима дитини роздивлявся на очманілих в своєму п'яному розгулі «батьків» та нестримних в своєму дико-розкутому шаленстві «марусь»; запримічав, як поспішно втікали до Криму збанкрутілі золотопогонники, і по дитячому захоплювався легендарним летом червонозорих, червонопрапорних полків молоді армії, розпізнавав серед них тих найперших прапороносців радянського часу, випестовував їх в своєму ще дитячому уявленні, леліяв у вразливому й чутливому серці протягом усієї юності, а згодом у тривожні дні і ночі, у важких походах уже іншої війни, тієї, що випала на долю його покоління, винощував довго, збагачував новими думками і враженнями з тим, щоб провести їхніх спадкоємців парадним кроком перед зачарованим зором читачів усього світу.

Ровесник Жовтня, дитина революції, Олесь Гончар став одним з кращих співців своєї Вітчизни, яка народилася, так само, як і він, в муках, яка зростала і міцніла так само, як і він, рано осиротілий, в нестатках і повсякденній боротьбі за місце під сонцем, тож і сприйняв серцем усе те, що народилось разом з ним, беззастережно і до кінця полюбив все добре і прекрасне, всіма фібрами своєї душі зненавидів на все життя те, що заважає людському щастю, стає на шляху всьому тому доброму, заради чого розпрощалися з життям ще молодими його батьки, в ім'я чого

віддали своє життя мільйони полум'яних, живих, сміливих, прекрасних борців за новий світ, в ім'я щастя майбутніх поколінь.

На його щасливу долю випало повною мірою все те, що могла дати в ті роки молода радянська держава. Не проминуло і те, чого вона не могла дати. Злидні були багатшими за статки, але ми, діти молодої країни трудящих, не засмучувались. Нас не шокувало те, що доводилось хизуватись в штанях з домотканого рядна, фарбованого бузиновим соком; перешиті із старих дідівських сіряків школярські свитки здавалися нам вершиною розкошів, нас надійно зігрівали розтоптані бабусині шкарбуни. В ті дні ми ніколи не наїдались вдосталь, але ми ніколи не скаржились на голод.

Радянська влада нам, бідацьким дітям, дала те, чого не дає їм ні одна капіталістична держава. Перед нами привітно розчинилися двері шкіл — початкових, середніх та вищих, до наших послуг були бібліотеки з віками випробуваною мудрістю своїх книг: в час дозвілля ми самі в нетоплених клубах і хатах-читальнях творили нове, соціалістичне мистецтво. Наука, культура, мистецтво — ось той хліб насущний, на якому зростало післяреволюційне покоління, на якому мужніло і набиравось духовних сил, гартувало свою безмежну відданість і фанатичну вірність завойованням революції.

Капіталістичний світ жахнувся, приглянувшись до покоління, народженого Жовтнем. Він безпомилково збагнув, яку нову могутню силу народив і випестовує новий, радянський лад. І він вирішив перешкодити тому, щоб соціалістичний лад виплекав нову молоду гвардію революціонерів. Ледь проминуло двадцять літ в тиші і мирному творенні, а тут і трапилось найстрашніше — чорний демон капіталу, кривавий Гітлер кинув своїх головорізів проти молодої радянської держави.

Олесь Гончар — ровесник держави — в той час був безвусим юнаком. Двадцять два роки — шлях по життю короткий, а життєвий досвід теж не багатий: лише встиг отримати середню освіту, почав штурмувати університетську програму. І в цей час над головою повиснули фашистські літаки з смертоносним вантажем, в усіх куточках поневоленої Європи уже були побудовані новітні витвори пекельні — концентраційні табори.

Студентські батальйони вливались у Радянську Армію. Люди брались за зброю. Рішуче, не думаючи про власну

долю, вірячи в майбутню перемогу над ворогом, узяв зброю до рук і майбутній творець «Людини і зброї», взяв звичайну дідівську та батьківську трьохлінійку з тим, щоб з часом замінити її на безвідмовну грізну зброю артилериста-мінометника.

З війни він виніс, окрім тяжких рап та солдатських орденів Слави, яскраві спогади як про нестерпні і разом з тим героїчні будні фронтового буття, так і неповторні образи бойових друзів, захоплення доблестю солдатською і красою солдатської дружби. Пройшовши нескладними шляхами по всій Європі, власними очима побачив і запам'ятав на все життя, закарбував у своєму поетичному серці ту історичну місію радянського воїна, який, завершивши війну переможно, відстояв не лише власне життя і честь, не лише відстояв свою улюблену Вітчизну, а й приніс волю і рятунок від фашистського рабства мільйонам приречених, постав перед усім людством прапором миру і нового життя на Землі.

Олеся Гончара та його ровесників звать письменниками, народженими і мобілізованими війною. Це не зовсім точне визначення, бо війна, як така, навряд чи здатна пробудити в людині світлий і добрий таланти. Не багатьом запам'ятались перші, ще довоєнні, писані несміливою рукою, прозові та поетичні спроби Олеся Гончара. Але всі, кому вони запам'ятались, одноставно помітили в них ті обов'язкові риси, які завжди пророкують появу справжнього таланту.

Вже в мирний час, коли війна зосталась лише у глибинах пам'яті, молодий письменник рішуче взявся за перо, і літературна праця стала його професією, почали народжуватись полотно за полотном, приносячи велику радість і вітху читачам, щедро збагачуючи нашу літературу творами, яким судилося стати окрасою не лише великої багатонаціональної літератури Радянського Союзу, але й поповнили скарбницю світової літератури і мистецтва.

Як і належить солдатіві, він іде в першому ряду наступаючих і в літературі: де — розвідником, де — сапером, а де й за давньою звичкою, артилеристом. Він відшукує в нашій дійсності все найпрекрасніше, возвеличує його й опоетизовує, разом з тим він викриває і ненавидить те, що є чужим нашому народові і державі. Його чарує одвічний колабрюньонівський оптимізм і поклик степової чабанської тронки, непокоїть доля підлітка Порфіра і захоплює невтомна і нестримна бурхливість життя на тому

березі, де в легендарні часи поет Овідій коротав довгі дні і ночі безталанного вигнанця.

Девіз Гончарової творчості — наш час, наш сучасник. З усією глибиною життєвого, з усіма найскладнішими конфліктами і перипетіями, з безкомпромісністю і напруженою боротьбою, без чого, як відомо, не існує, не може існувати й саме життя. Його лозунг — боротьба за щастя людське, за все те прекрасне, що робить людину людиною.

В своїх творах Олесь Гончар невтомно пропагує все нове, віддає йому всю силу своєї любові і захоплення красою праці робітника і хлібороба, красою нового, соціалістичного мистецтва. Але разом з тим він суворо-нещадний до будь-яких недоліків, до відступів від моральних законів нашого суспільства. Така вже сила справжнього мистецтва: без гостроти, без відвертості, без глибинної логіки, без принципової боротьби воно не може існувати в тому розумінні, в якому повинно існувати, завдяки чому воно тільки і являється справжнім мистецтвом, а не підробкою, блідою тінню того, чим воно зветься.

Свої ювілеї Олесь Гончар стрічає разом з своєю країною. Така вже щаслива доля всіх ровесників Жовтня. Але, напевне, він, як ніхто, має право пишатися тим, що він дитина революції, що він ровесник молодій країні, бо він так само, як і Вітчизна наша, юний серцем і думами своїми, бо він зробив багато, багато робить для справи побудови нового, комуністичного суспільства, як його співець, як один з найталановитіших творців його нової, соціалістичної культури. Сьогодні він на вершині нашої планети, на вершині сучасної прогресивної мислі, є одним з її виразників. Тому що він є одним з тих сучасних письменників, хто глибоко пізнав закони розвитку людського суспільства, хто всім серцем відчуває його думи і устремління. А силу цю дає йому наша рідна партія, сином і вихованцем якої бути судила йому щаслива доля.

Як з погляду художника, то шістдесятилітній вік — найпрекрасніша пора. Позаду лишилися юнацькі мрії і романтичні поривання, характер людський відстоявся, урівноважився, як кажуть, до нульового положення, душа виповнилась і збагатилась знаннями і високою мудрістю, людина зійшла на найвищу вершину, з якої стає в усій своїй красі і привабливості видним увесь світ. Починається пора спокійного і мудрого, глибоко об'єктивного і майстерного творчого буяння, коли художник розкривається найповніше, на всю силу свого таланту і прихованого до того багатства своєї людської особистості.

На такий порі став талановитий і щедрий, невтомний у творчому горінні Натан Рибак. Про нього лише можна сказати одне: трудиться він і звершує свою роботу в постійному творчому неспокої, в постійному шуканні яскравого образу нашого сучасника.

За сорок з гаком років творчого життя письменником зроблено багато. Загальноновизнана історична епопея «Переяславська рада», що в усіх радянських республіках та багатьох країнах світу принесла славу і визнання не лише авторові, а й усій українській літературі, романи «Помилка Оноре де Бальзака», «Гармати жерлами на схід», «Київ», «Дніпро» та повісті й оповідання ще до початку Великої Вітчизняної війни вивели Натана Рибак в ряд кращих письменників української радянської літератури.

В грозові і грізні дні героїчної битви з фашистською навалюю письменник був у самій гущі народу, його роман «Зброя з нами», оповідання і нариси про героїв битв і праці успішно воювали з ворогом, виборювали нашу перемогу.

У наші дні письменник доскіпливо і плідотно вивчає життя і діяльність радянських вчених, досягнення науки і техніки, весь поринув у благородну і величну справу боротьби за мир у світі, за щастя всіх народів. Його епічні полотна «Час сподівань і звершень», «Солдати без мундирів», кіносценарії до фільмів «Помилка Оноре де Бальзака», «Довга дорога в короткий день» та інші твори

є значним і дорогоцінним внеском у всю багатонаціональну радянську літературу.

Зроблено дуже багато. Та нас, друзів Натана Рибак, радує найбільше те, що ми, знаючи творчу натхненність, письменницький неспокій ювіляра, віримо у його могутнє розкриття у нових творах, в активній діяльності громадського діяча.

В переддень ювілею, як і завжди, Натана Рибак не легко було застати кореспондентам удома. То він був довгий час за океаном, брав участь у відомій Дартмудській конференції, то він у Москві планував роботу Радянського Комітету Ради Миру, то стрічався з читачами — та чи мало справ у людини, яка стрічає своє шістдесятиріччя в творчому неспокої, у невтомній діяльності, у щоденних думках про щастя людське, у світлих мріях про золоте майбутнє нашої славної Вітчизни і радянського народу.

1974 р.



Людині сповнилося шістдесят. Багато це чи мало? Яків Васильович Баш, напевне, не мав часу рахувати свої роки. Люди такої біографії і гарту, як він, не літа власні рахують, а роблять народне діло і забувають про власний вік. Пережите і зроблене лише виписується в них на скронях білою памороззю та вимірюється ще загальнонародною вдячністю і повагою до них.

Яків Баш — український радянський письменник, громадський і культурний діяч. Він невтомний трудівник, один із тих письменників, що не беруть собі творчих відряджень для збирання матеріалу. Він той матеріал спочатку творить як громадянин, як трудівник, як борець, а потім уже пише, узагальнює пережите, передумане, вистраждане.

Письменник Яків Баш усе своє свідоме життя в творчому відрядженні. З дитячих років, випасаючи на вигоні чужу худобу, мріяв про правду, велич подвигів, боротьбу за щастя народне. В якихось 15 років він уже сількор газети «Радянське село», захоплюється художнім словом, пробує власні сили в перших віршах і оповіданнях, і це стає його покликанням на все життя.

Шістдесят сьогодні письменників. З них понад 40 років віддано справі служіння народові. І завжди на передньому краї, там, де найважче, де найцікавіше.

Розпочинається перше грандіозне будівництво у нашій країні — споруджується Дніпрогес. Тисячі юнаків і дівчат ідуть на будову. І серед них кароокий хлопець із Мілового, що на Херсонщині, — майбутній співець Дніпрогесу Яків Баш. Тесляр стає працівником багатотиражки, автором цікавих нарисів про будівництво.

А згодом, після війни, народилися «Гарячі почуття». Про красу труда і трударів, про людей, що звели найвеличнішу будову в світі — Дніпровську гідроелектростанцію імені Леніна.

Літературну працю перервала війна. Яків Баш разом з усіма захищає рідну Вітчизну. Особливо велику роботу провів він у Центральному штабі партизанського руху як один із організаторів і керівників всенародної боротьби в

тилу ворога. Але не лише в штабі працював Яків Баш — партизани України часто бачили його в глибокому тилу ворога: в гаях Полісся, на Житомирщині, не раз бував він і в партизанів Словаччини та Польщі.

А відразу після Перемоги читачі познайомилися з чудовою повістю про мужнього і благородного партизанського лікаря — «Професор Буйко». Невдовзі за мотивами повісті Яків Баш написав однойменну п'єсу. Образ професора Героя Радянського Союзу Петра Михайловича Буйка, створений народним артистом СРСР Ю. В. Шумським, увійшов у скарбницю українського радянського мистецтва як один із кращих образів нашої сучасності.

Закінчилася історичною перемогою Велика Вітчизняна війна. І знову Яків Баш серед натхненних трудівників, знову на передовій. Він активно працює в Спілці письменників України — то як директор видавництва, то як відповідальний секретар Спілки, то секретарем парткому письменницької організації. Він член республіканського Комітету народного контролю.

Головним у своїй діяльності Яків Баш вважає літературну творчість. Багато років він працює над романом «Надія», з двома книгами якого читач вже знайомий. Ми дуже часто говоримо про те, що тема робітничого класу в нашій літературі ще недостатньо розкрита. Роман «Надія» — один із тих творів, які заповнюють цю прогалину.

Шістдесят років. Багато це чи мало? Для Якова Баша це дуже мало. Бо він їх не помітив у натхненній праці. І коли б не благородна сивина в густій козацькій чуприні, то ніхто б і не подумав, що йому вже відмірялось шість десятків.

Роки не головне для людини. Головне — щоб у серці було творче горіння, щоб була палка енергія і невгасний інтерес до справ народних, щоб було велике вміння їх мудро й принципово, по-партійному розв'язувати. Все це у Якова Баша є.

У цей знаменний для нашого друга день хочеться від щирого серця побажати йому доброго здоров'я, щедрих років і нових чудових творів.

## ПАРТИЗАНСЬКИЙ ГЕНЕРАЛ

Люди помирають, а їхні добрі діла застаються. Полководець чи письменник, художник чи хлібороб, композитор чи сталевар — якщо він був справжньою Людиною, його ім'я не померкне, образ не забудеться, слово житиме.

Вічно житиме в серцях народу Сидір Ковпак.

Я не раз перечитував його розповідь про партизанські походи, його роздуми, згадую наші довгі розмови. Зустрічей з Ковпаком у мене було й небагато, але кожна з них запам'яталась на все життя. В розмовах Сидір Артемович розкривався в усій своїй духовній красі й особистій неповторності. Нещодавно вийшла в світ біографічна повість «Сидір Ковпак», написана Лукою Кизею («Радянський письменник», 1972). Знайомлячись із нею, ніби вдруге, на цей раз уже з самого початку життєвого шляху, пройшовся я поруч із незабутнім Ковпаком.

Сидір Ковпак, як зірка першої величини серед людських особистостей, яскраво засяяв в найгірші дні випробувань — у роки Великої Вітчизняної війни. Його непересічний талант, глибоко народний і яскравий, повністю розкрився у важкій боротьбі з фашистською навалю. В тимчасово окупованих областях гітлерівці кинули всі засоби, військові й політичні, на те, щоб винищити наш народ фізично, знищити його духовно. Все живе на окупованій землі було приречене на вимирання. За діло, за слово, сказане всупереч поневолювачу, належало одне — смерть.

Треба було мати неабияку силу волі, хоробрості і неохильну віру у перемогу, щоб стати проти лютого ворога.

Ковпак, на той час уже немолода людина, сміливо і рішуче кинув виклик ворогові. Невеликий партизанський загін путивлян з першого дня окупації і до останнього, вже ставши могутньою дивізією імені Ковпака, не давав спокою окупантам, примушував їх здригатися і тремтіти.

Треба бути незвичайною людиною, щоб стати партизанським генералом, стратегом і бойовим командиром народних месників. І він був незвичайною людиною, цей звичайний, найзвичайнісінький наш сучасник.

Найціннішим у біографічній повісті про Сидора Ковпака є те, що в ній розказано про нього як про звичайну людину. Народився С. А. Ковпак у бідній багатодітній сім'ї котельвинського безземельного селянина. Вчило його і виховувало життя, добрі і розумні люди наставляли кмітливого юнака на шлях істини і правди, і розгорялася в його серці любов до людей трудових і ненависть до гнобителів.

Ледь став на ноги селянський син, ледь набрався сил, а вже він потрібен царю, вже за «віру, царя й отечество» мусив іти на чужі і далекі поля. Солдатом пройшов Ковпак через фронти імперіалістичної війни, після революції воював у славетній дивізії Чапаєва, командував партизанським загonom біля своєї рідної Котельви і наділяв бідності землю.

Після перемоги Жовтня Сидір Ковпак жив, працював, як тисячі комуністів, чесних радянських людей, будівників нового життя. Він не шкодував своїх сил задля великого і справедливого діла — трудолюбивий, дисциплінований, відданий справі партії і народу.

З великим інтересом читаєш сторінку за сторінкою повість, простежуєш, як діє, що робить у складних ситуаціях Сидір Артемович Ковпак. Він був мудрим і дотепним чоловіком. Багатством душі і щедрістю його нагородили ковпаківський рід, народ, партія, членом якої він став ще на світанку нового життя.

Коли ознайомишся із життям Ковпака у мирні дні, дивуєшся: звідки в нього стільки мужності, хист командира?

Може, якби не було б отого завжди заклопотаного народними справами голови Путивльської селищної Ради, то не було б і Ковпака, слава якого облетіла весь світ? Він робив ніби незначне, непомітне, але необхідне діло, і разом з ділом виросла постать видатної людини.

Про свою партизанську звитягу добре розповідав у своїх книгах сам Сидір Артемович Ковпак. Народ склав про неї легенди, залишивши у своїй глибокій пам'яті образ партизанського вожака.

Велич Ковпака не лише в тому, що він був великим майстром партизанської стратегії і тактики: головне в тому, що він був чудовим заспівувачем партизанського руху, тим маяком, на який рівнялися патріоти в усій республіці та за її межами. Ковпак був натхненником та теоретиком месницької боротьби. Його слава йшла поперед нього,

поперед його бойових загонів. Де тільки з'являлись чутки про ковпаківців, де проходив Сидір Ковпак, відразу ж виникали партизанські загопи; застосовуючи ковпаківську тактику, вони сміливо громили ворога.

Ковпак був піонером партизанської боротьби. Не випадково, що він перший на Україні звернувся й до мемуарних партизанських записів. Його робота «Від Путивля до Карпат» поклала початок літературі, яскравій і своєрідній. З'явилися книжки Т. Строкача, О. Федорова, О. Сабурова, М. Наумова, М. Попудренка, В. Бегми, С. Маликова та інших славних партизанських ватажків. Розповіді про ковпаківців збагатились щоденником Ковпакового побратима, полум'яного комісара ковпаківських загонів С. Руднева, книгами Г. Базими, В. Войцеховича, С. Тутуценка, П. Воронька, О. Палажценка та інших. Наша критика ще має ґрунтовно дослідити, узагальнити і популяризувати здобутки цієї важливої за своїм виховним значенням літератури.

Сидір Артемович Ковпак завжди в наших серцях, у серцях своїх друзів, в думках народу, в уяві молодих трудівників комуністичного життя.

1972 р.

## ДУМА ПРО ОРЛЕНКА

До 75-річчя з дня народження О. Ф. ФЕДОРОВА

Полум'я душі справжньої людини не вгасає з роками. Олексій Федорович довів це на досвіді свого великого і прекрасного життя. І тому сьогодні всі — знайомі і незнайомі йому люди, всі, хто його знає, — а знають його мільйони! — сердечно вітають визначного партійного і державного діяча, двічі Героя Радянського Союзу, ушавленого партизанського ватажка, талановитого письменника із славним ювілеєм.

Олексій Федорович пройшов велику і нележку життєву школу. Безрадісне дитинство до революції, ранній труд на колишніх катеринославських заводах. Коли б не Жовтень, то була б доля юного Федоровича схожою на долю всіх підневільних, згорьованих робітників.

Вісімнадцятилітній юнак добровільно вступає в ряди Червоної Армії, спочатку рядовим, а потім молодшим командиром, бореться з ворогами молодої республіки. В 1924 році він демобілізується, вступає на ниву трударя, і розквіт його полководницького таланту припадає вже на грізні дні Великої Вітчизняної війни, коли Олексій Федорович Федоров поєднує діяльність партійного діяча (напередодні війни він працював першим секретарем Чернігівського обкому Компартії України) з умінням керувати в незвичних і важких умовах окупації великим партизанським формуванням. Недаремно ж бойові побратими з гордістю називали Федорова генералом Орленком.

Секретар підпільного обкому, командир з'єднання партизанських загонів Чернігівської області, організатор підпільних партійних і комсомольських організацій, нових партизанських груп і загонів, він стає визначним ватажком не тільки трудящих Чернігівщини, його знають і в Російській Федерації, і в Білорусії, його — Героя Радянського Союзу і партизанського генерала — узнав увесь прогресивний світ, а фашистські зайти лякались самого імені Федорова.

У 1943 році О. Ф. Федоров очолив Волинський підпільний обком, розгорнув небаченої сили партизанський рух на західних землях України. «Ковельський вузол» став зразком тактики партизанської боротьби на залізниці,

саме тут за недовгий час окупанти втратили близько 550 ешелонів з живою силою та військовим спорядженням. Лише одна ковельська операція могла б увічнити подвиг її виконавців — на рахунок ж федоровців подібних операцій десятки.

Діяльність О. Ф. Федорова невтомна і багатогранна, здібності його необмежені. Відразу ж після війни розкривається ще один яскравий талант партизанського ватажка — його літературне обдарування. Чіпка пам'ять, зірке око, вміння помітити і зафіксувати найхарактерніше в людині, найголовніше в подіях дали можливість О. Ф. Федорову з часом стати визначним військовим письменником. Саме письменником, а не звичайним мемуаристом, бо Олексій Федорович на літературній ниві людина не випадкова, праця його не епізод, а яскраве творче шукання яскравої і вражаючої розповіді про бачене, пережите і продумане. Його тритомна праця «Підпільний обком діє» стала одним з кращих творів про партизанів і партизанську боротьбу, здобула широку популярність серед мільйонних читачів. І не тільки в Радянському Союзі вона користується успіхом, навчає самовідданості і безстрашності волелюбні народи країн Африки і Азії, Латинської Америки, всіх тих, хто бореться за своє соціальне і національне визволення.

Олексій Федорович сягнув свого сімдесятип'ятиріччя. Але роки не головне для людини, головне, щоб серце було сповнене творчого горіння, а душа — неспокою і невтомності, і тоді не спочинком житиме людина, а творенням добра для людей. Олексій Федорович успішно трудиться на високому державному посту, невтомно виконує обов'язки обранця верховного органу влади, продовжує роботу художника-літописця. Від щирого серця в день славного ювілею всі ми зичимо Олексієві Федоровичу міцного здоров'я і багатоліття, великих успіхів у благородному труді на благо рідної Вітчизни.

Поки що вона, ця славна Байкало-Амурська магістраль, існує тільки на картах та ще в умі тих, хто її проектував. Але, безумовно, вона стоїть перед очима кожного з нас. БАМ ще тільки почав будуватись, взяв свій старт наприкінці дев'ятої п'ятирічки з тим, щоб фінішувати в одинадцятій, а ми вже мчимо по ньому у своїй щасливій уяві, ми вже горді ним і любимо його.

БАМ — всенародна будова, всенародна гордість, слава нашої багатонаціональної Радянської Вітчизни. Немає в нашому багатомільйонному колективі людини, яка б була байдужою до цього величного будівництва. Комсомольцям тридцятих років це будівництво нагадає ті неповторні романтичні часи, коли за покликом партії їхали вони з усіх братніх республік на Далекий Схід, коли засновували в глухій тайзі славний Комсомольськ-на-Амурі, місто, яке сьогодні нанесене на всі карти світу, яке стало не тільки славою нашого комсомолу, а й гордістю всього народу.

Комсомольцям сорокових років велика будова від Байкалу до Амуру нагадає ті грізні й героїчні роки, коли комсомольці, молодь усіх радянських республік не лише одягли солдатські шинелі і дружною радянською сім'єю відстоювали у важких боях честь і незалежність своєї Вітчизни, а й стояли на почесній трудовій вахті, забезпечували всім необхідним фронт і тил, виборюючи тим самим Перемогу над оскраженілим ворогом.

Комсомольцям п'ятдесятих років могутня будова БАМ нагадає всенародне освоєння цілини, час, коли з усіх радянських республік з'їхались на цілинні землі юнаки і юнки, посланці Ленінського комсомолу, для того, щоб ожити незайманий степ.

Тож не дивно, що, як тільки ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову про будівництво Байкало-Амурської магістралі, одразу ж Ленінський комсомол, як завжди в таких випадках, оголосив величне будівництво молодіжним, комсомольським і взяв на себе зобов'язання перед державою і народом забезпечити вчасну побудову магістралі віку. Партія схвалила ініціативу комсомолу.



Леонід Ілліч Брежнєв сказав: «Глибокою вдячністю відзначив радянський народ самовідданий трудовий подвиг молоді в освоєнні цілинних земель та природних багатств Півночі, Сибіру, Далекого Сходу. А от зовсім недавно комсомол гаряче відгукнувся на заклик партії взяти активну участь у новій величній будові — в будівництві Байкало-Амурської залізниці».

Будівництво, рівного якому сьогодні немає в світі, почалося. До нього прикута увага всієї країни.

Митці нашої республіки, і зокрема письменники, в перші дні спорудження великої магістралі взяли над нею шефство, послали своїх представників і відтоді тримають руку на пульсі БАМу, щоб створити художній літопис будівничої стради, а головне, щоб оперативно розповідати нашим читачам про героїчні діла будівників. З початку будівництва на майбутній магістралі бували тривалий час письменники Леонід Горлач, Станіслав Тельнюк, Олесь Лупій, Віктор Близнаць, а молодий письменник Олег Головка влився в лави будівників магістралі й постійно живе трудами й інтересами величної будови.

Увага письменників до будівництва вже дає свої плоди — в нашій періодичній пресі постійно з'являються письменницькі репортажі і нариси про будівництво, про славних будівників БАМу, а оце нещодавно з'явилась, вищущена видавництвом «Молодь», і перша документальна повість-репортаж про будівництво БАМу Леоніда Горлача і Станіслава Тельнюка «Магістраль віку».

Відразу ж хочеться сказати добре слово на адресу авторів книжки — добру й корисну роботу вони зробили, хорошу й потрібну книжку дали читачеві. Недаремно більше половини тиражу відразу ж було адресовано бамівцям на їх замовлення і зустрінуті самими героями книги дуже прихильно, сприйнято як дійову допомогу митців багатотисячному колективу будівників, що героїчно трудяться в різних місцях сибірської та далекосхідної тайги, часто й там, де ще не ступала нога людини.

Чим же приваблює рецензована книга, чому вона може бути бажаним надбанням читаючої людини?

В першу чергу вона цікава своєю масштабністю показу фронту роботи на БАМі, розкриттям величнього економічного значення майбутньої залізниці для всієї країни, умілим показом чудових радянських людей, з'єднаних в єдиний дружний колектив, який з ентузіазмом трудиться на різних ділянках, забезпечує всі вузли будівництва.

Кожна сторінка цього документального репортажу підтверджує, що БАМ — це будова віку, траса небаченої мужності й героїзму. Проляже вона від ріки Лени до Амуру на відстані 3145 кілометрів, пройде через північні райони Східного Сибіру, Забайкалля, Амурської області й Хабаровського краю, покличе до життя необжиті землі, забезпечить включення в економічний потенціал країни невичерпні природні багатства.

Автори книги не написали жодної сторінки про те, чого вони не бачили. Разом з першими посланцями комсомольського з'їзду вони прибули на будову, щодня протягом довгих місяців виходили на майбутню трасу, вилітали з геологами й пошуковими експедиціями в безлюдну тайгу, побували на тих місцях, де з часом стануть до ладу залізничні станції, бачили, як зводять житлові будинки в Тинді й Ургалі, відвідали будівництво майбутніх заводів у Шимановську, де вироблятимуть залізобетонні конструкції для БАМу, розмовляли з мостобудівниками на Амурі, які вже зводять бики майбутнього мосту в Комсомольську-на-Амурі.

Автори головну свою увагу скеровують на розкриття і показ характеру тих, хто приступив до славної будови. З великою любов'ю розповідається і про тих, хто ще задовго до початку будівництва проводив розвідницькі роботи в тайзі, про таких, як Олександр Олексійович Побожій, який десятки літ свого життя і героїчної праці віддав справі пошуку найкращого варіанта для майбутньої траси; про керівників комсомольських комітетів, таких, як Борис Водоп'янов, або про бригадира будівельників «діда» Івана Павловича Щербакова, в бригаді якого працюють хлопці й дівчата майже з усіх радянських республік.

Красиві люди там зібралися, справжні герої нашого часу, достойні сини і дочки своїх батьків, тих, хто будував Комсомольськ-на-Амурі, і тих, хто 30 років тому виборов перемогу над фашизмом. По-новому, без будь-яких пережитків минулого, дружною багатонаціональною сім'єю живуть вони в тайзі, прокладають невтомно майбутню трасу залізниці, веселяться як уміють, дружать міцно між собою, створюють на безлюдді людний затишок, знаходять своє особисте щастя і велику радість могутнього творення.

Читаєш сторінку за сторінкою цієї хвилюючої, правдивої книги, знайомишся з невігаданими героями її — і уявляєш їх такими, якими вони є. І здається тобі, що вони — твої знайомі, близькі й рідні, діти твої й онуки, і ти вже

не можеш бути байдужим до їхньої долі, тобі хочеться бути поруч з ними, ти живеш їхнім життям, інтересами, радощами і невдачами. І хочеться крикнути їм через степи і гори, через річки і несходжені простори:

— Ми з вами, славні бамівці! Ми бажаємо вам великого щастя й успіхів, славні, рідні наші бамівці!

1975 р.

2

Так уже повелося, що найбільші, можна сказати, історичні будови ставали всенародними, привертали до себе увагу радянських людей, незалежно від того, в якій республіці, на якій паралелі вони живуть. Починаючи від Дніпрельстану, Комсомольська-на-Амурі аж до останніх днів кожна велика будова комунізму гріла серце, хвилювала уяву мільйонів.

Ось уже кілька років кипить у тайзі, на будівництві БАМу, героїчна праця, труд учених і дослідників об'єднався з трудом робітників, які оволоділи найскладнішою технікою. Кілометр за кілометром у різних кінцях магістралі стає до ладу новітня залізниця. БАМ продовжується, кажуть люди. І ні на хвилину будь-де на нашій землі не спадає інтерес радянських людей до справ на будівництві. Десь там, за легендарною Леною, прокидається сталева колія, бере розгін, з'єднує непокорені ріки, пробивається холодними тунелями через сопки й гірські відроги до далекосхідних просторів. Це так далеко від України, що й подумки важко собі уявити ті шляхи, які ведуть на велику будову, а виходить насправді так, що серцем, думками своїми ми поруч з БАМом, по сусідству, ніби починається магістраль отут, десь за Хутором-Михайлівським.

І дивного в тому нема нічого — її буде вся країна, кожна республіка.

Письменники Радянської України від початку будівництва і по сьогодні проявляють великий інтерес і до будівників БАМу, і до справ будівничих. Щорічно хтось із наших товаришів відвідує будову, разом із славними творцями магістралі проходить нелегкі дороги, вживається в думи і прагнення бамівців, прагнучи одного — якнайповніше розказати потім своїм читачам про все найсучасніше і найвизначніше у творенні будови віку.

Поет Олег Головка живе і трудиться на будові від самого її початку. Своїми серед будівельників стали Леонід Горлач, Олесь Лупій, Захар Гончарук, Микола Равлюк, Полікарп Шабатин. Станіслав Тельнюк теж прописався серед бамівців, він живе в Чегдомині, працює в районній газеті.

Наша преса вже не раз позитивно оцінювала працю письменників, присвячену будівникам Байкало-Амурської магістралі. З великим інтересом зустріли читачі документальні повісті Леоніда Горлача та Станіслава Тельнюка, роман Олесь Лупія, а також публікації в періодичній пресі інших авторів.

Наприкінці минулого року Леонід Горлач і Станіслав Тельнюк у видавництві «Молодь» опублікували нову документальну повість — репортаж про будівництво БАМу під назвою «Від Дніпра до Амуру». Художник Віктор Кузьменко любовно і цікаво ілюстрував цей документ. Саме про нову працю українських літераторів хотілося б сказати кілька добрих слів.

Як уже відомо читачам, ця документальна повість продовжує розповідь авторів про велику будову. Перша повість «Магістраль віку» повела оповідь від самого початку, розповіла про великий задум партії, про могутній злет творчої думки вчених, про комсомольську юнь, що оголосила цю будову своєю, про перші кроки будівництва, про перших її героїв, про людей звичайних, які почали трудитися в умовах незвичайних і тому відразу ж розкрили і свою небачену красу духовну, і незвичайність своїх характеристик.

У новій документальній повісті «Від Дніпра до Амуру» підсумовано перші дні роботи на БАМі. В окремому розділі під назвою «Україна — БАМу» розповідається про той вклад, який вносять трудящі нашої республіки в будову віку, про тісні зв'язки трудівників України з героїчними творцями магістралі.

Зв'язки ці починаються з маленької, на перший погляд, дрібниці. Піонери боярської школи під Києвом, загін яких носить ім'я М. Островського, систематично листуються з будівельниками БАМу. Розповідають їм про те, як живуть і вчаться на тій землі, де прокладалась перша знаменита вузькоколійка, описана в «Як гартувалася сталь», а бамівці у відповідях розказують про свої справи корчагінські на будові.

Це свідчення нерозривних духовних зв'язків. Прокатні

стани на «Запоріжсталі» невтомно вальцюють сталеві листи, з яких народжуються могутні машини і механізми. Вони, як теплий яскравий привіт з рідної землі, прибудуть на БАМ, стануть слухняними в руках будівельників, робитимуть своє добре і велике діло. Із Львова приходять на БАМ могутні автонавантажувачі і потрапляють до рук львів'ян, що працюють у загоні «Карпати».

Кременчук шле на БАМ КраЗи. Їх з любов'ю творять кременчуцькі комсомольці, творять натхнешно, бо знають, що потраплять ці диво-машини до їхніх друзів-комсомольців із Ургала і Шимановська, із Улькапа і Тинди. І не помиляться творці КраЗів — з БАМу на їхнє ім'я прийде не один лист, схожий на той, що написали шофери комсомольсько-молодіжної бригади Івана Московських: «...Хочемо передати вам велике спасибі за могутні і красиві КраЗи... нам пощастило працювати на них, і не просто працювати, а будувати БАМ».

Читач знайде в повісті багато цікавих і яскравих фактів, а головне — познайомиться з багатьма новими, цікавими людьми, молодими і старшими, хлопцями і дівчатами, з інженерами і комсомольськими працівниками, з механізаторами і будівельниками, з працівниками всіх галузей. Зустрінесться з багатьма з тих, про кого вже розповідалося в першій документальній повісті. Цікаво, що БАМ дуже швидко підіймає людину, озброює майстерністю і вмінням, гартує її характер, творить їй добру славу передовика.

Та як же їй і не народжуватись, тій трудовій славі, як не гартуватись людським характерам, коли будівництво йде добре, коли твориться величне сибірське диво. Ось приклад. Пише бригадир мостозагону № 5 П. Гетьман: «Наша комплексна бригада прокладає міст через Лену. Завдання виконуються на 150—180 процентів. Міст, який за технічними нормами треба побудувати за 36 місяців, збудуємо удвоє швидше».

Гарну і потрібну книжку написали Леонід Горлач і Станіслав Тельнюк. І прекрасне завдання поставили вони перед собою — створити цикл документальних повістей-репортажів про будову віку. Допитливий читач дізнається з розповіді про великі справи своїх ровесників, своїх друзів по праці, відчує ще тісніші власні зв'язки з тією великою справою, яка твориться в наш неповторний час.

Повість «Від Дніпра до Амуру» читають і перечитують сьогодні будівельники БАМу, бо вона славним посланцем України доносить животворний подих рідної землі, надає

їм снаги. З великою увагою перечитують її у нас, бо на кожній сторінці цієї документальної оповіді — славні діла наших синів і дочок, які у складі великої багатонаціональної сім'ї посланців усіх братніх республік успішно будують магістраль віку.

1977 р.

3

І в літню спеку, і в осінню негоду, в зимову стужу, в морозні дні і ночі будується Байкало-Амурська залізнична магістраль.

В нашому двадцятому столітті не було будови грандіознішої, масштабнішої, величнійшої. Нову величну магістраль будує весь народ. Вона посідає почесне місце в наших планах. Почали її будувати в кінці дев'ятої п'ятирічки, а завершать на початку п'ятирічки одинадцятої — вісім років ітимае напружена, героїчна боротьба за дострокове введення в дію довшої за три тисячі кілометрів найсучаснішої залізниці.

Навіть як на сучасні засоби зв'язку Байкало-Амурська будова дуже далека від Радянської України, а тим часом вона дуже близька і рідна серцю кожного з нас. На будівництво нової залізниці вирушили тисячі славних комсомольців із нашої республіки, наших найрідніших, наших найхоробріших із сьогоднішнього молодого покоління. Вирушили в далекий край, вирушили за покликом серця, ніби на фронт, щоб по-фронтовому долати труднощі, зводити до нових висот славу Вітчизни. Тож чи можемо бути байдужими до того героїзму, до того рукотворного дива, яке росте на наших очах, чи ж не захочеться кожному з нас глянути в очі, заглянути в гарячу душу тих, хто там працює, хто зверхує подвиг.

Дорогу від людського серця до серця завжди проклала література, слово, саме майстри слова завжди стояли і стоять на службі у людини, еднаючи людські серця і помисли. Тож і не дивно, що разом з першими комсомольцями, з першими будівниками нової диво-залізниці виїхали на новітню трасу і радянські літератори, в тому числі і письменники Радянської України.

«Радянська Україна» в минулому році тепло відгукнулася на документальну повість Леоніда Горлача та Станіслава Тельнюка «Магістраль віку», повість, в якій

докладно розповідається про історію виникнення задуму будівництва в планах нашої партії, про економічну необхідність цієї будови. Розповіли читачам у цій повісті наші письменники і про те, як починалось будівництво, познайомили з багатьма чудовими людьми — творцями нової залізниці, наблизили їх до кожного з нас, зробили добрими знайомими і друзями.

Минуло небагато часу, і українські видавці подарували читачам нову документальну повість поета і прозаїка Олесь Лупія, названу красномовно «Перша зима».

Багато днів і місяців Олесь Лупій віддав будівникам БАМу. Побував він і на основних вузлах будови, і в найглухіших закутках тайги, побачив і відчув всю велич твореного, а головне, познайомився близько з тими людьми, які вершать цей подвиг віку. І полюбив їх щирим серцем, відшукує для них та для їхньої справи найпоетичніші слова в своїй душі.

Далекий Схід, як білий цвіт  
Сьогодні ти для мене...

Таким поетичним рядком починає він свою схвильовану оповідь. І вже цей піднесений поетичний настрій не залишає письменника ні на мить, незалежно від того, де він перебуває, що він бачить на будівництві, з якими людьми зустрічається.

На перших сторінках повісті з'являється легендарний Микола Островський, його комсомольські побратими. І недаремно саме так почато повість — згадка про Корчагіна і корчагінців, які в Боярці будували знамениту вузькоколійку, є тим ідейним заспівом, що надає великого звучання і всій розповіді про бамівців. Так, настали нові часи, уже не кількакілометрова вузькоколійка привертає увагу країни, а велична магістраль, що зв'яже воєдино несходимі простори. А отой комсомольський дух і сьогодні кличе до перемоги — карчагінці славні і в наші часи творять дива в ім'я народу й Вітчизни.

Прийшли нові часи, а подвиг героїв перших п'ятирічок, тих, хто в тайзі звів Комсомольськ-на-Амурі, живе й сьогодні в серцях молодих, наснажує на величезні діла. В славному комсомольському місті на Амурі з'явилися вулиці, названі іменами тих, хто вперше тут поселився, а серед них і вулиця імені Івана Сидоренка, комсомольця з Чернігівщини. Він один з тих, хто полум'ям свого серця перемагав труднощі, а невтомністю рук своїх вершив дива,

зводив Комсомольськ, один з тих, хто пішов у роки війни на захист Вітчизни і піднімав бійців в атаку, аж поки ворожа куля не зупинила його серце на берегах Волги. Він загинув смертю хоробрих під Сталінградом, а його ім'я обессмертилось там, де трудилися його золоті руки. І вже діти й онуки Іванові продовжують сьогодні батькову й дідову трудову славу.

Про десятки й сотні чудових людей, невтомних бамівців, про те, як вони працюють, як долають труднощі, як радіють наслідкам праці своєї, розповідає Олесь Лупій у своїй повісті «Перша зима» — це оповідь про людей, які перемогли, героїчно вистояли перед натиском серйозного і небезпечного ворога — холодної зими і негоди, що характерні для широт, де проляже майбутня магістраль.

В повісті розповідається і про невтомних першопрохідців, таких, як Павло Пилипович Сулов, про бурових майстрів, таких, як Анатолій Яриповський, про ветеранів праці і будови, таких, як Кузьма Семенович Полозов. Усе це рядові будівники БАМу, герої першої зими, люди великого життєвого досвіду, невтомні бійці мирного фронту. Автор кожному з них відводить невелику «житлову площу» на сторінках твору, але розповідає про них так, що ці люди вже не забудуться, не загубляться в багатотисячному бамівському загалі.

Енергопоїзд, створений далеко від будови з деталей, виготовлених на різних підприємствах країни, тайговим бездоріжжям мав потрапити до Тинди, нового міста, яке вже не могло жити без цього джерела електроенергії. Розповідь про те, як шістнадцять бамівців перевезли енергопоїзд тайгою, ледь помітними стежками-доріжками до Тинди, про ті 108 годин, які було витрачено на цю операцію, займають у повісті півдесятка сторінок. Події ж, що розгорнулися, героїзм найвищої проби, проявлений невеликим колективом бамівців, гідний того, щоб лягти в основу великої повісті або й роману.

Знайомить читачів Олесь Лупій із своїм колегою, поетом Олегом Головком, тим самим, чиї пісні з музикою відомих композиторів друкує «Огонек», автором життєрадісних поетичних збірок. Це він встановлює на всій магістралі електрообладнання, сигналізацію та зв'язок, керує великим колективом людей, що відповідають за цю важливу справу, і разом з тим він же керує, можливо, наймолодшою в Союзі літературною студією, де зростають, набираються сили майбутні поети і прозаїки.



Чимало сторінок у документальній повісті присвячено партійним і комсомольським ватажкам, людям, які не тільки керують будовою, а й організують маси, наснажують усіх і кожного глибокою партійною переконаністю, глибоким розумінням великої мети.

Розповідь про секретаря парткому із Зоряного Івана Михайловича Громенка запам'ятається, бо відкриє перед читачем яскравий характер комуніста, людини, за якою йдуть, якій вірять, за якою йтимуть до кінця.

Дуже добре, що наші письменники влились у величну тему, полюбили грандіозну будову, стежать за її ходом, за трудовим подвигом її творців і так щедро і натхненно в своїх книжках про це розповідають. Віриться, що невдовзі з'являться на тому благодатному ґрунті, визріють і чудові романи, нові, яскраві документи художнього осмислення нашої неповторної дійсності.

*1976 р.*

## ВИСТУП НА VII З'ЇЗДІ ПИСЬМЕННИКІВ

Товариші! В наступному році відзначаємо всенародне знаменне свято — 60-річчя Великого Жовтня. Скоро мине шістдесят років з того вікопомного дня, коли народилась перша в світі держава трудящих, коли над нею високо знявся і на весь світ спалахнув червоний прапор.

В огні революції, у вирі громадянської війни народилась багатонаціональна радянська література, з тих часів почала вона свої кроки. Українська радянська література об'явила себе в ту червону зиму червоним заспівом, половила людські серця сонячними кларнетами. З робітників і селян йшли в неї перші творці, без вагань ставали на бік революційного народу краці люди з творчої інтелігенції.

Ніколи не забудуть майбутні покоління той час, коли гартувалася сталь, коли через наші степи, через усю Україну промчали безстрашні вершники, коли незламні гармаші кували перемогу над ворогами революції, коли ленінська правда, велика правда людського буття, йшла від міста до міста і від села до села, від хати й до хати, від одного людського серця до іншого.

А потім література, як і належить трудівникові, стала на вахту відбудови і перебудови життя, будувала життя і виполювала бур'ян в степах України, високо опоетизувала провідну роль партії, першою відкрила найвище й найблагородніше чуття єдиної родини, перекидала арко-дужні мости від народу до народу. І радянські народи, об'єднані розумом і волею партії Леніна в одну сім'ю, почали небачену перебудову світу, звели перші тракторні і Дніпрогес, перевели патріархальне село на нові, соціалістичні рейки. Можемо собі лише уявити, якими були б наші досягнення сьогодні, коли б отой величний трудовий порив, отой азарт творення не був перерваний нахабно фашистським нападом, коли б світовий імперіалізм кривавими руками Гітлера не нав'язав нам найстрахотливішої з воєн, які тільки знала історія.

Ні на хвилину радянський народ не засумнівався в своїй перемозі. Література була з перших днів і до останніх на фронті, з великою клятвою нашого поета почала свій похід і до останнього переможного дня була дзвінкоголо-

сим сурмачем правди і патхнення, єднала народи у велику родину, показала їх глибокоідейними і безстрашними прапороносцями, людьми з чистою совістю, які, утверджуючись самі, утверджували життя і свободу цілої Європи і всього людства.

Жаданою і славною перемогою завершилась Велика Вітчизняна війна, повернулись до своїх пових потоків лейтенанти і рядові, щоб перемагати і жити, щоб відбудувати поруйноване і возвести до небачених висот нове мирне життя, зробити все для того, щоб людство вже ніколи не знало воєнних злигоднів і кровопролиття, щоб на землі квітували сади і людські серця радували троянди і виноград.

Ось уже понад тридцять років ми живемо під ясным і чистим небом. Хвала і честь за це нашій партії, її Центральному Комітету і Політбюро, особисто Леонідові Іллічу Брежнєву, невтомному і мудрому борцеві за мир між народами, за щастя людства, за майбутнє наступних поколінь. Маємо право і ми, літератори, пишатися за своє поетичне слово, яке всі ці роки стояло і міцно стоїть на сторожі миру і щастя народів.

На XXV з'їзді КПРС та XXV з'їзді Комуністичної партії України проаналізовано й підсумовано творчий злет держави у минулій дев'ятій п'ятирічці. Вона була найкращою з усіх попередніх п'ятирічок.

Робітничий клас, колгоспне селянство, наша невтомна інтелігенція забезпечили перетворення державного плану у великі державні здобутки. І цьому радіють не лише радянські люди, цим схвилювані всі чесні люди планети.

Радянські митці були з народом як завжди і як завжди внесли і свій скромний, але вагомий внесок у загальну справу.

Велика багатонаціональна література стала не лише літописцем і узагальнювачем подвигів народних, а й правдивим виразником дум народу, його високих поривань, його краси душевної і величі людської.

На нашому з'їзді вже не раз цитувалися дорогі для всіх нас слова Леоніда Ілліча Брежнєва, Володимира Васильовича Щербицького про творчий доробок діячів літератури і мистецтва, про те, що підхід XXIV з'їзду до питань літератури і мистецтва повністю себе виправдав, що було уникнуто тих крайнощів, які могли завести тих або інших літераторів, діячів мистецтва на шлях, позбавлений творчої перспективи, про те, що наша художня інтелігенція міцно стоїть на позиціях партійності і народності.

Висока оцінка цілком і повністю відповідає дійсності, якою жила письменницька організація в попередні роки, в тому числі і письменницький колектив нашої столиці — міста-героя Києва.

На звітно-виборних зборах Київської організації Спілки письменників, які передували нашому з'їздові, було підсумовано нашу роботу, відзначено наші досягнення і наші недоліки. Перш за все варто відзначити, що майже півтисячний колектив письменників столиці нашої республіки прийшов до свого з'їзду як ніколи згуртованим і дружним, об'єднаним спільною метою вірного служіння своїй партії і народу, готовий і далі вести найпринциповішу і найрішучішу боротьбу з будь-якими відступами від нашої високої ідейності і принциповості, вести рішучу боротьбу проти ідейних супротивників усіх напрямків і гатунків. Ми були і зостасмося навіки вірними єдиній нашій високій ідеї — ідеї марксизму-ленінізму, ідеям нашої партії і її Ленінського ЦК, справі свого великого трудолюбивого радянського народу. Саме цією високою ідейністю і вірністю принципам соціалістичного реалізму, почуттям братерства і інтернаціональної єдності визначаються кращі твори київських письменників, створені за останню п'ятирічку. Про них говорилося сьогодні в ґрунтовній та об'ємній звітній доповіді правління з'їздові, яку виголосив перший секретар правління Василь Павлович Козаченко, у виступах промовців.

Але зараз варто, мабуть, говорити не лише про здобутки. Скромні досягнення зостануться на нашому рахунку, ніхто їх від нас не візьме. Турбуватися маємо іншим — на жаль, недоліків і недоробок у нашій діяльності значно більше, ніж успіхів. Мусимо пам'ятати, не забувати й на хвилину, сідаючи за свої робочі столи, тієї критики, яку було висловлено на партійних форумах на нашу адресу: «Важливо, щоб кожен твір був не тільки глибоким за змістом, а й вражаючим, захоплюючим своїми образотворчими засобами, щоб його образи пробуджували у людей нову енергію, збагачували думки і почуття. У зв'язку з цим доречно нагадати відому істину: всі жанри хороші, окрім нудного». Ці слова Володимира Васильовича Щербицького влучають у найвразливіше місце в нашій діяльності.

Бо ж і справді, ми, говорячи про досягнення, називаємо кілька десятків творів, які полюбилися читачеві, стали здобутком читачів у братніх республіках. І це в той час,

коли наші видавництва щорічно видають сотні нових творів. Про переважаючу більшість їх ми скромно промовчуємо. А чи варто мовчати? Чи не настав час і критикам, і видавцям, а найперше самим творцям художніх цінностей заговорити на повний голос про високу майстерність, про довершеність технічну, про те, що одної правильної і високої ідеї не досить для довгого віку і естетичної привабливості будь-якого твору. Час такий настав. Десята п'ятирічка — нова якість, вона не миритиметься з бракоробством, не прощатиме недбалості нікому. То чи не стати нам, як і належить митцям, заспівувачами нового, чи не пошукати нових крилатих мистецьких формул нашого життя, подібних до тих, які в свій час знаходили Павло Тичина і Максим Рильський, Володимир Сосюра і Юрій Яновський, Олександр Корнійчук і Андрій Малишко.

Настав час, коли стає неможливим миритися з буденністю, з посередністю, а тим більше з нудною сірістю. Але як з усім тим боротися?

Мені здається — тільки гуртом, тільки колективно. Мають, для того наша Спілка літераторів і створена, щоб сприяти в ділах кожному, спрямовувати, допомагати йти вгору, а не тупцювати на місці.

Не покриємось — скільки в нас ще буває таких випадків, коли приймаємо до Спілки автора першої хорошої книжки, надіємось на хист обдарованого автора, а він, захистившись членським квитком, починає видавати все гірші і слабші твори, і ми те з сумом констатуємо або зовсім того не помічаємо.

Київська письменницька організація з усього мовленого на партійних з'їздах про літературу робить ділові висновки. Ми прискіпливо проаналізували свою попередню діяльність і прийшли до висновку, що маємо значні резерви до покращення нашої роботи, особливо в справі організації творчої допомоги новоприйнятим письменникам, індивідуалізованої допомоги тим, хто лише вступає в літературу, по посиленню зв'язку письменника з життям, з своїми майбутніми героями, у справі активізації кожного члена Спілки і як творця, і як громадсько-політичного діяча. Ми вважаємо, що найвразливішим у діяльності літераторів є, з одного боку, кабінетне вивчення живої дійсності, а з другого — односторонність бачення, яка виникає внаслідок прикутості митця до якоїсь однієї справи, в той час коли письменник мусить охоплювати своїм зором увесь обшир життєвої діяльності народу, проникати в душі

і серця своїх героїв не внаслідок поверхового споглядання, а через органічне злиття з життям народу в цілому і зокрема трудової людини — нашого сучасника. Письменник мусить бути завжди на передових рубежах боротьби народу за здійснення своїх ідеалів, бути не пасивним спостерігачем, а глибоко зацікавленим співучасником того, що діється, ставши невід'ємною часткою того людського колективу, який виконує свій великий обов'язок перед державою і народом.

Нове поповнення письменницького колективу — запорука нев'янучої молодості і сили Спілки. Мусимо зробити так, щоб усі молоді, наймолодші, хто пробує свої сили, в кому зріє і пробуджується справжній талант, наближались до Спілки. Може, й справді слід подумати про статус кандидата в члени Спілки, — хай, користуючись цим званням, ростуть наймолодші, хай готуються стати достойними високого письменницького звання молоді літератори.

Товариші! Десята п'ятирічка поставила перед нами нові і величні завдання. Будемо сподіватися, що на своєму VII з'їзді, на наступному всесоюзному письменницькому форумі ми колективно зуміємо відшукати такі форми роботи, розбудити такий творчий запал і громадську активність наших літераторів, які забезпечать нам успішне здійснення тих почесних і величних завдань, які ставить перед кожним з нас, перед усім творчим колективом рідна Комуністична партія.

## БУТИ ГІДНИМ ЗАВДАНЬ ПАРТІЇ

Радісні, вікопомні дні переживає наша рідна Соціалістична Вітчизна. XXV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу — подія незмірної ваги і світового значення, це ще один величний етап у діяльності партії, у житті радянського народу. Підбиваються підсумки за п'ять минулих, творчо насажених років, намічаються плани на наступну, десятую п'ятирічку. Як зазначається в проекті ЦК КПРС до XXV з'їзду партії:

«Головне завдання десятої п'ятирічки полягає в послідовному здійсненні курсу Комуністичної партії на піднесення матеріального і культурного рівня життя народу на основі динамічного і пропорційного розвитку суспільного виробництва і підвищення його ефективності, прискорення науково-технічного прогресу, зростання продуктивності праці, всемірного поліпшення якості роботи в усіх ланках народного господарства».

Соціалістична Вітчизна впевнено крокує до комунізму, стає все багатшою й могутнішою, а життя трудящих — все щасливішим. Дорогу в наступне п'ятиріччя нам ясно освітлюють безсмертні ленінські ідеї, животворним духом яких пройнята вся діяльність нашої рідної партії.

Разом з усім народом радіють і насажують себе на творчу працю, на нові мистецькі здобутки письменники, які слова партії, її накази сприймають усім серцем, як заклик до натхненної праці, до діяльності на благо народу. З чим же прийшли до партійного з'їзду письменники столиці України?

У Києві нині живе і працює найчисленніший загін українських літераторів (понад 460 чоловік), серед них багато видатних майстрів культури, чію творчість знають мільйони читачів. Досить назвати імена Миколи Бажана, Петра Панча, Юрія Смолича, Івана Ле, Олесея Гончара, Михайла Стельмаха, щоб мати вже певну уяву про нашу столичну організацію. Або ось ще один показовий приклад. Минулого року лауреатом Державної премії Союзу РСР став поет Борис Олійник за збірник віршів «Стою на землі», Державну премію Української РСР імені Т. Г. Шевченка одержали останнім часом Василь Козаченко за цикл

повістей про партизанську «Блискавку», Павло Загребельний за роман «Первоміст» і «Смерть у Києві», Вадим Собко за роман «Лихобор», а також Микола Нагнибіда, Платон Воронько, Олександр Левада, Микола Ушаков і Михайло Ткач.

Літератори Києва оспівують героїчну радянську дійсність, на повен зріст, у всій красі й принадливості зображують героїв п'ятирічок, чім трудом звеличується рідна Вітчизна.

Своїм головним завданням письменники вважають відображення сьогодення, великих духовних і творчих сил народу. Йдеться не про репортажні записи подій, вміщені на сторінках періодичної преси, хоч і це нам треба робити, а про відображення сучасності в яскравих художніх образах, які б мали непересічне ідейно-естетичне й виховне значення, відповідали б найвищим критеріям, що їх пред'являють до художньої творчості партія і народ. Наша література в зображенні сучасності нагромадила великий досвід, у нас славні й давні традиції, які започаткували Павло Тичина, Максим Рильський, Андрій Головка, Олександр Корнійчук, Юрій Яновський, Олександр Довженко, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Леонід Первомайський, Олександр Копиленко. Наша сучасна поезія й проза теж домоглися останнім часом значних успіхів. Відрадно те, що письменники з чітких ідейних позицій, високохудожньо відбивають сучасність, передають у своїх творах правду життя, глибокі порухи людської душі, розповідають про ті величезні зміни, які сталися в житті радянського суспільства. Головний герой нашої літератури — людина праці, людина благородних і високих поривань, красива, відважна, мудра, одним словом — натхненний будівник комунізму, а цим усе сказано! Радус те, що в кращих своїх творах письменники піднімаються до художніх і філософських узагальнень явищ життя, типізації характерів, ставлять важливі проблеми, котрі постають у зв'язку з науково-технічним прогресом, з загальним зростанням культурного і життєвого рівня народу, з новими завданнями, які ставить перед народом партія.

Відомо, що на підприємствах, заводах, на шахтах Радянського Союзу нині трудяться близько 70 мільйонів робітників. От про них найперше ми й повинні писати свої романи, повісті, вірші, оповідання, нариси, п'єси. Серед кращих творів на робітничу тему назвемо трилогію Павла Загребельного «З погляду вічності», «Переходимо до



любові», «Намилена трава», романи Вадима Собка, здавна вірного робітничій темі, «Лихобор» і «Нагольний кряж», п'єсу Олександра Левади «Здрастуй, Прип'ять!», романи Натана Рибака, «Блакить» Юрія Бедзика, поезії Миколи Нагнибіди, Леоніда Вишеславського, Бориса Олійника, Івана Драча, Олександра Підсухи та інших.

Успішні набутки і в молодих письменників, зокрема роман Володимира Яворівського «Ланцюгова реакція» про будівництво атомної електростанції.

Читач чекає зараз нових творів — яскравих, художньо переконливих, тож кожен, сідаючи за письмовий стіл, зобов'язаний проїнятися почуттям високого обов'язку перед народом, перед партією, які створили для нас всі умови для плідної праці, відібравши у нас, як кажуть, тільки одне право — писати погано. На своїх засіданнях, у пресі, у творчих розмовах ми знову і знову порушуємо питання майстерності, ставимо його, як наріжний камінь будови! Тут свою частку праці повинні докласти критики, від яких ми чекаємо дійової товариської допомоги.

А як тема села? — можуть нас запитати. Я особисто різко не розмежував би зараз, де сільська тема, де робітнича, а де тема інтелігенції. У правдивому творі, як у самому житті, вони переплітаються, збагачують одна одну, бо нема зараз у нас села, яке б тісно не було зв'язане з містом, з промисловістю, з наукою, мистецтвом. Сільські трудівники, завзяті у праці, палкі у мріях, знайшли у творах київських письменників яскраве зображення. Назву лише кількох літераторів з-поміж тих, хто успішно розробляє цю тему. Це — Василь Земляк, Віталій Логвиненко, Іван Цюпа, Микола Рудь, Володимир Дрозд, Володимир Вільвий, Віталій Петльований та інші.

А наші поети? Не буде перебільшенням сказати, що всі вони залюблені в красу рідної землі, у наших людей. Платон Воронько, Микола Нагнибіда, Борис Олійник, Дмитро Павличко, Віктор Кочевський, Григорій Донець, Михайло Ігнатенко, Володимир Коломісць, Микола Сингаївський, Володимир Бровченко, Петро Перебийніс, Володимир Забаштанський та інші оспівують трудівників села поетично, свіжо й щиро.

З останніх творів про людей найпередовішої у світі радянської науки слід відзначити романи «Берег любові» Олеся Гончара, «Розгін» Павла Загребельного, «Біла тінь» Юрія Мушкетика (роботу над яким автор ще продовжує), «Ритми життя» Володимира Дрозда.

Нові й нові теми підказує письменникам героїка Великої Вітчизняної війни. Активні її учасники і через тридцять років після славної Перемоги знову ж вертаються до цієї теми, перетопивши у своїх серцях величезний громадянський і людський досвід. Літератори пишуть твори якісно нові, котрі стверджують силу радянського ладу, глибинність джерел патріотизму, невмирущість животворних ленінських ідей; героїка народного подвигу осмислюється з позицій сучасності, не таке вже й далеке минуле перегукується з реальністю сьогодення. Широку популярність у читачів завоювали партизанські повісті Василя Козаченка, романи Петра Гуріненка «Життя одне», Аватолія Дімарова «Біль і гнів», Костянтина Кудієвського «Горькие туманы Атлантики», нові книги Олекси Гуреїва, Дмитра Ткача, Олександра Сизоненка, Олекси Мусієнка та Івана Головченка.

Необхідно наголосити ще на одній темі, яка знаходить своє органічне вираження у кожному творі — чи то романі, чи повісті, вірші. Ця тема дуже дорога радянським людям. Йдеться про ідеї миру, які живлять радянську літературу із самого її зародження. Радянський Союз, Комуністична партія, її Центральний Комітет і особисто Леонід Ілліч Брежнєв знаходяться в авангарді боротьби за мир, за співробітництво між країнами і народами. Українські радянські письменники щиро привітали Леоніда Ілліча Брежнєва з нагородженням його найвищою відзнакою Всесвітнього руху прихильників миру — «Золотою медаллю миру» імені Фредеріка Жолю-Кюрі.

Зараз особливо помітний потяг письменників до таких наступальних оперативних жанрів, як публіцистика, нарис, документальна повість. Мабуть, давно у нас не було стільки хороших творів у цих жанрах, творів бойових, написаних схвильовано і яскраво. Наші видавництва порадували читачів прекрасними колективними збірниками нарисів: «Український мільярд», «Земні зорі», «У долині Здвижу», серію повістей «Наш сучасник». Плідно працюють у жанрі публіцистики і нарису Кузьма Гриб, Володимир Вільний, Олекса Дмитренко та інші.

Багатий ужинок і в наших драматургів. Театри республіки тільки останнім часом поставили п'єси Олексія Коломійця «Голубі олені» і «Кравцов», Миколи Зарудного «Пора жовтого листя» і «Під високими зорями», Олександра Левади «Здрастуй, Прип'ять!», Вадима Собка «Комен-

дант Берліна», Павла Загребельного «І земля скакала мені навстріч», Любомира Дмитерка «Генерал Ватутін», а також нові драматичні твори Анатолія Шияна, Івана Рачади, Василя Земляка, Олександра Підсухи, Григорія Плоткіна, Юрія Мокрієва та ін.

Ми черпаємо натхнення, збагачуємося, тісно спілкуємося з літераторами братніх республік. Письменники Києва за останні два роки побували на Алтаї, в Красноярському краї, в Чувашії, Естонії, відвідали село Шушенське, де перебував у засланні Володимир Ілліч Ленін, а тепер будується найбільша у світі Саяно-Шушенська гідроелектростанція. А в Києві ми сердечно приймали російських письменників із Красноярського краю, з Далекого Сходу, літераторів Грузії, Вірменії, Білорусії, Естонії. І як це прекрасно, коли серця друзів відкриті й щирі, коли тебе зустрічають із радістю! Зв'язки з братніми літературами й надалі ми будемо кріпити й розширювати.

Велике місце у нашому житті займає громадсько-політична робота. Щороку київські письменники беруть активну участь у Ленінських днях літератури і мистецтва, виступають з творчими звітами перед колективами заводів, фабрик, учбових закладів, колгоспів. Торік провідні письменники взяли участь у такому цікавому заході, як зустрічі в робітничих гуртожитках. Відбулося близько сорока виступів, в них взяли участь Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Павло Загребельний, Василь Козаченко, Богдан Чалий, Микола Нагнибіда, Олександр Левада, Борис Олійник, Степан Олійник та інші.

Не забуваємо ми у своїй роботі і про нашу зміну, здібну творчу молодь, яка стукає у високі двері літератури щирими поезіями, цікавими оповіданнями, повістями, бойовими нарисами, наступальними критичними статтями. Молоді — наша повсякденна пильна увага і турбота про її зростання. Набуває широкого поширення наставництво старших письменників над молодими. Приклад, гідний наслідування, нам залишили незабутні Павло Тичина, Максим Рильський. А нині з любов'ю шефтують над молодими літераторами Михайло Стельмах, Абрам Кацнельсон, Платон Воронько та ін. Вже впевнено заявили про свої творчі наміри Ігор Кравченко, Олександр Васильківський, Світлана Йовенко, Микола Жулинський, Володимир Мельник, Василь Чухліб. Допомогає молодим зростати їх участь у роботі літстудій, літературних об'єднань, а також обласних, республіканській і всесоюзній нарадах молодих пи-

сьменників, які Спілка проводить разом з комсомолом і профспілковими організаціями.

Мистецькими здобутками, високим робочим настроєм зустріли письменники Києва XXV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Читач одержує нові романи, повісті, натхненні вірші, бойові публіцистичні твори, яскраві п'єси, глибокі критичні розвідки. Нині, у десятій п'ятирічці, перед нами з усією серйозністю, як ніколи досі, постає питання підвищення й удосконалення письменницької майстерності. В проекті ЦК КПРС до XXV з'їзду партії записано про те, що треба добиватись «всемірного поліпшення якості роботи в усіх ланках народного господарства». Цей заклик партії, цю її настанову письменники Києва, як і всі радянські люди, приймають до неухильного виконання.

*1978 р.*

Сорок років тому народилась наша могутня, багатонаціональна, найпрогресивніша серед усіх відомих літературних організацій Спілка письменників Радянського Союзу. В минуле відійшла міжусобна колотнеча між різними угрупованнями і «асоціаціями», що народжувались, як гриби в осінню пору, і так же швидко, як гриби, й зникали. На заклик партії відгукнулись усі найталановитіші майстри нової літератури. Вони об'єдналися в єдиній Спілці письменників, яка відразу ж і без вагань стала на глибоко принципові партійні позиції, щоб уже ніколи і ні за яких умов з них не сходити. Знаменно, що видатну роль і в підготовці, і в проведенні Першого з'їзду, і в створенні партійних засад майбутньої організації літераторів відіграв великий російський письменник, основоположник літератури соціалістичного реалізму Олексій Максимович Горький. З його ім'ям зв'язані перші кроки нашої організації, за горьківськими традиціями ось уже сорок років живе і трудиться численний колектив письменників в усіх куточках радянської землі.

Кожний з нас, членів письменницької Спілки,— і старші, ті, хто вже творив в дні народження нашої організації, і ті, хто в літературу прийшов пізніше, вірні принципам Першого з'їзду, який і на сьогодні є еталоном того, як у письменницькому колективі повинні вирішуватися творчі питання на засадах партійності і народності, як повинна розв'язуватися проблема поєднання інтересів письменницького колективу і окремого майстра.

Кожен з нас найтіснішими узами зв'язаний з ідеями першого форуму літераторів, бо саме він виробив і ухвалив Статут нашої організації, наш письменницький закон, за яким ми живемо в своєму колективі, за яким ми, в міру своїх сил і здібностей, пишемо твори, згідно з яким ми діємо в своєму соціалістичному суспільстві як його оборонці, його літописці, його розвідники і його пропагандисти.

В далекому 1934 році я був юним учителем мови і літератури, штурмував інститутські програми і тихцем писав, твердо надіючись на те, що в майбутньому і моє слово

доеднається до слова великого письменницького гурту країни. То був важкий і разом з тим неймовірно героїчний час. Ми щойно перевели сільське господарство на колективні соціалістичні рейки, все ламалося і переінакшувалося, все кипіло і боролось, в народному житті було стільки незвичайного і незвичного, що само просилося в книгу. Тоді і народжувалися твори, які й на сьогодні не втратили свого літературного й історичного значення, саме тоді швидко завоювали високий авторитет Шолохов і Толстой, Фадєєв і Тихонов, Прокоф'єв і Гладков — та хіба ж усіх перелічиш! — у великій російській літературі; на весь Радянський Союз звучали голоси Янки Купали і Якуба Коласа, Джамбула і Сулеймана Стальського, — неможливо перерахувати і всіх нових творців із братніх літератур! — не днями, а годинами зростав авторитет української радянської літератури, мужпіли голоси Тичини і Рильського, Сосюри і Бажана, Головка і Яновського, піднімалась ціла плеяда талановитої молоді, поредавав серед якої Олександр Корпійчук.

Тож можете собі уявити, як ми, комсомольці тих часів, особливо молоді педагоги, стрічали звіт у пресі про кожен день засідань з'їзду в Колонному залі, з якою жадобою читали й перечитували глибоку та мудру доповідь О. М. Горького і промову секретаря ЦК ВКП(б) А. Жданова, яку ми сприйняли як вияв високої довіри й зацікавленості з боку партії до майбутнього радянської літератури. А як ми доскіпувалися до кожного слова й думки, висловленої в численних доповідях та виступах на з'їзді. Немало на моєму віку відбулося до того і від того різних літературних форумів і з'їздів, увага до яких була величезною, але, мабуть, жодна з цих історичних подій не запала так у пам'ять і в серце, як Перший з'їзд письменників.

З'їзд і плідна підготовча робота, творча дискусія, в якій народжувалась письменницька організація, згуртували всі сили молоді літератури, об'єднали всіх її творців навколо Комуністичної партії, поставили творчість кожного на службу народних інтересів. Це була не формальність, це була сама потреба життя, в якій виражалася сутність літератури нової епохи. І свідчення та підтвердження цьому — участь радянських літераторів у всенародній боротьбі проти лютого фашизму в дні Великої Вітчизняної війни. Більша половина радянських літераторів: тобто всі, хто був здатний фізично боротися з ворогом, добровільно пішли на фронт, а решта словом пропагандиста, словом

літератора боролася з лютим ворогом. Понад триста членів Спілки полягли на фронтах героїчною смертю як захисники своєї любимої Вітчизни.

Та у важкій боротьбі наша література не лише втрачала, а й здобувала. В боях з ворогом на фронті, в партизанських загонах і в радянському тилу — біля доменних печей, в шахтах і на колгоспних полях — народжувалися, мужніли й викристалізовувалися голоси письменників-початківців, яким доля судила і в часи війни, і особливо після Перемоги прийти в письменницьку організацію, збагатити її творчо й організаційно, разом із старшими товаришами продовжувати справу Горького, справу, започатковану на Першому з'їзді.

Наша письменницька організація сьогодні, як ніколи, могутня і талановита, як завжди, до кінця вірна ідеалам Леніна і справі Комуністичної партії, вона завжди виступає в передових лавах борців за щасливе майбутнє, за нову людину, за мир і співробітництво між народами. На зміну тим, хто віддав увесь свій талант і тепло серця літературі нашій і нашій загальній великій справі, прийшли і щоденно приходять нові талановиті кадри. Зросла майстерність перекладачів, могутньо лунає голос великого багатомовного колективу літераторів кожної республіки. Якщо на Першому з'їзді в багатьох виступах письменників лише висловлювались надія і побажання, щоб найкращі надбання всіх літератур минулого і сучасного прийшли до читачів, то сьогодні це стало чудовою дійсністю.

Доля виявилась до мене ласкавою, моя мрія щось написати, з чимось прийти до людей, мрія зеленого юнака, що міцніла і утверджувалась при читанні матеріалів Першого з'їзду сорок років тому, здійснилась. Повернувшись із партизанського загону до творчої роботи, я почав систематично писати, став членом письменницької організації і, як і інші товариші, віддаю всі свої сили, щоб ця організація була міцною й славною, щоб вона гідно продовжувала і розвивала в щоденному своєму житті горьківські традиції і настанови, щоб вона з честю здійснювала ті великі історичні завдання, які на неї поклала і покладає наша Комуністична партія. Ми живемо за нашим спілчанським Статутом, ми щоденно керуємося ним. Він впливає на все нове, що з'являється в нашій організації, він виховує нашу творчу зміну, і він оберігає ідейне життя нашої Спілки від будь-яких спроб елементів дрібнобуржуазних, ворожих збити нас на манівці, послабити нашу твор-

чу організацію. Ми в своєму колективі завжди раділи і радіємо творчій удачі кожного товариша, щиро і радо вітаємо тих, хто вперше береться за перо, але ж принципово суворі до кожного, хто так чи інакше забagne посягнути на принципи, гранично чітко сформульовані в нашому письменницькому Статуті. Вести принципову і рішучу боротьбу проти проявів будь-якої групівщини а чи ревізії наших письменницьких принципів нас примушує сама справа, задля якої ми живемо і трудимось.

Ми у вирі самого життя, на вершині його кипіння, ми у боротьбі за людське щастя. Ми добре розуміємо свою роль і свої завдання. Делегат Першого з'їзду Леонід Соболев сорок років тому кинув крилате слово про те, що партія, давши нам найширші права, позбавила єдиного права — погано писати.

Ми завтра мусимо писати краще, ніж сьогодні, наша творчість мусить підійматися на вищий ідейний рівень, на вищі щаблі майстерності. Це наше право і це наше найперше завдання. Партія і народ ждуть від нашого колективу нових мистецьких звершень, нових творів, гідних славного часу і здатних творити диво у духовному житті великого радянського народу.

*1974 р.*



Щойно над планетою прогримів славний Першотравень, революційне свято трудящих, день Міжнародної пролетарської солідарності.

«Наша країна зустрічає нинішній Першотравень в обстановці трудового і політичного піднесення мас. Радянська Батьківщина впевнено йде вперед по шляху, наміченому ХХІV з'їздом КПРС. Динамічно розвиваються соціалістична економіка, наука і культура, підвищується народний добробут. Міцніють морально-політична згуртованість радянського суспільства, дружба і братерство наших народів. Дальшого розвитку набирає соціалістична демократія, що яскраво виявляється в ході розгорнутої підготовки до виборів у Верховні Ради союзних, автономних республік і в місцеві Ради депутатів трудящих. Успішно втілюється в життя вироблена партією Програма миру, зростає міжнародний авторитет і вплив СРСР», — говориться в Зверненні ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР та Ради Міністрів СРСР до радянського народу.

В цих словах сконденсовано весь духовний і політичний зміст сучасної епохи, нашої невтомної бурхливої дійсності. Справді, ще ніколи не була наша Вітчизна на такому піднесенні, ще ніколи не відбувалося в світі такого фронтального повороту подій на користь сил миру, прогресу, соціалізму.

Нинішній Першотравень випав у переддень знаменної дати — 30-річчя Перемоги над гітлерівським фашизмом.

«Чим більше часу минає з того часу, коли відгриміли останні залпи бойових битв, — сказано у згаданому Зверненні, — тим яскравіше постає перед світом велич безсмертного подвигу радянського народу і його доблесних Збройних Сил у Великій Вітчизняній війні. Наш чудовий народ високо підняв над планетою і переможно проніс крізь вогонь воєнних років овіяний славою ленінський прапор, прапор Великого Жовтня, прапор соціалізму. Три післявоєнних десятиріччя показали, що саме соціалістичне суспільство, країни соціалістичної співдружності йдуть в авангарді боротьби за соціальний прогрес, за мир і міжнародну безпеку. Соціалізм і мир — нероздільні».

30-річчя від Дня Перемоги відзначається в усьому світі як міжнародне свято, як подія найпершої ваги, бо всі народи розуміють, що лише завдяки перемозі радянської зброї над озвірілим фашизмом врятоване все людство від страшної коричневої чуми, від повного уярмлення і масового винищення. Ми, люди радянські, відзначаємо це свято ще й з глибоким почуттям морального вдоволення і радості, бо знаємо, що саме ми, прості трудівники першої в світі соціалістичної країни, ставши на важкий двобій з озвірілим, озброєним до зубів ворогом, звершили неймовірно — не лише перемогли жорстокого, сильного ворога, а й порятували світову цивілізацію, відвернули від народів світу страшне лихо, принесли планеті мир, проклали шлях до щастя майбутнім поколінням.

Нам, живим, ветеранам Великої Вітчизняної війни, випало велике щастя — разом з повими, щасливими поколіннями стрічати славетну 30-ту річницю Перемоги, здобутої вікопомного дня — 9 травня 1945 року. Понад 20 мільйонів радянських людей, молодих, сильних, працелюбних, закоханих в життя, полягли на полях битв, загинули в боротьбі з ворогом, будучи свідомі того, що на політій людською кров'ю землі заколосять мирні хліба, запрацюють могутні заводи, а над планетою вічно стоятиме синє, як море, мирне, як мрія, небо й завжди добрим людям світитиме ласкаве сонце.

Разом з усім радянським народом письменники і митці, охоплені великою радістю, сповнені щастя, згадуємо полум'яні дні і роки Вітчизняної війни, гордимось безсмертним подвигом Радянської Людини — переможця над фашизмом, гордимось великими трудовими звершеннями трьох мирних десятиліть. Сьогодні ми ведемо бойову перекличку, вишиковуємо в один бойовий ряд і тих, хто сьогодні живе і трудиться, і тих, хто відтрудивсь і відвоював чесно на рідній Радянській землі, зробив усе від нього залежне, аби вона була ще прекраснішою, а родовід радянський всесильним і мудрішим. «Ніщо не забуто — ніхто не забутий!» — кажемо ми в цей урочистий день.

Кожна радянська людина в дні всенародного лихоліття знайшла своє бойове місце в строю на заклик Ленінської партії перетворити країну у бойовий табір, кожна людина зробила все можливе і навіть неможливе для того, щоб вибороти Перемогу. Під випробуванням, мудрим і вольовим керівництвом партії комуністів протягом чотирьох важких, але славних і героїчних років Радянські Збройні Сили,

робітничий клас, колгоспне селянство, трудова інтелігенція, наша чудова молодь відважно боролись за розгром ворога, за честь, незалежність і свободу любимої Батьківщини. На тимчасово окупованих ворогом радянських землях на заклик партії розгорнувся масовий рух опору, партизанська боротьба проти фашистських загарбників. Як тепер уже підраховано остаточно, лише в нашій республіці у всенародній боротьбі проти ворога приймали активну участь понад два мільйони партизанів, підпільників та тих, хто їм допомагав щоденно, ризикуючи не лише власною волею, а й самим життям.

У великій битві проти фашизму знайшли своє місце і радянські письменники. На той час Всесоюзна літературна організація була ще молодою, минуло лише шість років від дня першого письменницького з'їзду, але, не дивлячись на свою молодість, вона з честю виконала своє покликання, своє слово, свій обов'язок перед народом. Визначаючи свої завдання, формулюючи програму своєї творчої діяльності, учасники I письменницького з'їзду закликали до пильності, передбачливо кликали: «Давайте не забувати, що не за горами той час, коли вірші зі сторінок товстих журналів будуть змушені перейти на сторінки фронтових газет і дивізійних багатотиражок. Давайте тримати ліричний порох сухим». Вірними і віщими були заклики багатьох поетів всіх братніх літератур до братерства і єдності народів нашої Вітчизни перед лицем майбутнього важкого іспиту перед історією.

В перші дні війни всі письменники, ті з них, хто міг тримати зброю, добровільно пішли на фронт, в фронтові газети, на радіостанції. З неповних двох сотень членів Спілки письменників України дві третини стали в бойові ряди, і понад сорок з них не повернулись з боїв.

Імена їхні навечно закарбовані золотом на меморіальних дошках в нашому письменницькому домі.

Олександр Гаврилук і Степан Тудор першими, на світанку першого дня війни, ще до того, як про неї довідались радянські люди, від перших ворожих бомб впали на вулицях Львова, а за ними — у різний час, у різних місцевостях — полягли такі активні бійці нашої літератури, як Олекса Десняк, Яків Качура, Микола Трублаїні, Кость Герасименко, Микола Шпак, Дмитро Вакаров, Борис Котов, Євген Фомін, Юрій Яковенко та багато інших.

Вже після того, як замовкли гармати, впав від руки фашистського запроданця-націоналіста славний Ярослав

Галан, який пройшов війну як і належить солдатові, як і належить радянському письменникові-трибуну. Дорогі імена полеглих у битві наших побратимів на мармурових дошках висічені золотом, а їхні образи, їхня натхненна творчість живе і завжди житиме в серцях наступних поколінь, їх завжди називатимуть як правофлангових у дні свят на переключці і завжди на виклик лунатимуть слова: «Загинув смертю хоробрих в боях за Радянську Вітчизну!»

Хоробро і мужньо билися з ворогом радянські письменники, сини всіх братніх народів; достойними серед них були і письменники нашої республіки. Мільйони синів усіх братніх народів віддали своє життя за Радянську Україну, не один з письменників пролив свою кров за нашу волю, не одна могила співця потопає в квітах на українській землі, а серед них і могила улюбленця радянської дівчорки Аркадія Гайдара. Сотні радянських письменників удостоєні високих урядових бойових нагород, а 21-му письменникові присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Та велич подвигу радянських літераторів не лише в тому, що вони були хоробрими солдатами. Письменники і в час війни в першу чергу були співцями і літописцями народних подвигів, вони збуджували всенародну ненависть до ворога, кликали радянських людей на подвиги, підносили в них життєтворне почуття радянського патріотизму, почуття виключної хоробрості, винахідливості в бою, в ім'я Перемоги, в ім'я майбутнього щастя нових поколінь.

Важко переоцінити значення і роль тих фронткових замальовок і нарисів, тих віршів і пісень, тих публіцистичних закликів, які щоденно з'являлись у пресі, в листівках, через радіостанції доходили до народу. Ось уже який час наші літературознавці вивчають цей благодатний матеріал, систематизують його і доносять до нових поколінь, але вони й досі далекі до вичерпання, до повного осмислення того величного колективного подвигу, який в дні війни був здійснений нашою художницькою інтелігенцією.

З перших днів ворожого нашествия гнівним набатом залунали слова Павла Тичини, справжнім бойовим гімном стала «Клятва» Миколи Бажана, мов синівська сповідь любові до Вітчизни, звучала поезія Максима Рильського, Володимира Сосюри, Андрія Малишка, Леоніда Первомайського, нариси, повели, статті Юрія Яновського і Андрія Головка, Олександра Довженка і Олександра Корнійчука, Ванди Василевської, Ярослава Галана, Петра Козланю-

ка — всіх тих, кого вже немає серед нас, але про кого можемо сказати на повний голос: вони з нами, їхні книги, їхнє натхнення й сьогодні в бойовому строю.

Ми горді з того, що слово наших визначних майстрів літератури вже в перші дні міцно вплилось у багатонаціональне звучання радянської літератури, слово українських літераторів стало невіддільним від слова О. Толстого і М. Шолохова, О. Фадєєва і М. Тихонова, Л. Леонова і І. Еренбурга, Я. Купали і Я. Коласа, Джамбула і А. Упіта, Г. Леонідзе і А. Венцлови, С. Вургуну та багатьох-багатьох представників усіх братніх літератур Радянського Союзу.

На стендах ювілейної виставки книг можна побачити зовнішньо скромні, видрукувані на газетному папері, тонісінкі за обсягом книжки часів Великої Вітчизняної війни. Вони творилися нашими товаришами, які не могли за станом здоров'я тримати зброю в руках, творилися в радянському тилу, на землях братніх народів — у Башкирії, в Середній Азії, в Москві, друкувалися у важких умовах, видавалися невеликими тиражами. Але вони відіграли неоціненну роль в історії нашої літератури, вони зробили свою велику справу, ці книги по праву можна назвати книгами-воїнами, книгами-ветеранами нашої літератури, від яких почався наш колективний, багатожанровий, надзвичайно розмаїтий художній літопис великого подвигу радянського народу в битві за Перемогу, той художній епос, який вже три десятиліття по війні творять літератори різних поколінь, різних художніх манер і уподобань.

Чотири важких, але героїчних роки Вітчизняної війни були періодом високого патріотичного злету й художнього вдосконалення радянської літератури. Народжені талантом майстрів слова, образи Батьківщини, образи народу-борця, образи героїв-воїнів западали в серце, хвилювали свідомість, запалювали на подвиги. Це стосується передусім таких видатних творів, як «Я утверждаюсь» і «Похорон друга» П. Тичини, «Слово про рідну матір» М. Рильського, «Фронт» О. Корнійчука, «Райдуга» В. Василевської, «Ніч перед боєм» та «Повість полум'яних літ» О. Довженка, «Земля батьків» Ю. Яновського, «Послання до земляків» В. Сосюри, «Битва» А. Малишка, «Земля» Л. Первомайського, збірка памфлетів Я. Галана «Фронт в ефірі». Воювала кожна книга кожного письменника, і все добре, помітне, цінне, як відомо, записано в історію нашої літератури.

Літературний процес періоду Вітчизняної війни характеризується не тільки тим, що фронт забирав літературні таланти, а тим, що фронт викоував, гартував і формував у своєму вогненному горнилі нових талановитих письменників. Саме тут, у важких боях виростав з воїна-мінометника лауреат Ленінської премії, всесвітньовідомий художник Олесь Гончар. Те ж саме можна сказати й про рядового солдата, не раз раненого й рятованого від смерті фронтовою медициною Михайла Стельмаха. Вони обидва тільки перед війною подали свій поетичний голос, їх ще не встигли по-справжньому помітити читачі, як війна взялася редагувати та правити їхню творчість. Велике життя, подвиг народу увійшли в душу цих митців, і вони відразу ж, з перших своїх творів, з «Прапороносців» і «Великої рідні», стали у ряд найвизначніших літописців грозової епохи.

Напередодні війни випускник Київського університету молодий офіцер Василь Козаченко підготував свій «Перший взвод», книжку, яка у свій час не побачила світу, бо почалася війна і вже нікому було винести її на полиці книгарень. Книжка згоріла на складі, а автор не виходив з багатоденних боїв на Ірпені і в Святошині під час оборони Києва, аж поки почалися важкі оточенські дні і ночі, а потім важка підпільна діяльність і партизанські бої на Кіровоградщині. Хіба ж недостатньо було справжньому художникові пережитого, щоб усе життя розповідати про велич всенародної боротьби, та ще й у запасі мати тих розповідей ще на одне життя?!

На святі 30-річчя Перемоги хотілося б сказати добре слово про кожного, хто і художнім словом, і зброєю кував перемогу над ворогом. Високого слова з повним правом заслуговують і наші незабутні Андрій Головка та Остап Вишня, Микола Ушаков та Михайло Тардов, Олександр Кошиленко та Василь Кучер, Леонід Смілянський та Семен Скляренко, Михайло Чабанівський та Юрій Дольд-Михайлик, Юрій Чорний-Діденко та Іван Нехода, Ярослав Шпорта та Юрій Мельничук, Євген Кривенко та Кость Басеяко, всі, хто до останнього подиху був вірним покликанням співця народного. Гідний високого поцінування творчий труд наших старійшин Петра Панча, Івана Ле, Юрія Смолича, Миколи Тарновського, Олександра Ільченка, Василя Минка, Павла Усенка, Дмитра Бедзика, Анатолія Шияна, Сави Голованівського, Юрія Мокрієва. Вагомий внесок у нашу літературу Олександра Леведи, Петра Дорошка, Івана Гончаренка, Любомира Дмитерка,

Вадима Собка, Натана Рибака, Платона Воронька, Віталія Петльованого, Миколи Рудя, Миколи Упеника, Петра Сєвєрова, Леоніда Вишеславського, Бориса Палійчука, Віктора Кондратенка, Анатолія Хорунжого, Павла Загребельного, Юрія Бєдзика, Богдана Чалого, Віктора Кочевського, Петра Гуріненка, Михайла Ігнатенка та багатьох інших.

Немає в нас жодного письменника, котрий не присвятив би героїці Вітчизняної війни бодай одного твору. Безсмертні подвиги радянського народу у Великій Вітчизняній війні пробуджують творчі задуми повобращів літератури, молодих і зовсім юних поетів і прозаїків, тих, хто не знає, що таке війна, але серцем своїм і розумом осягає велич Перемоги, хто активно своїм письменницьким словом бореться за збереження миру.

Нашим творчим колективом уже в мирне тридцятиріччя написано понад 1200 художніх творів про подвиг народу у Великій Вітчизняній війні, про радянську людину, яка здивувала весь світ своєю мужністю і хоробрістю, яка врятувала людство від загибелі. Безумовно, не всі твори рівноцінні, не всі вони витримують іспит часом, але в одному немає сумніву — тема, яка десятиліттями привертає увагу митців — невичерпна, вона в кращих мистецьких творіннях обов'язково здобуде собі безсмертя, житиме у віках, переходитиме, як найдорогоцінніша спадщина, від покоління до покоління.

У творчості радянських письменників відтворено велич Перемоги, глибоко розкривається духовний світ радянського воїна, радянської людини. В художніх полотнах митців на віки вкарбовано нашу героїчну епоху, все те неповторне і прекрасне, що створювалось працею, розумом, за що проливалась кров і помидали герої. У творах на героїко-патріотичну тему все глибше розкриваються ідеологічні, соціальні, моральні джерела нашої перемоги, з любов'ю змальовано образи комуністів — представників Ленінської партії, відтворюється всесильне чуття єдиної родини. Цим наша література про Вітчизняну війну здобуває пошану мільйонів не лише в нашій країні, а й за її рубежами.

Та не лише добро, а й зло, супроти якого йшла смертельна битва, знайшли своє відображення. Зусилля митців спрямовані на викриття звірячого обличчя фашизму, на показ усієї його огидності, потворності, і недаремно, що сьогодні люди світу відразу впізнають зміїний оскал

фашистського звіра, де б він не показався і як би він не маскувався, чи то в Чілі, а чи в стані ізраїльських загарбників, а чи в братанні штраусів з маоїстами, а чи в злочинах фашиствуючих молодчиків в Італії. Ми викривали і продовжуємо викривати мерзенну суть українських буржуазних націоналістів, тих самих, які в часи війни злигалися з окупантами і немало вицідили крові з своїх «братів українців», які чинили злочини поряд з гітлерівцями і гітлерівськими методами, а сьогодні перекинулись на службу до тих, хто виношує злочинні плани нових воєн.

Минуло тридцять мирних літ, літ радості і творчого буяння народних сил, літ, овіяних мирним сонцем і високою поезією. Можна з певністю сказати, що все, що творилося в ці повоєнні роки, є наслідком Перемоги, творилось у честь Перемоги. Можна з певністю твердити, що творчість письменників, присвячена темі Перемоги, є однією з найсучасніших, такою, що не підлягає дискусії про те, чи їй не час переходити в категорію історичних. Свідченням цього є той інтерес, який до неї виявляється з боку читацьких мас, інтерес не лише людей старших віком, тих, кому ще сняться ночами жахи війни, хто ще пам'ятає минулі воєнні роки, хто сам творив героїку Перемоги, але й людей, народжених опісля Перемоги, нашої молоді, нашої дітвори, яка пишається подвигами батьків.

Усвідомлюючи, що відображення героїки Вітчизняної війни є одним з магістральних ідейно-тематичних напрямків нашої літератури, письменники республіки в період повоєнного тридцятиліття внесли у загальносоюзний золотий фонд чимало помітних, справді визначних творів. Серед них, зокрема, Малишків «Прометей», Бажанів «Політ крізь бурю», романи О. Гончара «Людина і зброя», повісті про «Блискавку» В. Козаченка, романи «Вир» Григорія Тютюника, «Дикий мед» Л. Первомайського, «Запорука миру» й «Почесний легіон» В. Собка, «Останні кілометри» Л. Дмитерка, «Партизанські повісті» Василя Земляка, романи Я. Баша «Незгасна віра», К. Гордієнка «Буймир», п'єси О. Корнійчука «Пам'ять серця», О. Коломійця «Планета сподівань» і «Голубі олені». Послідовними літописцями великої битви зарекомендували себе багато наших письменників.

Як почесну оцінку зробленого і як заклик до масштабнішого, всебічного осмислення героїки Вітчизняної війни письменники Радянської України сприйняли слова Л. І. Брежнєва:



«Говорячи про художню творчість, не можна не відзначити, що за останні роки в багатьох творах радянської літератури, в кіно і театрі було глибоко правдиво, хвилююче показано безсмертний подвиг радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Партія високо цінить такі твори. Для нових і нових поколінь радянських людей героїзм народу, який врятував світову цивілізацію, завжди буде патріотичним прикладом, прикладом мужності і благородства».

Література про Вітчизняну війну тісно зв'язана з усією, так би мовити, мирною літературою, бо вона, наша сучасна література, органічно вийшла з воєнної літератури. Не всі твори, присвячені мирним будням перших повоєнних років, витримали іспит часу, але кращі з них і сьогодні знаходяться в читацькому обігу. Так, завжди в людській пам'яті житимуть перші повоєнні поезії Тичини і Рильського, Сосюри і Бажанана, Малишка і Степана Олійника, Платона Воронька, які заслужено були відзначені Державними преміями. В прозі також заяскравили роман Ю. Яновського «Мир» та Довженкова «Поема про море», в яких переконливо відтворено перші етапи повоєнного мирного будівництва. Невтомним розвідником нової проблематики виступає у своїх п'єсах О. Корнійчук. До історичної та героїко-революційної тематики успішно звертаються А. Головка («Артем Гармаш»), Петро Панч («На калиновім мості»), Іван Ле («Хмельницький»).

Немало доброго можна сказати про роботу колективу письменників Радянської України, зокрема і літераторів столичної області, які завжди залишалися вірними принципам партійності і народності літератури, вимогам методу соціалістичного реалізму, які завжди дослухаються до настанов партії. Тривалий повоєнний період, коли наша Вітчизна всенародною працею, зусиллями всіх народів-братів піднеслась до нових висот, став також періодом дальшого піднесення багатонаціональної радянської літератури, в тому числі і української. Всім серцем і розумом сприймаючи заклик партії про художнє відображення радянської сучасності, письменники України дали немало талановитих творів, які взяті на духовне озброєння всесоюзного читача.

Свідченням цього є передусім збірки П. Тичини «Ми — свідомість людства», М. Рильського «Троянди і виноград», романи О. Гончара «Тронка», М. Стельмаха «Правда і кривда», збірка А. Малишка «Далекі орбіти», п'єси О. Кор-

нійчука «Макар Діброва», «Над Дніпром», філософська драма О. Левади «Фауст і смерть», романи В. Собка «Звичайне життя», М. Рудя «Боривітер», п'єса М. Зарудного «Дороги, які ми вибираємо» та інші помітні твори поезії, прози, драматургії.

За рішеннями XXIV з'їзду КПРС успішно завершується 9-та повоєнна п'ятирічка, ритмічно працює наша промисловість, багато тисяч передовиків працюють в рахунок 10-ї п'ятирічки, а працівники сільського господарства України засипали у державні засіки повнозерний мільярд пудів хліба, який став нашою гордістю, символом нашої сили і працелюбства. Наша партія, ЦК КПРС, його Політбюро на чолі з Генеральним секретарем Л. І. Брежнєвим наполегливо втілюють в життя величну програму миру.

І всі ці роки, кожний день, письменники живуть життям свого народу, боліють і радіють його радощами, прагнуть майстерно відтворити наш героїчний час, створити яскраві образи будівників комунізму. Разом з усім народом письменники України були і є послідовними борцями за мир і прогрес в усьому світі. Невтомна діяльність О. Корнійчука і В. Василевської, П. Тичини і М. Рильського у всесвітньому русі прихильників миру є і сьогодні для всіх нас гідним, високим взірцем.

Ми можемо бути задоволені тим, що зроблено нашою письменницькою організацією в 9-й п'ятирічці, могутнім крокам якої ми всі від душі радіємо. Наш літературний процес розвивається активно, наша творчість збагачується ідейно, художньо, проблематикою, людськими характеристиками. За останні роки чимало творів стали надбанням читачів усієї нашої країни. У прозі — нові романи: «Циклон» О. Гончара, «Дума про тебе» М. Стельмаха, «З погляду вічності» П. Загребельного, «Лихобор» В. Собка, «Гілея» М. Зарудного, «Блакить» Ю. Бедзика. В поезії теж маємо певні здобутки. Полум'яний співець Андрій Малишко залишив нам чудову «Дорогу під яворами», Шевченківськими преміями відзначені в 9-й п'ятирічці збірки М. Нагнибіди «На полі битви», П. Воронька «Повінь», премій імені Островського удостоєні В. Бичко, Б. Чалий, Б. Олійник, М. Сянгаївський, І. Цюпа, В. Забаштанський. Премії імені Тичини присуджені Б. Степанюку, Л. Вишеславському, звання заслужених діячів культури республіки присвоєно Д. Луценку, В. Кочевському. Помітним явищем сучасної поезії є талановита збірка Дмитра Павличка «Сонети

подільської осені». Набирають нової сили поезії І. Драча, М. Сома, Л. Татаренка, йде в поезію нове покоління.

«Пам'ять серця» — так назвав О. Корнійчук свою останню п'єсу, яка звучить для нас символічно, яка справді буде вічно доброю пам'яттю про невтомного борця за мир і людське щастя, про видатного художника і громадського діяча, 70-річчя від дня народження якого ми певдовзі будемо відзначати. Естафету Корнійчукового таланту успішно продовжують М. Зарудний і О. Коломієць; багато сил і енергії віддають драматургії О. Левада, В. Собко, Л. Дмитерко, В. Минко, І. Рачада, Г. Плоткін, А. Шиян, О. Підсуха.

На ниві дитячої літератури невтомно працюють лауреати премії імені Лесі Українки Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Іван Багмут, а також В. Нестайко, В. Кава, М. Познанська, Г. Бойко.

1974 рік, визначальний рік п'ятирічки, який передував 30-річчю нашої Перемоги, був позначений новими трудовими зверненнями народу. Приємно відзначити, що і письменницька організація у визначальному році дотримала свого слова перед народом. Наші читачі одержали чимало змістовних, цікавих творів, посилились зв'язки з життям, з трудовими колективами, зміцнюється творче шефство над новобудовами 9-ї п'ятирічки. Наслідком цього є зокрема дальший розвиток у нашій творчості такого важливого і оперативного жанру, як нарис, що особливо засвідчили письменники Леонід Горlach та Станіслав Тельнюк, які видали талановиту книгу «Магістраль віку» — про будівництво знаменитого БАМу.

Цієї чудової весни, яка заздалегідь до 1 Травня забуяла квітом, розквітла садами, засіяла зерном ниви, погнала вгору озимину та ярину, до славної нашої столиці містгероя Києва збирались на республіканські наради передовики сільського господарства і промисловості. На ці велелюдні форуми запрошувалась велика група наших письменників. Нам було сказано добрі слова визнання нашої роботи, але перед нами були поставлені і нові вимоги.

«Наш народ, — говорив член Політбюро ЦК КПРС, Перший секретар ЦК КП України В. В. Щербицький, — по праву пишається передовиками і новаторами виробництва. Вони заслуговують, щоб про них писали хороші книги, створювали кінофільми і пісні. Останнім часом у літературі, на екранах і театральних сценах все частіше з'являються яскраві образи представників героїчного робітничого

класу. Проте в деяких творах образи сучасників ще виглядають схематичними, непереконаливими, менш цікавими, ніж у житті.

Письменники, композитори, кінематографісти, актори покликані дати нові твори, гідні наших чудових сучасників — будівників комунізму.

Хай наші бойові, кипучі будні надихають творчість літераторів і художників, хай образ нашого сучасника — людини самовідданої праці і творчості, справжнього героя нашого часу буде гідно оспіваний у поезії і в прозі, в музиці і в живопису!»

Високе покликання радянських письменників — гідно відтворювати нашу величну героїчну епоху у високоідейних і художньо досконалих творах, яскравими образами надихати мільйони трудящих на втілення в життя історичних накреслень Ленінської партії по будівництву комунізму.

1975 р.

## ГІДНО ЗУСТРИТИ ВСЕНАРОДНЕ СВЯТО

Виступ на пленумі правління Спілки письменників України

Наш пленум зібрався в переддень Ленінського ювілею. Саме в переддень, бо той рік, що відділяє нас од всенародного свята — 100-річчя від дня народження Володимира Ілліча Леніна, — пролетить непомітно, ми й незчуємося. В нас обов'язково не вистачить трохи часу, щоб зробити та доробити все заплановане, задумане.

Сьогодні ми почали дуже важливу розмову — про літературний процес і завдання критики. Попередня дискусія в «Літературній Україні», доповідь Леоніда Новиченка націлюють нас на серйозний і діловий розгляд тих проблем, що так хвилюють і самих творців нашої літератури, і найширші маси читачів, тобто всіх радянських людей, бо в нашій дійсності сьогодні немає таких людей, які б не цікавилися, які б не жили літературою.

Те, що ми розглядаємо це питання в світлі підготовки до Ленінського ювілею, покладає на нас особливі обов'язки. Не варто лякатися того, що дух святковості послабить силу нашої розмови. Тільки треба думати не про урочистість моменту, а про те, щоб світлими ленінськими ідеями, які завжди супроводжують нас у житті, якнайсильніше осяяти предмет, що постав у полі нашого зору, і можна не сумніватися: це посприє глибокій і серйозній розмові.

Оскільки наш пленум зібрався напередодні ленінського сторіччя, хочеться бодай коротко розповісти його учасникам про ту роботу, яку провадять наша Спілка, наші письменники, готуючись до всенародного свята.

У рукописі одного літератора я цими днями вчитав таке: один талановитий учений, виступаючи, заявив своїм слухачам, що колектив науковців надумав до якогось там ювілею зробити нове відкриття. Почувши його виступ, науковий керівник категорично зажадав од свого колеги відставки. Не побажав навіть говорити з подібним догматиком, увільнив його з роботи за «власним бажанням». Я не хочу критикувати автора такої ситуації, можливо, й справді в нас занадто багато ювілеїв, але кожному зрозуміло, що ювілеї є різні. 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, 50-річчя Радянської України — ці ювілеї пролунали на весь світ, вони ще більше зміцнили нашу

віру в перемогу, вони завоювали на паш бік ще більше друзів.

До таких всесвітньозначимих ювілеїв належить велична дата — 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Як відомо, міжнародна організація ЮНЕСКО оголосила Ленінський ювілей всесвітньої ваги подією. За рішенням ЮНЕСКО 100-річчя від дня народження Леніна відзначатимуть в усьому світі.

Для нас, ленінців, комуністів, радянських людей, Ленін, ленінські ідеї — це та сила, що кличе до творчої діяльності, до нових звершень, до боротьби за перебудову світу, за щастя людства. Саме тому в нашій країні розгорнулась така діяльна підготовка до всенародного свята, саме тому всі колективи трудящих, кожна радянська людина прагнуть зустріти цей день новими успіхами, зробити щось добре, потрібне людям, достойне великого Леніна.

Гідну зустріч Ленінському ювілесві готуємо й ми, письменники Радянської України. Вже давпешню в нас працює комісія по підготовці до цього свята, в яку входять представники всіх жанрів літератури, видавництва і періодичних видань. Комісія провадить систематичне обговорення різних питань, що виникають у процесі нашої роботи.

А головне в цій нашій роботі, по-перше: написання нових творів, у яких би ще величнішим постав образ Ілліча, його сподвижників, ленінців-комуністів, ще яскравіше розкрилася наша ленінська епоха, наші люди, люди нового часу, наші славні сучасники; і по-друге, тісне єднання літераторів із своїми читачами, щоденна, глибока пропаганда художньої літератури серед широких мас трудящих.

Зараз, як ніколи, виявляється любов народу до художнього слова і велика зацікавленість нашою письменницькою творчістю. До нас у своїх листах, як відкритих, так і неопублікованих, звертаються окремі робітники й колгоспники, школярі й студенти, звертаються колективи передових підприємств і колгоспів, пропонуючи нам свою дружбу, свою підтримку, висловлюючи свої побажання та поради.

Письменницька організація завжди тримала тісний зв'язок із читачами. Бюро пропаганди художньої літератури не може поскаржитись на відсутність заявок і запитань на виступи письменників. Але, як уже це видно сьогодні, всі наші виступи мусять бути іншими, ніж були

досі. Читач вимагає сьогодні від нас більшої глибини, більшої відповідальності за кожную таку зустріч.

Останнім часом, відповідаючи на лист передовиків промислових підприємств і колгоспників, наша Спілка провела кілька дуже змістовних і цікавих зустрічей. Йдеться про великий вечір у Жовтневому палаці, зустріч в Обухівському районі з колгоспниками артіль «Червоний хлібороб» та з колгоспниками артіль імені Леніна Бородянського району. Ці зустрічі можуть бути тим зразком, на який слід рівняти кожную нашу зустріч із читачем.

У ці дні Спілка письменників через Бюро пропаганди вручає багатьом нашим письменникам ленінські путівки. Нам хочеться, щоб такі путівки були вручені кожному літераторові, і вони будуть вручені при тій умові, коли письменник серйозно підготує свій виступ, напише нові твори, достойні того, щоб з ними познайомилися читачі.

Треба відзначити активну роботу в цьому напрямку наших критиків. При Бюро пропаганди працює комісія, яку очолює Іван Пільгук. До цієї комісії входять наші провідні критики, вони уважно розробили тематику виступів на ленінські теми, готують спеціальні виступи та доповіді. На нашу думку, дуже добре робить Бюро пропаганди, коли до письменницьких бригад запрошує композиторів, акторів, усіх тих, хто допомагає глибше і краще донести красу і зміст нашої літератури до народу.

Пропагувати літературу, безумовно, значно легше, ніж створювати нові книжки до Ленінської дати. Але і в цьому напрямі зроблено буде немало. Наші видавництва продовжують випускати серію кращих творів української літератури за півстоліття, започатковану до 50-річчя Великого Жовтня; вона має завершитися наступного року.

Добре, що видавництва домовляються з авторами про написання нових творів на ленінську тему і про нашу сучасність. Комітет кінематографії разом з студією імені Довженка вже провели конкурс на кращий кіносценарій. Маємо непогані наслідки. Олександр Левада написав кіносценарій «Сім'я Коцюбинських», Василь Земляк — про Дмитра Мануїльського. Обидва ці сценарії цікаві тим, що в них на повний зріст постає В. І. Ленін як людина, як революціонер, як мислитель, як товариш. Добре, що обидва сценарії показують життя вождя в ті часи, що найменш висвітлені в нашій літературі і кіномистецтві.

У планах наших журналів, «Літературної України», видавництв передбачено публікації нових пісень та віршів,

нарисів та оповідань, повістей і романів, присвячених ленінській темі. До нас звернулася редколегія «Правды», запропонувавши тісне співробітництво. Вже в останні місяці на сторінках «Правды» з цікавими матеріалами виступили О. Корнійчук, О. Гончар, А. Малишко, М. Нагнибіда, О. Сизоненко. «Правда» жде від нас цікавих нарисів про Україну, про сучасні справи в тих селах і містах, які згадуються на сторінках творів Леніна, про тих людей, які були відомі вождеві, про життя і діяльність трудових колективів республіки, що носять велике ім'я Леніна. До наших послуг сторінки республіканських газет і журналів. Окрім того, слід зазначити, що наші видавництва зарезервували в своїх планах видання всіх найкращих творів, що їх напишуть в цьому році наші літератори.

Все це розкриває перед письменниками України необмежені можливості до роботи, впевненість у тому, що всяка достойна уваги праця буде донесена до читачів.

Наше письменство в цей передовілейний рік працює з особливою напругою й піднесенням. Про це свідчать і ті рукописи, що надходять до видавництв та журналів, і те поживавлення громадської діяльності письменників, яке виявилось і в зустрічах з читачами, і у виступах у пресі, і в активізації роботи творчих секцій і комісій.

У нашому літературному житті зростає роль і значення нашого критичного цеху. Тому не випадково на сьогоднішньому пленумі так всебічно й широко обговорюється це питання.

Творча дискусія в «Літературній Україні», в якій взяли участь як критики, так і письменники, хоч і мала трохи хаотичний характер, на мою думку, все ж була корисною і дуже потрібною. Висловлювались різні думки, виявлялись різні погляди на завдання критики в цілому й критика як творця зокрема. Дуже добре, що й ті, кому потрібна критика, дійшли одного висновку — наша критика повинна бути гострою зброєю в боротьбі за ідейну чистоту і високу художню майстерність радянської літератури.

Радянська література найпередовіша в світі. Вона несе людству високі ленінські ідеї, ідеї марксизму-ленінізму, і в цьому її незборна притягальна сила й велич.

Для нас неприйнятна теза про те, що українська радянська література, мовляв, є хуторянською і провінційною, що нібито вона стоїть десь осторонь великої класової боротьби, боротьби за щастя і прогрес. Адже не може бути провінційною і хуторянською та література, яка несе своїм



читачам світло лєнінських ідей, та література, яка переступає щоденно межі своєї республіки й кращими своїми надбаннями збагачує інші народи, література, в якій працювали й живуть Павло Тичина, Максим Рильський і Володимир Сосюра, Олександр Довженко, Остап Вишня і Юрій Яновський, Іван Микитенко і Іван Кочерга, Ярослав Галан і Петро Козланюк. У цій літературі сьогодні працює чималий загін визначних майстрів, відомих на цілий світ. Не може бути така література провінційною. Товариші, які поділяли цю думку, мабуть, висловили її мимоволі, турбуючись за ще вищий рівень, за ще глибшу ідейність і художню красу нашого літературного слова.

Звертаючись до стану справ на нашому літературно-критичному фронті, побажаємо його бійцям підвищеного почуття обов'язку і відповідальності за свою роботу. Хочеться сподіватися, що критики в творчій праці будуть органічно поєднувати високу вимогливість до ідейно-художньої якості творів з почуттям гідності й гордості за велику літературу української соціалістичної нації, будуть поєднувати свою прихильність до певної художньо-стильової школи чи окремих письменників з фронтальним, широким поглядом на літературний процес у цілому.

Перед нашими критиками, як ніколи, стоять великі й почесні завдання. Критики повинні заповнити сторінки наших газет і журналів глибокозмістовними й принциповими роботами. Критик мусить бути по-справжньому найпершим другом і порадиником письменникові, добрим учителем і наставником читачеві. Добитися цього нелегко, але цілком можливо, якщо наша критика в цілому і кожен критик зокрема в своїй творчій праці керуватимуться повсякденно лєнінськими ідеями, розглядатимуть як увесь творчий процес, так і кожен окремий твір з марксистсько-лєнінських позицій, вестимуть нещадну боротьбу з будь-якими відхиленнями од засад нашої, соціалістичної ідеології. Наша критика мусить бути особливо пильною та бойовою в цей час, коли наші ідейні вороги з усіх боків, під різними масками, з різних позицій, як кажуть, і в лоб, і справа, і зліва намагаються атакувати найпрогресивнішу ідеологію перемігшого марксизму-лєнінізму.

Наша радянська література, всі її жанри, в тому числі й критика, завжди вміли розпізнавати прояви ворожого, завжди вчасно й рішуче боролись проти того, що чуже народові і нашій Вітчизні. Немає сумніву, що й на сучас-

ному етапі ми зуміємо не лише відстояти завоювання ленінської ідеології, а й завдати відчутних ударів по ворожій ідеології імперіалістів, а також ревізіоністів та твердолобих догматиків.

Українська радянська література, як складова і невід'ємна частина великої багатонаціональної літератури радянського народу, завжди була й буде на передових позиціях боротьби за проведення в життя великих і світлих ідей безсмертного Леніна.

*1969 р.*

Дорогі товариші!

На своєму IV пленумі Спілки письменників України оглядаємо велике і плодотворне поле нашої діяльності. Питання інтернаціональних взаємозв'язків української літератури широке, життєво важливе, одне з суттєвих питань нашого спілчанського життя і нашої письменницької практики.

Воно стало на порядку денному не випадково, бо виникає з глибинних процесів нашого життя, з нашої сучасності. В минулому році відбулася в Москві міжнародна нарада представників братніх комуністичних і робітничих партій, яка має історичне значення в справі подальшого згуртування і єдності прогресивних сил, могутнього руху борців за соціалістичну перебудову світу. Особливо важливого значення набула постанова Народи про всенародне відзначення Ленінського сторіччя в світовому масштабі.

Трудящі Радянського Союзу, всі прогресивні люди світу гаряче сприйняли і схвалили рішення наради. Центральний Комітет КПУ України по цьому питанню прийняв розгорнуте рішення, в якому, зокрема, порадив керівництву нашої організації розглянути на пленумі стан і завдання інтернаціональних зв'язків української літератури. Виконуючи це рішення, ми й зібралися на свій письменницький форум.

Наш пленум зібрався невдовзі після того, як в Москві відбувся об'єднаний пленум творчих Спілок Радянського Союзу, що обговорив завдання розвитку літератури і мистецтва на ленінських принципах партійності і народності, на засадах методу соціалістичного реалізму.

Понад три місяці відділяють нас від великого весняного дня, коли все прогресивне людство урочисто відзначить столітній ювілей безсмертного Леніна.

Все наше життя нерозривно зв'язане з іменем В. І. Леніна. Успіхи радянського народу в створенні матеріальної бази соціалізму, в створенні нової, соціалістичної культури — це наслідок здійснення ленінських заповітів, це яскраве свідчення переваг нового, соціалістичного ладу над ладом капіталістичним.

Ленінізм — це майбутнє народів, це щастя народів.

Саме тому вся наша багатонаціональна Вітчизна, саме тому кожна радянська людина з таким піднесенням готується достойно відзначити Ленінський ювілей. З глибоким душевним хвилюванням до великого свята йдуть радянські митці, діячі радянської літератури й мистецтва, які прагнуть з новою силою підтвердити свою непохитну вірність ленінізму.

Цю непорушну відданість ідеям Леніна, вірність ленінській політиці Комуністичної партії, вірність інтернаціональній дружбі народів було яскраво, з глибокою силою переконання продемонстровано на об'єднаному пленумі творчих Спілок у Москві.

Радянські письменники, художники, композитори, кіномитці, театральні діячі, архітектори створили немало визначних творів, в яких на повний зріст постала нова людина ленінського часу, в яких оспівано соціалістичний труд, творення справедливого світу. Колективними зусиллями митців написано величний художній літопис нашої епохи, увічнено героїчні подвиги і трудові звершення народу, який успішно будує комуністичне суспільство.

На пленумі виступали видатні майстри радянської культури, було продемонстровано досягнення всіх видів мистецтва, з особливою силою прозвучала тема інтернаціонального єднання, дружби між народами, що будують комунізм. Великі досягнення радянської багатонаціональної культури стали можливими саме тому, що базуються на твердій основі методу соціалістичного реалізму. Тільки на ґрунті ленінської партійності й народності мусимо оцінювати кожний твір мистецтва, тільки ті твори можуть бути для нас прийнятними, в яких життя осмислено в усій складності, в життєвих реальних протиріччях, в боротьбі нового зі старим, тільки те має справжню ціль у художній творчості, що набуває великого громадянського звучання і глибокої ленінської філософської думки, що активно допомагає народові будувати соціалізм, творити матеріальну основу комуністичного ладу. Зрозуміло, що з таким єдино вірним підходом до справи виключається нездорова тенденція навмисного роздування недоліків, тенденція очорнення нашої дійсності.

Об'єднаний пленум Спілок був присвячений питанням підготовки літературної та мистецької громадськості до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна та дальшому утвердженню ленінських принципів партійності і народ-

ності в радянській літературі і мистецтві. І хоч на порядку денному нашого пленуму питання названо інакше, але саме ті ідеї, які викристалізувались у роботі об'єднаного пленуму, відзначені і в сьогоднішній доповіді і, напевне, знайдуть свій розвиток у виступах. І це зрозуміло — говорити сьогодні про інтернаціональні взаємозв'язки — значить говорити про здійснення в нашому житті ленінської національної політики, говорити про Леніна, про його славне 100-річчя.

Ми вже давно готуємось до цього великого свята. Вже понад два роки в Спілці працює комісія по підготовці до Ленінського ювілею, створена парткомом та президією Спілки. Такі ж комісії успішно ведуть роботу в кожній обласній письменницькій організації.

Вже сьогодні можна підвести підсумки роботи нашої Спілки в справі підготовки до ювілею. На днях відбулося засідання комісії, яка доручила мені бодай коротко проінформувати пленум про те, з чим ми підходимо до великого сторіччя.

Широкий план комісії, а також плани всіх обласних комісій передбачають такі основні питання: по-перше, написання нових творів, по-друге, видання української Ленініани та всього того найкращого, що створили радянські письменники за роки Радянської влади про В. І. Леніна, і, по-третє — пропаганда художньої літератури в передювілейний час.

Доповідаємо пленуму, що в основному все те, що передбачено нами планом, виконано, за винятком того, що буде зроблено за ці три місяці, які відділяють нас від всенародного свята — 22 квітня.

Справою честі кожного члена нашої Спілки в республіці є написання нових творів. Кожному з нас хочеться прийти зі своїм особистим подарунком до ленінського свята. Ми зібрали відомості про роботу письменників в усіх областях і побачили — наш колектив працює творчо і натхненно. Чимало літераторів звернулися в своїх книжках до великого образу В. І. Леніна, до постатей соратників Леніна, до значних тем нашої сучасності, до змалювання передової людини нашої доби, до образу комуніста-ленінця. Велике місце в творчості багатьох наших товаришів посідає інтернаціональна тема, плідно в цьому напрямку працюють наші досвідчені письменники-перекладачі.

Промовистим свідченням успіхів нашої літератури останнього часу є відзначення Державною премією СРСР

циклу віршів Андрія Малишка «Дорога під яворами» та Шевченківською премією УРСР роману Андрія Головка «Артем Гармаш», в яких на високому художньому рівні утверджуються ленінські ідеї, образи комуністів-ленінців.

Я не беруся перелічувати імен всіх поетів і прозаїків, драматургів і критиків, кіносценаристів і піснярів, дитячих письменників і перекладачів, які написали нові твори до Ленінського ювілею, — і не тому, що в нас немає про це відомостей, а тому, що це зайняло б багато часу, а крім того, вже наша преса не раз згадувала на своїх сторінках імена авторів, які або вже виступили зі своїми новими книгами, або тільки збираються виступати в наших журналах чи видавництвах.

Читацька громадськість та критика в цьому з часом розберуться і візьмуть на баланс все те краще, що зостанеться достойною пам'яткою про історичну дату — 100-річчя В. І. Леніна.

За роки існування радянської літератури написано багато майстерних творів про нашу славну ленінську епоху. Все краще, те, що віднесено до золотого фонду української радянської літератури, що знайшло шляхи до сердець читачів з братніх республік, що вийшло далеко за межі Вітчизни, наші видавництва почали видавати до 50-річчя Великого Жовтня й продовжили випуск цієї серії до 100-річчя Леніна, було ухвалено провести урочистий пленум СПУ або об'єднаний пленум творчих Спілок республіки. Комісія доручила мені висловити свою пропозицію про доцільність проведення об'єднаного пленуму творчих Спілок республіки із запрошенням гостей із братніх республік, щоб ще раз продемонструвати нашу творчу єдність, нашу глибоку вірність принципам інтернаціоналізму, принципам ленінської національної політики, нашу готовність служити радянським народам-братям.

Наш пленум — це продовження великої і плідотворної розмови, яка велась на об'єднаному пленумі творчих Спілок СРСР. Його робота стверджує ленінські інтернаціональні засади, на яких стоїть і стоятиме наша творча практика. Сьогодні ми ще раз даємо нищівну відсіч нашим ідейним ворогам, тим, кому хотілось би порушити дружбу між народами Країни Рад, порушити принципи пролетарського інтернаціоналізму, даємо відсіч тим, хто намагається звести наклепи на нашу Радянську Україну, кинути тінь на її світлу ленінську долю.

Успіхи нашої Вітчизни в усіх галузях господарського, соціально-політичного і культурного будівництва викликають скажену лють буржуазії, ідеологічних слуг імперіалістичної реакції. Ми сьогодні даємо їм недвозначну і ясну відповідь — не пройде.

Розглядаючи питання, що постало на порядку денному, ми спираємось на всесильне вчення Леніна. Ми даємо рішучу відповідь тим, кому хотілось би поширювати шовіністичні і націоналістичні теорійки. Ми рішуче осуджуємо плутаників, які інколи беруться не за свою справу і тим самим завдають помітної шкоди загальній справі, дають поживу нашим ідейним ворогам.

Керована Комуністичною партією України література нашого народу завжди високо несла прапор ленінізму, прапор інтернаціоналізму, утверджувала і утверджує велич нашої доби, велич радянської людини.

До великого ювілею ми йдемо з новими творчими успіхами, з готовністю творити для справи дружби народів, справи комунізму.

1970 р.

З'явився кінотвір, якого чекали давно, чекали ті, хто три десятиліття тому боровся зі зброєю в руках проти німецько-фашистських загарбників. Чекали й ті, хто народився у грозові дні Великої Вітчизняної війни чи після історичної Перемоги і встиг уже вирости, стати повноправним громадянином нашої Соціалістичної Вітчизни.

Минають роки, а бойова слава багатонаціонального радянського народу, що відстояв свою честь і незалежність у смертельному герці з лютим ворогом, не змовкає. Навпаки, з роками стає та слава легендарнішою, величнішою і гучнішою. Особливою любов'ю й шанобою користуються у нас народні месники, славні партизани Великої Вітчизняної війни, покликані партією до боротьби, люди, що вийшли з глибин народу, що були самим народом, його безстрашною силою і чистою совістю.

Серед тих нескорених і хоробрих парод по праву на перше місце ставить звитяжців Сидора Ковпака і Семена Руднева, людей, в яких втілились найяскравіші, найхарактерніші риси нашого радянського народу. Саме вони і є головними героями нового фільму «Сполох» (перша частина трилогії «Дума про Ковпака»), поставленого народним артистом СРСР Т. Левчуком на студії імені О. П. Довженка.

Легендарний Сидір Артемович Ковпак...

Простий селянин з Котельви, син бідняка, виходець із найнижчих верств народу, з тих, кого за часів царської несправди й тяжкої сваволі перетворювали на покірних рабів і сліпих виконавців хазяйської волі. Революція відкрила очі Ковпакові і мільйонам таких, як він, покликала його до нового життя, зробила господарем своєї долі. Ні, не матеріальні багатства йому було дано, не високі пости, не право командувати іншими. Він з революції вийшов просто Людиною, збагнув своє покликання, став комуністом, а це значить — здобув собі право на перше місце серед тих, хто, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я, творив нове, щасливе майбутнє для народу.

Війна застала його в стародавньому Путивлі — на посту голови міськради, людини, що відповідала тут за все, була задоволена всім, окрім самої себе.



Почалася війна, і, вже похилий віком, слабкий здоров'ям дід Ковпак, обійдений увагою військкомату, йде в народні месники, стає організатором Путивльського партизанського загону, який базувався в невеличкому, тоді мало кому відомому Спадщанському лісі, до якого згодом прийшла світова слава.

Не відразу було все гаразд у народних месників. Організовані нашвидкуруч — часу на організаторську роботу не було! — втративши в перші дні будь-які зв'язки з партійним підпіллям (зв'язківці тоді гинули найпершими!), партизани, керовані С. А. Ковпаком, вступили в боротьбу з ворогом навпомацки, невміло.

Це досить вдало і правдиво показано в фільмі. Ми бачимо, як зав'юженим лісом іде групка знесилених партизанів, і навіть не віриться, що з цього ядра виросте багатотисячне, добре озброєне з'єднання народних месників — гроза фашистських зайд.

Ми бачимо, як ворог навально повів наступ проти месників, кинув і піхоту, й танки. Розгорівся перший нерівний бій ковпаківців з фашистськими вояками в Спадщанському лісі.

На цей час загін Сидора Ковпака вже об'єднався з іншим партизанським загonom — Семена Руднева. Селянський син з Путивльщини, Руднев ще до революції нестатками й голодом був закинутий до Петербурга, став робітником, влився в революційні лави пролетаріату. У дні революції штурмував Зимовий палац, громадянську війну пройшов у лавах молоді Червоної Армії і на все життя став військовим.

У загоні Ковпака Руднев був комісаром. І не простим комісаром, а зразком комісара, народженого партизанським рухом у дні Великої Вітчизняної.

В першому спадщанському бою пихаті фашисти, озброєні до зубів, захищені танковою бронєю, зазнали ганебної поразки. В цьому бою народилася партизанська міць і перші знаки слави. Слави, що розкотилася по всій окупованій ворогом Україні і покликала до життя та бойової звитяги інші партизанські загони. Так, це був перший сполох, що став бойовим набатом, який не лише підняв на боротьбу інших, а й вселив у ковпаківців впевненість у власних силах.

Дуже довго ці славні події ждали того дня, коли кіноекран донесе їх до очей найширших мас народу, і кожного — ветерана війни й сьогоднішнього школяра — зробить

учасником того першого славного партизанського бою, який прогрімів на весь світ восени далекого 1941 року, першого року Вітчизняної війни.

Мов живий, дивиться на людей, на свою Батьківщину з кіноекрана Сидір Артемович Ковпак, простий і розумний, суворий і ніжний, добросердечний і нещадний, по-філософському мудрий і по-селянському наївний. Чудовий, неповторний, безсмертний месник народний, справжнє уособлення народу. Поруч з ним іде зосереджений, завжди задуманий, завжди діяльний Семен Руднев. Красивий зовні і красивий душею. А за ними — перші звитяжці, люди, імена яких нам відомі не менше, ніж імена їхніх командирів. Але у кінофільмі, крім командира й комісара, названо небагатьох. І то правильно. Тими, хто йшов за Ковпаком і Рудневим, був сам народ, простий і незламний; він ніколи не претендував на поіменну перекличку, але завжди залишався безсмертним охоронцем слави народної, честі й волі своєї Вітчизни.

Кадр за кадром, епізод за епізодом розгортається некваплива, проста, як пісня, розважлива, тужливо-велична, як народна душа, оповідь про славні подвиги загону Сидора Ковпака і комісара Семена Руднева. Кожний кадр, кожний епізод тут вивірений досвідченим майстром екрана, несе в собі велику думку, викликає все нові й нові асоціації й уявлення, сховані за кадром, повертає думку кожного глядача в той час, коли відбувалися історичні події. Згадую, що й сам я був серед партизанів, і зараз, дивлячись цей простий, правдивий і хвилюючий фільм, ніби гортаю сторінки книги і свого партизанського життя.

Перед очима глядача проходять живі й неповторні у своїй індивідуальності люди, проходить та велика історія, яка ніколи не забувається. Ні, неможливо переказати зміст цього чудового фільму. Переказ у даному разі нічого читачеві не пояснить — глядачеві треба самому все те побачити, пережити, відчутти, поставити себе на місце дійових осіб, зачислити себе до складу бійців партизанського загону Сидора Ковпака. Тільки тоді — не розумом, а серцем — кожен збагне зміст цієї стрічки, зрозуміє й переживе почуття тих, хто в грізні дні став на герць із ворогом, щоб битися й перемогти у смертельному бою.

Чи є прорахунки, вади у першому фільмі «Думи про Ковпака»? Напевно, є, як і в будь-якому іншому кіностворі. Але їх важко помітити, бо тут є головне, що треба побачити і зрозуміти в першу чергу, — сувора правда про ковпа-

ківців. Та, напевне, ще й рано про вади говорити, бо «Дума про Ковпака» лише почалася, лише прозвучав вдалий заспів до неї. Велична дума про народних месників-визволителів ще попереду. Ще пролунає вопа і в Брянських лісах, і на Дністрі, і на Прип'яті, полине на високі Карпатські гори. Могутнім маршем дивізії Ковпака пройдуть землями Польщі та інших західних держав.

Так, у нас, ветеранів партизанського руху, сьогодні свято. Здійснилась давня мрія українських кінематографістів і глядачів, котрі довго й терпляче чекали фільму про українських партизанів. Талановитий актор Костянтин Степанков почав творити яскравий і величний образ незабутнього Сидора Ковпака, в якому пізнається справжній керівник партизанського руху. Правдиво відтворює образ Семена Руднева білоруський артист В. Белохвостик.

На Україні в роки Вітчизняної війни діяла велика армія народних месників. Історики досі так і не визначили точної кількості учасників партизанського руху. Одні кажуть, що їх було близько півмільйона, інші доводять, що їх, підпільних і активних бійців проти фашизму, були мільйони. І це так, бо весь народ боровся проти ворога, висував із своїх лав славних командирів і комісарів, безсмертних героїв всенародної боротьби за визволення своїх земель від чужоземних загарбників.

Віриться, що після «Думи про Ковпака» з'являться нові кінотвори. І про Олексія Федорова та Миколу Погудренка, і про нестримного Михайла Наумова та непереможного Олександра Сабурова, про славних підпільників і розвідників партизанських, про вірних синів і дочок партії та народу, які в роки Великої Вітчизняної війни вистояли, вибороли разом з могутньою Радянською Армією величну Перемогу над фашизмом.

1976 р.

Героїчні подвиги радянських воїнів, народних месників от уже більше третини віку хвилюють творчу уяву митців, лягають в основу найкращих художніх творів усіх видів і жанрів мистецтва. Кіномитці Радянської України не раз зверталися до подвигу народних мас, твореного у важкій боротьбі на тимчасово окупованих ворогом землях, присвятили партизанській темі не одну кінострічку. І все ж їм довго не щастило сягнути вершин, на повну силу і обшир показати цей благородний рух, створити стрічку, в якій, мов у краплині води, засіяв би сонячною величчю многотрудний подвиг нескореного народу.

Саме таку боротьбу треба було розкрити в кіно, саме таких людей — готових на життя і на смерть битися з ворогом, битися до повної перемоги, — саме таких людей треба було вивести на екран, показати в усій величі і красі новим поколінням, дітям і онукам героїв.

На екранах вже з'явилося чотири повнометражних фільми з трисерійної кіноепопеї «Дума про Ковпака».

Дума...

Так народ зве свою найзаповітнішу мрію про щастя.

Цілком закономірним є той факт, що в центрі кіноепопеї стали народні звитяжці, видатні сини українського радянського народу Сидір Ковпак і Семен Руднєв із своїми бойовими побратимами. Такий вибір теми аж ніскільки не применшує величі подвигу всіх інших народних звитяжців, яких були десятки і сотні тисяч лише на українській землі, не кажучи вже про партизанів Білорусії, Брянщини, Смоленщини, Ленінградського краю, Прибалтики, Молдавії і всіх радянських земель, де посмів ступити ворог. Можна з певністю твердити, що бойова діяльність, подвиги, життя і побут месників навіть найменшого з партизанських загонів чи груп можуть стати основою для своєрідного і цікавого художнього дослідження. Але подвиг ковпаківського з'єднання все ж вимагав саме такого твору, який мав бути названий гордою назвою — дума.

В думі — велич і краса діянь і сподівань народних. В «Думі про Ковпака» — велич і сила всенародного

партизанського подвигу в часи Великої Вітчизняної війни. Бачимо на екрані Ковпака і Руднева, партизанських генералів, які в нестерпних умовах окупаційного режиму організували партизанську бойову одиницю, яка витримувала шалені натиски ворожих полчищ і кожного разу завдавала ворогові нищівних ударів. Бачимо на екрані бойових ковпаківців, а поруч з ними стоять і легендарний Олексій Федоров, і народні звитяжці Олександр Сабуров та Михайло Наумов, Микола Попудренко, генерал Василь Бегма, комісар Володимир Дружинін, десятки командирів та комісарів інших з'єднань і загонів, діла когорти партизанів і підпільників як тих, що не дожили до дня Перемоги, так і тих, хто живе й трудиться сьогодні.

Майже чотири роки боролись у ворожому тилу загани Ковпака і Руднева. Пройшли тисячі й тисячі кілометрів доріг. Від Путивля до Карпат, по дорогах Брянщини і Білорусії, просторами України, аж до кордонів Угорщини і назад, на Полісся, потім на землі поневоленої Польщі. Хто може повторити, пройти те, що належить минулому, історії? Одне тільки мистецтво. Сторінки книжок, кінострічка.

Кіномитці Радянської України, очолені досвідченим режисером, народним артистом СРСР Тимофієм Левчуком, дерзнули пройти ковпаківськими шляхами, вирішили оживити на екрані події, які ніколи не повинні забутися. Скажемо прямо, труднощі на шляху кіномитців були неمالенькі, труд був титанічний, і, на щастя, він виявився немарним.

Чому увагу митців привернули образи саме Ковпака і Руднева?

Мені здається, що відповідь лежить в самому характері цих легендарних постатей; в їх діях, в їх звичайних і незвичайних долях. Обидва вони — і командир і комісар — вийшли з самих низів народних, прожили яскраве та величне і разом з тим таке схоже на життєвий шлях кожної радянської людини життя.

Саме такий Сидір Артемович Ковпак. І життям своїм, і ділами, і духовним життям невідривний від усього народу, кров і плоть його, а тим часом такий несхожий ні на кого, такий виразний в кожному своєму слові, русі, в кожній думці, в кожному порусі. Артистові Костянтину Степанкову пощастило вловити більшість отих невловимих рис, які належали тільки Ковпакові, які, оживши на екрані, примусили навіть тих, хто добре знав Сидора Артемо-

вича Ковпака і в житті, і в ділах, сказати: так, це він, це Ковпак.

Такий був партизанський комісар Семен Васильович Руднев. Виходець з найбіднішого селянства, формований робітничим колективом, гартований у лавах могутньої Радянської Армії, вірний син народу, весь народний і при тому весь яскравий, самобутній. У виконанні актора Белохвостика характер комуніста Руднева розкривається не відразу. Комісар кидає вагоме слово саме тоді, коли воно до діла, вступає в дію тільки тоді, коли це найнеобхідніше і стане вирішальним у найскладнішій справі. Комісар живе в кожному — це відчувається в думках і діях командирів та бійців, які йдуть поруч з ним, комісар живе в командирові, комісар живе в кожному подвигу ковпаківців аж до того, коли він, спокійний і впевнений в своїй правоті, зустріне на чолі жменьки бійців свій останній бій у Карпатах. Комісар житиме і після цього бою в тих, хто зостався в живих, комісар живе й сьогодні в пам'яті та думках тих, хто народився вже після того останнього бою.

Про кінострічку можна судити всіяко. Можна її палко сприймати і славити, можна й критикувати, можна сперечатись, але не можна зостатися байдужим, вийти з кінозалу і відразу ж забути бачене. Ні, такого не забудеш. Не уникнеш гострого ковпаківського погляду, то хитро-іронічного, то теплого, батьківського, то презирливого, то сповненого любові й гордості, то задумливого, то докірливого, то пропеченого надлюдським болем або ж зігрітого ліричною, глибоко людською задумою. Назавжди залишиться в пам'яті й Руднев, безстрашний партизанський генерал. Невтомний лицар боїв. В подвигу комісара Руднева, тих, хто до останнього стояв з ним у нерівному бою, розкрита філософія народних месників, людей, що велику ідею ставили вище за власне життя.

Кінофільм — це мистецтво, мистецько-філософське осмислення того величного, що ніколи не повториться і залишиться в минулому, в історії. Мистецтво покликано художньо осмислити здійснене, загострити характери учасників подій, допомогти тим, хто не був учасником цих подій, побачити їх у найвищому вияві.

Можна з певністю сказати, що кіномитці впоралися з своїм завданням — перед глядачами хоч не всю, а тільки частину своєї дороги пройшли ковпаківці, але пройшли в усій своїй бойовій величі, пройшли, як і належить справжнім патріотам, з бойовою славою, як переможці,

пройшли не як тіні з минулого, а як живі, повнокровні люди.

Неможливо було документально відновити ковпаківські походи, неможливо було й назвати всіх героїв дійсними іменами (митці лиш кількох героїв назвали власними іменами). Митцям довелось узагальнювати події і героям давати вигадані імена, але так уже ведеться у мистецтві, такі закони узагальнення. І за прикладом далеко не ходити. Чапась і Фурманов, Щорс та Боженко у відомих фільмах названі власними іменами, а вже в усіх тих, хто йшов поруч з ними, глядачі мусили впізнавати себе.

Гадаємо, що в рисах тих героїв, які оточували Ковпака та Руднева, всі ковпаківці відшукають свої власні риси. І думається, що й ті, хто не був у Ковпаківських загонах, хто лише пройшов з ним шляхи на екрані, теж впізнаватимуть себе, вивірятимуть власні думи і характери, рівнятимуть себе на легендарних героїв.

«Партизани — це ті сини України, перед якими скинуть шапки цілі століття, якими пишатимуться цілі покоління і складатимуть про них думи і пісні», — пророкував Олександр Довженко. Він був не тільки неповторним кіномитцем; він був далекоглядним і прозорливим мислителем. Він не помилився. «Дума про Ковпака» належить саме до тих творів, про які мріяв Довженко. Режисери, актори, технічні працівники кінопромисловості республіки показали, що вони можуть творити високі цінності. А коли так, то вони повинні, використавши досвід, працювати й далі над життєво важливими темами, підказаними героїчним минулим нашого народу і славними ділами нової, десятої п'ятирічки.

Ленінський комсомол народився з піснею на устах. З піснею, голосистою і зазивною, задьористою вступав у своє друге півстоліття.

Комсомол — це ми, це наша юність, це наше сьогодні. Комсомол — це наші діти і внуки, це наше світле, прекрасне майбутнє, це наше безсмертя.

Від першого дня свого існування він користується великою і заслуженою любов'ю трудящих людей. Ця любов викликана тими величними і добрими справами, які звершив і звершує комсомол, справами загальнонародними, боротьбою за світле майбутнє людства.

Наша молодь живе чудовим життям. Скільки героїзму і романтики в її ділах, скільки величі в її історичному подвигу! Все це так і проситься в пісню, в поему, на сторінки роману і в легенду, на музику і в кінофільм.

Радянські митці ніколи не були байдужими до комсомольської слави, хоч, можливо, ще й досі перебувають в боргу перед молодістю людиною нашого часу.

Ледь народилася Комуністична спілка молоді, ледь заявила про себе світові своїми славними ділами, відразу ж народились і її співці, літописці неповторних комсомольських звершень. Сам комсомол, сама молодь із власних лав висувала нових поетів і письменників, і це теж необхідно поставити на карб, як одну з великих заслуг комсомолії в справі творення нового, соціалістичного мистецтва.

Ні Павло Тичина, ні Василь Чумак, ні Володимир Сосюра не були комсомольцями. Але вони були юнаками. І комсомольські, юнацькі діла й інтереси не могли їх не загартувати й не захопити. Вони перші почали заспівувати на повний голос чарівну комсомольську пісню, поклали початок поетичної комсомоліани, яка згодом задзвеніла на весь світ, з кожним днем набираючи сили і багатоголосся.

Червоним заспівом кликав до нового світу юний, як весна, Василь Чумак, поки не впав на білий сніг від білогвардійської кулі. Новий вітер, свіжий вітер революції повівав з поетичних рядків Павла Тичини, а чорнококий юнак із Донбасу Володимир Сосюра, пройшовши революцію



в червоногвардійських лавах, створив незабутню «Червону зиму», захоплюючи поему про той час, коли революція шикувала юнака до юнака, створюючи червоні полки, які із краю в край республіку проходили з боями.

Від часу полум'яних літ громадянської війни живуть і до сьогодні в наших серцях і в уяві ті юнаки, що просто з майдану біля старої церкви, сівши на коней, прощалися з зажуреними матерями і йшли у бій, часто падали потім десь на білий сніг, кладучи свою славу до ніг усіх наступних поколінь. Нас і сьогодні хвилює «Комсомолец» Володимира Сосюри, який сміливо йде на смерть, увічнивши ім'я комсомолу.

Вслід за найпершими прийшли нові співці комсомолії, дехто з них усю свою творчість присвятив комсомольській юні, її славним ділам.

Хіба коли забудеться привабливий образ дівчини-секретаря, так ніжно і тонко опоетизований Павлом Усенком уже в ті дні, коли трудові будні покликали комсомольську гвардію на трудові подвиги, на славні звершення.

Дівчино-секретарю,  
Як тебе любили ми!  
Десь ти за заметами,  
За снігами білими...

Тільки чотири рядочки, — а в уяві ціла епоха, неповторна, важка, але прекрасна тим, що в ній, як у проростаючій зернині, заклалося те величне і розкішне дерево майбутнього, та наша повсякденність, кращої за яку немає в цілому світі.

Автор «Лав КаеСеМових» недаремно вважається співцем комсомолу, цілком заслужено його юнача творчість відзначена премією Ленінського комсомолу України імені Миколи Островського.

Разом з Павлом Усенком і вслід за ним про комсомол писали і пишуть кращі поети Радянської України Іван Гончаренко, Леонід Первомайський, Олесь Донченко, Терень Масенко. З особливою силою зазвучала поезія співця комсомольської слави Андрія Малишка, створений ним образ комсомольця-Прометея прославив не тільки героїзм молоді в часи Великої Вітчизняної війни, а й українську радянську літературу. Про юних месників-партизанів пристрасно виспівав партизанську похідну Платон Воронько, поет строгий, але разом з тим і по-юнацькому добрий та по-дорослому мудрий.

Важко знайти серед поетів і старшого, і середнього покоління, які не віддали б частку свого таланту молоді. І Максим Рильський, і Микола Бажан, Павло Безпощадний і Микола Ушаков,— поети найстаршого покоління,— Микола Нагнибіда і Петро Дорошко, Степан Олійник і Олександр Підсуха, Ярослав Шпорта і Леонід Вишеславський, Любомир Дмитерко та багато інших з того покоління, яке назвемо середнім, всі вони не раз зверталися до невичерпної комсомольської теми. А на старших рівняються і поети молодшої генерації, такі, як Дмитро Павличко, Борис Олійник, Микола Рибалко, Володимир Бровченко та багато-багато інших, творчість їхня посвідчує, що і сьогодні комсомолія своїми ділами щедро підказує поетам теми для нової поезії.

Українська радянська проза теж з перших своїх кроків звертається до образу молодої людини, до комсомольських справ. Андрій Головка свої перші оповідання і повісті присвятив молоді та підліткам, а його знаменитий «Бур'ян» — цей гімн юності, був першим великим твором у радянській літературі, в якому з такою художньою силою постав на повний зріст ровесник нашої епохи, юний будівник нового, соціалістичного світу. Образи юнаків-комсомольців були улюбленими героями Юрія Яновського. Його «Вершники» та інші твори, в яких так яскраво і талановито змальовані юні герої революції і будівники нового життя, на завжди залишаться в скарбниці радянської літератури.

Справжніми літописцями слави комсомолу України стали Микола Островський та Олександр Бойченко. Образи книг «Як гартувалася сталь» та «Молодість» увіковічили подвиг української молоді на фронтах громадянської війни, на будовах соціалізму. Ці твори завоювали безмежну любов і популярність у читачів.

Історія української радянської прози яскраво відображає славу історію комсомолу Радянської України. Прозайки і драматурги старшого покоління Петро Панч і Юрій Смолич, Іван Микитенко і Олександр Корнійчук на сторінках своїх романів, повістей і драматичних творів яскраво і талановито повідали майбутнім комсомольським поколінням про славу плем'я комсомольського часів громадянської війни та перших п'ятирічок. А вслід за ними про героїзм комсомолу в труді і боях розповіли Олесь Гончар і Михайло Стельмах, Яків Баш і Василь Козаченко, Вадим Собко і Натан Рибак, Василь Кучер і Ігор Муратов та багато інших, а за ними й ще молодшої генерації пред-

ставники — Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Микола Зарудний, Василь Земляк, аж до Євгена Гудала, яким відкривається список прозаїків наймолодшого покоління.

Не можна не згадати й такого жанру, як документальна оповідь про діла комсомольські. Серед нарисів, документальних розвідок є немало таких, що заслуговують на увагу, але особливо серед них виділяється робота Петра Тронька «Подвиг твоїх батьків», книжка, в якій, ніби в краплині води, з суворю документальною конкретністю розповідається про небачену велич бойового подвигу комсомолу України в часи Великої Вітчизняної війни. Ця документальна розповідь недаремно являється настільною книгою для всіх юнаків і дівчат, вона достойна того, щоб оволодівати свідомістю всієї молоді.

Нелегко в коротенькій статті розповісти про все те, що сказали радянські митці в своїх творах про велич подвигів славної нашої комсомолії. Подвигів, які звершуються щоденно. Але можна зробити безпомилковий висновок — наші письменники теж звершують подвиг щоденно, відтворюючи художніми засобами небаченої краси і сили діла радянської молоді за всю історію існування комсомольської організації республіки. З сторінок творів українських радянських поетів, прозаїків та драматургів наступні покоління довідаються про наш час, про всіх нас, відчують нашу велику революційну силу, нашу готовність до боротьби, до самопожертви в боротьбі за світле майбутнє людства. І ми віримо, що грядущі покоління молоді, славні комсомольцята часів комунізму всім серцем полюблять нас, своїх попередників, зрозуміють велич того, що робили комсомольці в перші десятиліття нової ери, всіма своїми ділами, всім своїм єством будуть відстоювати і зміцнювати ці величні завоювання. Віримо, що саме так і буде, тож впевнені, що наш труд, пережиті нами труднощі були недаремні.

Українська радянська література завжди була уважною до сучасності, до людської праці, до образу робітника. Безумовно, це стосується не однієї української літератури, це притаманне для всієї багатонаціональної радянської літератури. Головним героєм нашої сучасності є людина-творець: робітник, колгоспник, інтелігент. Тож твердити сьогодні, що ми відкриваємо «золоту жилу» в літературі, безпідставно — стремління до створення яскравого образу трудівника в художній літературі є давнім, визначальним для літератури соціалістичного реалізму.

На харківському пленумі Спілки письменників України відбулась принципово партійна розмова на високому професійному рівні про відтворення образу людини праці в творчості наших літераторів. Увага до цього питання ні в якому разі не свідчить про те, що раніше нібито проявлялась неувага до образу трудівника. Просто в цій творчій розмові для всіх нас відкрилося багато цікавого і повчального для нашої творчої практики.

На жаль, навіть опісля цієї важливої для нас розмови інколи можна ще й досі почути дивовижні думки: виходить, що знову повертаємось до «виробничого роману», «виробничої повісті», знову замінятимемо людину машиною та виробничими процесами. Мовляв, все це у нас уже було, але, на щастя, відшуміло-віджило.

Насправді ж ніхто ніколи не примушував письменників уникати глибокого проникнення в людське серце і душу. На прапорі радянської літератури завжди красувалося слово: «Людина». І ніколи ніким не ставилось питання про те, що мусимо писати лише про машини та виробничі конфлікти, не звертаючи уваги на людину. Але ж зрозуміло і інше — не можна написати повноцінного художнього твору, коли він буде присвячений одному — копір-санню у внутрішніх переживаннях героя, відірвано від суспільного середовища, без показу його оточення, трудової діяльності, а головне, від завдань, зв'язаних з практикою соціалістичного будівництва. Повнокровний образ героя можна розкрити повно і по-справжньому лише в тому випадку, коли він розкриватиметься всебічно, в трудовій

діяльності, в боротьбі героя за здійснення свого найвищого життєвого ідеалу. Поскільки ж життєвий ідеал людини визначається всією практикою діяльності нашого народу, нашої партії, служіння героя цьому ідеалу, найвищій життєвій цілі і визначатиме життєвість і багатогранність цього образу.

Ніхто проти того не може заперечити — необхідно, щоб наші твори були розумними, глибоко інтелектуальними, треба, щоб образ героя був глибоко людяним, а внутрішній світ — широким і бездонним. Разом з тим, і роздум, і всі духовні якості героя твору мусять бути спрямовані на вирішення найважливіших питань нашої сучасної дійсності. Тільки такий герой здатний в собі втілити кращі якості людей нашого суспільства, тільки він зможе захопити і повести за собою читача, пробудити в ньому стремління до подвигу, стати йому зразком і порадиником.

Зустрічі з читачами-робітниками посвідчують, що вони не байдужі до долі нашої літератури. І це не випадкове зацікавлення, мовляв, поглядіть, які ми начитані та розумні. Глибоке зацікавлення і проникнення в найскладніші таємниці письменницької справи відчувались у кожній розмові з читачами, що посвідчує велику зацікавленість робітника літературою, мистецтвом, наукою, які стали невід'ємною частиною його духовного життя, такою ж необхідністю, як праця, як улюблена справа.

Нещодавно одна з республіканських газет організувала цікавий літературний конкурс. На питання: «Які твори української літератури минулого року про життя і труд радянських людей ви вважаєте найяскравішими і найцікавішими?» — була одностайна відповідь. На першому місці виявились твори: «Циклон» Олесь Гончара, «Дума про тебе» Михайла Стельмаха, «З погляду вічності» Павла Загребельного. Думка читачів не розійшлася з висновками критиків.

І це закономірно, бо кожний з цих творів по-своєму цікавий, вагомий. І герої «Циклона», і герої «Думи про тебе» — люди, борці за нове життя, за честь трудової людини-творця. Правдивий, по-справжньому сучасний і в своїх ділах, і в помислах і Дмитро Черета із цікавого твору Павла Загребельного про сталеплавильників-трубопрокатників. На подібних героїв — людей творчих, мислячих — і звернув пильну увагу масовий читач.

То чому саме в той час, коли робітники так зацікавлено ставляться до нашої праці, ми, літератори, не повинні

відплатити їм тим же, не повинні глибоко і всебічно зацікавитись їхнім життям і справою? Тільки зв'язки з реальним життям здатні народити велике мистецтво.

З Харкова ми роз'їхались по великих промислових центрах, побували в Донбасі, стрічались з шахтарями, металургами, говорили з робітниками, інженерами просто в цехах, біля верстатів і гарячих печей. Тут можна було ще і ще раз переконатись, що ніяка фантазія не здатна змагатись з дійсністю.

Пощастило мені тоді познайомитись з чудовою людиною — директором Новокраматорського машинобудівного заводу імені Леніна Віталієм Андрійовичем Масолом. Розмовляємо собі, а він все поглядає на мене та якось загадково посміхається. Виявилось, що ми з ним земляки. З його батьком та дядьками я був дружнім, а самого Віталія не запам'ятав, до війни він був ще хлопчиком. Минули роки, і з хлоп'яти виріс талановитий інженер, керівник велетенського підприємства.

Віталій Андрійович показував нам своє, здавалось, нескладне «господарство». Ми з цікавістю оглядали цехи, в яких вогненною райдугою ллється сталь, виливаються «детальки» вагою в сотні тонн. Ми познайомились з майстрами своєї справи, людьми, які здатні творити дива, справжніми героями нашого часу.

В різні часи по-різному виявляється героїзм людини. В час воєнних випробувань він яскравий і пронизливий, як спалах блискавки, в мирний час, в трудових буднях він виявляється в зовсім інших формах. Але все одно — це героїзм, бо люди, які кров'ю власною вибороли перемогу, не змінились, на трудовому фронті вони теж щоденно воюють за щастя, за добробут, за розквіт своєї Вітчизни.

Зараз працюю над документальною повістю про тих людей, з якими разом воювали в партизанському загоні. Народні легенди прозвали месників легендарними богатырями. Я назвав свою повість «Ми — не з легенди». Тим самим хочу підкреслити, що народні месники були звичайними людьми, переконати своїх читачів, що в кожній людині закладене героїчне начало і жде воно свого яскравого розкриття. Місце і час для подвигу завжди чекає на людину. Тому й хочеться перекинути місток від героїчних днів війни до днів сьогоднішніх. До прикладу візьму життєву долю братів Василюків — було їх у нашому загоні троє: Леонід, Валентин і Михайлик. Батька їхнього — підпільника і зв'язківця — розстріляли фашисти. То вони

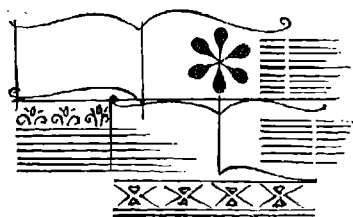
разом з мамою вступили до загону, і всі четверо стали хоробрими бійцями і винахідливими розвідниками, хоч старшому Леоніду не було й сімнадцяти, а Михайликові тільки тринадцять. Вони й не запідозрювали, що діють героїчно, — в їхніх серцях жило звичайне почуття помсти за батька та бажання швидше побачити рідну землю вільною, радянською. Вони й у мирному житті знайшли достойне місце в лавах народу-трудівника: Леонід — шанований працівник у профспілковій організації Києва, а молодші брати — полковники Радянської Армії.

Часто доводиться зустрічатись зі своїми товаришами по зброї — всі вони самовіддано трудяться, ділами своїми підносять могутність рідної Вітчизни.

Наш герой — це людина соціалістичної моралі, людина величних трудових звершень. Не ідилічні, не безхмарні шляхи-дороги нашого сучасника. Але ніякі складності життєві, тимчасові труднощі ніколи не потьмарять нашої багатогранної, світлої і прекрасної дійсності. І про це мусять завжди пам'ятати кожний художник, який прагне правдиво відобразити нашу сучасність.

Безумовно, для того, щоб правдиво і яскраво показати на сторінках художнього твору сучасну людину, письменник повинен добре розуміти, відчувати і знати свого героя, бути спорідненим з своїм героєм духовно. Лише в тому випадку, коли особиста доля митця органічно переплітається з долею цілого народу, коли творча індивідуальність художника переплавиться в героїчному горнілі сучасності, тільки тоді пощастить творцеві відлити в прекрасній формі значимий і прекрасний зміст.

# ВЕЛИКЕ БРАТЕРСТВО





Щоденно я йду на роботу своєю улюбленою вулицею. Вулицею імені Леніна. Йдеш по ній і ніби читаєш біографію країни. Поруч неквапно крокують люди похилого віку, кудись поспішає молодь. Невгамовними табунцями біжать школярі, поважно тупцяють, вчепірівшись в руку старших, малята. І мало хто з них знає, що наша вулиця першою на Україні і однією з перших в країні була названа іменем найвеличнішої людини ще за життя Ілліча, напередодні ленінського дня в квітні 1919 року. Всім нам здається, що так вона звалася завжди.

В багатьох містах нашої радянської землі головні вулиці носять ім'я Леніна. Коли ж в слово «вулиця» вкласти широке розуміння, то всі ми, радянські люди, проживаємо на цій магістральній вулиці нашої країни, нашої історії: з того самого часу, коли в світ прийшов Ленін, коли здійснилась перша в світі пролетарська революція, коли народилась Радянська держава. Радісно живеться нам на цій вулиці, по ній ми ходимо на роботу, виходимо в близькі і далекі, легкі і важкі походи і завжди поспішаємо нею до рідного дому.

Ми живемо в різних кінцях несходимої Вітчизни, в різних містах, належимо до різних націй і народностей, а відчуваємо себе єдиною сім'єю, одним могутнім радянським народом. Це тому, що всі ми живемо на вулиці Леніна. Об'єднані ленінськими ідеалами, віддані справі Леніна.

В Києві на вулиці Леніна кожної весни зацвітають каштани. В кожному місті, на кожній вулиці, незалежно від того, на якій паралелі розташоване місто, напевне, в ці дні з'являються квіти, на вулицю Леніна їх приносять ті, чия праця вливається в загальну справу, ті, хто на ділі доводить всьому світові, в чому сила й краса сім'ї єдиної. В усі минулі віки люди праці, пригноблені і гнані, прагнули до єднання, дружби і взаєморозуміння. В загонах Степана Разіна, Омеляна Пугачова, поміж вояк Богдана Хмельницького плечем до плеча виступали проти внутрішніх та іноземних пригноблювачів сини різних народів. Та лише пролетарська революція, ленінська партія вперше в історії по-справжньому збрали та поєднали народи.

В спільній боротьбі гартувалась і міцніла дружба народів. Високе чуття сім'ї єдиної, як естафету, сприймають нові покоління. Юнь так само суворо дотримується своєї магістральної, головної вулиці, яка вказує їй правильний напрям, визначає чіткі орієнтири.

Якось мені довелося побувати на Північному Кавказі. В Нальчику випадково зустрівся з Леонідом Немцевим, своїм другом партизанських часів. В юнацькі роки Льюня Немцев пережив багато лиха: його схопили фашисти, з рідного міста Міллерово погнали до Німеччини в рабство. По дорозі партизани зупинили ешелон, і майбутні невірники вийшли на волю. Леонід Немцев став українським партизаном. В боях з ворогом проявив справжню хоробрість та мужність, був нагороджений бойовим орденом, а згодом влився в Радянську Армію, пішов на захід добивати фашистських загарбників. Опісля Перемоги я намагався розшукати Леоніда, але безрезультатно. І ось через тридцять років відбулася радісна зустріч. Леонід Немцев, відзначений бойовими нагородами, сьогодні успішно трудиться на заводі.

— Після війни відбудовував шахти в Сибіру, — розповідав Леонід, — потім закінчив інститут, став інженером, останнім часом труджусь в Кабардино-Балкарії.

— Подобається?

— Так, бо ж приємно трудитись там, де найбільше потреби в твоїй праці.

Правдиві і мудрі слова. Трудитись там, де твоя праця найнеобхідніша. Працювати так, щоб твоя праця приносила користь і щастя людям.

Минулого року я мав щастя побувати в тому краю, де проминуло кілька юнацьких років Володимира Ілліча Леніна — на Єнісеї, в Шушенському. Старе Шушенське перетворене на меморіал «Сибірське заслання В. І. Леніна». Приємно було бачити, як навколо цього неповторного пам'ятника росте нове, соціалістичне місто Шушенськ, як небаченими темпами перероджується весь сибірський край. Найяскравішим символом його зростання здалась мені велична будова Саяно-Шушенської гідроелектростанції — одного з найграндіозніших пам'ятників Іллічу.

В Красноярському краї, на древній землі Хакасії, руками і волею синів та дочок всіх радянських народів твориться небачене в світі диво нашого часу. Тут, на будівельному майданчику Саяно-Шушенської ГЕС я стрічав багатьох земляків, а серед них і комсомольського ватажка

Віктора Федорця. «Із яких місць будеш?» — запитав у нього, а він сміхотливо зблиснув очима:

— Із Путивля, Сидора Артемовича Ковпака земляк.

— Далеченько заїхав...

— Та не дуже. Щорічно буваю в батьків, це ж зовсім поруч...

В наш час Шушенське, колишнє місце заслань, віддалене від центру Росії на тисячі кілометрів, стало близьким, «на відстані руки», скоротилось до кількогодинного перельоту. Та й ставлення до нього тепер інше, святково-піднесене. Тисячі і тисячі людей їдуть сюди не з примусу, а з радістю прагнуть побувати в священному для людської пам'яті місці Ленінової юності.

Славний, неповторний час йде над планетою. З глибоким хвилюванням слухав я і дивився по телевізору виступ Генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Ілліча Брежнєва на комсомольському з'їзді. Сучасна техніка дозволила і нам, комсомольцям перших п'ятирічок, побувати поруч з тими, кому жити і будувати нове, комуністичне суспільство. І мимоволі пригадалися ті дні, коли наші ровесники їхали в безлюдну тайгу, на північ, на схід, будувати нові міста і села. І найдовшу вулицю, найбільшу площу в тому поселенні називали іменем людини, яка ввібрала в себе все найпрекрасніше і найдорожче, все, що дала нашій Вітчизні народна влада, яка гордо несе через десятиліття і віки всепереможне Ленінське інтернаціональне знамено.

1974 р.

Було це в Красноярську. В будинку крайової Спілки художників ми оглядали твори місцевих авторів. Кожна картина по-своєму цікава, розкриває якусь сторону народного життя. Та ось мені на очі трапила невеличка за розміром робота, яку я можу сміливо назвати шедевром у творчості митців нашого часу.

Життя мені випало щедre на дороги, на зустрічі. По-бував я не в одній країні світу, відвідав галереї Москви, Ленінграда, Парижа, Вашингтона, Рима, Будапешта, Варшави і багатьох інших міст, мав щастя бачити найвизначніші полотна, створені гeніями всіх часів і народів. Та скажу без перебільшення, що жоден із найвизначніших творів великих митців світу на мене не справив такого враження, як та невеличка картина красноярця. Якщо найвеличніші шедеври я сприймав як незрівнянні зразки мистецтва, то, дивлячись на цей твір, забув, що переді мною звичайна картина, писана пензлем, фарбами, тобто споконвічними засобами художника. Я фізично відчув достовірність того, що бачив, я забув про умовність відображеного, бо сприйняв картину, як реальну дійсність,— велику, неповторну.

Вся картина — єдине вікно, навіть швидше віконце будинку Петрової в Шушенському, де жили на зорі нашого століття Володимир Ілліч Ленін і Надія Костянтинівна Крупська. Навколо непроглядна сибірська зимова ніч. Безпросвітна темінь освітлюється м'яким, червонувато-рожевим світлом, що тихо й лагідно ллється з самотнього вікна. За вікном, у той час, коли спить вся Росія, коли «на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує», в далекому засланні, в простій селянській хатині трудиться Ленін.

Не звичайне те світло гасової лампи кидає в нічну темряву своє тепло і лагідну ясність, то світло ленінської мислі лине у світ, йде до кожного людського серця через кордони й роки, набирає символічної сили, й та сила полонить тебе до кінця. Ти вже не можеш відвести очей від того м'яко освітленого вікна, від того ленінського світла, воно вступає тобі в серце і в усе єство, ти фізично відчуваєш Леніна, ти чуєш биття його серця, ти ловиш могутній

політ його гігантської думки, ти весь у полоні того, що розкрилося перед тобою і як історія, і як наше сьогоднішня.

Царат безпомилково розпізнав у юному неспокійному характері Володимира Ульянова смертельну небезпеку, і, хоч і не мали царські посіпаки достатніх доказів, його вислали в далеку холодну сибірську глушину, подалі від робітничих центрів, від кипучого життя.

Володимир Ульянов і тут залишився революціонером. На берегах Єнісею він знайшов і товаришів, і однодумців. Тут теж було життя. Накопичувалися гнів і революційна сила, спрямовані проти існуючого ладу. Саме тут, у Шушенському, Володимир Ульянов мужнів, формувався як натхненник пролетарської революції, став людиною, яку згодом прийняв увесь трудовий світ як свій прапор, назвавши його своїм великим вождем.

На початку нашого славного і неспокійного ХХ віку в Шушенському у вікні звичайної селянської хати загорівся ленінський вогник, теплий і лагідний, загорівся, щоб перерости в могутній вогонь революційної думки й у вогнище переможної пролетарської революції. Саме тут, у Шушенському, Володимир Ілліч написав книгу, яка завдала нищівного удару російському царатові, капіталізму й імперіалізму, саме тут він заклав основи нашої славної Комуністичної партії, що виросла в могутню і незбориму силу сучасності.

На початку віку ленінське світло полилося з єдиного маленького віконця шушенської хати. За три чверті віку це світло розлилося по всій планеті — ленінські ідеї оволоділи мільйонами й мільйонами людських умів і сердець. З невеличкої групи ленінців-марксистів виросла багатомільйонна, багатонаціональна партія комуністів, які живуть і діють, борються і перемагають у міцному союзі, вміло поєднують інтереси своїх країн і народів з інтересами світового пролетаріату, інтересами всього людства.

На початку віку на Леніновому робочому столі світила звичайна гасова лампа. Сьогодні до кожної радянської людини, в її дім, на її виробництво прийшла ясна лампочка Ілліча. Вже й могутній Єнісей, ріка Ленінової юності, дала в енергетичну систему Вітчизни потужний струм Красноярської ГЕС, вже й Саяно-Шушенська ГЕС, споруджена в краю Ленінового заслання, скоро даватиме стільки світла, скільки ще не дає жодна гідроелектростанція світу.

Ожили степи й озера, Сибір став багатим і прекрасним краєм, розквітли народи, об'єднані Леніновими заповідями. Кожний рік, кожна п'ятирічка приносять все нові й нові трудові перемоги, з кожним днем все могутнішим стає потік ленінського світла, все більші успіхи здобуває народ, керований ленінськими ідеями і Ленінською Комуністичною партією.

Велику трудову перемогу здобули радянські люди в 1973 році. Це був третій, вирішальний рік дев'ятої п'ятирічки. Він знову, як і завжди, розв'язав найскладніші проблеми нашого життя на користь ленінізму, на користь комунізму, на користь миру і щастя народного.

Почався новий, 1974 рік. В перші дні його наша рідна партія з ленінською проникливістю, щирістю й відвертістю звернулася до всього народу із закликом, з конкретною програмою подальшої боротьби за здійснення планів комуністичного будівництва.

Це звернення бачиться мені, як могутній потік яскравого, мудрого ленінського світла, що з космічною швидкістю лине по землі, проникає в кожную оселю, досягає кожного людського серця й запалює його великим і благородним вогнем. І тому не маємо ніякого сумніву, що й плани 1974 року будуть здійснені так само успішно, як і плани всіх попередніх п'ятирічок, бо ж ленінське світло в наших серцях і в ділах наших палає і палатиме вічно.

*1974 р.*

Сьогодні радіостанції всього світу налаштовані на одну хвилю: говорить Москва! Говорить устами комуністів, які з усіх областей і країв нашої Батьківщини з'їхалися до столиці, щоб у сонячному Палаці з'їздів відкрити зелений semaфор найвеличнійшому з перспективних планів.

Цього дня з нетерпінням чекали радянські люди і всі друзі Союзу Рад. І ось він настав. День, якому судилося увійти в історію поряд з вікопомними днями й датами. Комуністична партія дає старт надпотужному кораблеві — новому п'ятирічному планові.

Важко переоцінити роль Комуністичної партії в житті людини. Незміримі її діла, її значення як керівної й спрямовуючої сили в історії нашої Батьківщини і всього людства. Створена й виплекана мудрим Володимиром Іллічем Леніним, вона подолала довічну несправедливість, змінила долю людини, вирвала її з-під всемогутнього впливу влади приватної власності, влади, яка протягом тисячоліть поділяла суспільство на панів і рабів.

У жовтні 1917 року партія повела маси на боротьбу за тріумф марксистсько-ленінських ідей, забезпечила перемогу першої в світі держави робітників і селян над контрреволюційною інтервенцією: партія знайшла сили для того, щоб здолати найжорстокішого ворога людства — фашизм, надихнула радянський народ на небачені трудові перемоги в дні мирного будівництва. Волею партії ми подали руку Місяцеві й Венері й далі успішно штурмуємо неосяжні простори всесвіту.

Життя суспільства, життя окремої людини неподільно пов'язане з діяльністю нашої партії, в якій немає інших інтересів, окрім інтересів народу, інтересів людини. І немає такої галузі в економічному бутті, немає такого питання в житті людини, яке б не цікавило партію, яке б вона залишила поза своєю увагою. Людині потрібно житло — про це думає й піклується партія; треба електрифікувати найвіддаленіші села країни — про це піклується партія; потрібно збудувати для малюків дитячі садки і школи — і цього не залишає без уваги партія...

Важко узяти на себе таку всеохоплюючу відповідальність за всю країну в цілому, за кожну людину зокрема.

Ніхто й ніколи протягом історії людства, жоден видатний діяч, жодна організація не могли взяти на себе такої відповідальності. В світі не було такої сили. Тільки незламна когорта комуністів, ще напередодні Великого Жовтня вустами свого фундатора й вождя Володимира Ілліча Леніна на весь світ заявивши: «Є така партія!», взяла на себе цю благородну, непосильну для інших місію й довела всьому світові, що вона, авангард робітників і селян, трудової інтелігенції, покликана й здатна турбуватись про них.

Наш Двадцять третій з'їзд, підсумувавши вже розв'язані питання та проблеми, з небаченим розмахом поставить нові завдання найграндіознішого з усіх відомих досі соціальних будівництв — будівництва комуністичного суспільства. Проект Директив по п'ятирічному плану схвилював увесь світ, він надихнув на нові трудові подвиги радянських людей, вселив радість у серцях усіх наших друзів за кордоном, примусив серйозно замислитись непримиренних ворогів соціалізму. Велич нового плану полягає в тому, що він, як і завжди в практиці й діяльності партії, охоплює всі галузі народного життя, розкриває для всіх нас нові перспективи.

Великим успіхам рідної партії та народу, небаченим перспективам, які зримо відкриваються в майбутньому, безмежно радіють і люди моєї професії, покликані не тільки художньо відображати велич народного подвигу, а й силою полум'яного слова виховувати, формувати характер нової людини, будівника комуністичного суспільства. Ми, радянські письменники, не маємо інших інтересів, окрім інтересів партії. Радянські літератори, як і всі трудящі, беззастережно віддають свої знання й сили загальній справі боротьби за щастя народу.

Радянська література, як здобуток Жовтня, долаючи опір загрузлого в продажності, вправного в нещирості буржуазного мистецтва, впевнено вийшла на світову арену, найкращими своїми творами рік у рік завойовує дедалі ширше визнання й повагу читачів у всьому світі.

Колись українське слово, українська література переслідувались царатом, буржуазним суспільством. Лише окремі велети розуму й духу, такі, як наш великий Кобзар Тарас Шевченко, як великий Каменярь Іван Франко і незрівнянна Леся Українка, Михайло Коцюбинський і Павло Грабовський, Панас Мирний і Василь Стефаник, підтримувані передовими людьми Росії та інших народів, разом з братами й сестрами своїми, долаючи небачені труднощі,



створювали свої художні твори, що ввійшли до скарбниці рідної літератури. В радянський час культура українського народу набула небаченого розквіту. Наші письменники написали багато визначних творів, які уподобані не тільки своїм народом, а й усіма радянськими людьми, стали відомі в багатьох країнах світу.

Зараз письменники Радянської України готуються до свого чергового, V з'їзду. Оглядаючи зроблене в міжз'їздивський період, ми побачили значні набутки. Ось лише два факти: за останні сім років вийшло близько п'ятисот п'ятдесяти романів, повістей, збірок оповідань; кількість видань творів українських письменників мовами радянських народів та багатьма мовами світу перевищує продукцію видавництва України, що є яскравим свідченням художньої самобутності нашої літератури, її значення й популярності серед найширших мас читачів.

Так, ми, радянські письменники, не маємо інших інтересів у житті, крім інтересів народу, на XXIII з'їзді КПРС, який сьогодні починає в Москві свою роботу, пролунає вагоме партійне слово й про діла нашої художньої інтелігенції, в тому ряді й письменників. З'їзд накреслить шляхи дальшого розвитку багатонаціональної культури. Ми з хвилюванням чекаємо цього слова партії. Воно допоможе письменницькій організації на республіканських та всесоюзному з'їздах дієво, всебічно вирішити ті завдання, які поставив час перед багатотисячним загоном радянських літераторів. Ми, письменники, безмежно віддані справі партії. Це відомо всьому світові. Відомо нашим друзям, відомо й недругам. І ніякі спроби ідейних супротивників, котрі використовують окремих відступників, що зрадили Батьківщину, продалися ворогові, неспроможні кинути бодай найменшу тинь на чесних трудівників нашої культури. На повну силу своєї ідейної переконаності ми створимо нові книги, достойні найвеличшого подвигу народу, що йде до щастя.

З глибоким хвилюванням увійду я сьогодні до величного Палацу з'їздів. Мої думки — з моїм народом, з його славним учора, прекрасним сьогодні і ще прекраснішим завтра. І на цьому історичному форумі я з радістю підійму свій мандат за могутність, щастя й добробут мого народу, за нові його успіхи в будівництві світлої споруди комунізму.

## **СЛОВО ПРО ВЕЛИКИЙ РОСІЙСЬКИЙ НАРОД**

Невпинна хода Часу, хода Історії наблизила до нас знаменну дату — 30-річчя славетної Перемоги радянського народу над гітлерівською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні.

Тридцять років — чималий відрізок сучасної бистроплинної дійсності, такої щедрої на події світового значення. Але в пам'яті народів планети вічно живий вікопомний подвиг Країни Рад, яка у жорстокій, кривавій борні відстояла мир на землі, світле майбутнє всього людства.

Самовідданою, натхненною працею на ланах і в цехах, на будівництві величезних промислових і енергетичних комплексів, на спорудженні Байкало-Амурської магістралі, в наукових лабораторіях продовжує сьогодні радянська молодь бойовий подвиг своїх батьків і старших братів. Не старіють душею, як співається в пісні, ветерани другої світової. Багато з них і сьогодні залишається в строю, передає естафету слави молодому поколінню.

Герої війни, славні переможці завжди з нами. Їх подвиг — безсмертний. І сьогодні, через тридцять років після яскравих спалахів святкового салюту Перемоги, ми урочисто свідчимо: ніхто не забутий, ніщо не забуте. Шириться по країні рух юних слідопитів, наші письменники, художники, кінематографісти, композитори, скульптори — і ті, хто з усім народом були в бою, і представники покоління, яке вже не чуло голосу гармат, — продовжують увічнювати незабутній подвиг радянського народу у слові, фарбі, на екрані, сцені, у музиці, камені. Це — велика і благородна справа, якій ще дуже довго, а можливо, й ніколи не буде кінця. Віримо, що і далеких нащадків наших цікавитиме героїчне минуле їх предків. З іншого ж боку, тема війни і перемоги — невичерпна. Жоден роман, фільм, жодна вистава, картина, скульптура, симфонія не в змозі в усій повноті відтворити всі події, показати всі шляхи, які привели нас до історичної дати 9 Травня 1945 року.

Всенародною любов'ю і шанобою оточені в нашій країні мужні і прекрасні прапороносці, які принесли мир і свободу народам Європи. Ще й сьогодні вручають бойові орде-

ни і медалі тим, хто прославив себе і свою червонозоряну Вітчизну на полі битви.

Я міг би назвати поіменно багатьох синів і дочок нашої Батьківщини, з якими звели мене партизанські дороги. Про кожного з цих людей можна написати хвилюючу серця книгу. Та невмолимі закони творчості, закон суворого відбору зокрема, вимагають від нас, митців, вміння говорити про головне. І дороговказом для всіх нас тут є слова Леоніда Ілліча Брежнєва: «Якщо говорити про головного героя Великої Вітчизняної війни, то цим безсмертним героєм є вся дружна сім'я народів, які населяють нашу країну і спаяні нерушимими узами братерства».

Так, дружба народів СРСР — могутня, незборима сила на світовій арені. Невичерпну життєдайність цієї сили ми відчуваємо завжди і всюди.

Фашистські верховоди, розв'язуючи війну, розраховували похитнути дружбу народів нашої країни. Вони не розуміли, не могли усвідомити того, що вся наша велика багатонаціональна сім'я ґрунтується на монолітній єдності класових інтересів, інтересів людей, які у вогні революційних битв вибороли собі спільними зусиллями право на вільну працю на вільній землі.

Прикладом братерської дружби між народами є неперушна єдність між російським і українським народами. Наші народи вийшли з одного краю, ведуть родовід від Київської Русі, роз'єднати їх не змогла навіть тяжка татаро-монгольська навала. Під проводом Богдана Хмельницького в героїчній боротьбі наші народи возз'єдналися навіки для спільної боротьби за спільне щастя. Протягом віків творилися єдина матеріальна основа для існування наших народів, духовна культура, які після Великого Жовтня стали настільки близькими і нерозривними, що будь-яке насильне розділення їх тепер неможливе. Братерська дружба між народами нашої країни стала надійною основою для будівництва нового, соціалістичного ладу, для народження нової історичної спільності — радянського народу. Ні вчора, ні сьогодні, ні завтра український народ не міг і не може існувати без дружньої допомоги великого російського народу, без допомоги всіх радянських народів, бо саме в цій єдності, в братерській взаємодопомозі, взаємозв'язках і закладена сила і майбутність нашої великої сім'ї народів.

Війна загартувала і зміцнила дружбу народів. Ворог намагався захопити українські фабрики і заводи, поста-

вити їх собі на службу. Але сталося неймовірно — велетенські заводи з берегів Дніпра в найкоротші строки були перенесені на Волгу, на Урал, в Сибір, і там дуже швидко почалося масове виробництво всього найнеобхіднішого для фронту, для перемоги. Пізніше, коли радянські війська визволяли нашу рідну землю, — на місці колишніх підприємств звелися нові могутні заводи і теж запрацювали для потреб фронту. Це стало можливим лише тому, що нам по-братньому допомагали робітники всієї Росії, трудящі всіх братніх республік.

Загальнонародний подвиг у роки Великої Вітчизняної війни добре відомий. Але які знайти слова, найвищі слова в людській мові, щоб якнайточніше висловити захоплення, найсердечнішу подяку великому російському народові за той неоціненний вклад, який вніс він у славу Перемогу над фашистами, за ту жадану волю, яку він приніс тимчасово поневоленим радянським людям, народам Європи і всього світу!..

Про великі народи, як і про великих людей, завжди йде добра слава. Саме такої доброї слави на весь світ удостоївся великий російський народ. Протягом віків відзначався він небаченою хоробрістю, винятковою чесністю, гуманізмом і щедрістю душі, вірністю в дружбі і непримиренністю до зла. Йдеться саме про народ, про тих, хто будував і сів, хто тримав на своїх плечах державу, а не про експлуаторів-дармоїдів, царів і поміщиків — запеклих ворогів трудогого люду.

Вільнолюбний російський народ ніколи не хилив голови перед ворогом. Найкраще свідчення цього — його велика і славна історія. Повстання Івана Болотникова, Степана Разіна і Омеляна Пугачова до самої основи потрясли самодержавно-поміщицький лад, наганяли смертельний жах на панівну верхівку. Характерним у цій боротьбі було те, що російський народ підіймав на класові битви всі інші поневолені народи царської Росії, і вони приєднувалися до повсталих, боролися за своє соціальне і національне визволення.

Не хилив ніколи російський народ голови і перед іноземними загарбниками. Немеркнучою славою вкрили себе наші предки у кількасотлітній боротьбі з таким нещадним ворогом, як татаро-монгольські завойовники. Страшна навада напівдиких кочових племен Сходу загрожувала не лише волі, а й самому існуванню народів Європи. Давньоруський народ вистояв і зміцнів у цій віковій боротьбі.

Згодом у битвах на Куликовому полі і під Казанню російський народ утвердив свою державність, утвердив себе у силі та славі великого, непереможного народу. А потім були Полтавський бій із шведами, походи Суворова, 1812 рік і переможні битви Кутузова — події, які золотом вписані в славу історію російського народу.

Та все ж найхарактерніша риса російських людей — миролюбність, прагнення жити у мирі та дружбі з усіма народами, прагнення до мирної праці.

Нелегко жилося російському народу. Пограбований царем і поміщиками, він довго перебував під кріпосницьким ярмом, жив у темряві. Він не тільки мріяв, а й боровся за щасливе майбутнє. Народні літописці, видатні російські письменники залишили нам свідчення про силу, яка жила в цьому могутньому і славному народі. Кого з нас не полонили високопоетичні слова Миколи Гоголя про російську тройку-птаха, про славу російського народу в майбутньому, яку так геніально передбачив великий письменник.

Неосяжна і несходима російська земля. Миролюбний і разом з тим мужній багатомільйонний російський народ. Нелегка доля, що випала йому протягом сторіч, слава, багата ратними подвигами і будівничими зверненнями історія вколисали в ньому незборимі почуття національної гордості, стійкості та самопожертви у захисті своєї свободи і незалежності, патріотизму і інтернаціоналізму.

Вождь світового пролетаріату Володимир Ілліч Ленін — великий син великого російського народу. Росія дала світові Леніна, і людство завжди буде за це вдячне їй. Пролетарі всіх країн і континентів з надією звертали і звертають свої погляди до першої в світі держави робітників і селян, вбачали і вбачають у ній своє майбутнє.

І це не давало спокою силам імперіалізму, силам реакції. Фашистська Німеччина, віроломно порушивши закони міжнародного права, кинула проти Радянського Союзу 170 дивізій. Та Гітлер жорстоко прорахувався. Замість «бліц-крігу» у грудні 1941 року фашистські полчища зазнали під Москвою такого відчутного удару, який поклав початок цілковитому розгрому зарозумілого агресора.

Москва... Наша рідна, зореносна Москва. Саме проти неї спрямовували фашисти свій головний удар, добре розуміючи те, чим вона була для кожної радянської людини, для всіх прогресивних людей світу. За роки Радянської влади, ставши столицею першої в світі соціалістичної

держави, Москва полонила серця всіх чесних людей землі, бо саме звідси, з Москви, йшло слово правди, саме це древнє російське місто стало світочем миру і прогресу для трудящих усього світу, вказувало шляхи людству до нового, справедливого і щасливого майбуття. Тож не дивно, що саме Москва найбільше привертала увагу фашистських верховодів, що саме на неї націлювався своїм хижим оком Гітлер, похваляючись в'їхати на Красну площу на білому коні. Подохла та коняка, пішов за нею слідом і Гітлер, а Москва як стояла, так і стоїть, могутня, гордовита, видно її на цілий світ. Москва урочисто салютувала доблесним радянським воїнам, славним фронтам Великої Вітчизняної війни, що визволяли в ході переможних боїв свої і чужі міста, визволяли рідну землю і поневолені народи Європи. Саме Москва сповістила світові про падіння Берліна і про всесвітньо-історичну Перемогу в травні 1945-го.

Оборона Москви була кровною справою всього радянського народу. Звідси, від стін древнього Кремля, воїни великої багатонаціональної радянської сім'ї вирушали у похід визволяти від ворожої навали Україну і Білорусію, Прибалтику і Молдавію.

В ході війни радянський народ набирався сили, відмобілізував свої людські і матеріальні ресурси, піднімав у бій все нові й нові когорти захисників Вітчизни, нові армії і фронти розгорталися перед ворогом.

Звичайно, перемога далася нелегко. Кувалася вона велетенськими зусиллями всіх трудящих багатонаціональної Соціалістичної Вітчизни і, насамперед, трудящими Російської Федерації, які брали найактивнішу участь у кровопролитних боях за визволення радянської землі.

Мені доводиться часто бувати у наших щирих друзів — трудівників великої Росії. І де я не буваю, чи то в Москві, чи на Алтаї, чи в Красноярському, Приморському або Хабаровському краях, — всюди стрічаю ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей, які грудьми заступили нашу республіку у перші дні війни, які визволили її від ворога тридцять років тому.

Є в Алтайському краї Цілинний район. Райцентр Цілинне сьогодні — це чудове степове містечко. У центрі його височить величний пам'ятник, що нагадує новим поколінням про те, як з цього невеличкого селища в дні війни пішло на фронт понад 600 чоловік. Більше половини їх не повернулося до рідних осель. І багато з них полягло, захищаючи і визволяючи українську землю.

З упевненістю можна сказати, що немає на російській землі не те що міста, а навіть найменшого селища, серед жителів якого не було б визволителів нашої республіки. Немає на Україні такого міста чи села, де не спочивали б вічним сном воїни, серед яких — сини всіх братніх народів і насамперед — народу російського. Наші славні російські брати становили основу кожного військового підрозділу, боролися в партизанських загонах України і Білорусії.

У багатьох краях великої Російської Федерації я стри-чаю своїх побратимів — партизанів України: росіян, представників усіх інших народів, які в партизанських загонах разом з українцями боролися за визволення Радянської України. В Горькому живе наш партизанський лікар Олег Колосов. У Кургані трудиться український партизан Володимир Ігнат'єв. Неможливо перелічити всіх, хто в ті грізні і важкі роки став для нас рідним братом і другом, хто зробив усе для перемоги, хто віддав своє життя за те, щоб жив наш народ, щоб були мир і щастя для нових поколінь.

Велике щастя для українського народу мати таких вірних братів, як російський народ та інші народи нашої країни, які в часи грізного лихоліття послали нам на допомогу своїх кращих синів і дочок. Це стало можливим лише тому, що волею народу, мудрою політикою лєнінської партії вся наша неосяжна Соціалістична Вітчизна згуртована, зцементована і зібрана в одну велику сім'ю, що чуття єдиної родини проймає серця всіх радянських людей.

Наші запеклі вороги в капіталістичному світі, особливо українські буржуазні націоналісти, зрадники і запроданці з шкури пнуться, аби довести, ніби союз і дружба радянських народів — дружба не на рівних. Не варто й дискутувати з тими, хто засліплений у своїй ненависті і злобі. Скажемо лише: тісні відносини і зв'язки, які існують між усіма братніми народами Радянського Союзу, стали можливими лише за умов соціалістичного суспільства, завдяки правильному розв'язанню Комуністичною партією національного питання. Російський народ живе і трудиться так само, як і кожний інший народ Країни Рад, не маючи для себе ніяких матеріальних чи політичних переваг. Навпаки, в російського народу на першому місці обов'язок — негайно приходити на допомогу будь-якому братньому народові, коли в тому виникає потреба. Так було, коли фашисти

віроломно вторглися на землі України, Білорусії та інших братніх республік. Так було і тоді, коли російські люди в глибинних районах країни прийняли в гарячі обійми евакуйованих дітей і жінок із тимчасово окупованих районів і піклувалися про них, як про рідних. Справжня дружба, справжнє братерство можливі лише там, де у відносинах між народами існують рівноправність, безкорисливість і пролетарська солідарність. Саме російський народ у цьому показував завжди і показує сьогодні чудовий приклад.

У нашій соціалістичній дійсності крилатими стали слова: «Спасибі великому російському народові за безкорисливу допомогу». Так, немає в нашій країні народу, ні великого, ні малого, який би не висловлював цієї щирої, сердечної подяки.

Душею і організуючою силою нової, соціалістичної співдружності радянських людей стала славна Комуністична партія, заснована і вишлекана генієм Леніна, партія, яка не знає інших інтересів, окрім інтересів трудящих, партія, яка спирається на пролетарську організованість і пролетарську силу, партія, яка щодня і щогодини вбирає в себе все найпередовіше і найкраще, що є в народі, партія, яка веде народні маси від перемоги до перемоги.

«Полум'яне слово ленінської правди, натхненне слово партії з однаковою силою і переконливістю звучить всіма мовами,— відзначив В. В. Щербицький у доповіді на спільному урочистому засіданні ЦК Компартії України і Верховної Ради Української РСР, присвяченому 50-річчю утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.— Кожен народ любить свою мову і одночасно з любов'ю і повагою ставиться до російської мови — мови революції, мови великого Леніна. Свідомо і добровільно обрана всіма народами Радянського Союзу як засіб міжнаціонального спілкування і співробітництва, вона відіграє величезну об'єднавчу роль, служить справі інтернаціонального згуртування трудящих, обміну матеріальними і духовними цінностями, взаємозбагаченню національних культур».

Російська мова — мова миру і дружби — єднає наші серця, зближує народи. У братній сім'ї народів СРСР розквітає Радянська Україна. Зміцнюється її економіка й культура, республіка наша займає гідне місце і на міжнародній арені.

Для ворогів наших ці незаперечні факти — гострий ніж у серце. Вони шукають найменшої зачіпки, аби спалюжити, очорнити велику дружбу радянських народів. То їх



справа. А наш священний обов'язок — і далі зміцнювати життєдайне братерство радянських народів.

Дедалі більше народів світу складають сердечну подяку радянському народові за щиру підтримку їх у справедливій боротьбі за соціальне і національне визволення. Все частіше із світової преси, із вуст політичних і державних діячів ми чуємо: «З росіянами можна дружити», «Росіянам можна вірити», «Росіяни у біді не залишать». Йдеться, звісно, про весь наш радянський народ.

Так, великий і щасливий той народ, який здобув собі таку добру славу серед інших народів. Зрозуміло, що добра слава народжується не на порожньому місці, вона — результат добрих діл, знаменних звершень.

Російський народ, який першим послав у космос свого сина-сокола Юрія Гагаріна і сам високо піднісся над віками, подає приклад іншим народам планети, став ідейним прапороносцем людства, яке йде до правди, до світла, до миру, до братерської рівності та щастя.

І сьогодні, в день знаменного свята — 30-річчя великої Перемоги, ми складаємо найсердечнішу дяку великому російському народові, нашому вірному другові і братові, з яким щаслива доля поєднала нас у давні часи, поєднала на віки, з яким ми пліч-о-пліч ідемо до спільної мети — комунізму.

1975 р.

## ЗАВЕРШАЛЬНИЙ НАСТУПАЄ

Зміна постів завжди урочиста. Коли ж змінюються на посту роки — в людей велике свято. На цей раз 1974-й, четвертий, визначальний рік дев'ятої п'ятирічки, змінюється новим, 1975 роком, завершальним роком славного дев'ятого п'ятиліття.

Радість справді велика, подія незвичайна — наступає, можна сказати, ювілейний рік, яким закінчиться три чверті ХХ століття, рік, який передуватиме десятій, теж ювілейній, п'ятирічці — вже в цьому закладена і особлива урочистість, і зміст глибокий. Коли до цього додати, що зустрічаємо Новий 1975 рік великими успіхами, здобутими в році 1974-му, то стають цілком зрозумілими наша радість і гордість за свій народ, за свою країну, за свою Комуністичну партію.

Вступаючи в рік новий, прийнято глянути в минуле, підсумовувати зроблене в році минулому, складати йому, перед тим, як проводити в історію, свою глибоку шану і вдячність. А 1974 рік цілком заслужив великої поваги і любові народу. Був він хоч і норовистим, але мусив скоритися волі трудових рук, мусив поступитися перед мудрістю і силою народною і подарував людині багато доброго, необхідного.

Робітничий клас, наша слава і гордість, достроково виконав намічені плани четвертого року п'ятирічки. Понад план наша промисловість дала продукції більше як на 6 мільярдів карбованців. Продуктивність праці виросла порівняно до попереднього року на 8 процентів проти 6,8 запланованих. Воістину визначна перемога. І хочеться в новоріччя не сказати, а вигукнути громово на весь світ: слава радянському робочому класові, слава його цвтомним трудовим рукам, його винахідливості і щедрості! Робітничий клас соціалістичних країн не знає ні безробіття, ні експлуатації, йому не доводиться боротися за право на існування, за право на труд, він бореться за одне — за щастя всіх трудящих, за велич своєї держави.

На славу потрудилося і колгоспне селянство. Держава одержала близько 200 мільйонів тонн хліба, що пенабагато менше попереднього року і вище за всі попередні роки.

А Радянська Україна внесла свій другий мільярд пудів хліба в державні засіки, що вже стало доброю традицією українських хліборобів.

Влітку мені пощастило побувати в складі великої групи митців Радянської України в Алтайському краї, де проходили традиційні дні української літератури і мистецтва. Благодатний це край, славний своєю природою і природними багатствами, славний невтомними трудівниками, відомими в усьому світі. То були незабутні зустрічі з робітниками, з будівельниками, з колгоспниками і інтелігенцією, які вміють не лише героїчно працювати, а й творити нову, соціалістичну культуру, вміють боротися за здійснення своїх трудових завдань і користуватися великими мистецькими багатствами, створеними людством.

На значній частині цього несходженого краю склались важкі погодні умови — від самої весни до спекотного літа не було дощу. Здавалось би, що в таких умовах нічого було робити, треба підіймати руки догори і здаватися на милість природи. Але не такі алтайці. Ми бачили, як вони невтомно оберігали посіви, як пересівали і досівали лани, як ішли на бій з засухою, озброєні технікою і наукою, і, головне, вірили в те, що перемога буде за їхнім трудом. Люди трудилися, люди боролись, сповнені тієї віри і твердості, з якими тільки солдати йдуть у бій, в їхніх очах ми не бачили неспокою а чи розпуки, вони радо зустрічали нас, посланців України, принадали до нашого мистецтва, а перепочивши, знову бралися за роботу.

І велика віра в перемогу, наполегливість і невтомність зробили своє — за інших умов на полях, обійдених дощем, висохло б усе, а тут відступила навіть спека, значна частина посівів була врятована, людський розум і могутні руки створили диво, небачене досі. Вже опісля мені писали з Алтаю друзі, що пересіяні поля, на які все ж упав дощик, зазеленіли, зродили, віддячили добрим колгоспним рукам.

Починається п'ятий, завершальний рік дев'ятої п'ятирічки. Вже прийнятий народногосподарський план цього року на сесії Верховної Ради СРСР, затверджений державний бюджет на новий 1975 рік. Розроблені конкретні заходи, що впливають з цих загальнодержавних документів в усіх республіках, в усіх краях і областях, районах і населених пунктах країни. Кожна радянська людина, всі радянські народи, об'єднані в СРСР, свідомі своїх важливих завдань, від виконання яких залежить успіх загальнодержавної справи, успіх виконання великого п'ятирічного

плану. Є всі підстави до того, щоб наші плани були виконані достроково. Робочий клас зобов'язався виконати п'ятирічку до 1 грудня 1975 року. Колгоспне селянство вже зараз закладає основи для високого урожаю в славному 1975 році — запорукою нової трудової перемоги колгоспів є велика увага до сільського господарства з боку Комуністичної партії і держави, які не шкодують ані коштів, ні машин, ні добрив для піднесення цієї важливої народної діяльності.

Творчо, натхненно трудиться наша інтелігенція — вчителі, медики, вчені і митці, всі, хто покликаний боротися за фізичне й духовне здоров'я радянської людини. Рік 1974, попередні творчі роки дали добрий, впевнений розгін у їхній діяльності, і немає сумніву, що рік новий принесе нашій інтелігенції і нові радості, і нові перемоги.

З впевненістю і радістю стрічаємо Новий 1975 рік. Боротьба нашої партії, її ЦК, Генерального секретаря ЦК КПСР Л. І. Брежнєва за послаблення міжнародної напруженості, за мир і співробітництво, за взаєморозуміння між всіма державами світу вселяє в кожного з нас велику надію на щасливе майбутнє людства, на те, що війни будуть виключені в майбутньому, що наступні покоління людей ніколи не знатимуть страхіть війни і голоду. Ця велика впевненість і віра в майбутнє своєї держави, свого народу дає кожному з нас право сказати на повний голос:

— Ласкаво просимо, новий 1975-й, ласкаво просимо, славне майбутнє людства!

1974 р.

Цікавитесь, що таке книжка? Яке її значення в житті людини? А чи варто над цим задумуватися? Адже не питаємо ми себе, яке значення для людини має хліб і повітря? Ви скажете, що порівняння невдале? Але чому ж? Був час, коли люди не знали смаку хліба, харчувалися тим, що трапляло під ноги, був, напевне, час, коли наші найдавніші примати жили у воді, не знали смаку животворного озону.

Так, без книжки сьогодні немає життя, воно дуже потерпіло б на сьогоднішньому рівні людського розвитку, коли б одного дня комусь заманулось одібрати в людей мудрість і знання, які живуть у книгах.

Горький сказав мудре слово про ціну книги в людському суспільстві, про значення її для кожної людини. Він згадував, що саме книги його, знедоленого бідаря, вивели у великий світ знань і науки, зробили всесвітньознаним письменником. Думаючи про книжку, Горький думав про долю всього людства.

Гітлер наказав знищити всі книжки. На фашистських кострищах разом із людьми горіли найдорогоцінніші творіння геніїв. Атавістам культура і мудрість не потрібні, їм необхідні міцні зуби, щоб пережувати собі подібних. Мао в кінці ХХ віку трусить кістки Конфуція, позбавляє китайців мудрості, замінює її низькопробним авітамізованим цитатником, складеним з власної склеротичної маячні божевільного. Перед книжкою віками схиляло в шанобі голову людство, вважало її святинею, перед нею сполоханою пташкою в радісному горішні тріпоче серце дитяче, перед нею схиляється весь світ.

Жоден з нас ніколи не забуде тої миті, коли вперше зостався наодинці з книжкою, навчився з нею розмовляти, відкривати кожну її сторінку, як широкі двері в дивовижній й неозорій світі. І який знайомий кожному з нас той смуток, коли дивишся в бібліотеці на незчисленні томи найрізноманітніших книжок і журишся за тим, що життя твоє занадто коротке — куди вже прочитати їх усі!

Був я ще вихованцем початкової школи, гадав собі, що вся людська премудрість умістилася в кількох підручниках, коли випадково трапив до рук «Кавказький полоне-

ний» Льва Толстого. Незвично було мені заглиблюватись у велику книгу,— а ця невеличка повість і справді вида-лась тоді не меншою за «Війну і мир»,— але коли я її прочитав, то відчув, що народився вдруге, і вже цього разу по-справжньому. Моєму зорові і моїй уяві відкрилося щось незвичайне, мов живих бачив я і Жиліна, і Костиліна, і рудобородого горця, і лютого старигана-пасічника. Я, можливо, уперше в житті збагнув, що у світі існують дві взаємопротилежні сторони буття — добро і зло. Ота маленька горянка, дівчинка Діна, яка допомогла Жиліну вирватися з неволі, стала мені близькою, я не помічав того, що вона жила в далекому аулі, належала до незбагненних мені людей. Вона стала моєю близькою сусідкою і спільницею. А коли ще й «Кобзар» Шевченків трапив до рук, то я зрозумів, що у світі існує лише одне неоціненне багатство — книжка.

Почув якимось одну фразу, кинуту кимось із всезнаючих юнаків:

— Скоро книжці кінець, замінять її радіо і телестрічка, слухати будемо, а не читати писане.

Аж мороз пробіг поза шкірою. Хоч, напевне, не така вже й крамольна ця думка,— мабуть, із часом книжка вдягатиметься в інший одяг, ніж сьогодні. У книзі — живе слово, книга — це дім, можливо, навіть храм слова. Був уже час, причому в мільйони разів більший за той, що підвладний книзі, коли слово жило лише в людських устах. Мудрість уся, досвід весь людський передавалися від покоління до покоління усно. З розвитком, з прогресом людська пам'ять не могла записати цього у навіть найдосконаліших звивинах мозку,— довелося братися за перо, довелося творити книгу.

Книжка — живий організм. Вона розвивалась і розвивається разом з людським суспільством і водночас сприяє розвиткові і подальшому поступові суспільства. Безумовно, що вже зараз книжкам тісно в найпростіших книго-сховищах, тісно й словам, фразам, періодам у дебелих картонних обкладинках. Народжуються книжки мініатюрні, кишенькові. Кажуть, з часом величезні бібліотеки вмщуватимуться у звичайній валізі, на полиці невеличкої кабінетної шафи.

Напевне, саме в цьому напрямку працює і працюватиме людська думка для удосконалення книжкової справи. Зараз важко і ризиковано вгадувати, як воно все буде. Тільки все одно здається мені, що для найменших, тих,

хто вперше бере до рук книгу, треба творити добротну, любовно ілюстровану, набрану красивим і легким шрифтом, написану з великим письменницьким блиском дитячу книжку, робити її такою, щоб була витвором мистецтва, назавжди брала маля у світлий і добрий полон і вже не випускала його з того полонення ніколи.

Книжка мусить жити вічно, бо людині недостатньо чути лише слово, вона його ще й мусить бачити накресленим графічно, в усій своїй красі, в усій величі. Напевно ж, недаремно такі глибокопоетичні натури, як японці, не вважають поезії поезією, коли вона не знайшла свого талановитого графічного відтворення, доступного людському оку.

Книгам був зобов'язаний Горький за свій високий художній злет, за свій гострий розум. А хіба є серед нас, простих собі і непомітних людей, такі, які б не були вдячними й зобов'язаними книзі за те, що вона щоденно дає нашому розумові, нашому серцю, нашій душі неоціненну духовну силу й естетичну насолоду, без чого ми просто не були б тими, хто ми є.

Отже, спасибі книзі, хвала їй довічна і вік їй безкінечний.

1975 р.

В той день люди найменше чекали нещастя. Була неділя. Чудовий червневий ранок. У кожного святковий настрій. І хоч у світі вже давно лилася кров, точилася війна, та ми не хотіли допустити й думки про те, що наше мирне життя, кипуче будівництво будуть так нагло перервані. В полях визрівали рясні урожаї, теплилося надією серце хлібороба і не вірилось, що оці чудові жита й пшениці будуть безжально столочені, а садами пройде страшна ненажерна гусінь.

Але ж це сталося. 22 червня 1941 року на радянську землю впали смертоносні бомби, через наші кордони провалились до зубів озброєні фашисти. Вони були люті і самовпевнені, збиралися блискавично захопити Москву і до осені покінчити з Радянським Союзом.

Звідкіля ж вони взяли такі люті і ненависні, хто їх вигодував і озброїв? Відкрили ворота до влади кривавому Гітлерові, відгодували агресивну вояччину німецькі монополістичні кола з повної згоди і схвалення правлячих кіл імперіалістичних держав. Французькі, англійські та американські капіталісти, які розраховували в гітлерівській воєнній машині знайти силу, здатну знищити першу в світі соціалістичну державу, задушити міжнародний робітничий і комуністичний рух, дали фашистам гроші, кинули їм у зуби Чехословаччину, Австрію, Польщу і ще пів-Європи. Але німецький імперіалізм, відроджений під прапором «антикомунізму», прагнучи до світового панування, спрямував свої перші удари проти капіталістичних країн. Була окупована Франція, армади фашистських літаків нещадно бомбили Лондон та інші англійські міста.

Захопивши багатства Європи, гітлерівська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз. Починаючи війну проти СРСР, гітлерівці, які уособлювали найбільш звірачий імперіалізм, планували фізично знищити десятки мільйонів радянських людей, розчленувати нашу країну і перетворити її в колонію «великої німецької імперії». В цій чорній справі німецьким фашистам допомагали японські та італійські імперіалісти.

Вступ Радянського Союзу у війну проти гітлерівської



Німеччини був вирішальним фактором перетворення її у визвольну війну народів проти фашизму. І сталося так, що ті ж самі західноєвропейські держави, які раніше штовхали гітлерівську воячину проти нашої соціалістичної країни, змушені були піти тепер на співробітництво з Радянським Союзом. Іншого виходу вони не мали, бо німецький імперіалізм загрожував їх власному існуванню. Утворилась антифашистська коаліція держав. Проте в ході війни правлячі кола США і Англії переслідували свої корисливі класові цілі. Вони вишком потирали руки, сподіваючись ослабити сили країни соціалізму, підірвати міць німецького конкурента і встановити свою світову гегемонію.

Радянському народові довелось винести на своїх плечах основний тягар другої світової війни. Тяжким був цей час. Адже Гітлер підготував на чужі гроші сильну армію, оснастив її першокласною технікою і зброєю, задалегідь перевів промисловість на воєнні рейки, все підкоривши цілям загарбницької війни. Гітлерівці відмобілізували і випробували свою армію в багатьох грабінницьких походах, прищепили їй смак і до крові, й до наживи, втовкмачили своїм солдатам ідею про те, що нібито німці є «расою панів» і покликані завоювати світове панування.

Використовуючи переваги, створені раптовістю нападу, німецько-фашистські війська швидко просувалися на схід. Найавторитетніші військові спеціалісти світу пророкували незабарну трагічну розв'язку.

Але радянський народ, який на заклик рідної Комуністичної партії став на захист своєї Соціалістичної Вітчизни, великих завоювань Жовтневої революції, зірвав розрахунки ворогів миру, демократії і соціалізму. Всі народи Радянського Союзу проявили велич духу, полум'яний соціалістичний патріотизм, без вагань пішли на випробування і жертви в ім'я перемоги над лютим ворогом. Воїни Радянської Армії героїчно і самовіддано захищали кожен п'ядь своєї землі, завдавали ворогові відчутних ударів.

Комуністична партія, радянський народ, незважаючи на гіркоту поразки в перший час, вірили в неминучу перемогу своєї справедливої справи. Впевнено, енергійно, зберігаючи максимум спокою, вони зуміли евакуювати в тил тисячі промислових підприємств, перевести промисловість на воєнні рейки, створили нові фабрики й заводи в глибокому тилу, з дня на день готували контрнаступ, розгром ворога. Безсмертною славою в дні війни вкрили себе прості радянські трудівники, старики, жінки і підлітки, які у

радянському тилу невтомно виковували перемогу, даючи фронту все необхідне — від найдосконаліших танків і найновіших літаків до звичайних патронів і обмундирування воїнів. Колгоспне селянство своєю самовідданою працею довело всьому світові велику життєву силу колгоспного ладу, який вистояв і переміг у важкій боротьбі.

Комуністична партія підняла і повела за собою на священну Вітчизняну війну весь радянський народ, забезпечила розгортання і посилення могутності Радянських Збройних Сил, організувала роботу тилу для безперерійного постачання фронтові всього необхідного. Саме партія, яка в роки війни ще більше зріднилась з народом, послала мільйони комуністів у ряди Радянської Армії, своєю організаторською діяльністю створила найважливіші умови для повної перемоги над фашистською Німеччиною та її сателітами.

Перші місяці війни ворог торжествував. Йому вдалося загарбати значну частину території Радянської країни. Але передчасним було це торжество. На заклик партії радянські люди, які залишались на тимчасово окупованій території, розгорнули масову підпільну боротьбу, створили сотні партизанських загонів, десятки величезних партизанських з'єднань і невтомно завдавали ворогові відчутних ударів по його тилах і комунікаціях. Окупована земля горіла під ногами окупантів. Історія воєн не знала подібного за своєю масовістю і бойовою силою партизанського руху, який злився з боротьбою Радянської Армії.

Безсмертними подвигами вкрили себе радянські воїни — солдати, офіцери, генерали. Вони завжди пам'ятали слова великого Леніна про те, що «перемога кінець кінцем обумовлюється станом духу тих мас, які на полі бою проливають свою кров. Переконавання в справедливості війни, усвідомлення необхідності пожертвувати своїм життям для блага своїх братів підносить дух солдатів і змушує їх зносити нечувані тяготи» (Твори, т. 31, стор. 110—111). Героїзм у нашій армії був дійсно масовим, готовність самопожертви в ім'я Перемоги, в ім'я Батьківщини, в ім'я Партії — казковою. Історія людства за всі віки не лишила стільки героїчних подвигів, сповнених високого патріотизму, як Велика Вітчизняна війна. Навіки збережуться в пам'яті народній імена Матросова, Гастелло, Космодем'янської, молодогвардійців, сотень і тисяч радянських воїнів, партизанів як зразок сталевий мужності, як приклад безстрашності, самовідданості і героїзму.

Тільки радянський, справді народний лад, тільки могутня дружба народів, вишестувана і загартована Комуністичною партією, могли забезпечити створення такої армії, як Радянська Армія-визволителька. Тільки радянська економіка мала можливість так швидко забезпечити фронт всім необхідним. І замість «бліцкригу» фашисти вже восени 1941 року зазнали першого дошкульного удару під Москвою і змушені були поспішно тікати аж до Смоленська. І хоч потім гітлерівська армія ще шалено рвалася до Волги, до Північного Кавказу, але все те закінчилось Сталінградською битвою, яка своїми розмірами вразила весь світ.

Потім була ще Курська дуга. А за нею — відступ ворога, відступ страшного хижака, пораненого смертельно. А далі — масове звільнення народів Європи, взяття Берліна і жадана Перемога 9 травня 1945 року.

Сплюндровані гітлерівцями держави відродилися наново, народи багатьох країн почали будівництво нового життя.

Над світом знову засяяло ласкаве, мирне сонце.

Минуло багато років з того дня, як почався кінець страшного породження міжнародного капіталізму — гітлерівського фашизму. Виросло нове покоління. Адже тому, хто народився в 1944 році, сьогодні двадцять. Це покоління знає війну лише з оповідань старших та з книг. Молодим людям нашого часу, вихованим мирним життям, важко або навіть неможливо уявити все те, що пережили їх батьки.

Але тепер певні кола в країнах капіталу ладні забути всі ті страшні злочини перед людством, що їх вчинили німецько-фашистські загарбники. Американські, англійські, французькі капіталісти знову стали на шлях відгодовування і озброєння німецького вермахту. По курних шляхах Європи, по полях Франції, по вулицях англійських міст знову марширують неофашистські молодчики, реваншисти із Західної Німеччини знову загрожують всьому світові.

Але палії нової війни забувають про одне — не той тепер світ, не те тепер співвідношення миролюбних і агресивних сил на міжнародній арені. Сили миру зростають з кожним днем, і фатальної неминучості війни більше не існує. Нездоланна могутність Радянського Союзу, що незмірно зросла з часу Вітчизняної війни, об'єднані зусилля світового соціалістичного табору, міжнародного комуністичного і робітничого руху, національно-визвольного руху

народів колоній і залежних країн, організовані дії борців за мир у всіх країнах спроможні покласти край спробам імперіалістичних агресорів розв'язати світову війну, спроможні розтрощити будь-якого агресора і будь-яку коаліцію агресорів.

Спрямовуючи невичерпну енергію радянського народу на мирне будівництво, на досягнення нових успіхів у всіх галузях економіки і культури, Комуністична партія і Радянський уряд, враховуючи агресивні задуми імперіалістів, роблять усе необхідне для того, щоб зміцнювати Радянські Збройні Сили, тримати на належному рівні оборонну могутність нашої Батьківщини і всього соціалістичного табору. Партія і уряд постійно зміцнюють нерозривний зв'язок армії з народом, виховують радянських людей в душі безмежної любові до своєї Соціалістичної Вітчизни, в душі полум'яного радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму.

*1961 р.*

Чим далі відходять від нас у часі неповторні, сповнені творчого пафосу дні XXV з'їзду КПРС, тим виразніше, рельєфніше окреслюються в серці кожного полум'яні слова Звітної доповіді ЦК, з якою виступив товариш Леонід Ілліч Брежнєв.

«...згуртованість, дружба всіх націй і народів країни, які міцніють день у день, моральне здоров'я, яке робить нас сильними, стійкими,— такими є яскраві грані нашого способу життя, такими є великі завоювання соціалізму, що увійшли в плоть і кров нашої дійсності».

Скільки в цих рядках глибокого змісту, мудрості! Братерство народів... Його ми справедливо називаємо життєдайним джерелом наших успіхів, перемог, нашого невпинного руху вперед. Воно було першоосновою соціального й національного визволення всіх націй і народностей країни, наріжним каменем у забудові підвалин соціалізму в роки перших п'ятирічок, наймогутнішою зброєю в жорсткій битві з гітлерівськими полчищами під час Великої Вітчизняної війни, битві, що закінчилася поразкою найреакційнішої з ідеологій — фашизму. І сьогодні дивовижне «чуття єдиної родини», буйно розквітнувши весняним цвітом, служить міцною запорукою грядущої перемоги комунізму.

Предковічна дружба єднає народи — український і білоруський. Її яскраві прояви — на кожному кроці. І ось ще один з них — Дні літератури і мистецтва Української РСР у братній Білорусії, що починаються 24 травня. Активну участь у них візьмуть українські письменники, вносячи тим самим новий вклад у справу дальшого єднання двох великих загонів багатонаціональної радянської літератури.

Та видання творів братніх письменників, проведення днів і декад, зустрічей і вечорів — це, сказати б, лише зовнішні прояви такого єднання, корені ж його — набагато глибші. Вони — у спільній ідейній позиції письменників усіх національностей Радянського Союзу, котрі, незважаючи на різні особисті плани і уподобання, роблять одну спільну справу — творять хвилюючий літопис великої епохи будівництва комунізму.

Своїм мистецтвом ми, радянські письменники, служимо партії і народу, прагнучи писати твори, які хвилюють людей, пробуджують у них найкращі почуття, вчать добра, кличуть на боротьбу зі злом. Всі ми разом, вивчаючи життя, використовуючи вивірений часом метод соціалістичного реалізму, намагаємося піднятися ще вище, заглянути в майбутнє і, знайшовши в буремному сьогодні перші проліски завтрашнього дня, подарувати їх людям.

Всі ми разом рівняємось на ідеали партії, тобто кожен з нас — переконаний борець за ці комуністичні ідеали. Всі ми як один вірні нашій сучасності і нашій правді, тобто гранично ясно і чітко висловлюємо свою громадянську і мистецьку позицію. Всі ми, зображуючи нового героя — героя нашого часу, утверджуємо радянський спосіб життя. В цьому — корені єдності братніх літератур.

Силою свого художнього слова служити партії і народові — мета життя радянського письменника. Творити для людей і в ім'я людей — його неповторне щастя. У кожного з нас, літераторів, незалежно від національності, мета життя одна і щастя одне.

*1976 р.*

Сьогодні Першотравень, весна в розквіті. Найблагодатніша пора нашого життя. Навіть у лихоліття весна була жаданою, завжди вселяла найсвітліші надії, віру в щастя. Недарма в темні часи неволі робочі люди оголосили перший день травня своїм пролетарським святом.

Нещодавно довелося мені проїхати з краю в край свою республіку, побачити й безмежну степову обшир Кубані. Мені відкрилися старанно засіяні ниви, зелені масиви озимини, той розумний і добрий порядок на землі, який буває лише в роботящих і дбайливих господарів. І ще бачив могутні заводи й новобудови, відчув усе те величне й прекрасне життя, яке буває на нашій мирній землі.

Мимоволі згадувалися гіркі й переповнені болем часи, коли земля стогнала від ран, коли не хліба в степах виростили, а нагорталися могили невідомих героїв, коли заводи-велетні ставали руїнами, коли хижий загарбник нищив усе, нещадно випалював нашу землю.

Як добре, що на землі мир, що наша партія, наша держава вміло і рішуче його виборюють і відстоюють, надійно оберігають від темних сил мракобісся!

Весна в моїй уяві завжди пов'язується з нескінченною молодістю. Цьогорічна весна і Першотравень збіглися з XVII з'їздом Ленінського комсомолу. Чи давно ми самі, люди старшого віку, демонстрували своє комсомольське молодечтво в праці, на комсомольських зборах? Телевізійні екрани дали змогу кожному з нас бути делегатами комсомольського форуму, чути промову Л. І. Брежнєва, звітну доповідь ЦК ВЛКСМ. Радієш, слухаючи те, чим живе наша молодь, довідуючись про славні й героїчні діла та плани юних, про ті безкінечні, одвічні дерзання і прагнення, на які здатні лише молоді.

То прекрасно, що маємо таку молодь, таких рішучих і невтомних послідовників, таку зміну, яка завжди творить на нашій планеті погоду, яка завжди несе до людей прекрасну весну!

Тож як хочеться всю повноту життя і діяльності людської перенести на сторінки книжок, у музику, на художні полотна! Як хочеться побачити в нашому мистецтві

художні образи сьогоднішніх комуністів і комсомольців, невтомних відкривачів нового, передового в житті, неповторних наших сучасників!

Радянська література, пова і небачена в історії людства, нелегко виборювала собі місце під сонцем. На неї не лише в перші часи, а й сьогодні спрямована чорна лють усіх реакційних сил старого світу. Її і паплюжили, і замовчували, і піддавали анафемі. Але наша література, народившись в полум'ї революції, вистояла, створила нові, небачені образи людей, які раніше не допускалися не лише в господи багатих, а й на сторінки книжок. Хочеться того чи ні реакціонерам, а радянська література, багатонаціональна і неосяжна за своєю тематикою, йде по світу, завойовує собі прихильників.

І як добре, що в неї вливаються свіжі молоді сили, мужніють, набираються досвіду і впевненості. Саме цієї весни, напередодні Першотравня, в нашій республіці радились зі своїми старшими колегами письменники молоді. Продемонстровано непохитну вірність соціалістичному реалізму, вірність справі боротьби за комунізм, за нову радянську багатонаціональну літературу.

Гадаємо, що Всесоюзна нарада молодих літераторів додасть їм і впевненості, й масштабності в їхній творчості.

Як то добре, що в молодого народу є велике мистецтво, росте й міцніє чудова література, з'являються щедрі й дужі таланти.

Прийшла ще одна весна. Весна четвертого, визначального року п'ятирічки. Цей славний наш Першотравень — із могутньої сім'ї тих Першотравнів, які завжди несуть працелюбним людям велике щастя.

1974 р.



У солдата, який поліг на полі бою, захищаючи свою Вітчизну, застається одне святе і невід'ємне право — навечно лягти в ту землю, яку полив власною кров'ю, лягти назавжди з тим, щоб оберігати її спокій, щоб нагадувати нащадкам про те, що солдатська кров не проливається даремно. Наша рідна земля густо покрита солдатськими могилами, братськими і самотніми. На одвічній почесній варті завоювань революції стоять солдати часів громадянської війни, війни Великої Вітчизняної.

Народи світу всяк по-своєму оберігають пам'ять воїнів, що полягли на полі битви.

В США, наприклад, діє закон, який гарантує всякому американцю, де б він не загинув в бою за інтереси своєї країни, право бути похованим на Арлінгтонському кладовищі столиці. Я бачив те вражаюче скоповисько тисяч мармурових стандартних плит з багатоцифровими номерами солдатських книжок, вишикуваних ніби на параді. Де б не загинув вояк: в морській безодні, в повітрі а чи під руїнами дзоту десь в далекій землі — його особистий номер може закрасуватися на кладовищі у Вашингтоні. В час другої світової війни загинуло кілька сот тисяч американців. Їхні імена висікли на великій мармуровій стелі, установленій на південному схилі Манхеттена.

Понад двадцять мільйонів радянських громадян — воїнів, партизанів та учасників руху Опору, віддали свої життя для перемоги над ворогом. Радянські люди бережно, з великою шаною і любов'ю, з болем у серцях створюють незчисленні пам'ятники своїм визволителям. В усіх кінцях нашої нескходимої Вітчизни, на фабриках і заводах, в колгоспах і радгоспах, в установах і громадських організаціях на видному місці установлені меморіальні плити,obelіски, пам'ятники і меморіали, на яких увічнено імена воїнів славної Радянської Армії, партизанів і підпільників, тих, хто поліг у боях за Вітчизну.

Та найвеличнішим, найдостойнішим пам'ятником подвигів загиблих, — і про це ми повинні завжди пам'ятати, — буде побудова нового, комуністичного суспільства, найсправедливішого і найжаданішого суспільства, за яке віддали життя мільйони наших співвітчизників.

Проминуло понад тридцять літ з тих важких часів, коли земля здригалась від бомбових вибухів, коли по просторах Європи коричневими лапами ступало лиховісне горе, узаконене фашистським мракобіссям. На нашій планеті досить невпевнено і неспокійно, але живуть сьогодні люди з твердою надією на те, що війни можна уникнути, що можна обійтися і без війни, що над майбутніми поколіннями світитиме сонце і люди житимуть без страху за долю своїх дітей. Намагання паліїв війни спровокувати нову світову криваву бойню потерплять крах.

Посланці різних народів все частіше сідають за стіл переговорів, настійно шукають мирних шляхів, прагнуть створити закони, за якими людство жило б спокійно, які охороняли б інтереси не окремих народів а чи груп людей, а стояли б на сторожі всієї планети, всіх, хто має велике щастя жити на ній.

Сила, моральне здоров'я суспільства визначається, безумовно, не лише тим, як воно ставиться до пам'яті захисників Вітчизни — до померлих завжди і в усіх народів ставляться поважно. Дуже важливим є те, як у суспільстві ставляться до живих учасників історичних подій, до ветеранів війни, до тих, хто, не шкодуючи свого життя і крові, боровся за перемогу, за щастя Вітчизни, за свій народ.

Опісля того, коли в минулому столітті закінчилась Кримська війна, в усі кінці царської Росії роз'їхались герої севастопольської битви — солдати і офіцери. Повернулись додому як переможці, відзначені бойовими нагородами і шрамами від ран, одержаних в боях. Український селянин-кріпак із Поділля Петро Кішка в кримській кампанії розкрився як один з найхоробріших воїнів, удостоївся найвищих бойових нагород. А повернувшись у своє рідне село, був вимушений уже другого дня йти на панщину. Закон відстоював інтереси кріпосників-поміщиків, він був далеким від інтересів покріпачених селян навіть тоді, коли ці селяни виявили найвищий героїзм в боях за інтереси держави. Славний герой Севастополя помер приниженим рабом. І вже тільки в радянську епоху вдячні земляки воздвигли йому пам'ятник, повернули заслужену славу герою, яку несправедливими законами від нього украло царське самоуправство.

Мандруючи по Америці в складі письменницької делегації, я бачив у Вашингтоні побіля Арлінгтонського кладовища монументальний пам'ятник: на високій кам'яній брилі біля американського прапора прикипіло кілька солдат-

ських фігур. Таким чином увіковічено подвиг купки сміливців, які встановили прапор на відвойованому у японців острові. Наш гід довго і захоплено оповідав про подвиг своїх співвітчизників. Нас теж зацікавила доля людей, яким споруджено такий монумент. Виявилось, що з них в живих залишилось двоє чи троє, а серед них і солдат-індіанець із резервації.

— Яка ж його доля зараз?

— Та ніякий він не герой,— презирливо кинув гід.— Звичайний індіан, як і всі інші. Отримавши найвищу нагороду, а до неї ще й кругленьку суму, він не знайшов нічого кращого, як повернутись до резервації, віддати гроші співплемінникам. Безумовно ж, їх швидко розтринькали, пропили, мабуть...

Наш співбесідник аж ніяк не маскував свого презирства до одного з американських героїв, чия бронзова постать височить над Потомаком. Ми слухали його слова, низько схиливши голови.

Всякий з нас, громадянин Країни Рад, має право пишатися тим, що в нашій країні, керованій Комуністичною партією, освяченій ідеалами безсмертного Леніна, діють найпоспідовніші, найсправедливіші закони, чесно і розумно стоять вони на сторожі інтересів і прав колишніх воїнів.

Відомо, що закони людського співжиття існують писані і не писані, підвладні людській совісті і суворо нею дотримуються. Інвалідам війни виплачується державна пенсія, покращуються житлові умови, видаються путівки на лікування — все це передбачено законами, прийнятими державними органами. Коли ж інвалідові всюди виявляють шану, уступають місце в трамваї, коли на допомогу інвалідові приходять піонери і комсомольці,— тут уже діє закон неписаний, закон людської поваги і шани. Закон, по якому мільйони юнаків і дівчат, хлопчиків і дівчаток щорічно виходять в дорогу по місцях бойової слави, по слідах партизанських загонів. Юні слідопити невтомно і повсюдно розшукують невідомих героїв, намагаються відновити в пам'яті людей події грізних днів війни. За цим неписаним законом в дні всенародної радості поруч з ветеранами труда йдуть на чолі багатолюдних демонстрацій ветерани війни, колишні партизани.

Загальновідомо, що учасники Великої Вітчизняної війни, ті, хто захищав Вітчизну, завоювали собі шану й повагу не лише бойовими подвигами. Після Перемоги, у дні

миру, вони прославились невтомною працею, примножували подвиги ратні подвигами трудовими, до нагород бойових додалися нагороди за доблесну працю.

Повернувшись з фронтів Великої Вітчизняної війни, недовго святкував перемогу радянський солдат, треба було, засукавши рукава, відбудувувати рідний дім, народне господарство, треба було трудитись з таким же самозабуттям, з яким він громив ненависного ворога.

Звичайний білоруський селянин Кирило Орловський, хоробрий партизанський командир, повернувся з війни із Золотою Зіркою Героя, але повним інвалідом, здавалося, і зовсім нездатним до праці в мирних умовах. Та солдат-комуніст знайшов своє місце в широкому житті. Довірили йому односельці керувати колгоспом, і Кирило Орловський разом з ними почав підіймати зруйноване господарство, виводити його на передові рубежі. І вивів — колгосп став одним з найпередовіших у республіці, а поруч із Зіркою Героя Радянського Союзу на грудях голови колгоспу Зірка Героя Соціалістичної Праці.

Це приклад загальновідомий, можливо, один із найяскравіших. Але скільки їх, подібних до цього прикладів, можна відшукати в кожному місті, в кожному селі, в кожному трудовому колективі. Можливо, не таких яскравих, так би мовити, прикладів місцевого значення, але від того їхня значимість і велич аж ніяк не зменшуються.

Проходила якось у Києві урочиста конференція республіканського комітету прихильників миру. Велась цікава, хвилююча розмова, виступали люди різних професій, різного віку, починаючи від сивочолих ветеранів і до комсомольської юні.

Слово отримав робітник з Черкащини Матвій Величко. На трибуну піднявся середніх літ і середнього росту, нічим особливим не відмітний чоловік. Зустрінеш такого на вулиці — і не запідозриш, що людина це особлива. А Матвій Величко й справді є одним з наших неповторних сучасників. Ледь виповнилось йому вісімнадцять, як покликала Вітчизна на битву з фашистами. Молодий солдат воював хоробро, винахідливо і вміло, від Дніпра дійшов до Берліна, удостоївся найвищої солдатської відзнаки — ордена Слави всіх трьох ступенів. Після перемоги повернувся солдат на рідний завод, зводив його з руїн і попелу, став на першу трудову вахту та й працює тут уже понад тридцять літ, завоювавши велику шану і повагу в колективі. І на грудях трудівника поруч з орденами Слави засяяли Зірка

Героя Соціалістичної Праці та інші ордени — свідки трудового подвигу славного ветерана Великої Вітчизняної.

Або ще один приклад. В місті Фастові на одному з місцевих підприємств трудиться Петро Левищенко. Правда, в повоєнний час він не відмічений урядовими нагородами, але його трудова книжка переобтяжена і подяками, і відмітками про премії, є й похвальні грамоти в людини. З війни Петро Левищенко, колишній наводчик гармати, повернувся з бойовими медалями. Одним словом, воював солдат, жив працею у мирний час, був непомітним серед кипучого і бурхливого життя. Та ось, через три десятиліття, в переддень Перемоги, в урочистій обстановці Петру Івановичу було вручено одночасно орден Вітчизняної війни другого ступеня і орден Червоної Зірки, якими він був нагороджений ще в 1944 та 1945 роках за героїчні подвиги в боях з фашистськими загарбниками.

Який знаменний факт! Ми з повагою і любов'ю дивимось на кожного ветерана війни як відзначеного високими нагородами, так і не відзначеного. І хто зна, можливо, ще не одна висока нагорода не знайшла й досі тих, кому вона призначена. Хіба ж можна знати всі безіменні подвиги солдатські?

Радянські закони твердо стоять на сторожі достоїнства і права ветеранів війни, хоробрих захисників і визволителів рідної землі. Інтереси колишніх воїнів зірко оберігає громадськість. Та все ж, віде правди діти, буває й таке, що доводиться почути про недостойне ставлення до інвалідів та ветеранів війни з боку окремих людей, інколи навіть людей відповідальних.

Знаю я одну чудову людину. До війни цей товариш учителював, в час війни — партизанів, виріс до заступника командира загону. Опісля війни секретарював у райкомі партії, був головою райради народних депутатів, завідувачем відділу обласної Ради. Коли життя покликало комуністів на зміцнення колгоспів, він, не задумуючись, відгукнувся і головував довгий час у колгоспі. Та ось здоров'я підвело, довелося йти на посильну роботу, а там і на пенсію. І ось коли в райвідділі соцзабезу розглядалась його справа, то тут не врахували ні його трудового шляху, ні тих орденів і медалей, яких він удостоївся, визначили людині мінімальну пенсію, виходячи з розміру незначної зарплати, яку він отримував на останній роботі. Довелося вже іншим інстанціям виправляти несправедливість, якої

могло й не трапитись, бо ж можна було обійтись без того морального приниження, яке пережив ветеран.

Якось був я свідком і при такій сцені. В житловий відділ зайшов інвалід Вітчизняної війни, попросив покращити йому житлові умови. Той, до кого він звернувся, накинувся на прохача:

— Чому ж раніше не зверталися?

— Та просто мені здавалось, що в інших було ще скрутніше...

Життєвідділівець не збагнув величі людської свідомості, він, видно, настільки зачерствів, що замість того, щоб самому поцікавитись раніше, в яких умовах жив цей товариш, почав йому дорікати за невчасну заяву.

Буває інколи натрапляєш і на порушення неписаних людських законів. У багатьох установах, на підприємствах побутового обслуговування, там, де з різних причин виникають черги, уважні керівники вивішують оголошення: інваліди та ветерани війни, відзначені високими нагородами, обслуговуються поза чергою. Трапляється, що таке оголошення вивісити забувають. І тоді час від часу трапляються неприємні випадки.

До залізничної каси підходить людина з трьома орденами Слави. Видно, він поспішає, бо вирішив скористатися своїм законним правом. Але черга стрічає його невмолимим:

— Громадянине, майте совість...

— Пробачте, але я...

Хтось почав буркотнечу, хтось кинув образливе слово. Їх ніхто не зупинив... Кавалер усіх орденів Слави мовчки повернувся і, ображений, пішов геть. Черга притихла, хтось опам'ятався:

— Товаришу, поверніться...

Не повернувся, пішов ветеран. На фронті він не відступав ні за яких умов, а тут, від злих язиків, відступив...

Безумовно, це дрібні, не характерні, але досить неприємні, хоч і чисто побутові прояви неуваги до неписаних законів совісті, дуже хотілось би, щоб і їх не траплялося, щоб ніщо, жодна з хмаринок не потьмарювала свідомості людей, перед якими скидатимуть кашкети всі майбутні покоління.

Минають роки, і все змінюється, прекрасно стає наша країна. Народжуються і виростають нові люди. Все менше і менше зостається славних ветеранів, людей, яким всі зобов'язані сьогоднішнім щасливим днем.

Радянські закони, всі радянські люди свято бережуть пам'ять про тих, хто не вернувся з війни, оточують увагою, турботою і любов'ю тих, хто боровся зі зброєю в руках за Перемогу, хто й сьогодні іде по рідній землі, під мирним небом і ясним сонцем, являючи собою зразок для наслідування грядущим поколінням, тим, хто являється законним спадкоємцем завойованої свободи і щастя.

*1976 р.*

Образ радянського воїна входить у серце і свідомість кожного з нас, як образ найближчої, найріднішої людини: воїн уособлює силу, могутність і героїзм нашого народу. Порізному і неодночасно складається в нашій уяві цей образ, але незаперечним є одне: з'являється він кожному з нас відразу ж і дуже яскраво, заповнює всім серцем і залишається в ньому ж назавжди.

Було мені в той час всього п'ять років. На півночі України панувала холодна, багата на свіги зима, вона прикувала мене босого і напівзодягненого до теплої хати, лише через маленьке підсліпувате віконце й мав я змогу сприймати монотонно білий, але такий прекрасний світ. Наша хатина була крайньою в селі, за нею розкинулись навсербіч згорбатілі поля, через них тяглася вбита дорога, що вела кудись в несходиму і незрозумілу для мене далину. Коли-не-коли пропливали тією дорогою сани, несли кудись у невідомість згорбленого їздця.

Одного разу схвильована мати гукнула:

— Таж глянь, хлопче, мерщій на дорогу!

Вперше в житті я побачив справжнє диво. Мені здалося, що половину світу, з полями і небом закрило червоне полотнище. Знамено, підкреслене білосніжним фоном, здалось таким яскраво-червоним, таким величним і живим, що й сьогодні, через багато років, воно бачиться мені все таким же неймовірно виразним і прекрасним. Під знаменом ішла кіннота. Кіннотники в гостроверхих поломах з червоними зірками здалися мені велетами, неприродно витягненими вгору, надзвичайно величною бачилась мені колона озброєної гострими списами кавалерії. Вслід за кіннотою проходила артилерія, четверики важковаговиків-коней неквапно тягли за собою підводи, за ними йшла піхота. Я не запам'ятав, скільки їх пройшло, який час рухалась повз нашу хату військова колона, але й по сьогодні перед очима проходить така велична і прекрасна картина, яка не забудеться ніколи. Дивився на те довго і невідривно, забувши про холод, який ішов з вікна, не чув маминого наказу втікати мерщій на теплу пічку.



— Та яке ж воно велике! — захоплено вигукнув опісля того, як колона пройшла. — А що ж воно таке?

— Червона Армія іде на Київ, — пояснила мама.

Саме з того часу, коли війська Миколи Щорса наступали на Київ і один з бойових підрозділів пройшов з Чернігова на Остер узбережжям Десни, саме з тієї хвилини, коли я побачив червоний прапор, під яким ось уже стільки десятиліть іде наша славна армія, і склався на все життя у моїй уяві, ввійшов у серце величний образ богатиря, славного воїна радянської епохи. Назавжди вкарбувалася в пам'ять велична картина могутнього руху націлених на ворога зореносних солдат в гостроверхих шоломах. З того часу не було вже прагнення сильнішого за бажання й собі трапити в червонозоряний стрій, так само, як оті червоні солдати, беззавітно, як вони, служити Вітчизні, партії, народу.

Радянська Армія для кожного з нас близька і рідна. Кожний з нас так чи інакше, але тісно зв'язаний з нею. У одного за плечима бої та фронтів дороги, інші несуть військову службу сьогодні, а багатьох ця служба жде завтра. Немає такої сім'ї, яка не дала б або в минулому, або сьогодні або не пошле до армії воїна завтра. Тому кожен з нас вважає Радянську Армію своєю, рідною, пишається як своїми особистими, її історичними перемогами, одержаними в ті грозові дні, коли на долю радянського солдата випадали найважчі випробування в боротьбі за честь і незалежність Вітчизни, за право народу на життя і волю.

Не потьмаряться у віках величні подвиги Червоної Армії в роки війни громадянської, коли їй довелося протистояти проти внутрішньої контрреволюції та зовнішньої інтервенції. Розгромивши всіх ворогів, відстоявши завоювання Великого Жовтня, вона подивувала цілий світ своєю непохитною стійкістю, мужністю і масовим героїзмом.

Але то був лише початок великого і славного шляху. В подальшому — нові труднощі, нові іспити. Всі наступні покоління з подивом вивчатимуть сторінку за сторінкою героїчний літопис Великої Вітчизняної війни, історію наших величних перемог. Бо і в невиданому по жорстокості двобої з фашизмом наша армія, наш народ вийшли переможцями. Перша в світі країна соціалізму була перетворена в єдиний бойовий табір, і кожна радянська людина, — чи то на фронті, а чи в тилу, — виявила найвищі якості самовідданого і безстрашного бійця.

Скільки й житиму, не забуду одного лагідного вересневого дня, коли відбулася подія, свідком і учасником якої пощастило мені бути. Радянські війська, якими командував славний полководець Іван Данилович Черняхівський, вступали, як визволителі, на чернігівську землю, підійшли до Дніпра. Важко відшукати такі слова, якими можна було б повністю відтворити ті почуття, ту радість і тріумф, які охопили нас, радянських партизанів, населення подеснянське, коли ми побачили перших радянських бійців, які наступали на ворога зі сходу. Першими до нас прийшли розвідники роти лейтенанта Абдулазіза Юлдашева — двадцятилітнього хлопчини з Узбекистану, невдовзі удостоєного за форсування Дніпра звання Героя Радянського Союзу. Зустріли ми тоді найпередовіших радянських воїнів квітами і хлібом-сіллю, обіймали, як найрідніших, на руках пронесли через усе партизанське село, переправили їх через ріку своїми партизанськими засобами. Скільки разів потім доводилось бачити на фронтових дорогах хвилюючі картини стрічі радянських воїнів-визволителів з населенням. Жінки — молоді і бабусі — відразу ж починали розпитувати бійців: а чи не стрічали де на безкінечних дорогах їхніх чоловіків, синів, батьків. Відповідали їм ласкаво бували солдати: «Фронтів у нас багато, напевно, ваші рідні воюють на інших фронтах, ми визволили вас, а ваші сини, можливо, в цей час визволяють наших матерів і жінок».

Відшуміли воєнні грози. Настали дні миру і натхненної праці. Та не зменшилось клопотів у радянського солдата, не зменшилась його відповідальність, новітнє завдання, яке сьогодні стоїть перед Радянською Армією ще масштабніше — вона стоїть на варті спокою, мирного життя не лише Радянської Вітчизни, а й усіх братніх народів із країн соціалістичної співдружності, на варті миру і щастя народів в усьому світі. І тому ніскільки не зменшилась любов всенародна до радянського солдата, до рідної армії. Радянські люди — бували воїни і ті, хто не служив в армії, — з великою увагою і зацікавленістю збирають відомості про героїчні справи воїнські в часи грізного лихоліття. З кожним днем і роком все нові і нові яскраві сторінки героїчного подвигу солдатського дописуються в героїчний літопис минулої війни.

Радянському воїнові присвячують свої найкращі вірші поети, композитори складають про нього героїчні пісні. Письменники пишуть про нього повісті і романи. Героїчна

солдатська тема — одна з найулюбленіших в радянській літературі, в літературі усього світу. Всесвітньовідомі чудесні книги про людей в солдатських шинелях, які вийшли з-під пера Михайла Шолохова і Олександра Твардовського, Миколи Грибачова і Михайла Алексєєва, Олександра Корнійчука і Олеса Гончара, Юрія Бондарєва і Івана Шамякіна та багатьох-багатьох інших письменників, творців нашої багатонаціональної літератури.

Та радянські письменники не тільки натхненно оспівують подвиг радянського воїна в минулому, вони не менш уважно приглядаються до дня сьогоднішнього, їх дуже цікавлять героїчні будні сучасного воїна, його зусилля в набутку бойових знань та виучки. І зараз напевно в кожній з братніх літератур є письменники і старшого, і молодшого покоління, які віддають свій талант дуже важливій темі — життю і діяльності сучасного радянського воїна, показу життя та буднів нашої Радянської Армії.

В українській радянській літературі до теми сучасної армії, до образу радянського воїна мирного часу звертаються письменники різних поколінь, а особливо наші молодші товариші. Юрій Бедзик та Віталій Логвиненко юнаками приймали активну участь у Великій Вітчизняній війні. В їхній творчості значне місце посідає тема боротьби з фашизмом в роки війни. Але останнім часом вони звернулись до сьогоднішнього дня нашої армії. Романи «Честь мені дорожче» Юрія Бедзика та «Важка вода» Віталія Логвиненка — помітне явище в нашій літературі на цю важливу тему. Привернула до себе увагу і читачів і критиків повість молодого письменника Ігоря Кравченка «Солдатський острів». Поети теж віддають належну даğını цій темі.

Але, на жаль, не можна сказати, що ми, українські літератори, вважаємо цю тему вичерпаною, що вже зроблено так багато в питанні створення позитивного образу сучасного солдата, гідного для наслідування. Навпаки, ми всі ще у великому боргу і перед воїнами, і перед читачами. Щоб виправити це становище, наші письменники часто бувають у гарнізонах, на військових кораблях, на прикордонних заставах в творчих відрядженнях, допомагають молодим військовим письменникам оволодівати складною письменницькою справою, розуміючи, що саме від них, молодих, можна ждати найбільшого ефекту у розв'язанні цієї важливої теми. Ми гадаємо, що саме такий організований підхід до діла, зміцнення творчої дружби між

літераторами і воїнами здатні забезпечити появу нових цікавих книг про нашу армію і флот.

Не лише письменники-професіонали беруться за розкриття образів славних радянських воїнів, за показ безсмертного подвигу нашого солдата. Беруться за цю справу і небезуспішно її вирішують вже наділені сивиною ветерани Вітчизняної війни.

Вже в повоєнні роки звела мене доля із чудовою людиною — двічі Героєм Радянського Союзу генерал-лейтенантом танкових військ З. К. Слюсаренком. Прославлений генерал просто зачарував мене своїми розповідями про бої та походи, про своїх бойових товаришів. Я порадив Захару Карповичу написати про все це книжку. Спочатку літній ветеран здивувався, він не міг просто уявити себе літератором, але з часом все ж таки взявся за перо. Назвав він свій твір «Останній постріл». Це тому, що розповідь закінчується описом того, як було зроблено останні постріли по фашистському лігву — Берліну. Починається ж розповідь задовго до того омріяного пострілу. Автор переконливо показує, що навіть у найважчі часи, в найскладніших воєнних перипетіях радянські воїни знали, вірили, що він, цей останній постріл, буде і означатиме він, що ворог потерпів повний крах. Невичерпність цієї впевненості і віри спиралась твердо на розуміння того, що за спиною солдата стояв могутній радянський народ, та незламна сила, яка створила і саму армію, вселила в її свідомість оптимізм і впевненість у власну силу, віру в перемогу над будь-якою ворожою силою.

Нова п'ятирічка підніме ще на вищу ступінь матеріальний і культурний рівень народу, а разом з тим і ще більше зміцниться оборонна міць країни. На повсякденну турботу партії і уряду, всього радянського народу про свої Збройні Сили радянські воїни відповідають новими успіхами в ратному труді і навчанні, в зміцненні бойової і політичної готовності.

Всі радянські люди пишаються озброєними захисниками Вітчизни. Вони кажуть всім тим, хто сьогодні чатує біля ракет, в літаках, на кораблях:

— Будьте пильними, вмілими і сміливими, рідні воїни. Будьте завжди і в усьому достойними немеркнучої слави своїх батьків-героїв!

1971 р.

Славний Мінськ розчинив гостинно двері посланцям усіх братніх республік — письменникам, учасникам творчої наради на тему «Безсмертний подвиг народу у Великій Вітчизняній війні і в радянській літературі».

Проминуло три десятиліття від того дня, коли затихло відлуння останніх залпів і в Європу прийшов спокій, коли закінчилась небачена в історії людства по своєму розмаху і жорстокості війна, коли повалився останній оплот фашизму в Берліні, а біснуватий фюрер був змушений покінчити своє мерзенне життя самогубством.

Не дожили до славного Дня Перемоги мільйони радянських патріотів — воїнів, партизанів і підпільників, незабутніх героїв Великої Вітчизняної війни. Ті ж, хто зустрів Перемогу, відразу ж взялися за роботу, своїм, уже не ратним, а мирним трудом заліковували на рідній землі важкі рани війни. Народи багатьох країн Європи здобули волю, побудували нову, соціалістичну державність.

Посивіли в боях і в труді ветерани, народилось нове покоління будівників соціалізму. Минає час, той самий, який має властивість віддавати забуттю пережите, але події війни не забуваються і не забудуться ніколи. Ніщо не забуто, ніхто не забутий...

Радянська література і мистецтво допомагають мільйонам живих повсякчасно зберігати образи найдорожчих і найближчих нам людей, тих, хто пішов передчасно з життя тільки тому, що безмежно любив свою Вітчизну і свій народ, свою рідну партію, любили з такою силою, що, не задумуючись, віддали за них те найдорожче, що дається людині тільки один раз — своє життя. Були то прості і звичайні люди з притаманними людині мріями й бажаннями, силою і слабостями. Вони жили так само, як ми живемо сьогодні, були вони такими ж, як кожен з нас. У важкий для Вітчизни час вони, забувши про себе, про власні інтереси, знали одне — зробити все можливе для того, щоб відстояти завоювання Жовтня, відстояти ідеї великого Леніна. І вони звершували подвиги. Всі разом і всяк за себе особисто. Великою багатонаціональною сім'єю, за покликком рідної партії і уряду.

Людина смертна, її вік не такий уже й довгий на цій найпрекраснішій з усіх планет, що кружляють у всесвіті. Та безсмертний народ, безсмертні діла людей. Із найвіддаленіших часів людської історії дійшли до наших часів образи епічних героїв, витворені художньою уявою кожного народу. Билинні герої на чолі з Іллею Муромцем, Давид Сасунський, герої безсмертних творів Шота Руставелі і Фірдоусі, безліч героїв інших древніх епічних сказань — все це не фантазія, не довільний витвір людського розуму. В них відтворено свій час, в них зберігся живий подих народів, віковична ідея бачити свою рідну землю вільною, а народ щасливим.

Проминуть віки, і ось так, як це бачимо на прикладі древніх епічних творінь народу, в уяві майбутніх поколінь житиме величний образ радянського Солдата, образ народного Месника, образ невтомного Трударя, образ Людини, що врятувала людство від страшною руйнівної сили. І образ цей донесуть до майбутніх часів, повинні донести письменники, кінематографісти, художники, скульптори, композитори, митці, всі ті, кому яскраво і образно бачиться наша героїчна сучасність.

За роки мирної праці створено багато матеріальних та духовних цінностей. Написано багато романів і повістей, п'єс і кіносценаріїв, поем і віршів, пісень — письменники всіх братніх народів, які пишуть майже на вісімдесяти мовах, віддавали данину і віддають належне темі Великої Вітчизняної війни, образів Солдата й по сьогодні. І кожне слово радянського письменника це не лише захоплення небаченим подвигом героїв, але в першу чергу — безперестанна боротьба за перемогу сил миру над силами мракобісся і війни. Правдивий, глибокий аналіз подій Великої Вітчизняної війни необхідний для нас тільки тому, що ми настійно прагнемо викрити глибинні причини війни, хочемо тим самим викликати щонайбільшу зненависть до тих, хто вверг людство в безодню війни, осудив мільйони людей на смерть, кровопролиття, страждання і безповоротні втрати. Правдиво показати війну — це значить відтворити на повний зріст образ борця — приборкувача сил мракобісся і фашизму, це значить возвеличити радянську людину, яка взяла на себе найгуманнішу місію — врятувати людство від загибелі й поневолення.

Радянські письменники цілком усвідомлюють, що, пишучи сьогодні про минулу війну, про її русійну силу, про її неймовірні тяготи і про героїзм, проявлений радянською

людиною в ім'я Перемоги, це означає для кожного з нас не лише те, що ми творимо величний пам'ятник прекрасним людям, але й тим самим ми сьогодні ведемо боротьбу за мир і прогрес, боремося проти можливої війни, проти мракобісся і людиноненависництва.

Ми зібралися в славному місті-герої Мінську, прибули сюди з усіх кінців Радянської країни зі своїми думками, своїми турботами і мріями. Ми принесли на суд читачів все те, що зроблено, ми хочемо поділитися своїми поглядами на майбутнє, своїми задумами, висловити свої переконання і сумніви з одною метою — повести велику творчу розмову, і саме на тій землі, яка вічно твориться, вічно дихатиме безсмертними легендами, в тому місті, яке стало назавжди символом героїзму, нескореності і синівської відданості справі безсмертного Леніна. Ми зібрались у славному Мінську для того, щоб повести мову про дальніші шляхи розвитку радянської літератури на військово-патріотичну тему, розмову дуже важливу і визначальну. Кожному з учасників цієї відповідальної наради є про що розповісти, поділитись власним досвідом.

З цікавістю і нетерпінням чекаємо виступів видатних російських письменників найпрекраснішої і найпередовішої літератури світу, в якій яскравими діамантами сяють твори про Велику Вітчизняну війну таких могутніх митців, як Шолохов і Твардовський, Фадеєв і Тихонов, Симонов і Сурков. Полюбилися масовому читачеві твори про війну, про солдатську долю письменників молодшого покоління, таких як Чаковський, Алексєєв, Бондарєв, Прокурін та багатьох інших.

Білоруська література заволоділа серцями багатомільйонного читача чудовими творами Янки Купали і Якуба Коласа, Петруся Бровки і Аркадія Кулешова, Михайла Лінькова і Кіндрата Крапіви, Максима Танка і Івана Мележа, Янки Грим і Івана Шамякіна, Василя Бикова і Андрія Макайонка і багатьох-багатьох інших дзвінко-голосих співців Білорусії. Творчий досвід письменників Білорусії великий і повчальний. Тож не випадково саме тут зібралися на таку важливу нараду письменники з усього Радянського Союзу. Білоруські письменники своєю увагою до військово-патріотичної теми, своїм творчим подвигом привернули до себе увагу всіх тих, хто віддає цій темі своє серце і любов.

В цій важливій розмові активну участь беруть читачі, почесне місце серед яких належить представникам

Радянської Армії. Для тих, хто пише про війну, про життя солдатське в мирні дні, читацьке слово дуже дороге, має велику мобілізуючу силу. Для кожного з нас читач є не механічним прочитувачем написаного, а тим вимогливим, доброзичливим критиком і порадиником, якому можна повністю довіритись. На раду і критичні зауваження читачів необхідне творче реагування.

Тому, користуючись нагодою, осмілююсь взяти на себе обов'язок від імені всіх учасників наради в Мінську від щирого серця привітати наших найактивніших читачів, воїнів Червонопрапорного Білоруського військового округу і побажати їм нових, великих успіхів у бойовій та політичній підготовці, щасливої служби в лавах нашої рідної, славної Радянської Армії.

*1975 р.*



Це було в спекотне літо 1943 року. Славні воїни Радянської Армії, зламавши Курську дугу, потужно наступали, визволяючи радянську землю від ненависних загарбників.

Наш партизанський загін, готуючись допомогти радянським військам форсувати Десну і Дніпро, проходив районами Чернігівської області. Наблизились до села Козари...

Велике — в кілька тисяч дворів — красиве і культурне село Козари, відоме з часів Київської Русі, напередодні Великої Вітчизняної війни славилось міцним, багатим колгоспом-мільонером, просторими школами, Будинком культури, лікарнею. Пишалося своїми людьми — веселими й працелюбними, вільнолюбними і сміливими.

Не раз мені доводилось проїздити цим селом, прямуючи до Ніжина в науку, — кожного разу милувався його красою, дивувався довжині його головної вулиці, якій, здавалось, не було кінця, заздрих тим, хто мав щастя жити серед такої мальовничої природи.

Влітку 1943 року я бачив Козари лише на топографічній карті. Красиве, багатолюдне село лежало мертве, фашисти стерли його з лиця землі, спалили до останньої хати, розстріляли і спалили живцем близько п'яти тисяч чоловік, предали смерті всіх до останнього немовляти. За непокірність козарців, за те, що кращі сини села воювали в лавах Радянської Армії, партизанських загонах, за те, що чинили опір окупантам, не хотіли сіяти для них і збирати хліба, не хотіли віддавати останньої худобини.

Моторошно дивитись на безлюддя, на останки закіптюжених печей та труб, погорілі стовбури яблунь та груш, які ледь спромоглися пустити зелені пагони від кореня, на поруйновані, з гнилою водою колодязі й криниці, важко уявити собі, що тут ще недавно вирувало, повне радості і невгамовності, людське життя.

У вечірній час, біля партизанських вогнищ, перепочиваючи, думали думу мовчазні партизани. Козари були не поодинокі, їх спіткала доля тисяч інших міст і сіл України, Білорусії, окупованих областей великої Росії. Часто

доводилось нам бачити спалені села. Звикнути до них було неможливо.

— Про що мріємо, хлопці?

— Мрія одна — швидше дійти до Берліна, відомстити фашистам за все.

Суворі чоловіки і жінки, які за довгі дні і місяці війни розучилися обробляти землю, стояти біля заводських верстатів, займатись своїми звичними справами, здавалось, уже й зовсім забули про мирний труд. Їхньою мрією стало інше — помста... Вони розуміли, що тільки через повний розгром фашизму, через День Перемоги вони зможуть знову повернутись до мирної праці, до землі, щоб вирощувати хліб, цей нічим не замінимий одвічний еліксир життя, хліб, без якого немає щастя всьому суццю на землі.

Восени, вже опісля того, коли Чернігівщина була визволена від ворога, коли Радянська Армія розгорнула битву за Київ, я запитав командира партизанського загону імені Щорса Гаврила Адаменка.

— Про що мрієш, Вакуловичу?

Директор машинно-тракторної станції в Острі, вчорашній бойовий командир, не задумуючись, відповів:

— Як би обсіятись до морозу. Хліб... дуже нам хліб необхідний.

Такі поняття як війна і хліб — несумісні; тільки на мирній землі, тільки під ясным небом можливо вирощувати великий хліб, хліб для всіх страждущих.

І ось настав час миру, повернулись люди до мирної праці. Нарешті люди на всій планеті зітхнули з полегшенням — фашизм був розгромлений, прийшла Перемога, наступив час для творення.

Чи можна забути картину післявоєнного часу: поруйновані міста і села, спаплюжене лице всієї годувальниці-землі. Все навкруг зіяло важкими ранами, повсюдно покалічені дерева, зриті окопами, гусеницями танків поля, поржавілі дроти та будяки в коліно. В щойно посталих із попелу колгоспах, господарствах ані машина, ані тягла, ані робочих рук... Навіть друзі наші із-за кордону не вірили в те, що подібні руїни можна залікувати швидко, вважали, що на це потрібно сотні років.

Рани, нанесені фашизмом, були неймовірно важкими. І не тільки боліли ті рани нашої землі, ще більшими були вони в серці кожної людини — мабуть, не було такої сім'ї, яка не втратила б найрідніших, найдорожчих, незабутніх...

Якось невдовзі опісля війни поцастило мені познайомитись з виключно яскравою людиною — Олександром Васильовичем Гіталовим. Вже на той час про нього знала вся країна, в нього було багато наслідувачів, хоч він і сам ще уперто вчився, і не лише вдома, а навіть за океаном шукав хліборобської мудрості.

Терп'яче ждали ми на аеродромі якого-небудь літачка в степову сторону і розмовляли. Розмова була яскрава і цікава, бо незвичайною людиною був мій співбесідник. Пам'ятається, я між іншим поцікавився тоді:

— Про що найбільше мрієте, Олександре Васильовичу?

— Про хліб,— відповів він не задумуючись.— Мріється про великий-великий хліб, такий, якого вистачило б на всіх і ще щоб був і добрий «гак».

Минули роки. Вже три десятиліття минуло з часу, коли на землю прийшов мир. Здійснились всі мрії наші. Мріяли біля вогнища партизани «дійти до Берліна» — і дійшли. Мріяв Гаврило Адаменко засівати землю — і засіяв її. Мріяв Олександр Гіталов про великий-великий хліб «з гакком» для Вітчизни — і його велика мрія здійснилась. Радянська Україна сягнула мільярднопудових урожаїв.

В останні роки я мав нагоду проїхати безмежними дорогами Радянської України. З півночі на південь, і з сходу на захід. Милувався я золотими нивами Полтавщини, блукав несходженими запорізькими степами, ходив поліськими лісами і перелісками, захоплювався степовими диво-каналами, якими пішла дніпровська вода. І куди не глянеш, на чому не спиниш погляд — все тішить серце, все радує, все таке величне і прекрасне, що тільки можна було колись в уяві вимріяти. Доглянуті поля, оброблені старанно і з любов'ю, до останнього колосочка зібраний урожай. Хіба не про цю красу праці, її величні наслідки мріяли воїни Великої Вітчизняної війни в окопах, в партизанських землянках, хіба не за це заповітне, вимріяне йшли вони в смертельні атаки, віддавали своє юне життя?

Немає на землі Радянської України такого місця, яке не було б полите кров'ю героїв, синів усіх братніх народів, де б не кипіли смертельні бої, немає такого клаптика землі, який би не був поранений війною.

Сьогодні земля залікувала важкі рани.

Один з Днів Перемоги мені випало відзначати в Шумейковому гаю біля Лохвиці. В тому самому, з якого у вересні 1941 року генерал Кирпонос повів героїв у останній бій. Я вслухався в розповіді учілілих в тій перівній битві

воїнів, до подробиць уявляв усю ситуацію і перипетії бою, побачив, як у нерівній битві умирали солдати, офіцери і генерали, умирали дерева, стогнала земля. Але ніхто з них не схилив голови перед ворогом. Вмерли люди, але зосталася рідна земля... Та сама, яка тепер розкошувала в зелені, виколихувала небачені урожаї, тішила око живих, вдячних нащадків тих, хто не схилився перед загарбником.

Тепер тут споруджено величний монумент в пам'ять подвигу героїв Південно-Західного фронту. Польовими стежками-доріжками поміж високих хлібів їдуть і їдуть люди, тисячі і тисячі людей з усіх кінців Вітчизни приходять сюди, щоб поклонитись пам'яті полеглих, поклонитись рідній землі.

Вже стає традицією, що Україна щорічно засипає в державні засіки мільярд пудів хліба. «Мільярд з гаком». Той самий, який ще так недавно був лише привабливою мрією.

Звідкіля ж він, з яких дивовижних казок народився цей легендарний мільярд? З людських мрій, що стали дійсністю, народився він. На сьогодні в нашій республіці, починаючи з рядового колгоспника і аж до Першого секретаря Центрального Комітету партії, знають всі — високі врожаї залежать від уміння поєднати науку з практикою, від умілого користування технікою, якої сьогодні є в достатку, від достатньої кількості добрив, а головне від уміння хазяйнувати, від невтомності людських рук. «Ми працюємо творчо», — скажуть вам сьогодні в кожному колгоспі. І це правда. Мільярди пудів хліба так просто з неба не падають.

Нещодавно я знову проїздив через село Козари. Те саме, яке в 1943 році було стерте з лиця землі фашистами.

Ні, немає в світі такої сили, яка була б здатною знищити найвеличніший дар планети — життя. Лиш звільнилась Чернігівщина — і відразу ж у спалені Козари повернулись партизани: на попелищі з'явилися перші землянки. Потім з фронтів Великої Вітчизняної повернулись солдати — понад дві тисячі козарців бились з ворогом, багато з них віддали життя своє за Перемогу, але ж багато повернулось і додому. Повернулись переможцями. І ожили Козари. Знову стало великим і мальовничим селом на рідній землі. З'явилось покоління «молоде, але знайоме», знову славиться високими урожаями колгосп «Червоний партизан», а в центрі села височіє два монументи: жертвам фашизму і воїнам-визволителям Радянської Армії.

Найвагомішим, животворним пам'ятником про безсмертя людське, про велич людського духу є живі козарські поля, доглянуті з любов'ю, за всіма законами науки. Колгосп «Червоний партизан» збирає високі урожаї, є і його вагомий внесок у тих мільярдах пудів хліба, якими Україна радує велику Вітчизну. І вся Чернігівська земля, прославлена партизанами війни громадянської, партизанами війни Великої Вітчизняної, вся поліська земля, доглянута і зігріта людськими руками, радує сьогодні Вітчизну небаченими урожаями, великим хлібом, а головне надією на ще значиміші, на ще більші успіхи.

Здійснилась, щоденно здійснюється мрія людська про хліб, про достаток, про щасливе життя. Мрія про великий хліб стала дійсністю. Але ми добре розуміємо, що хліб родить лише в дні миру, дозріває лише під ясным сонцем і чистим небом, омийтий благодатними дощами, виплеканий людською турботою.

Наша Ленінська партія, наш уряд, особисто Леонід Ілліч Брежнев, проводячи в життя мудрі постанови XXV з'їзду КПРС, роблять усе від них залежне для того, щоб на нашій планеті одвічно торжествував мир і взаєморозуміння між народами, щоб таке поняття як війна було назавжди забуте, викреслене з людської пам'яті.

Мрія про загальний мир на землі — це мрія всього людства. Віримо, що вона стане дійсністю. Бо мрії здійснюються. В тому випадку, коли люди за них борються.

Хай же здійсниться найбільша і найзаповітніша мрія всіх добрих людей планети — мрія про мир і соціальний прогрес.

## ПІДНОСИМО СВІЙ ГОЛОС

З почуттям законної гордості, з глибоким сердечним хвилюванням і радістю виконуємо свій громадянський обов'язок — обмірковуємо проект Нового Закону — Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

60 років — строк для історії невеликий, але він, як виявилось, достатній для того, щоб звершитись диву, коли те диво творить народ, який взяв владу до своїх рук, народ, керований великою мудрістю і волею славної Комуністичної партії. Це їй, її невтомності, її ленінській проникливості ми зобов'язані тим, що живемо під мирним небом, що принципи розвиненого соціалістичного суспільства стали дійсністю.

За великі соціальні звершення, за мудру зовнішню і внутрішню політику, за щастя жити в найдемократичнішій країні сучасності радянські люди безмежно вдячні рідній партії, її Центральному Комітетові і Політбюро, особисто Леоніду Іллічу Брежнєву, з іменем якого тісно пов'язаний проект нової Конституції, — це він вироблений Конституційною Комісією при безпосередньому керівництві Генерального секретаря, за його настановами.

Про найвищий демократизм нашого ладу яскраво посвідчує те, що проект Основного Закону всенародно вивчається — обмірковується і аналізується як колективами трудящих, так і кожним з нас особисто. На сторінках преси, починаючи від нашої улюбленої ленінської «Правди», щоденно друкується багато виступів трудящих, які гаряче його схвалюють, коментують, вносять свої пропозиції. Це свідчить про всенародну заінтересованість проектом нової Конституції.

Нам, людям старших поколінь, пам'ятний той час, коли в 1936 році обговорювався проект Конституції, — обговорювався всенародно, викликаючи могутню хвилю трудового піднесення і політичної активності. В той час мені довелося працювати у невеличкому поліському селі на Чернігівщині. На все життя запам'яталася історична подія, яка не залишила байдужою жодної людини.

Мабуть, не було такого колгоспника, який не виявив би схвильованого ставлення до проекту, не подав би допов-

нень та побажань до нього. Пам'ятається, ми, агітатори, ледве встигали фіксувати інформацію про додатки та побажання, в яких, головним чином, люди прагнули записати в Закон те, що мало здійснитись, до чого прагнулось.

І ось зараз, уважно вивчаючи проект нової Конституції, ми з великою приємністю відзначаємо: побажання і мрії трудящих здійснилися за мінімально короткий строк. І це в той час, коли довелося пережити страшною руйнівної сили війну. Всього за 40 років у нашій країні здійснено побудову розвиненого соціалістичного суспільства, здійснено на практиці заповітну мрію людства.

В цьому запорука, що нова Конституція, вступивши в силу закону, забезпечить радянському народу, нашій соціалістичній державі ще величніші успіхи, з новою силою наблизатиме світле майбутнє — комунізм.

Разом з усім народом проект нової Конституції активно вивчають радянські літератори. У Спілці письменників відбулася натхненна і щира розмова, схвилювано виступали ветерани, ті, хто брав участь ще в обговоренні нині діючої Конституції, але не менш запально звучали слова і митців середнього покоління, ровесників Конституції, а також наших наймолодших, тих, хто покликаний нести знамено нашої літератури завтра. В своїй постанові письменники гаряче схвалили зовнішню і внутрішню політику Комуністичної партії, з великим вдовolenням схвалили проект нової Конституції СРСР, зобов'язалися ще активніше працювати над створенням книг, гідних величі свого народу і епохи розвиненого соціалістичного суспільства.

Проект Конституції СРСР цілком і повністю відповідає тим історичним змінам, які відбулися в нашій країні, а також на світовій арені. Прикладом цих знаменних змін є і діяльність творчої інтелігенції нашої країни, зокрема й інтелігенції Радянської України.

В той час, коли всенародно обговорювалась й приймалась нині діюча Конституція, Спілка письменників як організація була молодою, після принципової ідейної боротьби розрізнені літературні групи щойно об'єдналися в єдину Спілку радянських письменників. Метод соціалістичного реалізму став нашим визначальним методом, література і мистецтво почали успішно розвиватись на засадах народності і партійності, найталановитіші митці твердо стали на шлях творення нової літератури, соціалістичної за

змістом, національної за формою, зростали інтернаціональні зв'язки братніх літератур.

Сьогодні перед усім світом постає могутня радянська багатонаціональна література, в якій почесне місце займає і література нашої республіки. Творчість Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Олександра Корнійчука, Юрія Яновського, Олександра Довженка, Остапа Вишні, Андрія Головка, Андрія Малишка, Ярослава Галана, Івана Кочерги, Ванди Василевської, Петра Козланюка, Миколи Ушакова, Юрія Смолича, Леоніда Первомайського, Івана Микитенка займає достойне місце в класичній радянській літературі.

Твори багатьох українських письменників стали надбанням багатонаціональної радянської літератури, сягнули за межі Радянської Вітчизни, звернувши на себе увагу читачів з багатьох країн світу. До імен відомих майстрів літератури приєднуються імена багатьох молодих і наймолодших письменників, які успішно розвивають свій талант, збагачують нашу літературу. Творчий доробок кожного з них переконливо посвідчує, скільки різних, яскравих і добрих талантів висунула радянська доба, виховала рідна партія, зростив радянський народ.

Мимоволі згадуються наші славні попередники. Важкою була їхня доля. Тараса Шевченка — нашого великого вчителя — страхітлива кріпаччина та солдатська неволя на 47-му році поклали в домовину, 40-річною пішла з життя Леся Українка, в засланні помер ще молодим Павло Грабовський, замордували царські посіпаки талановитого співця селянського життя юнака з Лохвиці Архипа Тесленка, рано спинилося серце Михайла Коцюбинського. Мало їх було, наших попередників, рано вони замовкли, бо нещадний меч царської сваволі знаходив кожного, хто смів підняти слово правди, стати на захист поневолених.

Наша сучасна радянська література творчо сприйняла традиції і революційний дух наших великих попередників, революціонерів-демократів, які боролися проти царсько-поміщицького ладу, безстрашно підіймали слово проти неправди і сваволі.

Але сучасна радянська література, література нової доби, зовсім відмінна від літератури дореволюційної. Інші часи, інше життя, інші люди і інші герої прийшли на сторінки літературних творів. Це вже не поневолений кріпак Микола Джеря і не стихійний бунтар Чіпка, не борислав-



ські безправні ріпники і не безталанні Катерини чи жінки, що на панщині пшеницю жали...

Вільна людина, творець нового життя, заволоділа літературою і світлими помислами мільйонів читачів. Стахановці і п'ятисотенниці, шахтарі і ливарники, комбайнери і агрономи, новатори промислового і сільськогосподарського виробництва — ось вони, люди нової, соціалістичної епохи і герої всієї нашої багатонаціональної радянської літератури.

Тільки в умовах нових, радянських, під сонцем лєнінських ідей розквітла соціалістична культура, утвердився творчий метод соціалістичного реалізму, зміцніли засади партійності і народності літератури і мистецтва, стали надійною і багатообіцяючою її основою. Незважаючи на оскаженілі напади з боку ворожої буржуазної ідеології, з кожним днем наша література і мистецтво набирають могуття і сили, завойовують усе більше і більше послідовників і шанувальників у цілому світі.

Тому мені здається, що в 27-й статті проекту Конституції, де йдеться про примноження духовних цінностей суспільства і розвиток професіонального мистецтва, варто було б зазначити, що радянське мистецтво неухильно розвивається на засадах партійності і народності, інтернаціонального єднання народів, утверджується на засадах методу соціалістичного реалізму. Таке визначення в Основному Законі держави ще на вищій рівень піднесло б авторитет соціалістичної культури і узаконило б явище, яке сьогодні є дійсністю.

Письменники Радянської України гордо підносять свій чистий, синівський голос за прийняття нового Основного Закону держави — Конституції Радянського Союзу, яка утверджує могутність країни, де уперше в світі возведено до рівня державного закону принципи розвиненого соціалістичного суспільства.

## ЗНАЙДЕТЕ ЩАСТЯ

Всіма фарбами палають в наших серцях живі квіти щастя, відчутного кожним із нас у дні всенародного святкування 60-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Обдумуємо, проникаємо в кожне слово змістовної, всебічно аргументованої, блискучої по формі доповіді Леоніда Ілліча Брежнєва на урочистому засіданні ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченому 60-річчю Великого Жовтня. В цій доповіді сконцентровано глибоку творчу думку партії, розкрито нові положення марксистсько-ленінської науки, стосовно до умов зрілого соціалізму і переходу до комунізму.

Ми почули на тому засіданні натхненні слова дорогих нашому серцю друзів і однопумців, які прибули з усіх кінців планети для того, щоб разом з нами порадуватись досягнутими успіхами, висловити на повний голос свої думи і устремління всіх людей доброї волі, які прагнуть одного: миру і справедливості, прогресу і щастя для всіх народів світу. І нині стоїмо на найвищій вершині планети, на священній землі біля Кремля, поруч з Мавзолеєм і вклиняємося в могутні колони учасників урочистої демонстрації трудящих, в сталеві лави воїнів Радянської Армії — вірних захисників ідей Революції.

Ось він — трудовий народ!

Взявши владу до рук, він набув тієї легендарної і нездоланної сили, яка виявилась здатною у важкі роки громадянської війни та іноземної інтервенції відстояти завоювання Жовтня, розгромити лютий фашизм в небувалій в історії людства війні, яка для радянського народу була Великою Вітчизняною. І здається кожному з нас, що в безкінечних колонах москвичів пройшли і ми по священному камінню Красної площі, тієї самої, по якій ось уже шістдесят років проходить покоління за поколінням синів і дочок безсмертного Леніна, синів і дочок Великої Жовтневої революції. І разом з нами подібні почуття живуть у серцях і юних будівників БАМу і пильних чабанів Алтайських узгір, гордих пафтовиків Азербайджану і Туркменії. Ще й досі в наших серцях цвіте свято, і в новий рік наша Вітчизна вступає могутньо, націлена на нові перемоги.

А в нас, українців, сьогодні величезна радість — 60-річчя проголошення Радянської влади на Україні. Виступивши одним із ініціаторів утворення СРСР, Радянська Україна віднайшла згодом у цьому єднанні всі можливості для нового і всебічного розвитку, для справжнього великого щастя.

У постанові Центрального Комітету Комуністичної партії України про 60-річчя установа Радянської влади на Україні всебічно, з марксистсько-ленінських позицій підсумовано історичний шлях українського радянського народу. Трудящі республіки, підкреслюється в цьому документі, пишуться приналежністю до нової історичної спільності людей — до радянського народу. Вони завжди пам'ятають і свято виконують ленінський заповіт про те, що лише «при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови».

Стоять холодні зимові дні, а в серці кожного з нас весняна радість і сонячне тепло — святкуємо народження рідної Радянської України — соціалістичної республіки, рівної серед рівних республік-сестер.

Динамічно, високими темпами розвивається економіка нашої Вітчизни. І Радянська Україна — органічна і невід'ємна частина цього могутнього організму — є однією з передових її загонів. Та нас, українців, втішає і радує не тільки це. Нас хвилюють і добрі вісті з Нижнетагільського металургійного комбінату, де введена достроково перша черга універсального стана — першого в країні по цьому типу; вісті з Нечорноземної полоси, де введено новий засіб до піднесення врожайності шляхом застосування так званих «вітамінних полів»; вісті з Сиктивкарського лісопромислового комплексу, де зварено двохмільйонну тонну целюлози і вироблено мільйонну тонну паперу; вісті про те, що алма-атинські машинобудівники поставляють свою продукцію вже більше ніж в 30 країн світу, в тому числі і в такі, як США, Англія, Японія.

Коли наші діди і батьки відвоювали владу в царів, капіталістів та поміщиків, то вони і не уявляли собі, що тим самим відкривають шляхи сьогоднішнім небаченим звершенням.

Озираючись на ті давноминулі буремні роки, ми ніби бачимо, як у стрімких атаках за новий світ ішла легендарна кіннота Будьонного і Примакова, полки Антонова-Овсієнка, Кропив'яцького, Боженка і Щорса, Пархоменка

і Котовського, армії Фрунзе і Якіра, чуємо відгук боїв на героїчному «Арсеналі» з силами контрреволюційної Центральної ради, добрим словом згадуємо безсмертний подвиг донецьких шахтарів і балтійських матросів. Вслухаємось у відгук героїчного минулого часів громадянської війни, і перед нашим зачудованим зором проходять когорти вічно юної Червоної Армії — і все то сини народні, діти робітників і селян, люди, які повстали на поклик майбутнього, які всім серцем відчули і повірили великій правді Революції, повірили великому вченню геніального вождя міжнародного робітничого класу, великому вчителю трудящих мас — Володимирі Іллічу Леніну.

Ми чуємо і сьогодні, всім серцем приймаємо могутнє, живе слово, безсмертне слово Леніна. Український народ пишається з того, що саме з Жовтнем, з його ідеями, з іменем Леніна тісно пов'язана наша історична доля.

Велика Жовтнева революція, — як мудро сказав Леонід Ілліч Брежнєв, — стала поворотним пунктом у історичній долі України. Ставши на шлях побудови нового, соціалістичного суспільства, український народ в братній сім'ї соціалістичних націй здобув те, за що боролись його кращі представники: свободу від гніту і експлуатації, свою національну соціалістичну державність, можливості для розвитку своєї багатющої культури і економічного розвитку рідної землі.

Впевнено вглядаємось у світле і прекрасне майбутнє нашого народу, всіх народів-братів, об'єднаних в могутній Радянській соціалістичній державі, з величезною вдячністю і сердечною теплотою згадуємо тих, хто задовго до наших днів борюся за сьогоднішню радість.

На нашому всенародному торжестві з нами сьогодні і могутній талант великого сина України, революціонера-демократа, переконаного інтернаціоналіста Тараса Шевченка; і Іван Франко, який поділяв і в своїй творчості, і в усій кипучій діяльності революційні ідеї передових людей Росії, перекладав праці Карла Маркса; і Михайло Коцюбинський — вірний друг і однодумець Максима Горького; і Леся Українка — друг робітничий, полум'яна поетеса-революціонерка. З цілковитою переконливістю можна твердити, що той могутній сплав, що викристалізувався в радянський час, — нова історична спільність людей — радянський народ — зародилась задовго до перемоги трудящих над експлуататорами.

Ідея братерського єднання, вірної дружби між народа-

ми близькими по духу, по історії, думами своїми і сподіваннями жила споконвічно. Вона яскраво висвічується з сторінок історії, освітлених повстаннями Степана Разіна і Омеляна Пугачова, Устима Кармалюка і Олекси Довбуша, боротьбою пролетарів на фабриках і заводах проти експлуатації і національного гніту. Дружба народжувалась тоді, коли людина людині приходила на допомогу, приносила радість, допомагала в біді. Стократно виросло почуття дружби українського народу до братів із Росії, Білорусії, Молдавії, Середньої Азії, Прибалтики, Закавказзя, до всіх радянських народів і народностей, які у важкі роки і дні лихоліття, в дні мирної праці завжди поділять з нами і сонце, і надії.

Українська земля віднайшла своє щастя, моя республіка прийшла до свого славного ювілею в розквіті економіки, науки, культури. І кожному з нас добре відомо — це все наслідок того, що живемо ми в могутньому союзі з усіма народами-братями, що працюємо і творимо не лише для себе, а й для всіх своїх друзів, так само, як наші друзі живуть і творять не тільки для себе, але й для нашого загального добра.

Тож на нашому сьогоднішньому великому і радісному святі найдорожчими гостями є всі народи-брати з усього нескінченного Радянського Союзу.

Від гарячого і щирого серця Радянська Україна зичить всім братнім народам, які і сьогодні, і завтра, і завжди біля її серця і в її гарячих душах, великого щастя, благополуччя і вічного життя в єдиній могутній сім'ї трудових народів.

1977 р.

І знову в нас радість, знову свято: Новий 1978 рік народився. Давно минули ті часи, коли людське життя освячувалось і визначалось законами анімистичного світогляду: тоді людина одухотворяла всю навколишню природу, всі космогонічні явища. Річка була для неї живою істотою, дерева жили своїм, схожим на людське, життям, звірі були дуже розумні і мали свою мову, люди не помирали, а переходили в інший світ, невидимо існували поруч із живими, так чи так впливали на їхню діяльність: чи то старанно допомагали, а чи змовляли шкодити. Саме з тих далеких часів прийшли до нас наївно-чарівні казки, живуть вони й досі на втіху діточкам маленьким, а все інше забулося. Ми живемо за іншими законами, законами матеріалістичного світогляду, ми любимо навколишню природу, але не обожнюємо її, хоча й нерідко буває, що це необожнення кепсько позначається на здійсненні гуманного закону про її збереження.

І все ж таки одне явище природи ми підсвідомо одухотворяємо. Йдеться про таке поняття, як Час, зокрема його міру земну — рік. На земні роки в нас, землян, погляд романтичний, шанобливий, рік — в нашому розумінні — майже жива істота, близька й дорога нам. Рік народжується, рік живе і трудиться, рік виконує і перевиконує плани, рік старіє і, нарешті, поступається місцем рокові новому. Тільки й всього, що рік не вмирає — він просто відходить у минуле, стає одним з кілець безкінечного космогонічного ланцюга.

Рік новий народився.

Рік старий передав йому вахту й непомітно, скромно, як і всі його попередники, відійшов у минуле, а тим часом ті, хто урочисто зустрічав його минулої зими, радо вітали новонародженого.

Що ж, це закономірно. Так влаштоване життя, такий його філософський зміст. Нове приходиться на зміну старому, старе посідає своє почесне місце в історії. Як і належить, ми з радістю зустріли Новий 1978 рік, сподіваючись, що він буде щасливий і щедрий, що він принесе нові здобутки й нові перемоги радянському народові в будівництві

комуністичного суспільства, буде радісний для всіх разом і для кожного зокрема.

А тим часом слід віддати належне рокові старому, минулому, — він щойно зійшов зі свого історичного поста, збагатив нашу славу історію подіями, що їх вдячне людство збереже в пам'яті на довгі віки.

Роки, як і люди, мають своє обличчя: кожен робив усе, що міг, на що був здатен, кожен творив для загального блага. До нас, теперішніх, жила на планеті незлічenna кількість людських поколінь, а сама планета, починаючи від того, коли вона — в газовому, пиловому чи рідкому стані — вперше описала орбіту навколо Сонця, породила стільки років, що їм і ліку нема!

Добре пам'ятаємо роки не такої вже й давньої історії. Називаємо: рік 1945. І нема людини, яка б не згадала: рік Перемоги над ненависним фашизмом. Рік 1917. І все людство — в один голос: рік Великого Жовтня, рік народження Нового світу на нашій планеті. Рік 1812. І всі знають: це рік перемоги російської зброї над наполеонівськими загарбниками. Рік 1654. Це рік, коли навечно возз'єдналися народи України і Росії в одній братерській сім'ї.

Знову проминуть роки. Наша історія збагатиться новими величними подіями, народяться нові покоління людей, нові завдання постануть перед людством, нові проблеми полонитимуть їхню увагу. І раптом хтось згадає: був рік 1977!

І згадають люди майбутнього: це рік нової Радянської Конституції, яка утвердила основи розвиненого соціалістичного суспільства.

Так, минулий рік, безперечно, стоїть в ряду тих років-велетів, років-геніїв, які ніколи не загубляться в безперервному потоці часу, які назавжди вкарбувалися в пам'ять людства величними ділами, звершеними на загальну радість. Славний і неповторний своїми добрими ділами був рік минулий! Прикрашав він нашу радянську землю новими будовами, радував небаченими врожайями зернових. У тому році радянські люди разом з усім прогресивним людством урочисто відзначили сонячне свято — 60-ту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Усім народом ми обговорювали проект Основного Закону нашої Вітчизни, а потім його приймали.

В скарбницю знань будуть внесені як нові сторінки марксистсько-ленінського вчення про державу епохи соціалізму і переходу до будівництва комуністичного

суспільства глибоко наукові доповіді Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР Леоніда Ілліча Брежнєва на травневому Пленумі ЦК КПРС, на сьомій позачерговій сесії Верховної Ради СРСР про нову Конституцію, на урочистому засіданні ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР та Верховної Ради РРФСР, присвяченому 60-й річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як ніколи, врочисто й радісно відзначали ми ювілей Великого Жовтня. На всенародне святкування його до зореносної Москви прибули гості майже з усіх країн, представники більшості комуністичних та робітничих партій світу.

Як одностайно було підкреслено на урочистому засіданні в Кремлі, найвизначнішим підсумком шістдесятирічної боротьби радянського народу за створення міцної держави робітників і селян є нова Конституція, в якій золотими літерами вкарбовано наші величезні досягнення, наші права і обов'язки, що випливають не з грубої сили примусу, як у країнах капіталу, а продиктовані інтересами всього народу, який прагне найвищої справедливості й повної гармонії інтересів суспільства.

Минулий, 1977-й, був щасливим і радісним роком для трудівників Радянської України. Робітничий клас нашої республіки успішно виконав плани другого року п'ятирічки. В могутню енергосистему країни вперше влилась енергія українських атомних станцій, дала перший струм Чорнобильська атомна. Трудівники села засипали в засіки Вітчизни рекордну міру зерна — один мільярд 127 мільйонів пудів!

Дяка славному 1977-му за його щедрість, шана невтомним хліборобським рукам!

Разом з усіма радянськими народами трудівники України обмірковували проект нової Конституції, палко і одностайно схвалили його.

Всіма помислами, всім серцем трудящі Радянської України віддані рідній Комуністичній партії, Радянському урядові, глибоко вдячні за щастя жити в мирі й дружбі, за радість творити і мріяти.

Відходячи в історію, славний 1977-й подарував українському народові ще одну велику радість: свято 60-ї річниці утворення Української Радянської Соціалістичної Республіки — складової і невід'ємної частини всього Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Разом з нами це свято всіх радянських народів-братів, наших вірних



і добрих друзів на землі. Доземний уклін їм, всім нашим побратимам і друзям.

Рік минулий передав свої великі права рокові юному, 1978-му. Ми щиро привітали його. Знаємо: довго він не засидиться в дитячих яслах. Щохвилини, по днях і тижнях ростиме й мужнітиме рік Новий!

Знаємо, віримо, що прийшов він до людей з найкращими намірами, буде гідний свого старшого брата: принесе нові здобутки й перемоги радянським людям, народам соціалістичних країн у справі побудови нового, соціалістичного світу, всім людям доброї волі нестиме спокій і мир, прогрес і щастя. Віримо, що прийшов він до всіх чесних людей з добром і ласкою.

*1977 р.*

Так про неї співається в пісні, що обійшла світ. Найгероїчніші, найпестливіші епітети прикладались і прикладаються до її величного імені. Рідна Радянська Армія, славна Радянська Армія, моя Радянська Армія...

Справді, Радянська Армія належить кожному з нас, вона наша, рідна, бо в ній наша міць і надія, наш спокій і наша слава, наше величне минуле і наше світле майбуття. Це армія народу, армія з народу, яка пильно і вірно стоїть на сторожі інтересів і щастя того ж трудового народу.

Нашій славній Радянській Армії — шістдесят років. Шість десятиліть в житті людському — це повноліття. Шість десятиліть для Радянської Армії — це ще одна славна відзнака на її нестаріючому бойовому прапорі, ще одне свідчення і підтвердження її могутності і безсмертя. Так, не знайшлося в світі сили, щоб здолати її міць в той час, коли вона тільки ставала на ноги, організовувалась, тож чи знайдеться в світі сила, яка могла б помірятись з її звитяжним бойовим духом сьогодні?

Бойовим прапорам нашої рідної Червоної Армії було трохи більше двадцяти, коли її міць і духовну силу спробували зломити чорні сили міжнародного імперіалізму в образі лютого фашистського нелюда, озброєного до зубів найновішою зброєю з усіх арсеналів Європи. Важке і несподіване випробування випало найпершій в світі армії трудящих, але вона, наша славна, наша незрівнянна, наша героїчна, наша самовіддана, наша рідна, вважала за краще вмерти в боях, ніж схилитися перед ворогом, визнати себе переможеною. Бо вона завжди була самим народом і тому не могла скоритися ворогові, поки залишалась в живих хоч одна радянська людина. Фашизм не збагнув, що чорні сили його вермахту почали війну не тільки проти Червоної Армії, що вони стали до бою з усім радянським народом. Фінал був для Гітлера та його покровителів і співучасників ганебний, вони потерпіли повний крах і зникли не тільки з політичної арени, а й з самого життя. Про це слід завжди пам'ятати сьогоднішнім прихильникам біснуватого Гітлера, саме його неприваблива доля мусить

стати для них вечірнім і ранковим, замість молитви, нагадуванням про те, до чого може їх довести маячливе прагнення нових воєн.

Радянська Армія — армія особливого характеру, особливого складу. В її діяльності поєднані, здавалося б, риси, які не можуть співіснувати. З одного боку вона — найбойовитіша в світі армія, а водночас вона — й наймиролюбніша армія на всій планеті. І це не просто слова. Це дійсність, породжена самою природою того нового, соціалістичного суспільства, на сторожі інтересів якого стоїть наша армія. Її прапори завжди були прапорами миру. Радянський народ ніколи нікому не загрожував силою, ні до кого не пред'являв незаконних вимог і претензій, нікого і ніколи не кликав до війни, а навпаки, робить усе для того, щоб мир був на цій планеті, щоб усі держави і народи жили в дружбі і в мирі, будь-які суперечності і конфлікти місцевого значення вирішували мирним шляхом, шляхом переговорів. Тож і армія наша нікому не загрожує, в дні миру вона спокійно стоїть на сторожі кордонів своєї Вітчизни, підвищує свій бойовий рівень, виховує в комуністичному дусі кожного свого солдата. Але разом з тим наша армія готова в кожную мить, в кожную хвилину розкрити на повну можуть свою бойову силу, своє вміння користуватися найсучаснішою бойовою технікою, воювати з ворогом, хай він тільки спробує порушити спокій нашого народу, цілісність наших кордонів.

Радянська Армія відзначає своє славне шістдесятиріччя. Воно, це велике і всенародне свято, майже співпало з всенародною радістю, з святом 60-річчя Великого Жовтня, яке радянський народ і всі прогресивні люди світу вселюдно відзначили всього кілька місяців тому. Червоні прапори революції стали прапорами Радянської Армії. Велика Жовтнева соціалістична революція покликала до життя нову, соціалістичну армію, яка мала відстояти і захистити її завоювання, тож і річпиді, і славні ювілеї їхні йдуть поруч, відзначаються як всенародні свята.

За шість десятиліть Радянська Армія покрила свої бойові знамена величною славою, радянські воїни, починаючи від солдата і до маршала, явили світові такі новітні якості, які не могли не подивувати, не привернути до себе серця всіх чесних людей планети. Будь-яка армія, будь-який солдат має і своє покликання, і своє призначення. Який авторитет може мати армія найманців, солдатів-запроданців, що вчора воювали в армії біснуватого Гітлера,

а сьогодні стали найманими головорізами, що душать національно-визвольний рух у джунглях Африки чи на просторах Азії? Протягом історії армії існували для загарбування, для поневолення інших, щоб винищувати цілі народи і привласнювати їхні землі. Але той час минув. На повну силу і зріст піднялися армії народів, що стали на шлях соціалістичний, армії, які покликані не для загарбницьких цілей, а єдино для захисту завоювань трудящого народу. Перед в цих арміях веде Армія Радянська, приклад подає всім теж Армія Радянська.

Подвиг радянського солдата, образ радянського воїна став панівним на сторінках мистецьких творів. Художня література, кіно, живопис і скульптура, музика і театр — всі вони схиляються перед солдатською славою, беруть з неї, як з невичерпного джерела, і теми, і неповторні образи, творять художні цінності такої емоційної сили, що вони виходять далеко за межі своєї країни, приваблюючи читачів цілого світу.

Недавно в місті-герої Мінську збирались письменники Москви, Ленінграда, Білорусії, України на нараду. Обмірковували, як повніше розкрити подвиг Радянської Армії, радянського воїна в документальній літературі. Увага до цього питання викликана самим життям. Сьогоднішній читач прагне знати велику правду про всенародний подвиг у минулій війні не лише з творів художніх, а насамперед з книг документальних, але написаних на високому художньому рівні. Сьогодні мільйони читачів звертаються до розповідей полководців Жукова і Василевського, Будьонного і Баграмяна, Штеменка і Чуйкова, до розповідей командуючих фронтами і арміями, бойовими підрозділами; командирів партизанських з'єднань і загонів, до кожного літературного документа про всесвітньо-історичний подвиг радянської людини.

Проходять роки. Вже понад три десятиліття минуло з того часу, як прийшла Перемога, як затихли гармати. На Заході вже багатьом хотілося б не тільки самим назавжди забути, а й з пам'яті наступних поколінь вивірити навіть згадку про небачену в історії людства війну. Декого там турбує й те, як розпалити нову криваву бойню... І тільки нам, радянським людям, як тим, що пережили страхітливу криваву завійницю, так і тим, що народилися вже в дні мирні, ще й досі болять рани, ще й досі налягає на серце туга за тими двадцятьма мільйонами рідних, найрідніших...

Ніхто не забутий, ніщо не забуте... Це не просто поетичний рядок, це філософія нашого життя. Яскравим і прекрасним зразком документальної літератури про героїзм і славу радянських людей в часи Великої Вітчизняної війни є недавно опубліковані спогади Леоніда Ілліча Брежнєва «Мала земля».

Леонід Ілліч Брежнєв, Генеральний секретар нашої партії і глава держави, що в часи всенародної битви з фашизмом з першого і до останнього дня був на фронті, розповів лише про один із яскравих епізодів Вітчизняної війни, про славний десант на «Малу землю» в Новоросійську. Але за тією розповіддю про «Малу землю» стоїть картина всенародної боротьби, дано аналіз головної рушійної сили в часи минулої війни, розкрито філософію нашого буття в час найвідповідальніший, в час, коли вирішувалась майбутня доля нашого народу.

Це мудрий роздум над нашою історією, осмислення того великого подвигу, який був звершений третину століття тому нашим народом. Для письменників, для бувалих воїнів, для кожної людини, якій є що розповісти молодим поколінням про героїку минулого, ця робота Л. І. Брежнєва є прикладом і зразком для наслідування.

Всенародно вшановуючи нашу рідну Радянську Армію, проголошуємо на повний голос здравницю на честь її великого 60-річчя. Схиляємо низько голови перед пам'яттю всіх, хто віддав своє життя задля життя і щастя свого народу, своєї Вітчизни, своєї рідної Радянської влади, і вітаємо всіх сьгоднішніх солдатів, офіцерів, генералів і маршалів, людей, які володіють і оволодівають наймогутнішою технікою і найсучаснішою наукою перемагати, наших славних воїнів, які гідно стоять на сторожі мирної праці, спокою, щастя, майбутнього нашого великого народу.

## З М І С Т

### *СВІТЛО ВОЖДЯ*

Навічно з Ленінінм	4
Зустрічі на Єнісеї	21
Золотий край	41
Мигалки	56
Війна народна	81

### *ДИТЯЧИЙ СВІТ*

Література для дітей та юнацтва	106
В ім'я сучасного і майбутнього	118
Невечерність	136
Нижня професія	146
Сонцесяйних доріг!	151
Гуллівер в країні Дитинства	154
Вірність патріотичному обов'язку	160

### *ЛІТЕРАТУРА І ЧАС*

Пролісок — квітка весняна	164
Мате Залка	168
Незабутній друг	170
Чари Володимира Сосюри	177
Олександр Копиленко	179
Уроки майстра	192
Наш Вуйко	201
Житиме серед людей	205
Людина	221
Недоспівана пісня	226
Нестаріючий жанр	229
Співець нового світу	239
Оесь Гончар	242
Пора неспокою і звершень	246
Щедрі літа	248
Партизанський генерал	250
Дума про Орленка	253
Магістраль	255
Виступ на VII з'їзді письменників	265
Бути гідним завдань партії	270
Наше незмінене право	276

Високе покликання	280
Гідно зустріти всенародне свято	292
Вірні лєнінським заповітам	298
Сполох	303
Йшли у бій зағони Ковпака	307
Комсомол, пісня моя	311
Наш герой	315

### *ВЕЛИКЕ БРАТЕРСТВО*

На головній вулиці	320
Лєнінське світло	323
Є така партія!	326
Слово про великий російський народ	329
Завершальний наступає	337
Книжка	340
Початок кінця	343
І мета одна, і щастя одне	348
Весна	350
Наш святий обов'язок	352
Богатирі	359
В серці — навічно!	364
Мрія і хліб	368
Підносимо свій голос	373
Знайдете щастя	377
З добром і ласкою	381
Непереможна і легендарна	385

**ЗБАНАЦКИЙ ЮРИЙ ОЛИФЕРОВИЧ**  
**НА ГЛАВНОЙ УЛИЦЕ**

Очерки, статьи, публицистика

Издательство «Радянський письменник»  
(На украинском языке)

Информ. бланк № 708

Редактор *П. П. Гандюра*

Художник *М. М. Усов*

Художний редактор *М. П. Вуск*

Технічний редактор *Л. М. Бобир*

Коректор *Г. В. Плячинда*

Здано на виробництво 29. 06. 78.  
Підписано до друку 22. 09. 78. БФ 34421. Формат 84×108<sup>1</sup>/<sub>32</sub>.  
Папір № 1. звичайна нова гарн., високий друк.  
12<sup>1</sup>/<sub>4</sub> фіз.-друк. арк., 20,58 ум.-друк. арк., 20,77 обл.-вид. арк.  
Тираж 30 000. Зам. 924-8. Ціна в оправі 1 крб. 60 к.  
«Радянський письменник»,  
Київ, бульвар Лесі Українки, 20.  
Львівська книжкова фабрика «Атлас»  
республіканського виробничого  
об'єднання «Поліграфкнига»  
Держкомвидаву УРСР. Львів, Зелена, 20.



**Збанацький Ю. О.**

**З-41** На головній вулиці. Нариси, статті, публіцистика.— К., «Рад. письменник», 1978. 388 с.

В художніх оповідях і публіцистичних статтях, що складають книгу, письменник веде задушевну розмову з читачем про найзаповітніше, про пережите, що глибоко хвилює автора. Відкривається книжка нарисом про Володимира Ілліча Леніна і його соратників, про тих, хто продовжує традиції Великого Жовтня і своєю натхненною працею примножує славу рідної Батьківщини.

З  $\frac{70303-138}{M223(04)-78}$  БЗ-17-9-78

**У2**